

Tonelagsvariasjon i norsk

Jan K. Hognestad

Tonelagsvariasjon i norsk

Synkron og diakron aspekter, med særlig fokus på vestnorsk

Avhandling for graden philosophiae doctor

Universitetet i Agder
Fakultet for humaniora og pedagogikk
2012

Doktoravhandlingar ved Universitetet i Agder 40

ISSN: 1504-9272

ISBN: 978-82-7117-701-0

© Jan K. Hognestad, 2012

Trykk: Trykkeriet, Universitetet i Agder, Kristiansand

INNHold

Forord	ix
I INNLEDNING	
1 Faghistoriske nedslag	1
1.1 Norsk tonologi etter 1990	1
1.2 Den svenske tradisjonen i tonologien	4
2 Teoretisk tilknytning	6
3 Grunnleggende tonale enheter	8
3.1 Høye og lave toner	9
3.3 Tonale domener: aksentfrase og intonasjonsfrase	10
4 Tones funksjonspotensial	11
4.1 Leksikalitet	11
4.2 Trykk	12
4.3 Fokus	12
4.3.1 Fokus i norsk	15
4.3.1.1 Fokus i østnorske dialekter	15
4.3.1.2 Fokus i Egersund bymål	16
4.4 Demarkasjon	20
4.5 Tonale funksjoner i Egersund bymål: en avsluttende drøfting	21
5 Omfanget av leksikalsk kontrast i norsk prosodi	25
6 Undersøkelsene i denne avhandlingen	29
6.1 Avhandlingens disposisjon	30
II DE TIDLIGERE UNDERSØKELSENE AV PROSODIEN I STAVANGER BYMÅL	
1 Innledning	34
2 Selmer 1927: toner i Stavanger på 1920-tallet	34
2.1 Tonelag 2	35
2.1.1 Jamføring av Selmers funn med nyere analyseformater	40
2.1.2 Fonologisk representasjon av Selmers tonelag 2	40
2.2 Tonelag 1	43
2.2.1 Fonologisk representasjon av Selmers tonelag 1	45
3 Fintoft 1970: toner i Stavanger 40 år etter	46
3.1 Fonologisk representasjon av Fintofts tonelag 1 og 2	47
4 Selmer og Fintoft: en sammenlikning og en dialektgeografisk kommentar	48
III PROSODIEN I STAVANGER BYMÅL	
1 Norsk tonelagstypologi	51
2 Metode	52
2.1 Kriterier for valg av testord og –sekvenser	52
2.2 Informantutvalg og representativitet	53
3 Fire unge stemmer fra Stavanger	54
3.1 Tonelag 2	55
3.1.1 Fonologisk analyse av tonelag 2	56
3.2 Tonelag 1	59
3.2.1 Peak delay: en kort introduksjon	62
3.2.2 Fonologisk analyse av tonelag 1	63
4 Fire systemer: prosodisk variasjon mellom primærinformantene	65
4.1 Primærutvalg av testord	65

4.1.1 Vurdering av Norsk tonelagstypologis testbatteri	65
4.2 Tonelag 2	66
4.2.1 FAØV	66
4.2.1.1 A-materialet	66
4.2.1.2 B-materialet	68
4.2.1.3 C-materialet	68
4.2.1.4 Analysekonsekvenser	68
4.2.2 LIHA og ELBR	69
4.2.3 OLVI	69
4.2.3.1 A-materialet	69
4.2.3.2 B-materialet	70
4.2.3.3 C-materialet	70
4.2.3.4 Analysekonsekvenser	70
4.2.4 Ulike tonelag 2-systemer: sammenlikning og diskusjon	70
4.2.4.1 Analysekonsekvenser	75
4.3. Tonelag 1	76
4.3.1 A-materialet	77
4.3.2 B-materialet	82
4.3.3 C-materialet	82
4.3.3.1 FAØV	83
4.3.3.2 ELBR	83
4.3.3.3 Tilfellet OLVI	84
4.4 Tonelagskontrasten: en gjensvitt	88
5 Tonelag 2 i typologisk perspektiv	92
5.1 Tomas Riads modell	92
5.2 Analyse av prosodien i Stavanger og Egersund etter Riads modell	94

IV DIAKRONI OG TYPOLOGI: EN NY INNFALLSVINKEL

1 Innledning	97
2 Data	98
3 Stord	99
3.1 Tonogenese: Oftedal 1952	102
4 Tysnes	103
5 Sokndal	105
6 Egersund	108
7 Stavanger I	111
8 Stavanger II	116
9 Haugesund	119
10 Standard østnorsk	123
11 Foreløpig oppsummering	125
12 Posisjonell typologi: alternativ til situasjonene i 11	127
13 Dialekter uten tonelagskontrast: assymetrisk utvikling?	131
14 Sammenfalte toner: Lindås	134
15 Begrepet <i>leksikalsk tone</i>	136
16 Tonale funksjoner: en gjensvitt	138

V TONELAG I FLEKKEFJORD BYMÅL

1 Innledning	140
2 Ny analyse av prosodien i Flekkefjord-området	144
2.1 Tonelag 1	145

2.2 Tonelag 2	148
2.3 Sammenfatning av tonelagsanalysen for Flekkefjord	151
2.4 Tonelagsrealisering i domener med begrenset sonoritet	152
2.5 Lavsonorante domener i Flekkefjord: tonelag 2 eller tonelagsnøytralisering	155
3 Tonelagskompleksitet i moderne norsk	156
3.1 Spørsmålet om leksikalsk tone i norske tonelag	156
3.2 Privatitetshypotesen	157
3.3 Privatitet i Flekkefjord?	158
4 Stød på Sørlandet?	162
4.1 HL-sammenpressing i Flekkefjord som stød?	163
5 Sluttord om Flekkefjord	164

VI PROSODISK UTVIKLING I EN SØRLANDSDIALEKT. Gjensyn med Flekkefjord.

1 Innledning	168
1.1 Peak delay som modell for prosodisk variasjon	170
2 Oppfølgende undersøkelse av prosodien i Flekkefjord	171
2.1 Informantutvalg og metode	171
2.2 Resultater	172
3 Drøfting	175
4 Avslutning og videre perspektiver	179

VII "JEG HØRER DET PÅ TONEFALLET". OM TONALE FORHOLD I NORSKE DIALEKTER MED SÆRLIG FOKUS PÅ AGDER.

Innledning	182
Forskning på tonelag i norske dialekter	184
Prosjektbeskrivelse	186
Metodiske forhold	186
Notasjon	187
Lista, Kvinesdal og Fjotland	191
På den andre sida av grensa: Birkenes	196
Sluttord	200

VIII INTONASJON SOM TEKSTBINDING

1 Innledning	203
2 Østnorsk intonasjon	205
2.1 Østnorsk: case-studium I	206
2.1.1 Ikke-final-markering	206
2.1.2 Final-markering	209
2.1.3 Oppsummering og formalisering av analysen i case-studium I	212
2.2 Østnorsk: case-studium II	214
2.2.1 Final-markering	214
2.3 Sluttkommentar til case-studiene av østnorsk	218
3 Vestnorsk	219
3.1 Tekstbinding i Kristiansand bymål: case-studium	220
3.1.1 Ikke-final-markering	220
3.1.2 Final-markering	223
3.2 Tekstbindingsintonasjon i Egersund bymål: case-studium	224
3.2.2 Egersund bymål: synkron peak delay	228
3.2.3 Oppsummering av Egersunds-analysen	230
3.3 Sammenliknende undersøkelse av vestnorsk tekstbindingsintonasjon	231

3.3.1 Informanter og testmateriale	231
3.3.2 Oversikt over resultatene	232
3.3.3 Kristiansand og Egersund	232
3.3.4 Bergen	234
4 Avslutning	237
IX OPPSUMMERING	
1 Innledning	240
2 Avhandlingens hovedresultater	241
2.1 Melodiske mønstre i norske dialekter fra Bergen til Kristiansand	241
2.1.1 Terminologisk ekskurs: tid for nytenkning?	244
2.2 Peak delay: hovedprinsipp eller blindvei?	244
2.2.1 Undersøkelser over større tidsspenn	245
2.2.2 Synkron peak delay	246
2.2.3 Sammenlikning med Bye 2004	248
2.2.4 Tidsaspektet som mulig innvending	249
2.2.5 Oppsummering	250
2.3 Vest og øst i Norge: suksessiv eller sprangvis utvikling?	251
2.4 Nord-Rogaland og deler av Sunnhordland: et sørvestlandsk annerledes- område?	251
2.5 Prosodien: språkssystemets konstante størrelse?	253
3 Sluttord	255
ENGLISH SUMMARY	256
LITTERATURLISTE	267
VEDLEGG 1: PROSJEKTORIENTERING OG TESTBATTERI FRA NORSK TONE- LAGSTYPOLOGI	271
VEDLEGG 2: TESTBATTERI TIL SUPPLERENDE OPPTAK I STAVANGER OG PÅ TYSNES (I DIALEKTTILPASSET VERSJON), KAPITTEL IV	276
VEDLEGG 3: TESTBATTERI TIL OPPTAK MED ELDRE INFORMANTER FRA FLEKKEFJORD, KAPITTEL V	277
VEDLEGG 4: TESTBATTERI TIL OPPTAK MED UNGE INFORMANTER FRA FLEKKEFJORD, KAPITTEL VI	281

FORORD

Denne avhandlingen har en ganske lang tilblivelseshistorie. Hvis vi inkluderer den innledende perioden med feltarbeid, strekker den seg helt tilbake til århundreskiftet, da jeg var en av tre forskere i det NFR-støttede prosjektet Norsk Tonelagstypologi. (For en nærmere presentasjon av dette prosjektet, se kapittel III.) I 2001 publiserte jeg det første arbeidet som baserte seg på prosjektets database, og i første halvår av 2004 presenterte jeg det som skulle bli noen av hovedtankene i avhandlingen på konferanser i Cambridge og Lund. På grunn av inntrufne omstendigheter ble dette stoffet ikke publisert før konferanserapporten fra Nordic Prosody i Lund til slutt forelå, sterkt forsinket, i 2006. Dette årstallet markerer følgelig publiseringstidspunktet for den første av de artiklene som reint konkret utgjør substansen i avhandlingen. Den siste ble publisert i 2009.

Da Nordic Prosody-bidraget skulle publiseres i bokform, fikk hver forfatter 10 sider til disposisjon. I ettertid er ble det klart for meg hvor sentralt det stoffet jeg der hadde lagt fram, var for helheten i avhandlingen. Jeg bestemte meg for å holde fast på tanken om å skrive en artikkelbasert avhandling, men følte et sterkt behov for å ekspandere det stoffet som lå i dette spesielle bidraget. Dertil kommer at jeg skriver avhandlingen på norsk, mens denne første artikkelen ble publisert på engelsk.

Jeg har derfor valgt å la Nordic Prosody-artikkelen på 10 sider utgå fra avhandlingen, og på dens sted i hovedteksten står nå kapittel II, III og IV, som altså er å betrakte som fullversjonen av det stoffet artikkelen bringer i konsentrat. Her er en fullstendig oversikt over avhandlingens publiseringshistorikk:

2006:

Tonal accents in Stavanger: from western towards eastern

Norwegian prosody? Bruce, Gösta & Merle Horne (red.): *Nordic Prosody.*

Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004. Frankfurt am Main: Peter Lang, 107-116.

2007:

Tonelag i Flekkefjord bymål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 25, 57-88.

2008:

Prosodisk utvikling i en sørlandsdialekt. Gjensyn med Flekkefjord.

Norsk Lingvistisk Tidsskrift 26, 37-52.

2008

”Jeg hører det på tonefallet.” Om tonale forhold i norske dialekter med særlig fokus på Agder. *Agder Vitenskapsakademi Årbok 2007*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 61-81.

2009:

Intonasjon som tekstbinding. *Maal og Minne*, hefte 2, 170-202

De siste fire artiklene er i avhandlingen gjengitt i same form som de hadde i de respektive publiseringsfora, men jeg har brukt mine egne WORD-manus som trykkegrunnlag, for å unngå potensielt forstyrrende divergenser i grafisk oppsett.

En kommentar om fotnoter er på sin plass: Flere tidsskrifter ønsker i sine manusinstruksjoner at forfatterne begrenser antall fotnoter til et minimum. Dette har jeg forsøkt å etterkomme, og det setter selvsagt også sitt preg på avhandlingen som helhet.

En artikkelbasert avhandling har selvsagt sine særegne kjennetegn. Et hovedproblem med sjangeren kan kanskje sies å ha med overordnet sammenheng å gjøre. Hver enkelt artikkel er opprinnelig skrevet for å bli lest i isolasjon, slik at hver av dem skal være selvforsynt med alt leseren trenger for å kunne lese med utbytte. Når et antall slike artikler settes sammen for å konstituere en ny helhet, er det ikke til å unngå at både enkeltopplysninger og resonnementer kan komme til å bli repetert flere steder. Dette har jeg ikke forsøkt å gjøre noe med i avhandlingsversjonen. Den ene artikkelen som er endret, er endret av helt andre grunner, som nevnt ovenfor. Imidlertid kan det være et spørsmål om ikke slike gjentakelser faktisk kan være med på å øke totaltekstens lesbarhet. Avhandlingen er til dels meget detaljrik, og det vil være mitt forsiktige håp at lesere kan vurdere gjentakelser i framstillingen mer som en navigasjonshjelp enn som en svakhet.

Et annet sjangerkrav når man skriver artikkelbasert, er at avhandlingen skal ha en overgripende tekst, en såkalt kappe, som blant annet skal godtgjøre at det er naturlig å vurdere de ulike artikkel-komponentene som et hele. Også her har jeg gjort et valg, i og med at jeg har delt denne teksten i to, nemlig det som utgjør kapitlene I og IX. I den første delen plasserer jeg mitt arbeid i fagtradisjonen, jeg gjør greie for teoretisk tilknytning og presenterer sentrale

faglige begreper og analysekonvensjoner som vil bli brukt i de følgende artiklene. I den avsluttende delen prøver jeg ganske kort å trekke tråder mellom artiklene og gi en oppsummering av hva avhandlingen totalt sett har hatt å bringe til torgs.

Så noen ord om forholdet mellom teori og empiri. Et valg jeg her må stå eller falle på, er beslutningen om å legge tyngden på de faktiske undersøkelsene snarere enn på framstilling av fonologisk teori. Avhandlingen pretenderer ikke å være teoriutviklende. Den metrisk/autosegmentale teoribygningen jeg har funnet det formålstjenlig å holde meg innenfor, anser jeg for å være såpass gjennomlyst at det ville være spilt møye å gjennomgå den i detalj nok en gang. Igjen er det slik at på grunn av artikkel-sjangeren, vil det være kommentarer relatert til anvendt teori både i avhandlingens innledning og innledningsvis i de ulike artiklene. I tillegg har jeg skrevet en kort introduksjon til autosegmental teori i min bok *Tonemer i en høytomedialekt* fra 1997, og jeg tillater meg å vise også til denne.

Dermed er avhandlingen definitivt blitt empirisk orientert. Det betyr for det første at den har et uomtvistelig tyngdepunkt i fonetikken. Dernest er arbeidet som er nedlagt med innsamling og bearbeiding av data, ganske omfattende. Til grunn for framstilling og resultater ligger 9 feltarbeid av forskjellig omfang i til sammen 8 dialekter: Bergen, Tysnes, Stavanger, Egersund, Flekkefjord (to separate undersøkelser) Mandal og Kristiansand. Alle lydopptak er gjort av meg. Når det gjelder feltarbeidene i Stavanger og Mandal, har jeg hatt hjelp til teknisk bearbeiding av råopptakene fra prosjektassistenten i Norsk tonelagstypologi, Ingrid Nordli. Det skal hun ha takk for. I tillegg har jeg brukt lydfiler fra andre deler av databasen til Norsk tonelagstypologi, der jeg selv ikke har vært involvert i feltarbeidet. Endelig har jeg hatt nytte av den innsatsen nettstedet Dialektxperten har gjort med å digitalisere lydopptak fra NRK-arkivene. Det er materiale herfra jeg har bearbeidet og benyttet i kapittel VII. En kollektiv takk til teamet bak Dialektxperten er på sin plass, samt til Martin Skjekkeland og Arne Torp, som i sin tid ledet arbeidet med å samle inn datakorpuset og produsere de aktuelle NRK-programmene jeg har kunnet gjøre nytte av.

Takk må selvsagt gå til mine informanter. Bare i de feltarbeidene jeg selv har utført, dreier det seg om rundt 30 personer, som tålmodig har funnet seg i at jeg har gjort til dels omfattende lydopptak med dem. Etter at dette stoffet nedfelte seg i artikler, fikk jeg god hjelp av redaktører og anonyme konsulenter i Norsk Lingvistisk Tidsskrift og Maal og Minne.

Kolleger ved Universitetet i Agder vil jeg for det første takke kollektivt, og dernest er det på sin plass å nevne Martin Skjekkeland (nok en gang!) og Helge Omdal spesielt. De har hatt kontorer på hver side av mitt i nordisk-korridoren på UiA, og her har jeg i årevis gått inn og ut av dørene og fått råd, hjelp og oppmuntring. En ikke uvesentlig del av skrivearbeidet har

jeg utført på UiAs brohode i Hellas, Kristus-senteret på Lesbos. Her har Ernst Håkon Jahr (og fru Inger!) nesten hver gang bodd et par dører bortenfor min, og både faglig og sosialt har dette vært viktig i prosessen. Ernst Håkon har dessuten helt konkret lest deler av avhandlingen og bidratt med konstruktive og nyttige kommentarer. Også med Michael Schulte, Rune Røsstad, Magnhild Vollan, Gudlaug Nedrelid og andre har jeg hatt et helt uoversiktlig antall givende samtaler om stort og smått i faget vårt. Alt i alt: Heldig er den som har slike kolleger!

Det spesifikke tonologimiljøet i Norge er lite. Alle kjenner alle, men tre personer har jeg snakket mer med enn andre: Ove Lorentz i Tromsø, Randi Alice Nilsen og Jardar Eggesbø Abrahamsen i Trondheim. De må også få en takk. Men først og sist går min takk til Gjert Kristoffersen. En ting er at skriver man om tonologi i Norge, kommer man ikke utenom ham uansett! Men så har han også vært min veileder både i hovedfagsstudiet og nå i arbeidet med denne avhandlingen. Tatt i betraktning hvor lang tid forsknings- og skriveprosessen har strukket seg over, må den fra hans side ha vært en utpreget tålmodighetsprøve. Igjen og igjen, med ujevne og til dels lange mellomrom, har han måttet forholde seg til nye biter av avhandlings-mosaikken min. Dette har han gjort med aldri sviktende entusiasme, i tillegg til at han har vært en meget omhyggelig og konstruktivt kritisk leser.

Etter alle disse takksigelsene er det selvsagt viktig å si det opplagte: Alle feil og mangler er utelukkende mitt ansvar.

Egersund/Kristiansand, 20. januar 2012

Jan K. Hognestad

I

INNLEDNING

1 Faghistoriske nedslag

En oversikt over viktige sider ved tonologisk forskning i Norge fram til 1990-tallet fins i Hognestad 1997. Gjennomgangen starter med Storm og Aasen og tegner deretter en linje fra Ernst W. Selmer på 1920-tallet, via Einar Haugen og Martin Joos på 1950-tallet til Knut Fintoft og Per Egil Mjaalands arbeider i tidsrommet 1970-1980. I dette kapittelet gjentar jeg ikke denne oversikten. I det første av de tre kapitlene om Stavanger bymål fins det en gjennomgang av Selmers og Fintofts Stavanger-resultater, som også gir et innblikk i deres metoder og forskerprofiler. Siden det jeg ønsker å vise om utviklingen i Stavanger bymål, er grunnleggende avhengig av en sammenlikning mellom Selmers, Fintofts og mine egne resultater, er gjennomgangen av disse to forskernes arbeider best plassert i den sammenhengen. På samme måte hører en gjennomgang av resultater fra Alnæs 1916, selve pionerverket i norsk intonasjonsforskning, nøye sammen med det jeg skriver om intonasjon som tekstbinding i kapittel VIII, og derfor er dette faghistoriske stoffet å finne der. Denne plasseringen av faghistorisk stoff henger også sammen med det faktum at avhandlingen i all hovedsak er artikkelbasert. Det vil uvegerlig føre til at teori og faghistorie i stor grad inkorporeres i hvert kapittel, altså i hver av de opphavelige artiklene der en faghistorisk orientering har vært nødvendig.

I stedet vil jeg her gjøre to ting: Først vil jeg gi en oversikt over relevant norsk forskning fra rundt 1990 og fram til i dag. Dernest vil jeg sammenholde den norske tradisjonen med den meget vesentlige svenske, der forskere som E. A. Meyer, Eva Gårding, Gösta Bruce og Tomas Riad står sentralt. Denne framstillingen gjør samlet sett ikke krav på å være komplett, vurdert i et faghistorisk perspektiv. Snarere er det slik at de arbeidene som er behandlet, er slike som spiller en rolle for det arbeidet jeg selv har gjort og de tradisjonene det føyer seg inn i. I ulike sammenhenger utover i avhandlingen vil også andre tonologiske arbeider bli referert til. I en komplett faghistorisk framstilling hører selvsagt også disse (og enda flere!) med.

1.1 Norsk tonologi etter 1990

Jahr og Lorentz 1983 samler sentrale bidrag i norsk tonologi, der den siste artikkelen daterer seg fra artikkelsamlingens utgivelsesår. Fra 1990-tallet av utkrystalliserer det seg så to

tyngdepunkt i den norske toneforskningen: rundt Gjert Kristoffersen i Bergen og rundt Randi Alice Nilsen og Thorstein Fretheim i Trondheim. Likevel er det første arbeidet som skal nevnes her, av en annen forfatter: "Tonal prominence and alignment" av Ove Lorentz (1995). Dette arbeidet er omtalt i Hognestad 1997, men er en sentral fagtekst som fortjener omtale her også, ikke minst på grunn av begrepsapparatet. Med bakgrunn i bl.a. Pierrehumbert 1994 bruker Lorentz her termene *lexical tone*, *prominence tone* og *boundary tone* om enkelttonekomponentene i norske tonelag. Denne begrepsbruken har vist seg å gi presedens for en rekke seinere arbeider. Også i denne avhandlingen vil disse begrepene stå sentralt, og ikke minst vil hensiktsmessigheten av termen *lexical tone* i norsk prosodi bli drøftet. Videre beskriver Lorentz i arbeidet sitt fra 1995 tonelagskontrasten ved å fokusere på at prominens-tonen i tonelag 2 blir *forflyttet*. Her ligger helt klart et utgangspunkt for det prosodorienterte synet på prosodisk utvikling i norsk som skal utmyntes gjennom de følgende kapitlene i denne avhandlingen. Seinere har Lorentz interessert seg ytterligere for tonelagsbasis i norsk generelt, og han var den første til å nylese Erling Georg Larsens tekst om tonelag i Flekkefjord (Larsen 1970). Etter min artikkel om emnet fra 2007 (kapittel V i denne avhandlingen) har Lorentz så publisert et kompletterende arbeid som blant annet relaterer Flekkefjord-analysene til fenomener i Salten-målet (Lorentz 2008). I flere upubliserte arbeider har Lorentz også vært inne på tanken om forskyving av tonetopper som en sentral mekanisme i norsk prosodisk utvikling. I et upublisert arbeid fra 2004 nevner Patrik Bye disse artiklene av Lorentz som utgangspunkt for sin peak delay-baserte modell. Både Lorentz' og Byes resultater er kompatible med de resultatene jeg legger fram i denne avhandlingen.

I Gjert Kristoffersens forskning har flere emner vært sentrale, men to utgangspunkt kan likevel spores: Doktoravhandlingen hans fra 1991 handler om stavelsesstruktur og kvantitet, og flere tonologiske arbeider springer ut av feltarbeid han har gjort i Nord-Gudbrandsdal, der rester av det gamle norske kvantitetssystemet er bevart. Derfor er det ingen overraskelse at arbeider om kvantitet, særlig jamvektsfenomenet i østnorsk talemål, og arbeider om østnorsk tonologi har gått hånd i hånd (se for eksempel Kristoffersen 2007). Det store oversiktsverket hans om norsk fonologi (Kristoffersen 2000) gir en utmerket oversikt over hvor den norske toneforskningen sto rundt årtusenskiftet. Her skal to stikkord fra Kristoffersen forskning fokuseres særskilt på: *markerthet* og *privativitet*.

I et arbeid (2005) lanserer Aditi Lahiri og hennes medarbeidere tanken om at det er tonelag 1 som krever leksikalsk spesifisering og dermed er det markerte tonelaget. Dette følges opp i Kristoffersen 2006b, der østnorsk prosodi gis en analyse innenfor en

optimalitetsteoretisk ramme. Selv om markerthetsbegrepet som sådant ikke skal spille noen framtreddende rolle i denne avhandlingen, er dette likevel interessant. Det er vel liten tvil om at den autosegmentale tradisjonen i tonologien, etter Goldsmith 1976, har bidratt til å befeste den gamle tanken om at det er tonelag 2 som er avstikkende og markert. Alt tidlig hadde man merket seg at den vestnorske tonelag 1-melodien reint melodisk sammenfalt med hovedstrategien for trykkmarkering i germanske språk, nemlig høy tone på trykkstavelsen. Tanken utvikles av Haugen og Joos (1952), som langt på vei sier at norsk egentlig bare har ett tonelag, nemlig tonelag 2, mens tonelag 1 kan analyseres som "rein intonasjon". I tillegg til dette kommer så autosegmentale analyser, som bryter tonemelodiene ned til sekvenser av enkelttoner. Både østnorske og vestnorske dialekter som er analysert innenfor denne rammen, anses for å ha en "ekstra" tone i tonelag 2, jfr. formaliseringer som LH/HLH for østnorsk og HL/LHL for vestnorsk. Denne ekstra tonen, som nettopp er Lorentz' leksikalske tone, blinker tonelag 2 ut som det avstikkende, det mest komplekse og følgelig det markerte elementet. Med utgangspunkt i litt ulike sett av premisser går så Lahiri et al og Kristoffersen til felts mot dette synet. Allerede i 2003 legger imidlertid Kristoffersen fram data fra Bergen som problematiserer analysen med leksikalsk tone, og dermed også synet på den norske tonelagskontrasten som *privativ*, altså konstituert ved at det ene tonelaget har noe det andre ikke har: "...the presence of an initial lexical tone in accent 2 ... may not be as uncontroversial as previous analyses have suggested." (Kristoffersen 2006a [2003]: 70). Dermed ser vi at diskusjonene om markerthet og om privativitet er relatert til hverandre, og en diskusjon av norsk tonelagsstruktur langs disse linjene skal komme til å stå sentralt også i denne avhandlingen, særlig i kapitlene om Flekkefjord bymål.

I 1992 disputerte Randi Alice Nilsen på en avhandling om globalintonasjon i norsk, fundert på den såkalte Trondheimsmodellen for intonasjonell analyse, utviklet av Thorstein Fretheim i samarbeid med henne. I Nilsen 1992 videreføres arven fra arbeider som Alnæs 1916 og Haugen og Joos 1952, som eksplisitt peker på at tonale fenomener i norsk nødvendigvis må studeres i større ytringskontekster enn de tradisjonelle tonelagsparene. Særlig i kapittelet om intonasjon som tekstbinding i denne avhandlingen skal Nilsens viktige arbeid stå i sentrum, og en nærmere presentasjon og diskusjon av Trondheimsmodellens faglige ståsted følger der.

Det arbeidet innen norsk prosodi som kanskje sterkest står i gjeld til Fretheim og Nilsens forskning, er Abrahamsen 2003. Mens Fretheim og Nilsens arbeider stort sett analyserer østnorske data, tar Jardar Eggesbø Abrahamsen i doktoravhandlingen sin Trondheimsmodellen med seg til Sunnmøre, og dermed til et vestnorsk datasett. Selv om også

min avhandling dreier seg om vestnorsk, er det likevel først og fremst på det metodiske området at Abrahamsens arbeid må nevnes her. Han velger, for øvrig som del av en meget veletablert tradisjon innen generativ lingvistikk, i stor grad å bruke seg selv som informant i sine undersøkelser. Diskusjonen hans om forskeren som informant (Abrahamsen 2003: 14f) har gitt også meg frimodighet til å velge den samme metoden flere steder i min egen avhandling. Selv om hovedanalysene mine foretas med grunnlag i data fra regulære feltarbeid, har jeg valgt å bruke Egersund bymål, representert ved min egen stemme, som en målestokk og et sammenlikningsgrunnlag flere steder i avhandlingen.

1.2 Den svenske tradisjonen i tonologien

På en måte kan det virke unaturlig, på et språkområde som det nordiske der prosodiske trekk i stor grad går igjen både i Norge og Sverige, å skille mellom en norsk og en svensk tradisjon i forskningen. Kanskje kan denne framstillinga likevel vise at en slik deling har noe for seg.

På samme måte som moderne norsk toneforskning på mange måter fikk sin grunnlegger i Ernst W. Selmer, fins det en svensk parallell i Ernst A. Meyer. De var begge instrumentalfonetikere og utførte omfattende feltarbeid med det beste utstyret som var tilgjengelig på deres tid, men også delvis med utstyr de utviklet eller videreutviklet selv (Selmer 1927b, Gårding 1977: 16). Tyskeren Ernst A. Meyer gjorde et arbeid som både i omfang og kvalitet må karakteriseres som enestående. Resultatene som er publisert i Meyer 1937 og 1954 blir den dag i dag brukt som empirisk grunnlag i arbeider om svensk tonologi.

Siden Meyer samlet data fra et meget stort antall dialekter, er hans arbeid godt egnet som grunnlag for å si noe om *typologiske* forhold. Derfor er det nok ingen tilfeldighet at tonetypologiske spørsmål kom på forskernes dagsorden mye tidligere i Sverige enn i Norge. Gårding 1977 er et sentralt arbeid i så måte. Med Meyers tonekurver som empiri, lager Eva Gårding i Lund en ”preliminary Scandinavian accent typology” (ibid.: 46ff). Her beskriver hun de fleste av de konfigurasjonene som jeg i mine egne arbeider har funnet i vestnorske dialekter, og fra Öhman 1967 reproduserer hun hans meget interessante *accent orbit* (ibid.: 96). Det typologiske sporet forfølges også i Bruce & Gårding 1978. Gårdings monografi avsluttes med et kort kapittel om tonesystemenes opphav og utvikling i Skandinavia, hvor hun i all hovedsak støtter framstillingen i Oftedal 1952. Denne tonogenetiske modellen diskuterer jeg nærmere i kapittel IV.

1977 må i det hele tatt anses som et merkeår i nordisk prosodiforskning, for da kom også Gårdings elev Gösta Bruces doktoravhandling *Swedish Word Accents in Sentence Perspective*. Emnet som tittelen averterer, er i faghistorisk sammenheng særlig verdt å merke

seg. De nordiske tonelagene har alltid framstått som noe av en europeisk sær egenhet, noe som blant annet skyldes at de tradisjonelt både har vært demonstrert og studert på grunnlag av minimale ordpar. Denne angrepsvinkelen har gjort de nordiske språkene potensielt sammenliknbare med språk med ordtonesystemer i andre deler av verden, og det spørres om ikke nettopp den strukturalistisk pregede ordtone-vinklingen har bidratt til å framstille nordisk prosodi som mer eksotisk enn den egentlig er. Artikkelen om tonale forhold i Jahr & Lorentz 1983 er i så måte illustrerende. De aller fleste handler på en eller annen måte om det artikkelforfatterne betegner som ordtoner. Alnæs 1916 (som diskuteres i kapittel VIII) og andre arbeider av Ivar Alnæs (pluss Haugen & Joos 1952) er slik sett enslige svaler i det norske fagmiljøet helt fram til Fretheim og Nilsens arbeider begynner å komme. Men i mellomtida finner vi altså mer allment orienterte arbeider i Sverige, som Bruces avhandling og andre arbeider av Bruce og Gårding. Bruce 1977 opererer med et prosodisk hierarki der en "word accent" er det som blir igjen av ordtonesystemet (og der "word accent II" betegner tonelag 2), og der resten av melodiene enten er "stress", "sentence accent" og "terminal juncture". Dette er en modell som må sies å ha gitt et utgangspunkt for alle seinere klassifiseringer av tonale funksjoner, også det settet jeg bruker i dette arbeidet, altså slikt som "trykkstone", "fokustone" og "grensetone".

Mens forskere som Meyer, Gårding og Bruce har fonetikken som faglig utgangspunkt, stiller det seg annerledes med Tomas Riad i Stockholm. Han bringer to perspektiver med seg inn i tonologien: det teoretisk-fonologiske og det historiske. Riads tidlige arbeider, inkludert doktoravhandlingen (1992), er diakrone studier med utgangspunkt i gotisk og urnordisk. I tonologien er det diakron typologi som står i sentrum hos Riad, og her kan han sies å representere en motsats til min egen innfallsvinkel: Mens jeg foretar synkrone studier av nåtidsspråk og "parallellforskyver" resultatene bakover i tid for forsøksvis å kunne si noe om prosodisk utvikling, tar Riad sitt utgangspunkt i urnordiske aksentforhold, går derfra og framover i tid og ser nåtidig variasjon i lys av de antatte protonordiske grunnvilkårene.

En grunntekst når det gjelder å forstå Riads typologi er en artikkel fra *Diachronica* (Riad 1998b). Seinere har Riads modell på mange måter fått status som standardanalyse, i og med at den ligger til grunn for kapitler han har skrevet i sentrale bøker om prosodi (Flikkert & Jakobs 2003) og skandinavisk språkhistorie (Falk & Delsing 2005). Slik Riad ser det, må vi gå til sammensatte ord i urnordisk både for å finne årsaken til tonelagskontrastens oppkomst og for å kunne beskrive sentrale sider ved dagens prosodiske variasjon i nordiske språk. Han tenker seg at to ordelementer bringer med seg til sammensetningsprosessen hver sin (høye) fokustone og hvert sitt hovedtrykk. Mens det ene trykket reduseres til bitrykk i

sammensetningsprosessen, beholdes begge de to høytonene. Dermed forklarer Riad to forhold i en operasjon: Hvordan tonelag 2 er oppstått, og at de dialektene som fremdeles har tonelag 2 med to tonetopper, er de mest alderdommelige. Den samme prosessen skjer grunnleggende sett med andre typer domener som antas å ha hatt to betoningener i urnordisk. Det Riad trenger i tillegg, er beskrivelse av en prosess som endrer arkaiske tonelag 2-realiseringer til den en-toppede typen vi finner i størstedelen av det vestnorske området.

En konsekvens av denne modellen for tonal utvikling er at prosodien i sammensetninger blir sett på som determinerende også for ikke-sammensetninger. De dialektene som har to-toppet tonelag 2, har det nemlig i alle tonelag 2-domener, uavhengig av kompositum- eller simplex-struktur. Legger vi denne modellen til grunn, er også dette et forhold som må gis en forklaring. Det er langt fra selvinnslysende at de særegne forhold som gjelder sammensetninger, der premisset om de to involverte hovedtrykkene unektelig virker plausibelt, skulle skape melodiske forhold som eventuelt kom til å gjelde for alle domener på mer enn en stavelse. Den beskrivelsen Riad gir av denne prosessen, prøver jeg ut på mitt materiale i kapittel III, før jeg presenterer en alternativ utviklingshypotese fra og med kapittel IV.

2 Teoretisk tilknytning

I størstedelen av den tonologiske forskningstradisjonen som går forut for framstillingen i 1.1 og 1.2, altså tidsrommet fram til 1980-tallet slik det dokumenteres i Jahr & Lorentz 1983, er det heller uvanlig at forskerne i sine arbeider eksplisitt bekjenner seg til noen bestemt teoritradisjon. Dette kan ha sin bakgrunn i to forhold. For det første var mange av de aktive forskerne innen tonologien klassiske fonetikere. Fonetikken som fagdisiplin var gjennom hele det 20. århundret i liten grad oppsplittet i teoriretninger. Snarere kunne det dreie seg om ulike strategier i samband med datainnsamling, i stor grad diktert av hvilke verktøy teknologiutviklingen til enhver tid tilbød forskerne. Slik sett holdt nok fonetikerne seg snarere med ulike former for *discovery procedures*, for å anvende en term fra klassisk amerikansk strukturalisme, enn med eksplisitte teoribygninger per se. For det andre faller mye av tidligere norsk tonologisk forskning innenfor det tidsrommet der den klassiske strukturalismen til de grader dominerte lingvistikken, at teoritilknytningen var å anse som så selvfølgelig at den ikke behøvde å gjøres eksplisitt greie for. Et av de få tilløpene til det vi kunne kalle en implisitt teoridiskusjon i norsk tonologi, finner vi i diskusjonen mellom Ernst W. Selmer og Einar Haugen i kjølvannet av Haugen & Joos 1952 (Selmer 1954, Haugen 1955). Og det vi da ser, er en konfrontasjon mellom den naturvitenskapelig orienterte og strengt empiri-baserte

fonetikken som Selmer representerte, og Haugens strukturalistiske teoriblikk. Arven fra strukturalismen er selvsagt også avlesbar i fagtermen *tonem*, som vi finner både i forskningsarbeider og i lærebøker helt fram til 2000-tallet (Skjekkeland 2005; Hanssen 2010).

I den tonologiske tradisjonen som kan knyttes til det generative paradigmet, er det vel særlig impulser fra den autosegmentale fonologien i tradisjonen etter Goldsmith 1976 som har vært merkbare. Mine egne analyser i Hognestad 1997 ligger i denne tradisjonen, og i den faghistoriske oversikten i denne boka vises det også til mer generelt orienterte arbeider som Clements 1985 og Clements & Hume 1995. Den autosegmentale fonologien karakteriseres ikke minst av måter å dekomponere melodiske forløp på. Mens man i den eldre, fonetisk orienterte tradisjonen så på tonale språkkomponenter som uanalyserte melodier, anla autosegmentalt orienterte forskere et mer eksplisitt fonologisk blikk på den tonale strukturen. De tenkte seg at de fonologisk relevante elementene var å finne i tonekurvers topp- og bunnivåer. Disse nivåene indikerte at det der befant seg henholdsvis høye eller lave fonologiske toner, og at melodiene i realiteten ble skapt gjennom talestemmens melodiske vandring mellom disse punktene. Dermed blir de størrelsene man analyserer ut i tonologien, ikke tonale konturer, men enkelttonekomponenter, gjerne benevnt H og L. Slike komponenter kalles gjerne *registertoner*, og i språk som norsk er slike toner gjerne de eneste man regner med eksistensen av i den fonologiske beskrivelsen. I språk med større tonalt repertoar enn det vi finner i norsk, regner man riktig nok også med eksistensen av såkalte *konturtoner*, men disse defineres i sin tur som sammenkoblede sekvenser av registertoner. Det er toner av denne typen man regner med når man snakker om H- og L-toner i norsk. Det gjelder denne avhandlingen, og det gjelder også i den norske Trondheimsmodellen, som i norsk sammenheng imidlertid bør ha status som en uavhengig modell for beskrivelse av global intonasjon. Den vil bli nærmere beskrevet og referert til seinere i avhandlingen, særlig i kapittel VIII.

Der er imidlertid liten tvil om at på det teoretiske området, er det *optimalitetsteori* (Prince & Smolensky 1993) som representerer den faglige fornyelsen på 1990-tallet. Allerede Lorentz 1995 tar det optimalitetsteoretiske rammeverket i bruk, og flere av de nevnte arbeidene til Kristoffersen og Riad gir også optimalitetsteoretiske analyser av nordisk prosodi.

At jeg selv har valgt ikke å bruke denne teoribygningen i min forskning, kan muligens være egnet til å forbause. Hovedårsaken ligger nok i at jeg anser mine arbeider som primært hjemmehørende i fonetikken. I flere av de følgende artiklene beskriver jeg tonale fenomener, både interndialektalt og kryssdialektalt, som teoretisk orienterte fonologer vil rubrisere som overflatefenomener snarere enn systembaserte størrelser, altså som fonetikk snarere enn

fonologi. En hovedhensikt med mine arbeider er å vise at slike krusninger på overflaten både er konsistente nok til å konstituere persiperbare melodiske forskjeller dialekter imellom, og saliente nok til å kunne danne grunnlag for refonologisering, altså fonologisk endring, i neste omgang. Det jeg da trenger i tillegg til prosedyrer for å tolke taledata, enten auditivt eller grafisk framstilt av et analyseprogram, er relativt enkle navigasjonsredskaper som dels fokuserer på tonale elementers plassering i et segmentalt forløp, og dels angir tonal polaritet i form av tradisjonelle høy- og lavtonekomponenter. Slike redskaper finner jeg nettopp i den autosegmentale tradisjonen, og jeg har derfor valgt å bli værende der. Slik sett er artiklene i dette arbeidet fundert dels på instrumentalfonetiske teknikker (ved bruk av analyseprogrammet PRAAT), autosegmentale notasjonskonvensjoner og sentrale elementer fra arbeidene til Tomas Riad og fra Trondheimsmodellen, især slik den tilpasses og brukes i Kristoffersen 2000. I de følgende avsnittene gjør jeg nærmere greie for termer og angrepsvinkler som vil stå sentralt i de ulike undersøkelsene som inngår i avhandlingen.

3 Grunnleggende tonale enheter

3.1 Høye og lave toner

Når man anvender et etablert teoretisk rammeverk på et datasett, må man alltid forholde seg til forhold som kan sies å være utløst av teorien, og ikke av det språklige materialet. I en autosegmental analyse av tone legger man til grunn at en gitt tonal melodi lar seg dekomponere til registertoner, at disse tonene ligger på et eget plan i språkstrukturen og assosieres til definerte posisjoner i det lineære forløpet, de såkalte tonebærende enhetene (TBU), at konturtoner ikke er fonologiske primitiver, men er sekvenser av registertoner assosiert til samme TBU, at slik assosiering bare kan skje under gitte omstendigheter som styres av presise assosieringskonvensjoner osv. En oversikt over det aktuelle rammeverket kan finnes i Kenstowicz 1994, kapittel 7, særlig 315ff.

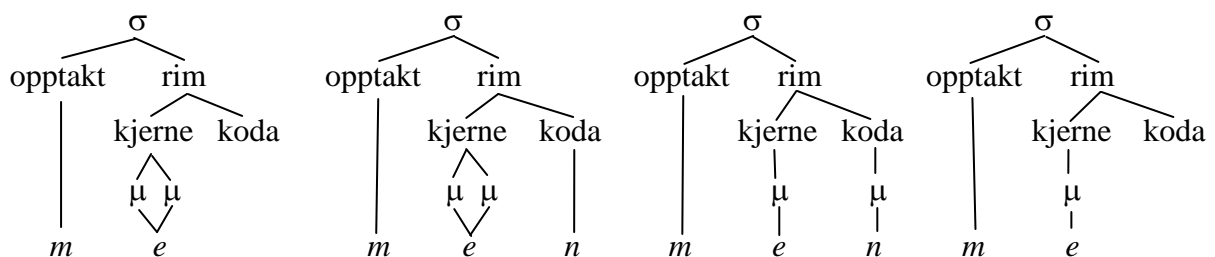
Uansett vil en fonologisk analyse innebære abstraheringer ved at man eksplisitt tolker foreliggende F0-kurver og anser at de er overflaterealiseringer av et underliggende system, en sekvens av fonologiske toner. Kristoffersen 2000: 237 formulerer den gjengse angrepsvinkelen: "I interpret minima, that is, falling pitch followed by a rising pitch, as realizations of a phonologically low tone, and maxima, that is, rising pitch followed by falling pitch, as realizing a phonological high tone." Dette innebærer at en analyse av nordiske tonale forhold bare analyserer ut to mulige registertoner, L og H, og at for eksempel to tonale maksima godt kan ligge på ulike frekvensnivåer og likevel bli regnet som forekomster av H.

Analysekonvensjonen tilsier da at tonesystemet bare inneholder to grunnkomponenter på *typenivå*, altså H og L, men at disse to komponentene kan opptre i ulike versjoner på en systematisk måte, og slik bidra til å utvide det tonale uttrykksrepertoaret. H og L blir altså de abstrakte referansepunktene som i neste omgang skaper en gitt melodi ved at F0-forløpet stadig beveger seg mellom dem. (Kristoffersen 2000: 243).

3.2 Tonebærende enheter: stavelser og moraer

Som nevnt ovenfor antar autosegmental fonologi eksistensen av assosieringer mellom et tonalt sjikt og et segmentalt sjikt i språket. Ulike toneanalyser har operert med ulike antakelser når det gjelder hva tonene kan 'se' i det segmentale forløpet, altså hvilke enheter de kan forankre seg til, her kalt TBU-er. Analyser av norsk prosodi har vekselvis antatt at *stavelsen* er den relevante TBU (Kristoffersen 2000), mens andre har postulert den metriske vektenheten *mora* som TBU (for eksempel Hognestad 1997, Abrahamsen 2003). Denne størrelsen skal gis en nærmere omtale her, siden den spiller en vesentlig rolle i analysene som følger.

I mange språk, blant annet moderne norsk, er sontringen mellom lette og tunge stavelser av stor viktighet, og en berømt definisjon av moraen, tilskrevet J. D. McCawley, går ut på at den er en størrelse som en lett stavelse har én av, og en tung stavelse to. Jeg viser her et oppsett som viser strukturen i noen norske stavelser, i samsvar med Kristoffersen 1992.

FIGUR 1: fire norske stavelser

De fire stavelsene (σ) i figur 1 tilsvarer de vi finner henholdsvis i pronomenet *me*, substantivet *mén*, konjunksjonen *men* og siste stavelsen i verbet *komme*. De tre første stavelsene er tunge og har to moraer (μ), den siste er lett og har en. Det er i stavelsens *rim* at moraer telles. *Opptakten*, konsonantisk materiale før kjernen, regnes som ikke-moraisk og bidrar ikke til stavelsens vekt. De to moraene som må til i en trykkstavelse i moderne norsk, kan enten begge finnes i kjernen, hvilket er tilfelle når kjernevokalen er lang (*me*), eller de kan fordele seg med én knyttet til en kort vokal i kjernen og én knyttet til en kodakonsonant,

som da blir moraisk (*men*). I *mén* blir kodakonsonanten til overs i vektsammenheng, siden den lange vokalen alene har de to moraene som gir tyngdestatus. En slik konsonant kan kalles ekstrametrisk, og siden den ikke trengs i trykkstavelsen, kan den avgis som opptakt til en eventuell stavelse nummer to, slik vi finner i verbet *mene*.

Det jeg i særlig grad har bruk for i mine analyser, er å angi en tones posisjon i en stavelse med hovedtrykk. Både i sammenlikningen av de ulike undersøkelsene av Stavanger bymål, i omtalen av ulike andre vestnorske dialektprosodier og (særlig) i kapitlene om flekkefjordmålet beskriver jeg systemer der selve tonelagskontrasten konstitueres av en høytones plassering i trykkstavelsen. Dette har gjort det praktisk å gjennomføre en beskrivelsesmodell i hele avhandlingen som angir plassering av toner i tunge stavelser ved nettopp å regne dem som *bimoraiske* i samsvar med beskrivelsen ovenfor, og anse en tone som knyttet til den ene av de to moraene. I 2.1.2 anskueliggjør jeg dette i samband med tolkingen av tonekurvene i Selmer 1927. Dette betyr videre at jeg anvender moraen mest som det man kunne kalle et navigasjonsredskap på stavelsesnivået, og slik sett opererer jeg nok med et morabegrep som i hovedsak kan regnes som fonetisk.

3.3 Tonale domener: Aksentfrase og intonasjonsfrase

I toneforskningens spede begynnelse ble tonelagene som nevnt utelukkende studert på ordnivå. Et karakteristisk sitat i så måte er dette fra Johan Storm:

Dernæst må vi ialfald for det Første nøie oss med at bestemme Tonefaldet i isolerede Ords Udtale. I den sammenhengende Tale blive Modulationene saa mangfoldig modificerede, at det egentlige Princip skjuler sig for Iakttagelsen. (Storm 1874)

Også de første instrumentalfonetiske arbeidene (Selmer 1921, 1927 o.a.) har *ordet* som det primære domenet for studium, og i langt seinere studier (Fintoft 1970, Fintoft & Mjaavattn 1980) henger dette igjen som en feilkilde hos forskerne, idet de gir seg ut for å beskrive ordprosodi, mens de i realiteten beskriver deler av større prosodiske domener, tilsynelatende uten å ha et bevisst forhold til domenegrensene. (Hognestad 1997: 120f,126,184f.) I den foreliggende avhandlingen brukes termen *aksentfrase*, heretter AP, om den grunnleggende prosodiske enheten. En AP er definert som et domene avgrenset i begge retninger av en hovedtrykkstavelses begynnelse, slik at hele hovedtrykkstavelsen til venstre er del av en gitt AP, mens neste hovedtrykkstavelses begynnelse blir domenegrensen mellom denne og den neste AP-en.¹ Dermed omfatter enhver AP en hovedtrykkstavelse pluss eventuelle

---

¹ Betegnelse 'venstre' og 'høyre' er ikke udelt heldige, siden de konverterer tidsdimensjonen i talen til grafisk todimensjonalitet. Denne termbruken er imidlertid vanlig, og jeg viderefører den uten ytterligere diskusjon.

bitrykkstavelser eller trykklette stavelser før neste hovedtrykk (Kristoffersen 2000: 240). I Trondheimsmodellen brukes termen *tonal fot* om det samme domenet (Nilsen 1992: 28f). Modellen opererer også med høyere prosodiske konstituenten enn AP, nemlig *intonasjonsfrase* (IP), og *intonasjonsytring* (IU) (Nilsen 1992: 30f). Disse begrepene blir introdusert og drøftet i de delene av avhandlingen der de måtte være relevante.

4 Tones funksjonspotensial

I den autosegmentale modellen der melodier dekomponeres til enkle registertoner, tilordnes gjerne de tonene man analyserer ut, en nærmere spesifisert funksjon i språkssystemet. I Hognestad 1997 identifiseres H- og L-toner ved lytting med støtte i F0-kurven, og så tilordnes de funksjoner i samsvar med etablerte fonologiske modeller. Etter dette gis det en analyse som inkluderer henholdsvis *leksikalske toner*, *prominenstoner* og *demarkasjonstoner* (Hognestad 1997: 156ff). Dette begrepssettet ble som nevnt introdusert til bruk på prosodiske data fra norsk i Lorentz 1995.

I dette arbeidet vil det i flere sammenhenger bli nødvendig å modifisere dette settet av funksjonselementer. Innledningsvis har jeg behov for å splitte funksjonen *prominens* i to og skille mellom *trykkprominens* og *fokusprominens*. Jeg gir her en omtale av de ulike funksjonene og bruker etter hvert registreringer av min egen stemme som illustrasjon. Dette er dels gjort av praktiske grunner, men dels også fordi denne tonaliteten samsvarer med den som er grundig beskrevet i undersøkelsen av Egersund bymål i Hognestad 1997. I tillegg til de nevnte funksjonene, kommer jeg også til å behandle *tekstbinding* som prosodisk funksjon. Omtalen av prosodiske uttrykk for tekstbinding kommer som egen del av avhandlingen, nemlig kapittel VIII.

4.1 Leksikalitet

Dette trekket vil være unikt for språkssystemer som har kontrastiv tone på ordnivå. Tidligere så man på hele den tonale melodien som leksikalsk relevant, altså som en totalrealisasjon av ett av tonemene/tonelagene (Selmer 1927 etc.). I nyere forskning søker man helst å avgrense deler av melodien som kan sies å bære den leksikalske kontrasten, og man tenker seg da at andre deler av melodiene kan være identiske i begge tonelag. Det gir seg selv at den autosegmentale fonologien disponerer for en slik strategi. Her vil man søke å utpeke (ideelt sett) én av de fonologiske registertonene som bærer av leksikalsk kontrast, slik at tilstedeværelsen eller fraværet av den blir den analytiske størrelsen som tonelagsskillet henger på. Slike systemer er med andre ord av *privativ* karakter. Hognestad 1997 anser Egersund

bymål for å ha et slikt privativt tonelagssystem og føyer seg dermed inn i en lang tradisjon i beskrivelsen av nordiske dialektprosodier (Riad 1998, Gussenhoven & Bruce 1999, Kristoffersen 2000, Abrahamsen 2003).

Når jeg blinker ut en tonal funksjon som jeg kaller *leksikalitet*, sikter jeg altså til at dialekter kan ha en enkelttonekomponent som kan anses for å ha konstituering av tonelagskontrast som sin hovedoppgave, akkurat som enkelttoner kan brukes til å markere trykk eller fokus (se nedenfor). Fagtradisjonens begrep *leksikalsk tone* i beskrivelsen av tonelag 2 (for eksempel som i Lorentz 1995) avspeiler nettopp dette, og da har man tenkt seg at den leksikalske tonen må være innkodet i de leksikalske elementene som skal komme ut med tonelag 2, og at det nettopp er denne innkodingen (og de konsekvenser den får for øvrig tonal struktur) som er kontrast-konstituerende.

Seinere i denne avhandlingen skal imidlertid systemer drøftes som ikke faller uproblematisk inn i et slikt beskrivelsesformat. Der er det vanskelig eller umulig å si at tonelagskontrasten er kritisk avhengig av en enkelttonekomponent, L eller H, som det ene tonelaget har, og som det andre mangler. De utfordrer derved den tradisjonelle tenkningen rundt leksikalitet som tonal funksjon.

4.2 Trykk

Alle norske ord uttalt i isolasjon har en primærtrykkstavelse. Mens det tidligere var antatt at ulike grader av lydtrykk (intensitet) var det fysiske korrelatet til den fonologiske størrelsen trykk, vet vi nå at trykk kan konstitueres gjennom et helt sett av virkemidler (Laver 1994: 512, Hogg & McCully 1987: 1f). I norsk vil, foruten kvantitetsbetingelser på stavellesnivå, også tonale bidrag være sentrale i konstituering av trykk. Det innebærer at en tonekomponent som knyttes til primærtrykkstavelsen, vil bidra til den psykofysiske opplevelsen av trykk. Det innebærer likevel ikke at en bestemt tonal polaritet er designert til å utføre denne funksjonen. I norske dialektprosodier kan både høye og lave toner ha denne oppgaven, og avhandlingen vil søke å vise at over tid kan et prosodisk system endres nettopp med hensyn til polaritet på det vi kan kalle *trykktonen*.

4.3 Fokus

Innen tekstlingvistik og pragmatikk er forskere opptatt av kontekstens krav til å få satt søkelys på visse konstituenten i en gitt ytring, og de mekanismene en tekstprodusent har til rådighet for å tydeliggjøre dette søkelyset. Disse disiplinene har imidlertid i stor grad brukt skrevne tekster som data, og der vil et hovedmoment være potensialet som ligger i posisjonell

strukturering av konstituenten på syntaksnivå. Også i pragmatisk orienterte studier av talespråk vil slikt være aktuelt, men i all muntlig diskurs vil det framfor alt være *prosodisk* markering av fokus i ytringer som står sentralt. Derfor har spørsmål om fokalitet i vid forstand lenge hatt en prominent posisjon i framstillinger av generell eller særpråklig intonasjon. Generelle framstillinger har gjerne intonasjonen i engelsk som bakteppe, eller har uansett en vinkling mot språk som ikke har leksikalske tonesystemer av norsk type. Et godt eksempel på dette er Ladd 2008. Det kan i denne sammenhengen være nyttig å kaste et blikk på det systemet for intonasjonell beskrivelse Ladd setter opp for engelsk og andre intonasjonsspråk, og i neste omgang se i hvilken grad systemet også er anvendbart for norsk.

Ladds begrepsapparat inkluderer *pitchaksentuering*, *trykk*, *fokus* og *emfase*.

Sammenhengen mellom disse termene kan framstilles slik: I en gitt ytring vil fokus tilordnes deler av ytringen og skape et fokusdomene. Et slikt domene kan være et enkeltord (snevert fokus) eller større ytringsdeler, eventuelt hele ytringen (vidt fokus). Prosodisk signaliseres fokusdomener ved forekomsten av en pitchaksent, altså en F0-konfigurasjon realisert på ett av ordene i domenet. Hvilket ord som velges, blir avgjørende for hvilket fokusdomene ytringen kan ha. Dette åpner for en differensiering mellom aksentuering og fokus. Aksentuering vil alltid være realisert på orddomenenivå, men det er altså langt fra slik at det da blir dette og bare dette ordet som utgjør fokusdomenet i en ytring. Mer spesifikt er det slik at et aksentuert ord ved ytringsslutt er kompatibelt med både snevert fokus (altså med det aksentuerte ordet som fokusdomene) og vidt fokus med opp til hele ytringen som domene. Slik aksentuering skaper med andre ord i utgangspunktet potensiell fokal flertydighet. Blir den aksentuerende pitchaksenten derimot tilordnet et ord tidligere i ytringen, er dette normalt bare kompatibelt med snevert fokus, enten bare på det aksentuerte ordet eller frasen det er en del av.

Jeg illustrerer her disse forholdene med to norske eksempelsetninger, der aksent tenkes tilordnet ordet som er skrevet med store bokstaver:

- 1) De KJØPTE en kopp kaffe.
- 2) De kjøpte en kopp KAFFE.

I 1) vil den (eneste) rimelige lesningen av setningen ha snevert fokus på det aksentuerte ordet KJØPTE, slik at setningen kan kontekstualiseres som et rimelig svar på spørsmålet "Fikk de en kopp kaffe gratis?". 2), derimot, kan brukes som svar på både "Kjøpte de en kopp te?" (snevert fokus på kaffe), "Hva kjøpte de?" (fokus på hele objekts-NP-en) og "Hva gjorde de?" (maksimalt vidt fokus). Slik blir altså 2) potensielt flertydig.

I seg selv er forholdet mellom vidt og snevert fokus kanskje ikke essensielt for undersøkelsene i denne avhandlingen, men fenomenet er viktig å nevne for forståelsen av en annen term hos Ladd, nemlig *emfase*. Emfatisk trykk på et ord kan nemlig bidra til disambiguering av den nevnte fokale flertydigheten. Emfatisk trykk på et ord ved ytringsslutt vil bidra til å utelukke muligheten av å tolke inn vidt fokus i ytringen, slik en regulær aksentuering av det samme ordet ville åpne for. Dette åpner for en veksling av følgende type med setning 1) ovenfor som utgangspunkt:

2a) De kjøpte en kopp KAFFE. ("Hva gjorde de?", altså vidt fokus.)

2b) De kjøpte en kopp **K**AFFE. ("Kjøpte de en kopp te?", altså snevert fokus.)

Dermed har Ladd etablert en intonasjonell tretrinnsrakett: En gitt stavelse kan markeres for trykk, for fokus og for emfase. Essensielt i denne sammenhengen er at selv om det ikke nødvendigvis er de samme pitchaksentene som gjør disse ulike jobbene, vil det i følge Ladd alltid være den stavelsen som er leksikalsk spesifisert for aksentuering som bærer dem, altså primærtrykkstavelsen i ord på mer enn en stavelse i språk med trykkprominens. Situasjonen blir da at når de pragmatiske/diskursive valgene er gjort av en gitt taler, vil han kunne etablere de nødvendige signalene ved å utstyre en eller flere trykkstavelser i en ytring med fokal aksent, eventuelt emfatisk aksent. Regulær trykkmarkering har da ingen intonasjonell mening i denne sammenhengen, men utgjør bare en metrisk/rytmisk komponent i den fonologiske strukturen. Bare fokus og emfase er slik sett del av ytringens meningspotensiale, men trykkmarkeringen er likevel en forutsetning for innkodingen av disse to funksjonene.

Her er det nyttig å minne om distinksjonen mellom AP (aksentfrase) og IP (intonasjonsfrase) i Nilsen 1992. En AP identifiseres ved lokalisering av to primærtrykk og har en utstrekning fra og med stavelsen som bærer det første trykket og til og med stavelsen umiddelbart før den neste trykkbæreren. AP-prominensen står altså først i domenet. Likeså vil en IP identifiseres ved lokalisering av to fokusmarkeringer og omfatte de AP-ene som ligger mellom dem, men i østnorsk blir det da slik at IP-prominensen står sist i domenet, siden disse dialektene *stabler* fokus og demarkasjon, jfr. det følgende avsnittet om fokus i norsk.

Videre er det verdt å merke seg at de ulike prosodiske markeringene ikke behøver å være diskretiserte i den forstand at de realiseres ved melodisk ulike konfigurasjoner. Det kan godt tenkes, og er til og med svært vanlig, at en og samme melodiske konfigurasjon kan få ulikt meningspotensiale ved å bli F0-ekspandert, altså slik at en H-komponent kan signalisere

regulært trykk når det er på et visst frekvensnivå, fokus når den ligger noe høyere og disambiguerende emfase når den er maksimalt høy. I dette arbeidet blir spørsmålet om ulike funksjoner knyttet til ulike F0-nivåer særlig aktuelt i samband med behandlingen av intonasjon som tekstbinding.

Interdialektale konvensjoner vil formodentlig muliggjøre noenlunde konforme tolkninger av ulike H-nivåer i en ytring. Men igjen: Det er uansett den samme stavelsen i et ord som er forankringsstedet for alle disse markeringene, ifølge Ladd. Akkurat dette gir ikke noen god beskrivelse av forholdene i norsk, som det vil framgå av de følgende analysene.

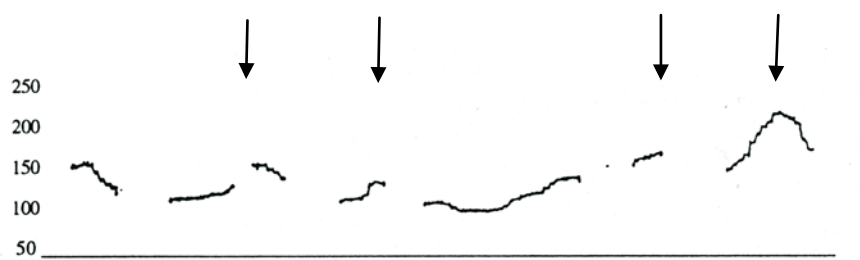
Fokus og emfase er som nevnt resultater av pragmatiske vurderinger hos språkbrukerne, og de prosodiske markørene for slike trekk må følgelig ses på som *postleksikalske* størrelser. Toner som tilordnes slike funksjoner, skal i det følgende kalles *fokustoner*.

4.3.1 Fokus i norsk

I min beskrivelse av norsk prosodi vil fokusforhold stå meget sentralt. Derfor er det på sin plass å behandle dette fenomenet mer inngående innledningsvis, og også å kaste sideblikk til eksisterende beskrivelser av fokus i norske dialekter. I det følgende ser jeg først på beskrivelsen av fokus i østnorsk i Nilsen 1992, og dernest går jeg inn i min egen undersøkelse fra 1997 og prøver å si noe mer eksplisitt om fokus i Egersund bymål enn jeg gjorde der.

4.3.1.1 Fokus i østnorske dialekter

I Nilsen 1992 står fokustilordning svært sentralt. Innen denne modellen brukes termen *fraseaksent* om det jeg nedenfor kaller *demarkasjon*, og i de østnorske dialektene som ligger til grunn for analysen i dette arbeidet, opptrer fraseaksenten i to varianter. Den realiseres alltid som en H, men dersom ordet som bærer fraseaksenten, i tillegg er fokusert (dvs. får tilordnet trekket [+fok] i Trondheimsmodellens forstand), er denne H-tonen ekstra høy.

((²Thorstein_{AP}) (²snakker-be_{AP}) (¹standig-om-intona_{AP}) (¹SJON_{AP})_{IP})

FIGUR 2: Nilsen (1992: 24). Pilmarkeringene er satt inn av JKH

I den lesingen som her er lagt til grunn, er det ordet *intonasjon* som fokuseres. Av F0-kurven ser vi tydelig at hver AP avsluttes med en demarkativ H (jfr. de innsatte pilene), og at den siste av dem ligger på et markant høyere frekvensnivå enn de øvrige demarkasjonstonene. Den fonologiske analysen blir altså at 'lav H' realiserer demarkasjon, mens 'høy H' realiserer demarkasjon + fokus. Dermed blir dette et eksempel på forholdet jeg omtalte i **3.1**, der en tonetype, her H, kan opptre i ulike versjoner eller styrkegrader, og dermed øke det tonale uttryksrepertoaret.

Språktoner kan altså bidra til å realisere leksikalitet, trykk, fokus og demarkasjon, og vi ser at det enten kan være et en-til-en-forhold mellom realisert trekk og stavelse, eller en opphoping slik at flere av trekkene realiseres på en og samme stavelse. Dette vil jeg omtale med termen *stabling*. I eksempelet fra Nilsen 1992 ser vi at både primærtrykkmarkering, demarkasjon og fokalitet stables på den siste stavelsen i ytringen. I en tenkt alternativ setning

((²Thorstein_{AP})(²snakker-be_{AP})(¹standig-om_{AP})(²TONELAG_{AP})_{IP})

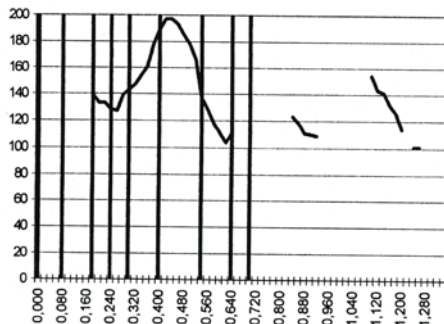
får vi i den finale AP-en primærtrykk realisert u-stablet på første stavelse, mens demarkasjon og fokus stables på siste. Fokus synes uansett å realiseres stablet i denne dialekten, og dermed formodentlig i østnorske dialekter generelt. Men allerede her bryter modellen fra Ladd 2008 sammen, for som vi ser, blir fokus tilordnet en gitt stavelse i IP-domenet uavhengig av om den er leksikalsk merket for aksentuering eller ikke.

4.3.1.2 Fokus i Egersund bymål

Data fra Egersund bymål ligger som nevnt til grunn for analysen i Hognestad 1997. Siden denne analysen bygger på testord satt inn i rammesetninger i et innlest testbatteri (altså samme type testoppsett som i "Norsk tonelagstypologi"), vil det alltid være slik at testordet,

som markeres grafisk for informanten med uthevet skrift i tekstforelegget, vil få tilordnet fokus i den aktuelle lesingen.

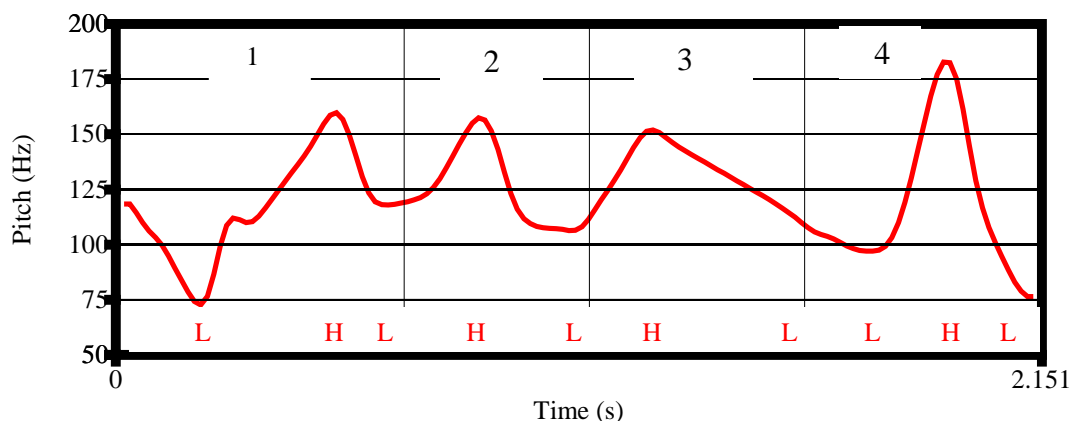
[s t a v a ŋ : ə ʁ]

((sta¹VANGER_{AP}) (²sløyfe-me_{AP}) IP)

FIGUR 3: fra Hognestad 1997: 178

I denne dialekten er forholdene helt annerledes enn i det østnorske eksempelet i 4.3.1.1. Her er demarkasjon en u-stablet funksjon, realisert ved L rett før hver av AP-grensene, mens fokus stables med primærtrykk i AP-en 'Stavanger'. Mens 'høy H' i det østnorske eksempelet realiserte demarkasjon+fokus, realiserer den samme tonale konfigurasjonen i Egersund primærtrykk+fokus i tonelag 1. Dette er da en realisering som samsvarer med den generelle modellen i Ladd 2008 om 'sam-lokalisering' av trykk- og fokusprominens. Her er nok et eksempel fra denne dialekten, der det for sammenlikningens skyld forekommer både tonelag 1- og tonelag 2-AP-er:

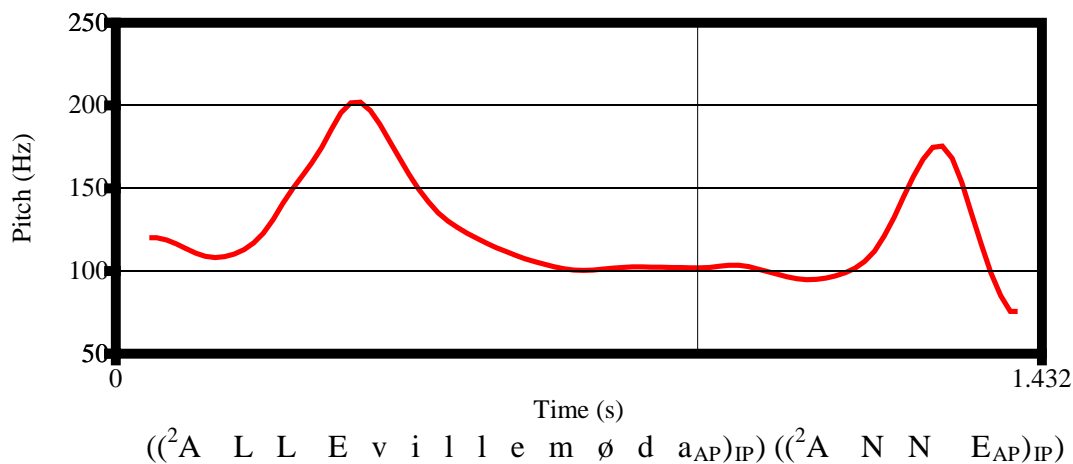
((Eg ²trud - de - at_{AP}) (¹Jon-hadde_{AP}) (¹sagt - det - te_{AP}) (²LÆRAREN_{AP}) IP)

FIGUR 4: *Eg trudde at Jon hadde sagt det til læreren*. Interpoleringsfunksjonen i PRAAT, som kompenserer for ustemte segmenter i ytringen ved å lage en ubrutt tonekurve, er brukt. Loddrette streker markerer AP-grenser.

Her er det flere ting å observere. Den aktuelle lesingen er gjort slik at <læraren> blir tilordnet fokus, altså slik at en potensiell kontekstualisering av ytringen ville være "Eg trudde at Jon hadde sagt det til læraren (men kanskje ikkje til medelevane sine)." Dersom vi sammenlikner den siste og fokuserte AP-en (4) med den første AP-en (1) i ytringen, er forskjellen primært å finne i frekvensnivået på H. Begge to er tonelag 2-domener, og etter analysen i Hognestad (1997) er tonesekvensen da LHL, henholdsvis *leksikalsk tone, prominensstone* og *demarkasjonstone*. Prominensstone antas å være den samme H som på trykkstavelsen i tonelag 1-domenerne (2 og 3). På grunn av den innsatte leksikalske L helt først i tonelag 2-domenet forskyves H til neste stavelse, slik at vi får såkalt *forflyttet prominens* (Lorentz 1995, Hognestad 1997: 171).

Innenfor det begrepsapparatet som nå er etablert, får vi denne beskrivelsen av funksjonsforholdene i Egersund: I tonelag 1 stables fokus med primærtrykk, slik vi så i figur 2. Tonesekvensen får da analysen $H_{\text{primærtrykk + fokus}} L_{\text{demarkasjon}}$. Dette domenet (<vang> i figur 2) får altså 'høy H'. I figur 3 har de to midterste AP-ene (2 og 3) tonelag 1, men ikke fokus. Da realiserer HL bare $H_{\text{primærtrykk}} L_{\text{demarkasjon}}$. Disse domenerne anses følgelig for å ha 'lav H'.

I tonelag 2 får vi et annet forhold mellom toner og funksjoner enn i tonelag 1. I utgangspunktet kan analysen $L_{\text{leksikalitet + primærtrykk}} H_{\text{fokus}} L_{\text{demarkasjon}}$ antydes. Fokus er her ikke en stabil funksjon, mens leksikalitet og primærtrykk altså stables i L. I <læraren> (AP 4) signaliserer H fokus og er følgelig 'høy H'. I <trudde-at> (AP 1) oppstår det derimot et potensielt analyseproblem. I tonelag 1 stables som vist trykk og fokus på H, og da blir det rimelig at H realiseres selv om den ikke skal signalisere fokus. Den må selvsagt være der likevel, for å ivareta trykkoppgaven. I tonelag 2 blir dette annerledes. Der er ikke fokus stablet med trykk, og i LHL-melodien har H utelukkende fokus som virkeområde. I det etablerte analyseformatet ville den logiske konsekvensen av dette være at H i tonelag 2 bare dukket opp i fokale domener. I det ufokuserte første domenet i figur 3 stemmer dette åpenbart ikke. H er udiskutabelt til stede. Er det da slik at ufokuserte tonelag 2-domener opptrer med en 'dysfunksjonell lav H'? Alternativet, at denne tonen overhodet ikke ble realisert i ufokuserte tonelag 2-domener, ville resultere i lav tone gjennom hele domenet, altså slik at LHL ble redusert til LL og dermed til L. Spørsmålet blir da om en slik realisering overhodet forekommer, altså i totalt de-fokuserte tonelag 2-domener som står uten noen grad av prominens overhodet, altså uten både fokus og regulært trykk. Figur 5 kan illustrere dette:

FIGUR 5: Alle *ville møta Anne*. Loddrett strek representerer AP-grense. Interpoleringsfunksjonen i PRAAT er brukt.

Ytringen i figur 5 består av 4 ord som alle i utgangspunktet er tonelag 2-ord. Her leses ytringen med to fokuserte domener, altså med to IP-er i Trondheimsmodellens forstand. Den leses imidlertid også med to helt uaksentuerte ord, nemlig <ville> og <møta> som ikke får AP-status, men inkorporeres i AP-en <Alle ville møta>, Der realiseres særlig <møta> nettopp med jevn L gjennom hele ordet, som antydnet ovenfor.

Konsekvensen av disse observasjonene kan oppsummeres slik: For det første må H ses på som en tone som realiseres *grader* av fokal prominens, slik at den er fraværende når ingen slik prominens foreligger, og til stede på ulike frekvensnivåer når grader av prominens skal signaliseres. Prominens skal da ikke ses på som en binær funksjon, men som en gradient der de øverste nivåene tolkes som realisering av fokus/emfase, på grunnlag av innlært kategorisk persepsjon hos brukerne av en gitt dialekt av norsk. Likevel velger jeg ikke å trekke den mest nærliggende terminologiske konsekvensen av dette, nemlig å bruke termen *prominenstone* (i samsvar med Lorentz 1995, Hognestad 1997) i stedet for *fokustone*. Dette er fordi tonen som bidrar til å realisere trykk, jo også i høyeste grad er en *prominenstone*. Likevel er det snakk om prominens på to ulike nivåer, eller rettere sagt med ulike konsekvenser. Både trykkstone og fokustone bidrar til å gi en gitt stavelse prominens i forhold til andre stavelser, men mens trykktonens *raison d'être* stopper der, slik at trykk bare forblir et reint metrisk anliggende i den prosodiske strukturen, bidrar fokustonen til å konstituere noe som er større enn den selv, nemlig et fokalt domene av et visst omfang. Hos Ladd dukker, som før nevnt, dette forholdet ikke opp, siden hans *prominenstone* notorisk innehar både trykkmarkeringsfunksjon og fokalitetsskapende funksjon. Vestnorsk tonelag 2 vil uvegerlig gjøre denne terminologien for tynn, siden systemet her demonterer nettopp denne stabelen av trykk + fokus.

På bakgrunn av den foregående diskusjonen, velger jeg fra nå av å bruke *prominenstone* som paraplyterm for prosodisk prominensmarkering, og under paraplyen plasserer jeg funksjons-spesifiseringene *trykkstone* og *fokustone*. Noen ganger stables disse to, andre ganger har de skilt lag.

4.4 Demarkasjon

Her er det snakk om markering av grenser mellom prosodiske domener. Nilsen 1992, Kristoffersen 2000 o.a. regner med final H som demarkasjonstone i østnorsk. 'Lav H' markerer AP-grense og 'høy H', altså demarkasjon + fokus, markerer samtidig IP-grense. I vestnorsk regner Hognestad 1997 Abrahamsen 2003 o.a. med final L som demarkasjon. Også her antar jeg at det er rom for å regne med to demarkasjonsnivåer, der 'regulær L' markerer AP-grense og 'lav L' markerer et høyere nivå i det prosodiske hierarkiet. De nevnte arbeidene går ikke eksplisitt inn på dette ut over å karakterisere finale L-realiseringer som "demarkasjon ved ytringsslutt" (Hognestad 1997: 136), men gitt at det også i disse dialektene er IP-nivået som markeres slik, vil den laveste demarkasjons-L-en følge etter et fokus markert ved 'høy H'.

I lys av diskusjonen i foregående avsnitt kan det muligens være relevant å spørre om min definisjon av *prominenstone* nå er så vid at den egentlig også omfatter demarkasjonstonen, altså at prominensbegrepet nærmest tømmes for innhold ved at alle fonologiske toner i og for seg skaper en eller annen form for prominens, i dette tilfellet altså en demarkasjons-prominens. Dette er en innvending jeg ikke deler. For det første er termen trykkprominens såpass innarbeidet at det nærmest ville være påfallende å si at trykktonen ikke skal kalles en *prominenstone*. For det andre fins det en tradisjon nettopp for å se på den norske tonelag 2-prosodien som et tilfelle av *delt prominens* (engelsk *split prominence*, se Lorentz 1995), noe som nettopp innebærer å se de to funksjonene trykk- og fokusmarkering som prominensfunksjoner, til forskjell fra grensetoner/demarkasjon.

For det tredje kan jeg vise til et fenomen som omtales i Hognestad 1997: 175, nemlig at ikke-lingvister med sørvestnorsk språkbakgrunn gir noe sprikende tilbakemeldinger dersom man ber dem å identifisere trykket i tonelag 2-ord. I et trestavellesdomene som ²*bilane* vil noen mene at trykket ligger på andre stavelse. Det de da hører og klassifiserer etter, er selvsagt H-tonen som de 'kjenner' som trykkstone i tonelag 1. Andre vil, i samsvar med vanlig lingvistisk analyse, plassere trykket initialt, mens ingen vil foreslå sistestavelsestrykk. Reint perseptuelt synes prominensmarkering altså å være noe annet enn grensemarkering.

For det fjerde har jeg lyst til å peke på et deskriptivt problem i tradisjonell grammatikk i samband med ord som disse: ²*sol*, *hatt*, ²*soling*, ²*solte*. Her er forholdet at det første av disse

ordene, en sammensetning, anses for å ha bitrykk på siste stavelse. Det midterste er en avledning, der avledningmorfemet muligens kan analyseres både med og uten bitrykk. Det siste ordet er et tostavellesord der ingen vil hevde at bøyningmorfemet som utgjør siste stavelse, har trykk. Det som da er påfallende, er at reint tonalt er det neppe mulig å påvise noen som helst forskjell mellom noen av disse ordene, verken perseptuelt eller instrumentelt. Stavelsestyngden, som selvsagt er et nødvendig bidrag til konstituering av bitrykk, er vel det mest åpenbare trekket å vise til dersom man mener å høre prosodiske forskjeller mellom disse ordene. Så lenge vi snakker om toner, er imidlertid prominensforholdene identiske i de tre ordene. Igjen virker det rimelig å markere dette ved å si at i disse ordene uttalt med en vestnorsk LHL-sekvens for tonelag 2, oppviser de to første tonene to sider av samme sak, nemlig prominens. Sammen representerer de så noe annet enn den andre viktige funksjonstypen, nemlig demarkasjon, kodet inn i final L. Norsk tonalitet konstitueres etter dette av de to hovedtrekkene prominens og demarkasjon, og kompleksiteten i systemer med to tonelag kan følgelig beskrives som en komplisering av prominenskomponenten i prosodien.

4.5 Tonale funksjoner i Egersund bymål: en avsluttende drøfting

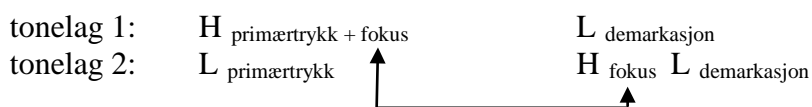
Siden Egersund bymål har figurert som eksempel materiale i denne gjennomgangen av det tonale funksjonspotensialet, kan det være på sin plass med en oppsummering av det som er sagt om prosodien i denne dialekten, også for å danne et bakteppe for de følgende analysene. Innen en relativt tradisjonell beskrivelsesramme ble det i **4.3.1.2** satt opp følgende tentative modell for forholdet mellom toner og funksjoner i Egersund bymål:

tonelag 1:	H primærtrykk+fokus	L demarkasjon
tonelag 2:	L leksikalitet+primærtrykk	H fokus L demarkasjon

At initial L får markering for stabelen leksikalitet+primærtrykk, skyldes som nevnt i **4.1** en analysetradisjon som omfatter de fleste beskrivelsene som er gjort av tonelag i norsk og svensk. Siden utviklingen av denne nordiske tonaliteten har ført til lange rekker med eksempler på leksikalsk kontrast i form av minimale par i strukturalistisk forstand, må denne kontrastiviteten på en eller annen måte representeres i den fonologiske beskrivelsen. Når så det fonologiske beskrivelsessystemet er av autosegmental type der grunnenheten er registertonene, vil man uvegerlig lete etter én slik enhet som så å si kan tilordnes ansvaret for kontrasten. Det har blitt vanlig å si at det er i det mest komplekse tonelaget, altså tonelag 2, at

kontrastiviteten er kodet inn. Første fonologiske tone i dette tonelaget kalles da 'leksikalsk tone', og så kan man eventuelt se på resten av melodien som 'den samme' som i tonelag 1.

Etter mitt syn er det ikke like åpenbart at denne tonen markerer leksikalitet som det er at de andre tonene markerer trykk, fokus, demarkasjon osv. Man kunne like gjerne si at det er sekvenseringen, eventuelt stablingen, av disse andre funksjonene som skaper muligheten for leksikalsk kontrast. Da ville poenget være at leksikalitet ikke i og for seg har noen egen markør i tonedomenene i form av en autosegmental registertone, men framstår som en konsekvens av det prosodiske totalsystemet i det store flertall av norske dialekter. Dette ville da gi denne framstillingen av tonelagsrealiseringene i Egersund:

Når så disse to tonesekvensene realiseres over identisk segmentalt materiale, oppstår en effekt som riktig nok har konsekvenser for leksikon, men som det ikke nødvendigvis er like essensielt å gjøre så eksplisitt i en fonologisk beskrivelse som å knytte de leksikalske konsekvensene fast til en spesifikk tonekomponent. Det problemet som likevel gjenstår, er å avgjøre hvordan den leksikalske kontrasten kodes inn i talerens mentale grammatikk.

Ovenstående er, fagtradisjonen tatt i betraktning, en heller ytterliggående løsning, men både de følgende analysene av tonaliteten i andre norske dialekter og avsnittet om omfanget av leksikalsk kontrast i norske dialekter kan gi premisser for en slik beskrivelse. Kristoffersen 2006a stiller spørsmålet om det i det hele tatt lar seg gjøre å analysere ut noen leksikalsk tone i Bergen bymål, og i kommende kapitler i dette arbeidet vil det bli klart at det samme spørsmålet må stilles når Tysnes- og Flekkefjord-målet skal under lupen.

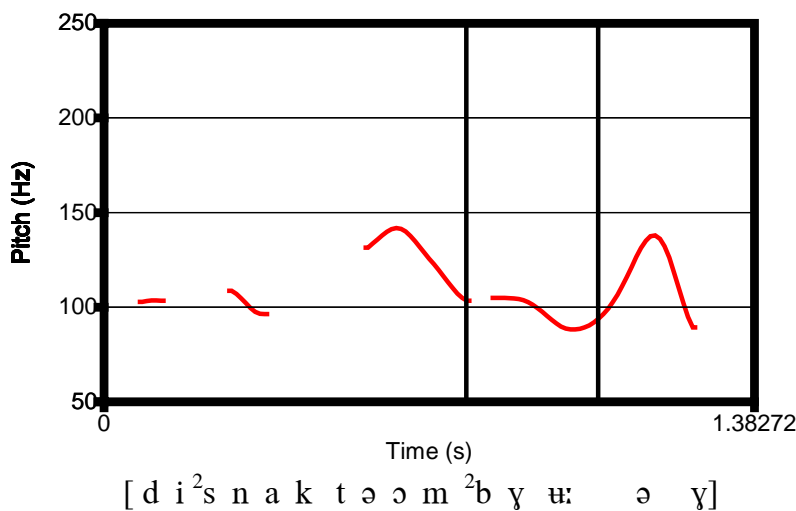
Det er heller ikke på noen måte gitt at en undersøkelse av tonelags*persepsjon* ville blinke ut den første tonen i tonelag 2 som spesielt salient med hensyn på den leksikalske kontrasten. Denne måten å tenke på vil også kunne sies å støtte opp om beskrivelser av nordisk tonalitet som vi kjenner fra internasjonale oversiktsverk, der nordiske språks status som tonespråk, bokstavelig talt, tones kraftig ned (Cruttenden 1986: 14, Fox 2000: 247ff).

Det karakteristiske for tonelag 2 etter analysen som er skissert ovenfor, blir da ikke at vi får satt inn en spesifikk leksikalsk tone initialt, men snarere at vi i slike domener får et *utvidet prominensområde*. I tonelag 1 er primærtrykkstavelsen den ene prominente, mens tonelag 2 får prominens realisert over flere stavelser. I Egersund bymål er det primærtrykkstavelsen og den umiddelbart følgende stavelsen som blir prominente i domenet.

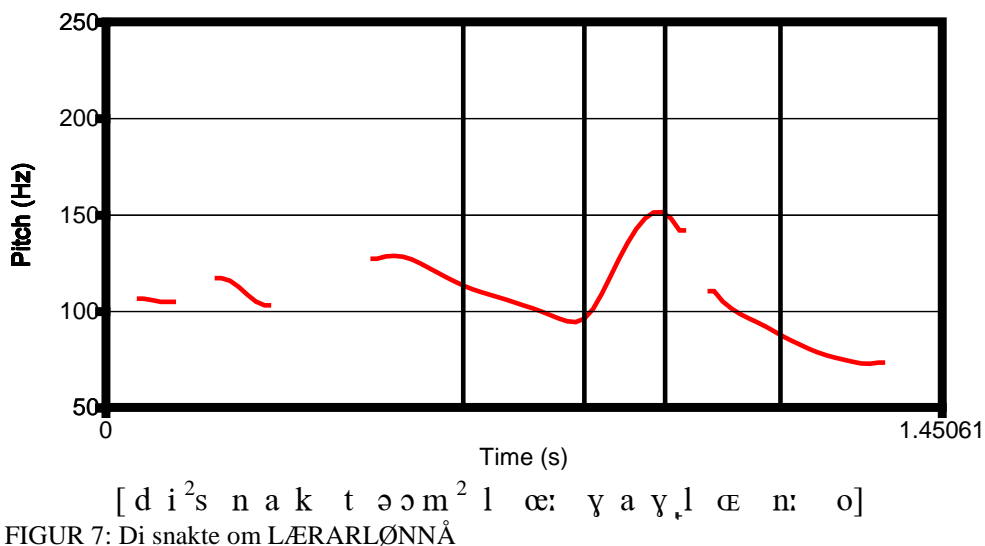
En annen måte å framstille dette på, er selvsagt å si, som i 4.3.1.2, at i tonelag 2 *skilles* primærtrykk og fokus, mens de *stables* i tonelag 1. Det utvidede prominensområdet i tonelag 2 kunne så ses på som den størrelsen som muliggjør leksikalsk kontrast, snarere enn å knytte dette til den første fonologiske tonen per se. Den blir simpelthen måten å markere trykk på når fokusfunksjonen er forflyttet annetsteds. En revidert versjon av oppstillingen ovenfor kan da bli slik:

tonelag 1:   H_{prominens}   L_{demarkasjon}
 tonelag 2:   LH_{prominens}   L_{demarkasjon}

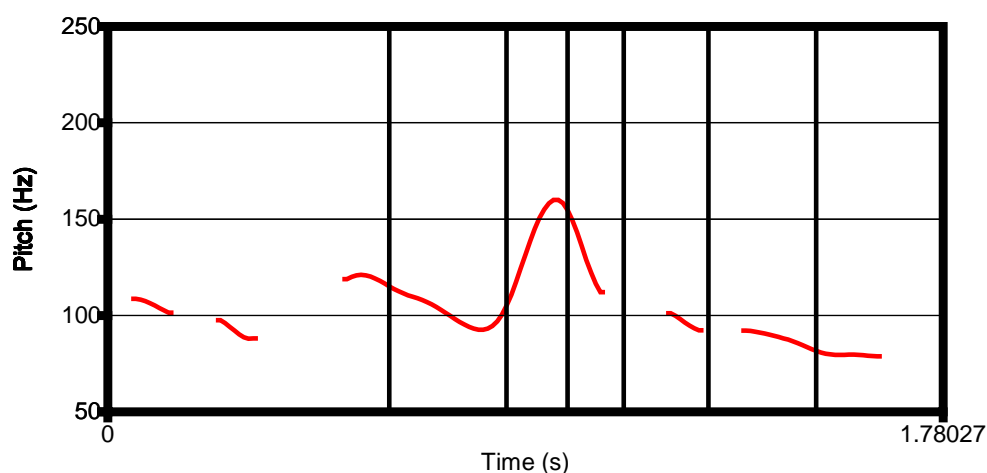
Som en ytterligere illustrasjon, også med de tre eksempelordene fra 4.4 in mente, gir jeg her en sammenlikning mellom simpleks- og kompositumeksempler på ord med tonelag 2 i Egersund bymål:

FIGUR 6: Di snakte om BRUER

FIGUR 7: Di snakte om LÆRARLØNNÅ

[d i ² s n a k t æ m ² l æ: γ a γ e k s e m , p l a: γ ə]
 FIGUR 8: Di snakte om LÆRAREKSEMPLARET

Som vi ser, er tonegangen i testordenes første stavelser tilnærmet lik i <bruer>, <lærarlønnå> og <lærareksempelare>. Det innebærer at i Egersund bymål er prominensforholdene i alle tonelag 2-ord tilnærmet identiske. Vi har et utvidet prominensområde over to stavelser, som ikke utvides ytterligere². I 4.4 så vi at i et minimalt tostavellesdomene endres prominensforholdene ikke, selv om stavelsen etter primærtrykkstavelsen får bitrykk i kraft av å tilhøre andre sammensetningsledd. Her ser vi i tillegg at heller ikke dersom bitrykket kommer lenger ute i ordet, altså i tilfeller der er en eller flere stavelser mellom andre stavelse og bitrykket som i <lærareksempelare>, påvirkes prominensforholdene. Det at prominensmarkeringen H konsistent forankres i andre stavelse, gir denne stavelsen prominens uansett, og et eventuelt bitrykk lenger ute i ordet vil være fullstendig maskert hva tonesystemet angår. Analysene som følger av Stavanger bymål vil vise at disse prominensforholdene ikke er de eneste mulige i vestnorsk prosodi, og at omfanget av prominensområdet nettopp kan være et dialektskillende trekk. *Prominensområdet* defineres da som det tonale spennet som omfatter trykkmarkeringen og fokusmarkeringen. Dialektene som skal behandles i dette arbeidet, vil etter dette kunne rangeres etter dette kriteriet. De minste prominensområdene vil finnes i dialekter som jeg seinere skal anse for å ha ikke-privativ tonelagskontrast og som er uten bitrykkspåvirkning (se for eksempel analysen av eldre Flekkefjord bymål i kapittel V), mens de største prominensområdene vil finnes i dialekter med privativ tonelagskontrast (som altså allerede i utgangspunktet utvider prominensområdet ved å skille trykk- og fokusmarkering i tonelag 2) og som i tillegg har bitrykkspåvirkning,

² Merk likevel det som sies om *synkron peak delay* i kapittel VIII.

som da vil trekke fokustonen ytterligere mot høyre i domenet (dvs. mot bitrykket). I slike dialekter (se for eksempel avalysen av Stavanger bymål og dialekter på indre Agder) vil prominensområdet kunne ta form av et langstrakt *prominensplatå* som strekker seg over mange stavelser i domenet.

5 Omfanget av leksikalsk kontrast i norsk prosodi

En hovedgrunn til at så stor interesse har vært knyttet til norsk prosodi, finner vi i den strukturalistiske tradisjonen i lingvistikken. Strukturalistisk fonologi setter *kontrastivitet* i høyetet, og forekomsten av leksikalsk kontrast er sentral i etableringen av klassisk strukturalistiske fonem- og tonemsystemer. Dette er også en grunn til at ulike forskere har vært uenige i den typologiske klassifikasjonen av språk som norsk. I Hognestad 1997: 27-40 påvises det at norsk har vært forsøkt plassert i samtlige av de tre vanlige hovedgruppene innen prosodisk fonologi: intonasjonsspråk, pitchaksentspråk og tonespråk. Et avgjørende kriterium for hvor man ender opp med å plassere norsk, har gjerne vært omfanget av leksikalsk kontrast i dette språket, altså, i strukturalistisk forstand, antallet minimale par med tonemkontrast. Cruttenden (1986: 11) regner med rundt 500 minimale par i svensk, og dette er så lite at han velger å klassifisere både norsk og svensk som intonasjonsspråk. Den motsatte ytterligheten hva data angår, kan representeres av Leira 1998, som registrerer rundt 3000 minimale par i bokmål, hvilket vel er identisk med den talespråkvarianten som vanligvis omtales som standard østnorsk. I Leiras arbeid står typologisk klassifisering ikke sentralt, men i den grad frekvens overhodet er relevant som argument, ville Cruttenden muligens ha måttet revurdere karakteristikken sin for standard østnorsks vedkommende i lys av dette datakorpuset.

Imidlertid er det et spørsmål om ikke denne diskusjonen er på feil spor. Kanskje er det den strukturalistiske teoritradisjonen mer enn karakteristiske trekk ved språket som legger premissene for diskusjonen, i den forstand at spørsmålet om leksikalsk kontrast får for stort rom. De mest ortodokse representantene for strukturalistisk fonologi krevde vel bare ett eller i høyden noen få minimale par for å etablere en fonemisk eller tonemisk opposisjon i språket. Med et slikt utgangspunkt ville norsk måtte regnes som tonespråk, fordi kriteriet da var et positivt svar på spørsmålet om hvorvidt leksikalske kontraster av tonal art i det hele tatt forekommer. Hever man terskelen noe, kunne man tenkes å havne i den paradoksale konklusjon at svensk ikke er et tonespråk, jfr. de 500 minimale parene, mens standard østnorsk, med sine 3000 par, er det.

Jeg vil belyse dette spørsmålet ved å ta utgangspunkt i Leiras systematikk og anvende den på sørvestnorske dialekter, som er datagrunnlaget for mine egne arbeider innen tonal

fonetikk og fonologi. Oversikten i Leira 1998 er svært ryddig og oversiktlig satt opp. De minimale parene er delt i tre hovedgrupper: 1) skille mellom ordklasser, 2) skille innen ordklasser og 3) egennavn. Innen disse gruppene ligger så en rekke underkategorier, hovedsaklig etablert på morfologisk grunnlag.

Nettopp fordi så mye her avhenger av morfologien, må resultatet av Leiras undersøkelse sies å være dialektspesifikt. For eksempel er valget av gruppe 1.1.1.1 (bestemt form entall intetkjønn ~ infinitiv) avhengig av at dialekten som legges til grunn, har e-infinitiv. I dialekter med infinitiv på -a vil disse ordparene ikke lenger være minimale par i strukturalistisk forstand, siden de skilles ad ved hjelp av mer enn ett trekk, og da ville de ikke ha noen plass i en oversikt av Leiras type. Det kan være interessant å se hvordan dette slår ut ved en sammenlikning mellom standard østnorsk i Leiras oversikt, og to dialekter som jeg har arbeidet med, nemlig i Egersund og Mandal. Her følger en tentativ sammenlikning, der jeg bare har med kategorier i gruppe 1) og 2) som hos Leira har mer enn ca. 50 oppførte minimale par, og som derved bidrar tungt til det totale antall ordpar som Leira påviser.

indeks	kategori	antall minimale par hos Leira	antatt antall minimale par, Mandal	antatt antall minimale par, Egersund
1.1.1.1	best.entall n. ~ infinitiv	646	646	0
1.1.1.2	best.flertall ~ pres.partisipp	400	0	0
1.1.1.4	best.flertall n. ~ preteritum	204	0	0
1.1.1.5	best.entall f./n. ~ preteritum	75	75	0
1.1.1.6	ubest.flertall ~ presens	58	0	0
1.1.2.1	presens ~ entall av subst.	153	0	0
1.1.2.2	presens ~ flertall av subst.	57	0	0
1.1.2.3	pres.part. ~ flertall av subst	54	0	0
1.1.2.5	infinitiv ~ nomina patientis	80	80	0
1.1.2.7	div.tempora ~ nom.patientis	48	48	48
1.2.1.1.2	substantiv ~ adjektiv på -en	133	133	133
1.2.1.2	substantiv ~ adjektiv flertall	72	72	72
2.1.1.1	best.entall sterk/svak m.	244	244	244
2.1.2	best st.entall ~ best.sv.entall	56	56	0
2.1.4.1	best.flertall n./m.	124	0	0
2.1.5.4	ubest entall ~ ubest.flertall	53	0	0
totalt		2457	1354	497

FIGUR 9: Sammenlikning mellom standard østnorsk og rogalandsk i noen av kategoriene fra Leira 1998

Disse tallene må kommenteres ytterligere. Jeg har i utgangspunktet rett og slett sett på om en gitt kontrastiv kategori hos Leira overhodet er mulig i de to andre dialektene. I en rekke tilfeller sperrer morfologien for minimal kontrastivitet, som nevnt i eksempelet 1.1.1.1 ovenfor. I slike tilfeller er dette markert med 0 i tabellen for vedkommende dialekt. I andre tilfeller har dialekten en morfologi som i prinsippet muliggjør kontrast. Et eksempel er 2.1.1.1, der bestemt form entall av substantiv som *en tank* og *en tanke* gir det minimale paret ¹*tanken* og ²*tanken*. I denne kategorien vil det kunne konstitueres minimale par i alle tre dialektene. Dette er simpelthen markert ved at det aktuelle antall par hos Leira blir ført opp for de andre dialektene også. Dette blir imidlertid en sannhet med ganske store modifikasjoner. Studerer vi eksemplene nøyer, er det lett å se at selv i de kategoriene der man i Mandal og Egersund vil finne minimale par, vil en rekke enkeltteksempler være ugyldige. Som eksempel kan nevnes ¹leiren/²leiren, der Mandal vil ha ¹leiren/²leira og

Egersund får ¹leiren/²leirå. Dette innebærer at tendensen i tabellen vil forsterkes ytterligere ved nærmere studium. Av de 2457 parene fra Leiras undersøkelse som er med i min oversikt (altså rundt 80 % av materialet hans), vil kanskje bare rundt 400 være aktuelle i en dialekt som Egersund bymål. Hvis dette forholdet er representativt, kan sørvestnorske dialekter tenkes å ha bare rundt 1/6 av det antall minimale par vi kan finne i standard østnorsk. Av en totalmengde på 3000 par vil en anslått totalmengde i Egersund da være rundt 500, altså det samme antallet som Cruttenden oppgir for svensk.

Når en dialekt eventuelt bare har noen få hundre minimale par, og dersom en ikke ubetydelig del av de ordene som inngår der, også er relativt marginale og lite frekvente i dagligtale (og det gjelder mange ord i Leiras oversikt!), blir det klart at leksikalsk kontrast, strukturalistisk forstått, blir en heller lite viktig oppgave å ivareta for tonelagsmelodiene. Etter min mening blir det likevel helt misvisende å påstå at tonelag som fenomen spiller en mindre viktig rolle i sørvestnorske dialekter enn i standard østnorsk. De to melodiene vil være like frekvente i enhver dialekt som i utgangspunktet skiller mellom to ulike tonelagsmelodier, uavhengig av om et gitt ord som uttales, tilfeldigvis er det ene ordet i et minimalt par.

Tonelagene vil for det første kunne bidra til å tydeliggjøre ordidentifikasjon i tilfeller der også andre signaler, enten de nå er av fonologisk, morfologisk eller syntaktisk art, er til stede. Med andre ord bidrar tonelagene til det reservoaret av redundans som ikke primært *muliggjør*, men snarere *tydeliggjør* de ulike enhetene i en ytring. Videre ser vi av tabellen ovenfor at rundt 25 % av ordparene som er tatt med fra Leira 1998, er av typen intetkjønnssubstantiv versus infinitiv. I slike tilfeller vil syntaktisk informasjon, i form av posisjon i ytringen, være et så klart tolkningssignal at selv i standard østnorsk må *tone* i alle disse nesten 650 parene sies å ha liten funksjonell tyngde. Det er vel først og fremst i tilfeller der to ulike leksikalske størrelser kan opptre i identiske posisjoner, at tonelagene kan spille en vesentlig rolle for ordidentifikasjon. Slik sett er det selvsagt typisk at ordparet *bønder / bønner* trolig har vært det mest siterte når tonelagskontrasten skal gjøres rede for.

I den grad vi fortsatt snakker om leksikalsk tone i norsk, bør vi etter dette snarere tenke at vi med denne termen markerer et fonologisk nivå for tonetilordning snarere enn en sentral ordskillende mekanisme slik strukturalistene så det. Satt på spissen kunne vi si at vi her snakker om en tonekomponent som er et sentralt trekk i de fleste norske dialekters fonologi, og som til tider fungerer orddifferensierende. Og da er spørsmålet selvsagt om *leksikalsk tone* egentlig er noen egnet term.

På den andre sida kunne det være interessant å vite om omfattende vokalreduksjon med større grad av ordlikhet som følge, er en utvikling som kan styrke den prosodiske

stabiliteten i de dialektene det gjelder. Reduksjon av fullvokaler til [ə] er karakteristisk for østnorsk, og dersom tonelagene faktisk har større funksjonell tyngde i slike varianter av norsk, fordi de bærer en tyngre del av den totale leksikalske informasjonsmengden i språket, ville det kanskje kunne tenkes at de vil være mer resistente mot endring eller bortfall enn tilfellet vil være i dialekter med store deler av den gamle vokalismen bevart.

6 Undersøkelsene i denne avhandlingen

Fra 2000 til 2002 mottok prosjektet *Norsk tonelagstypologi* støtte fra NFR. De aktive forskerne i dette prosjektet var Gjert Kristoffersen, UiB (prosjektleder), Ove Lorentz (UiTø) og Jan K. Hognestad (daværende HiA). Hele avhandlingen min springer helt klart ut av dette prosjektet og kan ses på som ett av dets resultater. Når det helt konkret gjelder datamaterialet, er det imidlertid primært kapitlene om Stavanger bymål som baserer seg på den databasen som prosjektet etablerte. Derfor er en nærmere presentasjon av prosjektets format plassert først i kapittel III, som inneholder den synkrone analysen av stavangermålet. Hovedkonklusjonene derfra ble presentert på konferansen Nordic Prosody i Lund sommeren 2004 og publisert i konferansens rapport (Bruce & Horne 2006). Instruksene til bidragsyterne i denne boka var at hver artikkel maksimalt kunne være på 10 sider. Når det ikke er denne artikkelen, men en sterkt utvidet versjon av den som er tatt inn i avhandlingen, har det sammenheng med måten prosjektet mitt utviklet seg på, og som det bør redegjøres for her.

Som det også framgår av prosjektbeskrivelsen i kapittel III, var *Norsk tonelagstypologi* et synkront prosjekt, der målet var å beskrive et antall norske dialektprosodier og relatere dem til hverandre med tanke på å lage en samlende typologisk beskrivelse. Med dette for øye analyserte jeg opptakene fra Stavanger, men fant det selvsagt interessant å relatere analysen min til de to tidligere undersøkelsene som eksisterte av tonelagsrealiseringer i dette bymålet (Selmer 1927 og Fintoft 1970). Det som kom ut av denne sammenlikningen, framsto som så interessant for meg at det ble bestemmende for hele utviklingen av prosjektet for mitt vedkommende. To ting ble klart: For det første var det åpenbart at de tre undersøkelsene til sammen kunne gi grunnlag for å si noe om prosodisk endring i stavangermålet, og det ville i så fall være første gang at en slik endring ble beskrevet i norsk. For det andre ville det være interessant å ta det som så ut som prinsippet i endringsprosessen, med seg til andre dialekter, dels for å se om tilsvarende utvikling kunne tenkes å ha skjedd der, og dels for å se om samme

type prosess kunne tenkes å ligge til grunn for den prosodiske utviklingen i norsk språk generelt, både med tanke på utvikling av selve tonelagssystemet og med tanke på den prosodiske heterogeniteten som faktisk karakteriserer moderne norsk.

På denne bakgrunn var det sterkt ønskelig å framstille Stavanger-stoffet mye fyldigere enn de 10 sidene i Bruce & Horne 2006 tillot, siden dette stoffet i så sterk grad kom til å danne bakteppe for de øvrige undersøkelsene jeg har foretatt og de hypotesene jeg har å stille opp. Det er på denne bakgrunn den disposisjonen for avhandlingen som skisseres i det følgende, må vurderes.

6.1 Avhandlingens disposisjon

Kapittel II, III og IV handler alle om Stavanger bymål. Kapittel II presenterer de to tidligere undersøkelsene av bymålet, og når dette er gjort såpass fyldig, er det for å kunne gi en fyllestgjørende presentasjon av de to første trinnene av det som tross alt skal ses på som tre likeverdige undersøkelser av bymålet, gjort med rundt 40 års mellomrom. Kapittel III presenterer de grunnleggende analyseresultatene fra den tredje undersøkelsen, altså min egen analyse av Stavanger-materialet fra basen til Norsk tonelagstypologi. I noen grad suppleres materialet med tilleggsdata fra andre opptak. I siste del av kapitlet trekkes det så tråder til de to tidligere undersøkelsene, og den endringsprosessen som samlet sett kan leses ut av de tre arbeidene, relateres til Tomas Riads modell for tonal utvikling, slik den presenteres i Riad 2003. Denne modellen forklarer hvordan en antatt arkaisk dialektprosodi av type a), påvist i dialekt X, kan ha utviklet seg til en prosodi av type b), påvist i dialekt Y. Jeg gjør det samme med et sørvestnorsk materiale, altså anvender denne modellen for å relatere nåtidsversjonen av Stavanger bymål, som hos Riad kommer ut som arkaisk, til nærliggende dialekter som den jeg selv har beskrevet i Egersund (Hognestad 1997).

For meg ble det imidlertid klart at framstillingen i kapittel III reiste like mange spørsmål som den besvarte. Relasjonen mellom bymålsprosodiene i Stavanger og Egersund lå nemlig i høy grad åpen for en ganske annen beskrivelse enn den som følger av Riads modell, og premissene for den alternative beskrivelsen var nettopp å finne i sammenlikningen av de tre Stavanger-analysene. Dermed var det behov for det som er blitt kapittel IV, som ”nyleser” de allerede presenterte data (+ en del tillegg) i lys av det som skal ses på som en hovedhypotese i hele avhandlingen, nemlig at den generelle hovedmekanismen i prosodisk utvikling i norsk er en ”peak delay”-drevet prosess som flytter toner mot høyre i de tonale domene.

En hypotese som avviker såpass sterkt fra Riads veldokumenterte og omhyggelig utarbeidede modell, bør selvsagt testes mot andre datasett enn de som var tilgjengelig fra Stavanger. Dette ble det anledning til i samband med min neste undersøkelse, men faktisk heller ikke her var det prosodisk endring som i utgangspunktet motiverte arbeidet. Det er Flekkefjord bymål som står i sentrum for kapittel V og VI, og dette valget av dialekt var absolutt ingen tilfeldighet. Riktig nok fantes det ingen eldre instrumentalfonetisk undersøkelse fra Flekkefjord som jeg kunne relatere min egen undersøkelse til, men det fantes en beskrivelse av et meget særegent fenomen i denne dialekten, nemlig (angivelig) forekomst av tonelag 2 i ord med meget begrenset sonoritet (Larsen 1970), der vi ellers ville ha ventet tonelag 1. En slik påstand var det meget fristende å gå nærmere etter i sømmene, dels fordi den i seg selv er såpass oppsiktsvekkende, og dels fordi den spilte en prominent rolle for argumentasjonen i et så sentralt verk om germansk prosodi som Liberman 1982. Det var altså dette som var bakgrunnen for å undersøke prosodien hos språkbrukere av Larsens generasjon, hvilket vil si folk født rundt 1920. I kapittel V analyserer jeg dette datasettet og mener at jeg kan presentere en ny forståelse av fenomenet som Larsen beskrev, der *tonelagsnøytralisering* er det vesentligste stikkordet. Et tilleggsmoment som til en viss grad også undersøkes i dette kapittelet, er den gamle påstanden om at det forekommer stød-liknende fenomener i enkelte dialekter fra det sørligste Norge.

I og med undersøkelsen i kapittel V satt jeg med en rimelig komplett tonelagsanalyse av nok et bymål, slik det blir talt av den eldste generasjonen som lever i dag. Og dermed lå en mulighet snublende nær: Ved å anse beskrivelsen i kapittel V som et "før-stadium" av flekkefjordmålet, kunne jeg supplere med en "nå-stadium"-analyse av unge talere, for å se om det også her, i likhet med i Stavanger, kunne ha skjedd ting i prosodien i løpet av det 20. århundre. Her valgte jeg å gå til samme aldersgruppe som informantene i Norsk tonelagstypologi hører til i, nemlig elever i videregående skole. Dels skapte dette parallellitet med prosjektets hoveddatabase, og dels oppnådde jeg en avstand på flere generasjoner mellom Larsens jevnaldrende i 80-åra og 17-åringene fra skoleklassen. Sjansen for å fange opp en eventuell labilitet i prosodien syntes å være stor ved å arbeide i et slikt format. Kapittel VI presenterer resultatene av denne undersøkelsen, og interessant nok tyder alt på at det også i Flekkefjord har skjedd endringer i prosodien på 1900-tallet, endringer som i høy grad er relaterbare til det jeg påviste for Stavangers vedkommende.

I det alt vesenlige er det så langt bymålsprosodier som har vært gjenstand for undersøkelse i avhandlingen. For Flekkefjords vedkommende fantes det etter mitt syn dessuten et tilleggsproblem. Kunne noe av det jeg hadde påvist, tenkes å være fenomener som

stammet fra gammel kontakt tvers over Skagerak, altså slik å forstå at noe av det den eldste flekkefjordgenerasjonen oppviste av prosodiske særdrag, var resultater av gammel språkkontakt i sjøfartsbyen? Nå ville en slik situasjon slett ikke gjøre mine funn mindre interessante, og sammenlikningen de to aldersgruppene imellom ville stadig være like relevant. Likevel var det fristende å gjøre noen nedslag i andre sørlandsdialekter enn den i Flekkefjord, og da for å finne ut om Larsen-generasjonen primært var typiske for en meget avgrenset gruppe i den lille kystbyen, eller om det jeg hadde funnet, var typisk for eldre språkvarianter i større deler av Agder-regionen. Larsen 1970 slår nokså kategorisk fast at det siste er tilfellet. Her måtte jeg imidlertid melde pass når det gjaldt å gjennomføre opptil flere feltarbeid med etterfølgende bearbeiding, og med informanter i alderen fra 80 år og oppover. Samtidig var jeg imidlertid gjennom jobben min på UiA blitt klar over at gamle lydopptak av folk på Agder var å finne i arkivene til NRK, og at dette materialet nå var i ferd med å bli digitalisert i regi av nettstedet Dialektxperten med base i Vennesla. Kapittel VII forteller dermed om den eneste av undersøkelsene som legges fram i avhandlingen, der jeg ikke har gjort selve feltarbeidet selv. Dette kapittelet er en analyse av utvalgte informanter fra en NRK-serie om dialekter på Agder, og innledningsvis i kapittelet gjør jeg nærmere greie for de metodiske problemene som hefter ved en slik framgangsmåte. Undersøkelsen bidro imidlertid til ny kunnskap om eldre Agder-mål, og trekk som var påvist i Flekkefjord by, viste seg også å være å finne i omkringliggende dialekter.

Det siste kapittelet i avhandlingens analysedel kan ved første øyekast muligens virke mangelfullt integrert i helheten. Emnet for kapittel VIII, intonasjon som tekstbinding, virker unektelig fjernt både fra de synkrone prosjektmålene jeg har med meg fra *Norsk tonelagstypologi* og fra mitt eget diakrone prosjekt om å modellere prosodisk utvikling og endring i norsk. Selv mener jeg likevel at også dette kapittelet i høy grad forsvarer sin plass i avhandlingen. Riktig nok dreier undersøkelsen seg her om globalintonasjonelle spørsmål i mye større grad enn det som er tilfellet i de øvrige kapitlene, og selve termen *tekstbinding* gir jo assosiasjoner til tekstlingvistikk snarere enn fonetikk og fonologi. Videre er det slik at undersøkelsen bringer resultater nettopp på tekstlingvistikens område som ikke umiddelbart synes å relatere seg til undersøkelsene av de ulike dialektprosodiene i avhandlingen. Når jeg likevel hevder at kapittelet hører hjemme her, har det to årsaker. Først og fremst har det samband med selve de tonale melodiene som talere tar i bruk i makrostrukturelle øyemed. Peak delay-modellen åpner en mulighet for å relatere østnorske og vestnorske tonelagsmelodier til hverandre. Dels har kapittel VIII nettopp et slikt øst/vest-perspektiv og blir dermed den eneste reelle analysen av østnorsk materiale i avhandlingen, men dels viser

analysen også at i alle fall for vestnorske dialekters vedkommende, finner vi tonale konfigurasjoner brukt i tekstbindingsøyemed som inneholder elementer vi vanligvis beskriver som typisk østnorske. Om peak delay-modellen kan sies å bygge bro mellom høy- og lavtoneprosodi, gjør tekstbindingsmelodiene dette i enda større grad.

Min andre årsak til å inkludere kapittel VIII i sammenhengen, er at det ytterligere bidrar til kunnskap om vestnorske dialektprosodier, som jo er det geografiske hovedfokuset i avhandlingen. Tre ulike vestnorske dialekter settes i kapitlets siste del opp mot hverandre: Kristiansand, Egersund og Bergen. For selv om prosodisk endring og utvikling etter hvert ble et hovedanliggende i forskningen min, må det ikke glemmes at et viktig moment fremdeles er å bidra til å lage synkrone beskrivelser av den store prosodiske variasjonen i vestnorsk. Her anser jeg at kapittel VIII kommer inn og bringer ny kunnskap, ikke bare ved å bidra til beskrivelse av to dialekter som avhandlingen tidligere ikke har sagt så mye om, nemlig Kristiansand og Bergen, men også ved å peke på at ingen beskrivelse av en gitt dialektprosodi i realiteten er komplett uten at men også behandler hvordan vedkommende dialekt gir talerne mulighet for å signalisere tekstbinding. Faktisk er det min mening at dette langt på vei åpner opp et nytt forskningsfelt.

En hovedkarakteristikk av avhandlingen kan være at den i utpreget grad er data-nær. Sammenliknet med andre doktoravhandlinger brukes det relativt liten plass på gjennomgang av gjengse teoretiske utgangspunkt, altså slike avhandlingskomponenter som ofte kan sies å ha et preg av pliktløp. Teori og faghistorie behandles i noen grad summarisk, og hovedvekten ligger i høy grad på de konkrete undersøkelsene som er gjort. I alt er det foretatt fem separate undersøkelser, der hver undersøkelse har sitt helt separate datasett. I fire av tilfellene bygger analysene på feltarbeid jeg selv har gjort, mens det femte altså baserer seg på arkivmateriale fra NRK. Autonomien i de ulike undersøkelsene understrekes også av det faktum at de hver for seg utgjør selvstendige artikler som på ulikt vis allerede har vært publisert. Det er med andre ord en betydelig datamengde som her er behandlet, og jeg har derfor funnet det formålstjenlig å utstyre avhandlingen med et kort sluttkapittel, IX, som i større grad enn denne innledningen trekker linjer mellom de ulike undersøkelsene som blir presentert og peker framover mot videre forskning. Helt til slutt følger et sett vedlegg som viser ulike testbatterier som er brukt.

II

DE TIDLIGERE UNDERSØKELSENE AV PROSODIEN I STAVANGER BYMÅL

1 Innledning

Denne avhandlingen rommer en omfattende analyse av prosodien i Stavanger bymål med datagrunnlag samlet inn i 2001 der informantene er født på første del av 1980-tallet (Kapittel III-IV). Det som framfor alt gjør en slik undersøkelse interessant, er at den samme dialekten har vært gjenstand for studium av prosodiske forhold tidligere. I det følgende foretas en grundig gjennomgang av disse undersøkelsene, der resultatene er framstilt slik at sammenlikning med undersøkelsen i kapittel III og IV skal være mulig.

2 Selmer 1927: Toner i Stavanger på 1920-tallet

Ernst W. Selmer arbeidet som fonetiker før den strukturalistisk orienterte fonologien hadde fått sitt gjennombrudd. De kommentarene han gir til sine registreringer, er dels relatert til toner fra en tradisjonell musikalsk toneskala (C, D, E osv.) og dels til egne perseptuelt funderte oppfatninger om hvilke deler av en tonemelodi som er 'de viktigste'. Ikke minst disse siste kommentarene kan, i ettertidens lys, ses på som implisitt fonologiske.

Selv om vi her befinner oss på 1920-tallet, er Selmers analyser bygget også på instrumentelle målinger. I et lite skrift (Selmer 1927b) utgitt i samme serie som Stavangerundersøkelsen, gjør Selmer rede for de teknologiske sidene ved sin forskning. På grunn av misnøye med tidens rådende feltinstrument for fonetiske målinger, Gutzmanns kymograf, fikk Selmer, etter egne spesifikasjoner, laget en forbedret utgave av dette apparatet. Det var særlig tonale målinger som var problematiske med det opprinnelige utstyret, i følge Selmer. Den nye konstruksjonen løste disse problemene, og Selmer beskriver den nye kymografen, supplert med Meyers tonehøydemåler, som et gjennombrudd nettopp i studiet av norske tonelag.

Noe av det som gjør Selmers Stavanger-undersøkelse *Den musikalske aksent i stavangermålet* (1927) interessant, er at den gir tallrike eksempler på enkeltrealiseringer av tonelag hos de ulike informantene. Dette skyldes sikkert ikke minst det nevnte utstyret, som gjorde det overkommelig å produsere et større antall grafiske representasjoner av autentisk språkmateriale enn det som var vanlig i tilsvarende arbeider. Arbeidene til Fintoft og Fintoft & Mjaavatn, som også skal omtales i dette kapitlet, offentliggjør bare gjennomsnittskurver. Ikke minst når det er et poeng å studere variasjon og (mulig) endring, blir Selmers

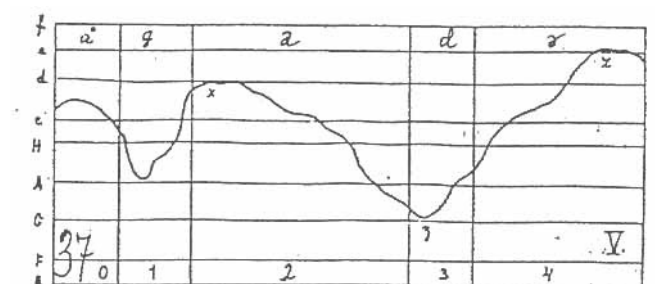
enkeltkurver meget verdifulle. Til tross for ulikt teknologisk utgangspunkt, kommer jeg til å anse hans kurver som sammenliknbare med mine, med de forbehold som er gjort greie for i Hognestad 1997: 44-45. Dette gjelder primært forhold som følger av at Selmer kalibrerte y-aksen i sine figurer i tonetrinn, mens jeg selvsagt bruker PRAATs Hz-målinger.

Hos Selmer er det for øvrig slik at informantidentiteten markeres med romertall i nederste høyre hjørne av figurene. Slik kan man kontrollere hvilken av de fem informantene hans som har produsert en gitt lesing. Om informantutvalget sitt sier Selmer simpelthen at det dreier seg om ”mannlige studerende ved universitetet”. Det må bety at det dreier seg om unge menn fra Stavanger som på opptakstidspunktet befant seg i hovedstaden for å studere. De må forutsettes å ha vært i begynnelsen av tjuetårene, hvilket innebærer at de var født rundt 1905.

2.1 Tonelag 2

I denne gjennomgangen baserer jeg meg på figurene til Selmer snarere enn beskrivelsen hans av dem. Dette fordi jeg gjerne vil fristille meg fra hans plassering av språktonene på en toneskala og hans forståelse av det han kaller faser i tonelagsrealiseringen. Siden tonelag 2 er det mest komplekse av tonelagene, blir eksempelsamlingen fyldigere enn ved omtalen av tonelag 1.

I det følgende bruker jeg spissparenteser <...> når jeg eksplisitt refererer testord i normalortografi og ikke i lydskrift. I disse tilfellene refereres testordene normert til bokmål, mens figurene viser den aktuelle dialektuttalen. Her er en realisering av <gate> med initialsekvensen <og>:

FIGUR 1: Selmer 1927: (og) gate

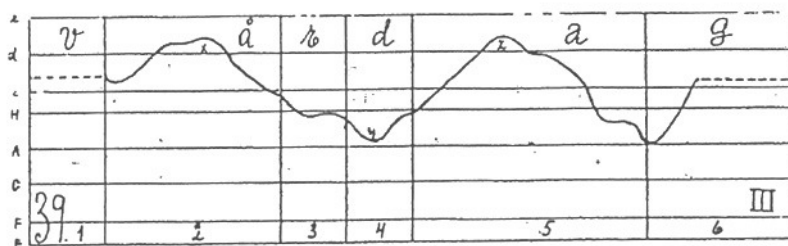
Først et par ord om notasjonen jeg bruker i det følgende. I dette kapittelet bruker jeg foreløpig markeringene H og L simpelthen som høy- og lavpunkter på en tonekurve, og ikke som fonologisk analyserte størrelser. Når det er flere konfigurasjoner av samme type, benevner jeg

dem H1, H2 osv. I tillegg bruker jeg de konvensjonelle V- og C-symbolene for vokal og konsonant. Markeringer av typen V:* betyr at det er snakk om lang vokal i hovedtrykkstavelsen, og ellers blir segmenter identifisert med sine respektive stavelser ved markeringer som σ 2-V, som da betyr vokalen i testsekvensens andre stavelse.

Når det gjelder stavelsesstruktur generelt, er det primært rimstrukturen jeg er opptatt av, både her og ellers i avhandlingen. Opptaktsfonotaksen synes i liten grad å påvirke de fenomenene jeg beskjeftiger meg med, mens det er absolutt nødvendig å se på forholdene i stavelseskjernen, særlig i hovedtrykkstavelser. Det gjelder både om det forekommer lang vokal eller kort vokal pluss kodakonsonant, og om sistnevnte i så fall er stemt eller ikke.

Det vi ser i <gate>, er først en stigning mot H1, som ligger helt først i V:*. Merk særlig at vi faktisk har en stigningsfase opp mot dette punktet gjennom [g] og ikke bare et høyfrekvent startnivå. Deretter faller tonen tvers gjennom V:* til et lågpunkt L1 nær segment/stavelsegrensen. Ny stigning følger til H2 helt sist i σ 2-V. Tonen faller ikke fra dette punktet.

Så gjengir jeg en realisering av <vårdag>, altså en sammensetning på to stavelser.

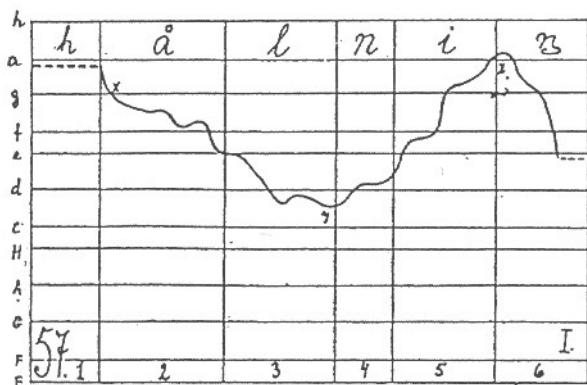
FIGUR 2: Selmer 1927: *vårdag*

Hovedtendensene er de samme i dette ordet. H1 ligger litt lenger ute i V:* enn i <gade>, og L1 ligger nær stavelsegrensen også her. Kodakonsonanten /r/ vil her, av fonotaktiske grunner, ikke bli resyllabisert til siste stavelse, men blir værende som ekstrametrisk størrelse i trykkstavelsen. Det er verdt å merke seg at fallet fortsetter tvers gjennom dette segmentet.

Til forskjell fra <gade> har vi i <vårdag> et ord med tung andrestavelse. Her ligger H2 omtrent midt i σ 2-V:, og vi får deretter et markert fall gjennom resten av denne vokalen til L2 i segmentgrensen.

Neste eksempelord er <holdning>, altså en disyllabisk avledning:

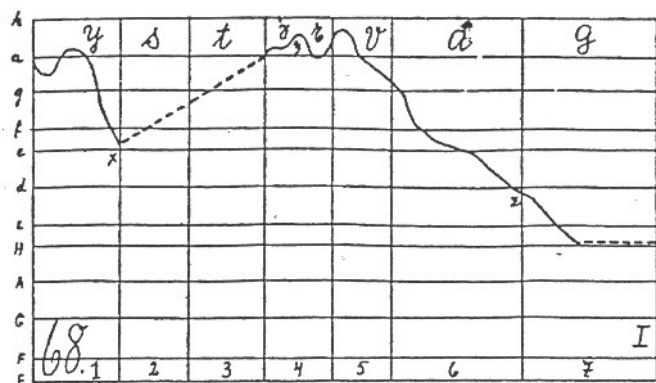

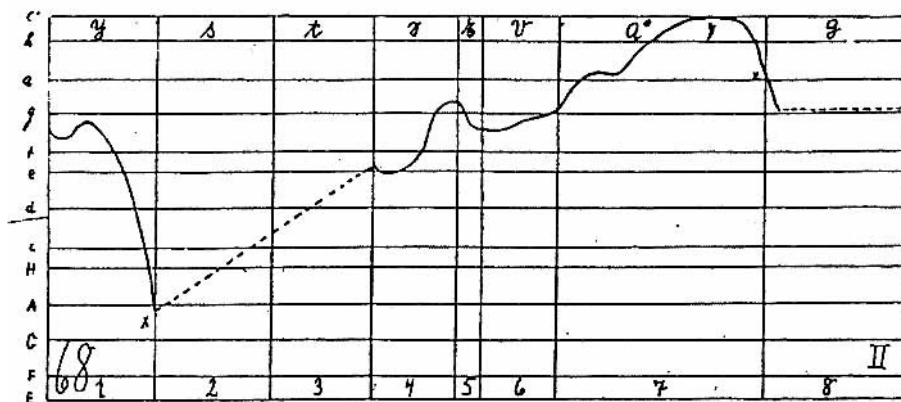
FIGUR 3: Selmer 1927: *holdning*

Også dette ordet framtrer som de andre. Rimstrukturen i begge stavelsene er $\underline{VC}$, og H1+L1 faller oppskriftsmessig i hver sin ende av rimet i første stavelse. Dermed ligger L1 også her i stavelsegrensen. H2 faller sist i σ 2-V, og på den finale stemte kodakonsonanten får vi et fall.

Som eksempel på et trestavellesord, gjengis to lesinger av <Østervåg>. Dette navnet på ei gate i Stavanger er også kjent fra Berntsen & Larsen 1925 og er i faglitteraturen gjerne brukt som standardeksempelen på tonelag 2 i Stavanger fra 1920-tallet:

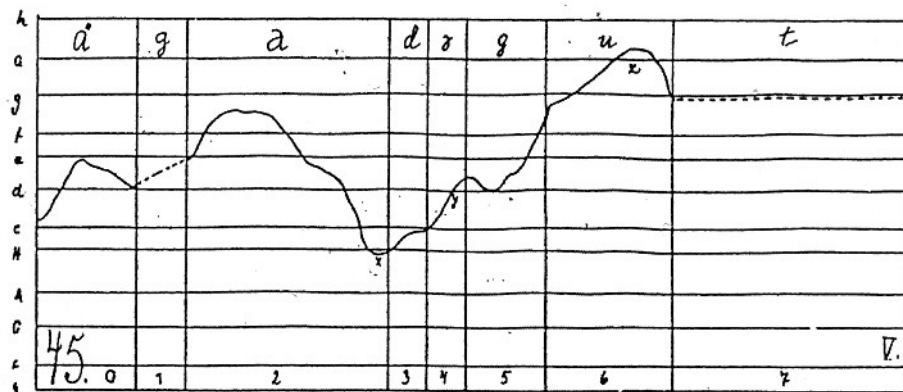
FIGUR 4: Selmer 1927: *Østervåg 1*

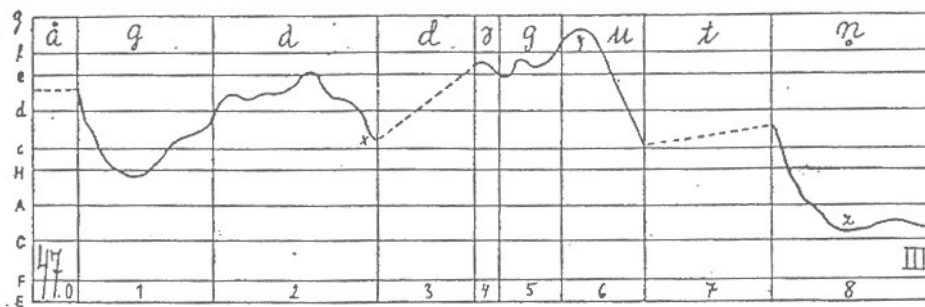
FIGUR 5: Selmer 1927: *Østervåg 2*

Med rimstrukturen VC_[-stemt] i σ 1, blir tilgjengelig plass for første del av melodien liten. Likevel finner vi både stigningen mot H1 og fallet til L1 på V*. I σ 2 er det sonore materialet også lite, og segmentgrensen som Selmer markerer, kan være satt temmelig arbitrært. I den ene lesingen finner vi H2 her, og så faller tonen gjennom hele σ 3. Den andre lesingen er imidlertid markant annerledes. Der ligger H2 helt klart i σ 3-V. Høytonen ser med andre ord ut til å hoppe over den uaksentuerte lette stavelsen og faller på hodet i neste fot, som i dette tilfellet er en stavelse med bitrykk.

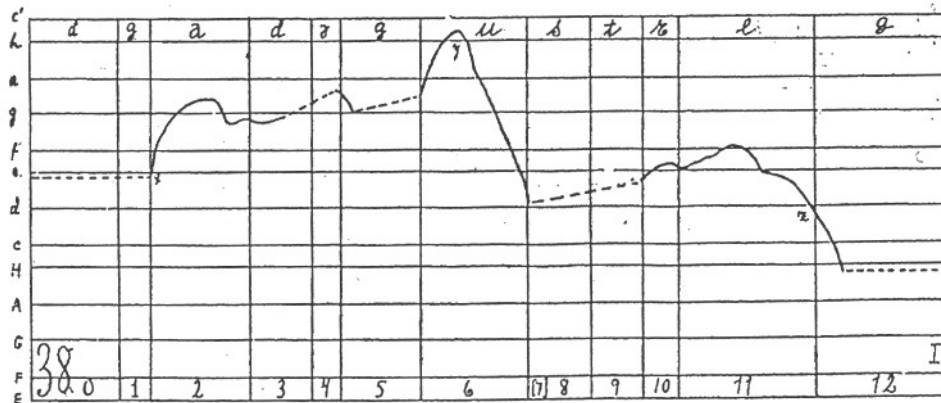
Med unntak av ulikhetene mellom de to lesingene av <Østervåg>, er det stor grad av konsistens i tonelag 2-realiseringene i Selmers undersøkelse. For å få et klarere bilde av H2-plasseringen, er det grunn til å ta med noen flere eksempler på realisering av tonelag 2 over mer enn to stavelser. Her følger kurvene for <gadegutt>, <gadegutten> og <gadeguttstreg>:

FIGUR 6: Selmer 1927: *gadegutt*

FIGUR 7: Selmer 1927: *gadegutten*

FIGUR 8: Selmer 1927: *gadeguttstreg*

Vi ser at når σ_2 er uaksentuert og lett, faller H2 her konsistent på σ_3 -V, slik det også var i den siste av de to lesningene av <Østervåg>. Imidlertid ser vi at både der og i <gadegutt>-eksemplene forekommer et lite tonalt utslag på den uaksentuerte vokalen, altså der hele H2-massivet lå i den første <Østervåg>-lesningen. Dette kan imidlertid være en mikroprosodisk effekt utløst av stemt plosiv i opptaktsposisjon. I <gadegutt>, <gadegutten> og den siste versjonen av <Østervåg>, er σ_3 -V samtidig bitrykkstavelsen i sammensetningene. Av kurven <gadeguttstreg> ser vi imidlertid at vi ikke finner noen gjennomført assosiering til stavelse med bitrykk. Her er det σ_4 som får bitrykk¹, mens H2 ligger stabilt på σ_3 , slik det gjorde i de andre to ordene.

Her følger Selmers egen oppsummering av tonelag 2 i form av en stilisert figur.

FIGUR 9: Selmer 1927: Formalisering av tonelag 2-melodien

Viktigheten av første og siste fase toner Selmer sterkt ned. Fase II har likhetstrekk med den tilsvarende fasen i enkelttonelags-ordene, bortsett fra at den har et mer uforutsigelig startpunkt. Fase III utpekes av Selmer som den ubetinget viktigste i dette tonelaget: et fall

¹ Dersom vi regner med en hierarkisk modell for trykkprominens, vil σ_1 være øverst i hierarkiet, dernest σ_4 og så σ_3 .

som oftest ender i et noe dypere toneleie enn startpunktet for fase II. Den nye stigningen IV mangler i en del opptak, og følgelig nedtones betydningen av den. Der den forkommer, er den imidlertid svært markert, idet den regelmessig har et toppunkt høyere enn det vi finner i fase II. Endelig omtaler Selmer fallet V, som han bare påviser i godt og vel halvparten av opptakene og følgelig anser som «den mest undværlige fase».

2.1.1 Jamføring av Selmers funn med nyere analyseformater

Når jeg ser på Selmer-kurvene med mitt eget deskriptive blikk, blir fokuseringen en litt annen. Selmer var primært opptatt av den melodiske konfigurasjonen *per se* og la mindre vekt på å ha et systematisk forhold til koplingen mellom tonal struktur og segmentstruktur. Min sammenfatning av fonetikken i tonelag 2-realiseringene fra 1920-tallet blir denne: H1 er en markert tonetopp i V*, oftest helt først, noen ganger noe lenger ute i vokalen og oftest med forutgående stigning. Så faller tonen til L1 som konsistent ligger i grensen mellom σ_1 og σ_2 . H2 ser ut til å oppsøke første følgende tunge stavelse, som i flere av sammensetningene også er bitrykkstavelsen. I tostavellesord er eneste mulighet selvsagt σ_2 -V, som da velges uansett tyngdestatus. Noe klart forankringspunkt ut over dette er det vanskelig å finne, men tendensen ser ut til å være at H2 ligger forholdsvis seint i den aktuelle vokalen. En del tostavellesord har ikke noe finalt fall fra H2 til L2, mens et slikt fall er regelen i de lange domenene.

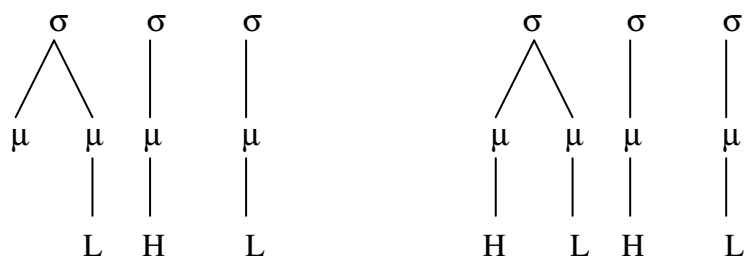
2.1.2 Fonologisk representasjon av Selmers tonelag 2

For å ha en sammenlignbart materiale å ta med videre i framstillingen, velger jeg å gi forslag til enkle fonologiske representasjoner som sammenfatter de ulike elementene i de tidligere analysene av Stavanger bymål. Disse representasjonene gir jeg etter modell av notasjonen i ulike arbeider av Tomas Riad (for eksempel Riad 2003). Her brukes H og L som *formkategorier*, altså de tradisjonelle høye og lave fonologiske tonene. Funksjoner som tillegges dem, markeres med følgende diakritika: T* = tone som anses assosiert til hovedtrykkstavelse, $\underline{T}$ = tone som har prominensfunksjon (fokus, emfase) og T] = grensetone. Representasjonene, slik de gis her, inneholder flere trekk som i høy grad er diskutabile. Denne diskusjonen velger jeg å ta i behandlingen av mitt eget materiale, slik at ambisjonen i omtalen av tidligere studier simpelthen er å etablere en representasjonsform som gjør ulike datasett sammenliknbare.

I samsvar med tidligere omtaler av Stavanger bymål som også bygger på Selmers materiale (Riad 2003: 117-118), antar jeg tonesekvensen HLHL i tonelag 2. Figur 2 gjengis her som figur 10:

Når det gjelder funksjonspotensialet for disse tonene ($H_1L_1H_2L_2$), er følgende å si: H_2 er helt klart en fokustone. Det er denne som ekspanderes i frekvensnivå i tråd med behovet for grader av aksentuering. Videre er L_2 like klart en demarkasjonstone for AP/IP, avhengig av fokusstrategi og realisert ved ulikhet i Hz-nivå, slik den formodentlig vil være i hele det vestnorske området. Interessen knytter seg først og fremst til initialsekvensen H_1L_1 , som i analyse a) ovenfor framstår som en konturtone HL. Det vil si: Etter definisjonen er den vel egentlig bare en konturtone dersom begge registertonekomponentene er assosiert til samme TBU, og det er de i dette tilfellet bare dersom *stavelsen* og ikke *moraen* er den relevante TBU. Med stavelsen som TBU og konturen HL som første funksjonelle størrelse, blir analysen at denne konfigurasjonen uttrykker en stabel av leksikalitet og primærtrykk. Med moraen som TBU og H_1L_1 som autonome størrelser, kan vi se på H_1 som leksikalsk tone (gitt at denne termen skal beholdes) og L_1 som trykkmarkør. Dette faller heldigst ut i en sammenlikning med Egersund. Her husker vi at initial L i tonelag 2 realiserte stabelen leksikalitet+trykk (dersom det altså er aktuelt å blinke ut leksikalitet som funksjon realisert på en bestemt tone, jfr. diskusjonen i kapittel I). Mange har pekt på den to-toppede konturen som karakteristisk for tonelag 2 i Stavanger, og da ligger det nær å anta at de to funksjonene i den dialekten har skilt lag i og med den ekstra initiale tonen. Vi får da dette bildet i en stilisert AP over 3 stavelser med initial (bimoraisk) primærtrykkstavelse:

Egersund (Hognestad 1997)

Stavanger (Selmer 1927)

FIGUR 12: Endelig formalisering av tonelag 2: Egersund og Stavanger

Her er det på sin plass å knytte noen kommentarer til bruken av *mora* (μ) som analytisk størrelse, i tillegg til det som ble sagt i 3.2. I analysen min av Egersund bymål regnet jeg, noe spekulativt, med en tom ("ekstrametrisk") initial mora i begge tonelag (Hognestad 1997: 164), for så å assosiere både H i tonelag 1 og L i tonelag 2 til andre mora i den uansett bimoraiske primærtrykkstavelsen. Denne analysen motiverte jeg for det første med de observerte overflatefakta, nemlig at disse to tonene helt konsekvent ligger i siste halvdel av en kjernevokal V: og i konsonanten dersom kjernen har strukturen $VC_{[+stemt]}$. Derne st konstaterte

jeg at det også kunne være tonal aktivitet knyttet til den første moraposisjonen (slik som en mulig L før H i tonelag 1 eller en mulig H før L i tonelag 2), men at denne tonaliteten var så uforutsigelig i sin karakter at det ikke var mulig å analysere ut konstante konfigurasjoner som det var rimelig å tilordne fonologisk status. Jeg undersøkte heller ikke systematisk hvilken innvirkning foregående AP hadde på denne initiale tonebevegelsen.

I Stavanger er dette konsistent annerledes. Her viser Selmers data at det er meget godt empirisk grunnlag for å regne med en fonologisk H initialt, altså i en posisjon tilsvarende første mora, og en slik analyse får da nettopp fram et forhold som folk lokalt, reint intuitivt, vil se på som en karakteristisk forskjell mellom egersundsk og stavangersk prosodi. Som et anekdotisk poeng kan nevnes at når en egersunder skal herme etter en "siddis", som folk fra Stavanger blir kalt, er gjerne tonelag 2-ord uttalt med to parodisk overdrevne tonetopper et av hovedvirkemidlene. For et domene med tonelag 2-realisering vil jeg etter dette kunne vurdere følgende formaliserte representasjoner der tonenes funksjoner er angitt: a) H*LHL], b) HL*HL]. I a) blir altså H den assosierte tonen, mens LH blir, ikke en fokustone, men en fokuskontur. I b) er det trykkmarkeringen som anses som konturformet, og der er det L* som får status som trykk-assosiert tone med sin ganske konsistente plassering fra den ene registreringen til den andre. Et argument for a) kan være at den bedre beskriver registreringer der L avviker og faktisk faller i σ_2 , siden man da ville anta at H* er den stabile primærtrykkmarkeringen og L (eller snarere LH) kommer 'så snart den kan'.

Når det gjelder lange domener og eventuell affinitet til bitrykkstavelser, synes jeg ikke at Selmers undersøkelse gir tilstrekkelig materiale til at det er tilrådelig å trekke noen konklusjoner. Dette momentet lar jeg derfor utstå til analysen av mitt eget materiale i neste kapittel.

2.2 Tonelag 1

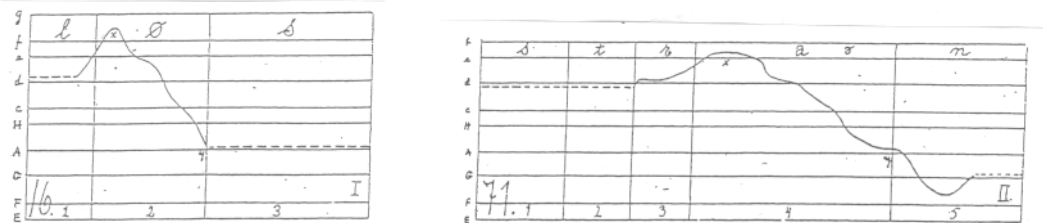
Stavanger bymål ligger plassert i det vi tradisjonelt har kalt *høytoneområdet*. Her realiseres tonelag 1 med en høy tone på trykkstavelsen, og det er slik sett nettopp tonelag 1-realiseringene som ligger til grunn for termen *høytone-dialekt*.² I disse dialektene kan det imidlertid være betydelig forskjell med hensyn til *hvor* i trykkstavelsen høypunktet er forankret, jfr. Fintofts opplysninger om dialektene i Stavanger, Bergen og Ålesund (Fintoft 1970: 202-215). Siden tonelagsrealiseringer antas å inneholde perseptuelle signaler for

---

² Et interessant og knapt nok avklart spørsmål er hvem som egentlig kan tilskrives "opphavsretten" til termsettet høytone/lavtone i norsk tonologi. Dette kunne absolutt ha rettfærdiggjort et avsnitt i avhandlingen, men jeg velger likevel å la det ligge. En interessant referanse er imidlertid Jensen 1956.

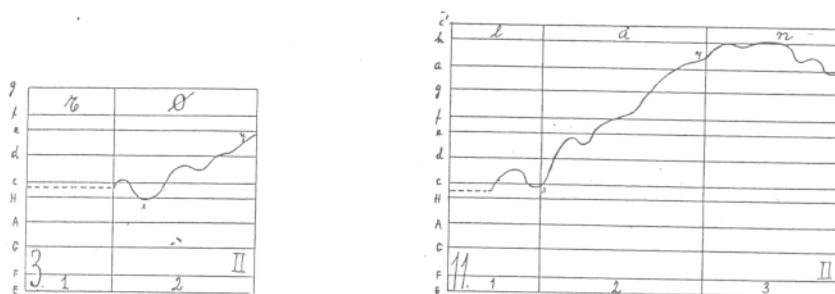
dialektidentifikasjon, ligger det nær å regne med at ulik forankring av høypunktet kan tenkes å utgjøre et slikt signal.

I Selmers registreringer ligger høypunktet i begynnelsen av V*, jfr. figurene med kurver for ordene <løs> og <stranden> som er gjengitt i figur 13. Fra dette høypunktet faller så tonen gjennom vokalen, og dersom det fins en etterfølgende trykklett stavelse, fortsetter fallfasen oftest også her.

FIGUR 13: Selmer 1927: Tonelag 1 over en og to stavelser: *løs* og *stranden*.

Dermed har Selmer funnet sitt hovedmønster for det stavangerske tonelag 1, men han må ta ett viktig forbehold. En av forsøkspersonene, Fps. 2 som han heter hos Selmer, faller slett ikke inn i dette mønsteret. Denne personen realiserer tonelag 1 med høypunktet plassert helt i slutten av V*, eventuelt med uavbrutt stigning helt over i neste segment, jfr. kurvene for <rød> og <lån>:

FIGUR 14: Selmer 1927: A vvikende tonelag 1-realiserings hos Fps.II: *rød* og *lån*

Tonebevegelsen gjennom V* blir hos denne personen følgelig ikke et fall, men en stigning. Disse realiseringene både overrasker og forvirrer Selmer, ikke minst fordi han i kurveforløpet blir minnet om østnorske tonelag 1-realiserings, altså de såkalte *lågtonedialektene* (Selmer 1927: 22). Han diskuterer om disse opptakene kan være resultat av det som gjerne kalles listeintonasjon, men avviser dette (ibid.: 24).

Her er det igjen viktig å understreke hvor verdifullt det er at Selmer gjengir så mange enkeltregistreringer og ikke bare gir oss gjennomsnittskurver. I et omfattende materiale ville Fps. 2 ikke ha slått nevneverdig ut, og vi hadde overhodet ikke fått vite at en enslig svale blant informantene hans oppviste realiseringer av et helt annet slag enn de øvrige.

2.2.1 Fonologisk representasjon av Selmers tonelag 1

Her gir jeg bare en representasjon for Selmers hovedresultat, altså slik at jeg ser bort fra Fps.2, som imidlertid vil figurere prominent i neste kapittel. Trykkstavelen får da en assosiert H, og den AP/IP-demarkative L faller på den trykklette stavelen i et tostavellesdomene. Merk likevel at høypunktet i tonelag 1 hos Selmer faller svært tidlig i trykkstavelen. Dersom vi også her holder på moraisk toneassosiering, kan dette markeres som en forskjell mellom Stavanger på 1920-tallet og Egersund på 1990-tallet:

Egersund (Hognestad 1997)

Stavanger (Selmer 1927)

FIGUR 15: Formalisering av tonelag 1, Egersund og (eldre) Stavanger

Analysen av tonelag 1 i Egersund er grundig argumentert for i Hognestad (1997: 156ff), og jeg viser her til denne framstillingen. Det er imidlertid ikke gitt at det er ønskelig å markere denne forskjellen mellom Stavanger og Egersund i en fonologisk analyse, slik det er gjort i figur 15 ovenfor. I stedet kunne man da simpelthen anse tonelag 1-fonologien i disse to dialektene som identisk, og følgelig se på den nevnte forskjellen som overflatetilpassinger av reint fonetisk karakter. Yip (2000:8f) bruker termen *delayed peak* om slike fenomener, og her kunne man altså si at tonelag 1 i Egersund har en H* med en slik konfigurasjon. Seinere i avhandlingen kommer dette fenomenet til å spille en sentral rolle, og i kapittel III, 3.2.1, kommer en nærmere introduksjon av det.

Likevel er det grunn til å regne med at dersom en av Selmers Stavanger-informanter fra 1920-tallet og en av mine egersundere fra 1990-tallet i en tenkt situasjon kunne lyttes til samtidig, ville forskjellen i H-forankring absolutt være preseptuelt registrerbar, også for ikke-fagfolk, og være med på å plassere de to som talere av ulike dialekter. At en slik intuitiv

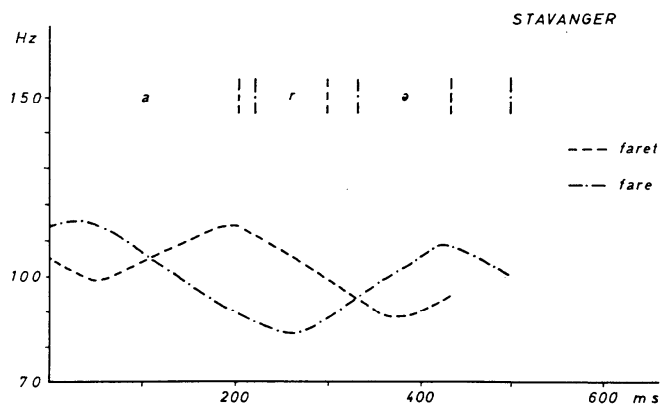
antakelse er rimelig, kan vi se også i dagens vestnorske variasjonsbilde. Uformelle tester jeg har gjort, viser at folk med godt språkøre kan skille sørvestlandske fra nordvestlandske talere fra hverandre utelukkende på grunnlag av tonelag 1-prosodien. Og da er det nettopp snakk om en forskjell som den mellom Stavanger i 1927 og Egersund i 1997. Så vet vi selvsagt ikke om også Egersund bymål framsto som Stavanger bymål på 1920-tallet med tidlig H-assosiering i tonelag 1, men det er et spørsmål som ikke skal tas opp her.

Den formaliserte analysen med funksjonselementer må for tonelag 1 bli H^*L . Vi ser her at H tillegges to funksjoner, og jeg velger som tidligere å terminologisere det ved å si at funksjonene * og _ stables på H i venstre kant av domenet. Dette innebærer at jeg, også i tonelag 1, velger å se på realisering av trykkprominens og realisering av fokus som to atskilte funksjoner.

3 Fintoft 1970: Toner i Stavanger 40 år etter

I sin doktoravhandling fra 1970 studerer Knut Fintoft tonelagsrealiseringer fra fem norske bydialekter, deriblant Stavanger. Han anlegger to hovedfokus: Tonelagsgjenkjenning i lyttetester og akustisk analyse av tonelagskontrasten. Det er siste del av undersøkelsen som gjøres greie for her. Fintoft brukte tre forsøkspersoner for hver dialekt. I likhet med Selmer hadde han tilgang til studenter, i dette tilfellet formodentlig ved daværende NTH eller Universitetet i Trondheim. Han oppgir eksplisitt at de er minst 20 år gamle, og han gjør også greie for opprinnelig hjemsted til foreldrene deres, slik dialektologer vanligvis har gjort. Analysene ble gjort med standardredskapene på den tida, spektrograf (Kay sonagraph) og pitchmeter. Testordene ble lest i rammesetninger eller –fraser, der testordet sto finalt.

I denne undersøkelsen får vi, som nevnt, kun presentert gjennomsnittskurver, og Fintoft sier heller ikke noe om hvorvidt enkeltregistreringer avviker sterkt fra gjennomsnittet. Kurvene hans er likevel interessante nok, for de samsvarer bare delvis med tendensene hos Selmer. Fintoft finner at høypunktet i tonelag 1 ligger i slutten av en lang vokal i trykkstavelsen (Fintoft 1970: 202ff). Figur 16 viser kurver for det minimale paret <faret> og <fare>.

FIGUR 16: Fintoft 1970: Gjennomsnittskurver for tonelag 1 og 2.

I tonelag 2 er samsvaret godt. Fintoft finner de samme tonale bevegelsene som Selmer, og koplingen mot segmentforløpet ser også ut til å være så godt som identisk. Plasseringen av L1 på Fintofts gjennomsnittskurve ser ut til å samsvare best med registreringer som <vårdag> hos Selmer, altså slik at lågpunktet snarere faller etter enn før stavelsesskillet mellom $\sigma 1$ og $\sigma 2$.

Fintoft refererer eksplisitt til Selmers kurver, men kommenterer ikke at hans egne tonelag 1-registreringer faktisk går mer i retning av Selmers "mystiske" Fps. 2 enn av det store flertall av Selmers registreringer. I denne sammenhengen er det imidlertid all grunn til å peke på dette forholdet. I mitt perspektiv kan det dessuten legges til at Fintofts gjennomsnitt gjør tonelag 1 i Stavanger helt identisk med det jeg fant i Egersund i Hognestad 1997. Det som kommer ut av disse sammenlikningene, er at mellom 1927 og 1970 kan høypunktet i tonelag 1 hos et signifikant antall informanter i Stavanger se ut til å ha flyttet seg fra begynnelsen til slutten av lange vokaler i trykkstavelser. Selv om Fintoft bare viser gjennomsnitt, kan vi merke oss at tendensen er nøyaktig den samme både for en- og tostavellesord.

3.1 Fonologisk representasjon av Fintofts tonelag 1 og 2

I det notasjonsformatet jeg presenterte i 2, vil Fintofts resultater fra Stavanger kunne la seg analysere som identiske med Selmers: Tonelag 1: $\underline{H}^*L$], tonelag 2: $H^*\underline{LHL}$]. Den realisasjonsmessige forskjellen mellom Selmer og Fintofts tonelag 1 kan i neste omgang

gjøres greie for som et *delayed peak*-fenomen brukt på Fintofts graf, nøyaktig slik forskjellen mellom Stavanger i 1920 og Egersund i 1997 ble beskrevet i 2.2.1. Skulle det være interessant å inkorporere denne forskjellen i representasjonen, må man nok en gang ty til ulik assosiering til den bimoraiske strukturen i trykkstavelser:

FIGUR 17: Formalisering av tonelag 1 i Stavanger hos Selmer og Fintoft.

I tonelag 2 favoriserer Fintofts materiale analyse a) fra Selmer (figur 11), siden den i større grad fristiller L1 og snarere kopler den sammen med fokusfunksjonen enn med trykkmarkeringen.

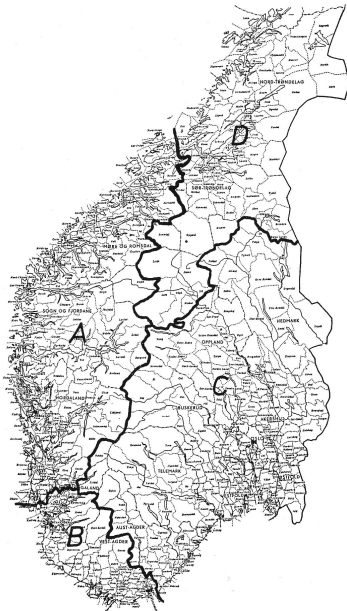
4 Selmer og Fintoft: en sammenfatning og en dialektgeografisk kommentar

Figur 18 sammenstiller de formaliseringene jeg har funnet det forsvarlig å sette opp for resultatene fra Selmer 1927 og Fintoft 1970, her vist over et tenkt trestavelserdomene med initialtrykk:

		'σ	σ	σ
		μ μ		
TONELAG 1	Selmer 1927	H		L
	Fintoft 1970	H		L
TONELAG 2	Selmer 1927	H L	H	L
	Fintoft 1970	H L	H	L

FIGUR 18: Sammenstilling av analysene fra Selmer og Fintoft

Det nærmeste vi kommer en samlet oversikt over realisasjonstyper for norske tonelag, er Fintoft & Mjaavatn 1980. Som nevnt i Hognestad 1997: 184ff, er jeg skeptisk til deler av testoppsettet i denne undersøkelsen, men likevel kan det være innsiktsgivende å ta utgangspunkt i deres forslag til isoglosser for realisering av tonelag i det sørlige Norge, særlig det som angår tonelag 1:

FIGUR 19: Fintoft & Mjaavatn 1980: Distribusjon av ulike tonelag 1-kategorier.

A-området på dette kartet har ifølge Fintoft & Mjaavatn tonelag 1-realiseringer med tidlig assosiering av H* i trykkstavelser, mens B markerer et område med sein H*-assosiering (*delayed peak*). Dette kartet viser nok en altfor grov inndeling, men det neppe tvil om riktigheten av at mange dialekter på Vestlandet både har hatt og fremdeles har tidlig H* i tonelag 1. Så vel Fintoft 1970 som Abrahamsen 2003 bekrefter dette.

Et tilsvarende kart tegnet med utgangspunkt i Selmers undersøkelse ville ha sett annerledes ut. Der ville isoglossen mellom A og B ha gått sør for Stavanger, siden Selmer fant tidlig H*-assosiering som hovedmønster på 1920-tallet. Stavanger bymål ser etter dette ut til å ha endret seg fra å ha en utpreget vestlandsk prosodi til å få en like utpreget sørvestlandsk prosodi i tonelag 1 i løpet av det 20. århundre. For meg virker en slik endring slett ikke usannsynlig. Umiddelbart nord for Stavanger ligger Boknafjorden med forholdsvis smule farvann mellom Stavanger og Nord-Rogaland/Hordaland, og på sørsida ligger Jæren og Dalane, samt en meget barsk kyststrekning for dem som vil sørover i båt. I eldre tid vet vi at vannveiene var viktigere ferdselsårer enn landeveiene, At stavangersk prosodi i eldre tid graviterte mot nord og i nyere tid heller mot sør, virker derfor slik sett rimelig. Denne

vurderingen baserer seg imidlertid på en modell der en antar at språkeksterne forhold som ferdselsveier og kommunikasjon er de utslagsgivende faktorene for språkendring. Poenget her og nå er bare å slå fast at forhold av mer allmennhistorisk og sosiologisk karakter i alle fall ikke motsier den utviklingen som kan leses ut av undersøkelsene til Selmer og Fintoft.

Uansett gjør forskjellen i resultater hos de to forskerne det ekstra aktuelt å foreta en ny undersøkelse, for å se om det som ved sammenlikning av de to arbeidene framstår som en endring, virkelig viser seg å ha vært nettopp det.

III

PROSODIEN I STAVANGER BYMÅL

1 Norsk Tonelagstypologi

Denne delen av det foreliggende arbeidet hørte opprinnelig inn under prosjektparaplyen 'Norsk tonelagstypologi' (heretter benevnt NorTon). Dette var et prosjektsamarbeid etablert i 1999 mellom Gjert Kristoffersen, UiB (prosjektleder), Ove Lorentz, UiTø og meg selv. Hovedproblemstillingen for prosjektet er formulert slik i søknad om midler til Norges Forskningsråd i 1999:

De fleste varieteter av norsk og svensk har såkalt leksikalsk tonelagsmotsetning, dvs. at tonegangen i et ord eller en frase kan fungere betydningsdifferensierende. I europeiske språk er dette relativt sjeldent, og fenomenet har derfor tiltrukket seg mye interesse, nasjonalt så vel som internasjonalt, siden det først ble beskrevet i forrige århundre. På tross av denne interessen er det imidlertid mange sider ved tonelagene og deres realisasjon som vi mangler god nok kunnskap om. Dette gjelder særlig det komparative aspektet. Selv om motsetningen fonetisk manifesterer seg ulikt i ulike deler av Norge og Sverige, er det mange argumenter for at systemet i sine grunnleggende trekk er det samme over alle dialekter der tonelagsmotsetningen finnes. Men nettopp den fonetiske variasjonen gjør det komplisert å fastslå i hvilken grad vi har med "dype", strukturelle ulikheter å gjøre, eller om variasjonen bare avspeiler ulik realisasjon av et system som strukturelt sett kan analyseres som enhetlig. Hovedmålet i dette kan dermed formuleres slik: I hvilken grad kan den variasjon vi finner i realisasjon av norske tonelag tilbakeføres til ulikhet i fonologisk struktur, og i hvilken grad er variasjonen en funksjon av fonetiske realisasjonsregler.

For å kunne undersøke dette systematisk, trengs det systematisk innsamlede data. Både i nordisk og nasjonal sammenheng eksisterer den en skjevhet med hensyn til datadekning. Svensk synes bedre dokumentert enn norsk, jf. tonekurvene presentert i Bruce & Gårding (1977), og når det gjelder norsk er østnorsk klart bedre dokumentert enn vestnorsk, dvs. varietetene vi finner på Vestlandet og i Nord-Norge. Et delmål med dette prosjektet er å framskaffe systematiske data som vil kunne bidra til en bedre helhetsforståelse.

Anslaget for prosjektet er altså komparativt, men i utgangspunktet synkront. Det dreide seg om å kartlegge prosodisk variasjon i norske dialekter i dag.

Prosjektet fikk støtte fra Forskningsrådet i perioden 1999-2002, og et hovedansvarlig i denne perioden var etableringen av en database med prosodisk materiale fra en rekke dialekter. Mye av innsamlingsarbeidet ble gjort av tilsatte prosjektassistenter, mens jeg gjorde mitt feltarbeid selv. Rådata ble sendt til prosjektets medarbeider Ingrid Nordli ved UiTø, som behandlet opptakene og konverterte dem til et stort antall lydfiler, som så ble lagt inn i basen. Den metodiske beskrivelsen som følger her, er dermed den samme som er brukt ved alle opptak gjort innen denne prosjektrammen. Tekstmaterialet er vedlagt som Vedlegg 1.

2 Metode

Behovet for nærstudium av forholdet mellom segmentstruktur og prosodisk struktur, samt behovet for data som muliggjorde kryssdialektal sammenlikning, styrte oss i retning av å utarbeide et batteri med testsetninger som skulle leses av samtlige informanter.

2.1 Kriterier for valg av testord og –sekvenser

Hovedkriteriet for valg av testord var den kryssdialektale brukbarheten, siden dette skulle være et prosjekt med data fra hele landet. Videre stilte vi krav til segmentalfonetiske forhold i ordene, og vi ville variere plasseringen av dem i rammesetningene for å få realiseringer med ulike fokalitetsforhold.

Vi ble stående ved tre hovedtyper av testord: Personnavn, tall og en mindre samling 'andre ord'. Navn og tall er like gangbare i alle dialekter, forutsatt at man holder seg borte fra navn som kryssdialektalt kan opptre med begge tonelag (*Håkon, Anna* osv.). Utvalget av navn ble, i tillegg til navnets tonelag, gjort ut fra kriterier som stavelsestall, sonoritetsforhold i hovedtrykkstavelens rim (V:, VC, VCC osv. med både sonorant og obstruent C).

Vi satte opp kombinasjoner av for- og etternavn som skulle leses i en informativt vinklet rammesetning. (Eksempel: *Han heter Valdemar Dale* som tenkt svar på spørsmål om hva en person heter, der både for- og etternavn etterspørres.) Slike navn forkom også i to andre kontekster: En der to navn blir lest i samme rammesetning: *De heter Mons Møller og Jan Voll* og en dialogdel der rammesetningen er et korrektivt svar på et spørsmål som intervjueren stiller: (*Heter hun Nelly Dalen?*) *Nei, hun heter MOLLY Dalen*. Lesingen gir da emfatisk fokus på fornavnet og postfokal lesing av etternavnet.

Tallene (9, 5, 15, 100, 1000) ble satt inn i rammesetningen *De tok x av de beste*, som gir domener på (x+2) stavelser, siden *av de* naturlig blir inkorporert i samme AP som testordet. Når variantene *hundrevis* og *tusenvis* ble brukt i tillegg, fikk vi her testdomener på opptil 5 stavelser. De øvrige ordene ble plassert i rammesetningen *Jeg sa x nå*. Denne viste seg for øvrig å være den mest problematiske, siden informantene vekselvis leste med eller uten nytt primærtrykk på *nå*.

I tillegg til testbatteriet ble det gjennomført et kort intervju med hver informant. I min Stavanger-undersøkelse spiller data fra denne delen av opptakene en vesentlig rolle.

2.2 Informantutvalg og representativitet

Da rammene for prosjektet ble etablert, ble det bestemt at feltarbeidet skulle omfatte opptak av fire informanter fra hvert sted. Det ble tatt kontakt med de stedlige videregående skolene, og en lærer der ble bedt om å hjelpe til med å velge ut disse fire blant skolens elever. Det skulle være to av hvert kjønn, og utvalgskriteriene ellers var slike som er vanlige i dialektologiske undersøkelser: Informanten skulle selv være oppvokst på stedet, og det samme skulle minst den ene av foreldrene.

Materialet besto etter dette av 138 lydfiler fra testbatteriet og et varierende antall filer fra intervjuet for hver av de fire primærinformantene. I tillegg ble det gjort opptak med to tilleggsinformanter i Stavanger, som dels leste en noe nedkortet versjon av testbatteriet (Vedlegg2) samt ga et kort intervju. Det totale antall filer som er brukt i Stavangerundersøkelsen er etter dette i overkant av 700.

Som den følgende detaljanalysen vil vise, er de fire primærinformantene fra Stavanger, FAØV, OLVI, ELBR og LIHA, ikke ensartede i sine tonale realiseringer. Når vi så legger til det lave informantantallet og utvalgskriterier som ikke oppfyller slike krav som sosiolingvistikken vanligvis stiller, kan det selvsagt reises spørsmål om representativiteten i materialet. Imidlertid er det naturlig for meg å skjele til tidligere undersøkelser som jeg sammenlikner mine analyser med, og metodene som er lagt til grunn her. Selmer 1927 hadde 5 informanter og et langt mindre datamateriale fra hver. Fintoft 1970 hadde bare 3 informanter og et meget lite antall testord. Riad 1999 + 2003 o.a. trekker, så vidt jeg har forstått, utelukkende veksler på tidligere undersøkelser. Sentralt her står Meyer 1937, som på regionnivå har flere informanter, men som på enkeltdialektnivå ofte følger den tradisjonelle dialektologiens prinsipp om den ene stabile dialektbrukeren.

Jeg velger å presentere analyseresultatene mine i to deler. Først legger jeg fram det som er felles for alle fire informantene, og det er disse elementene jeg går lengst i å se på som representative for Stavanger bymål i den aktuelle generasjonen. Deretter foretar jeg et dypdykk i data for hver av de fire, og her er det meningen at de systemene som etableres, skal ses på nettopp som systembeskrivelser snarere enn som bidrag til en generaliserbar dialektbeskrivelse. Dette ser jeg som et sentralt aspekt ved undersøkelsen min. Jeg er ikke kjent med at det tidligere er publisert forskning innen nordisk prosodi som går såpass grundig inn i data fra enkeltpersoner. Vinklingen min fører til at framstillingen blir sterkt fonetisk orientert, og jeg legger stor vekt på å få fram individuell variasjon på detaljnivå. Jeg mener i den sammenheng at det materialet jeg har tilgjengelig, absolutt er godt nok til at jeg kan

generalisere på individnivå. Dermed får jeg i realiteten etablert 4 prosodiske systemer, som jeg i neste omgang vil bruke i en diskusjon rundt prosodiske endringsprosesser og prosodisk variasjon i norsk generelt. Som det vil framgå, anser jeg prosodien i Stavanger bymål for å ha gjennomgått en labil periode i løpet av det 20. århundre, og jeg mener at mine data er egnet til å belyse og til en viss grad forklare mekanismene bak denne labiliteten. Prosodisk variasjon, dels demonstrert ved sammenlikning av resultatene fra ulike undersøkelser og dels ved sammenlikning mellom enkeltinformantene i min egen undersøkelse, vil slik sett bli brukt til å tegne et bilde av utviklings- og endringspotensialet i et lingvistisk delsystem.

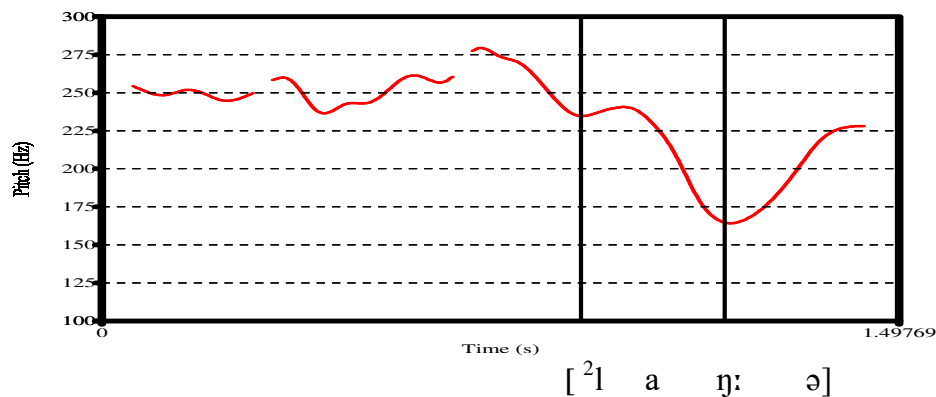
3 Fire unge stemmer fra Stavanger

Figurene som gjengis i det følgende, må kommenteres særskilt. De er F0-kurver fra analyseprogrammet PRAAT. For mannsstemmenes vedkommende er måleomfanget gjennomgående 75-250Hz, mens kvinnestemmene som oftest er målt mellom 150 og 300Hz. Etter at PRAAT har laget en grafisk representasjon av F0-forløpet, har jeg bearbeidet figuren ved å markere stavelsesgrenser. Der slike grenser sammenfaller med segmentgrenser, er markeringene ofte uproblematisk å lage. Annerledes er det når stavelsesgrensen må anses for å gå inne i et langt ambisyllabisk segment, noe det fins mange eksempler på i materialet. Eksempler på testord kan være <Molly>, <Lange> og <Hannemor>, der henholdsvis [l:], [ŋ:] og [n:] gjennomgår en lengingsprosess for å kunne fungere både som koda i trykkstavelsen og opptakt i den følgende trykklette stavelsen (Kristoffersen 1992). I disse tilfellene har jeg satt stavelsesgrensen midt inne i disse segmentene. Dette har jeg selvsagt gjort ved målinger på et komplett spektrogram og ved overføring av de relevante data på tidsaksen i funksjonen *PRAAT prapic*.

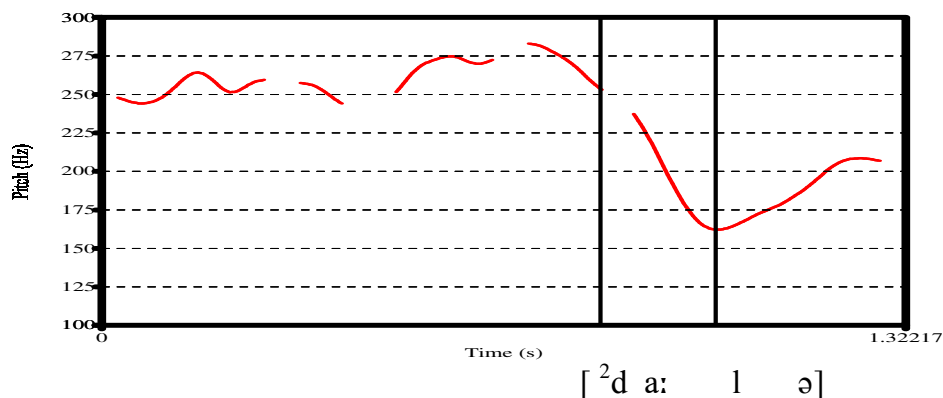
I de fleste figurene er det bare stavelsesgrensene som er markert, men i noen tilfeller har det også vært interessant å markere segmentgrenser. De er selvsagt også satt inn etter sammenlikning med spektrogram. Hovedregelen er at stavelsesgrenser er markert med tjukke streker som går tvers over hele figuren, mens segmentgrenser markeres med tynne streker i nederste del av figuren. Unntak fra denne praksisen vil bli gjort rede for. Jeg nevner også at denne beskrivelsen av figurformatet også gjelder for undersøkelsene i de følgende kapitlene i avhandlingen. Som i omtalen av de eldre arbeidene, begynner jeg med tonelag 2.

3.1 Tonelag 2

For å begynne konkluderende: Det er stor grad av samsvar mellom tidligere undersøkelser av tonelag 2 i Stavanger og mine egne resultater fra 2000-opptakene. Især gjelder dette de første elementene i den tonale melodien. Her følger et par stavellesord som bare skiller seg fra hverandre i trykkstavelens rimstruktur: VC vs. V:

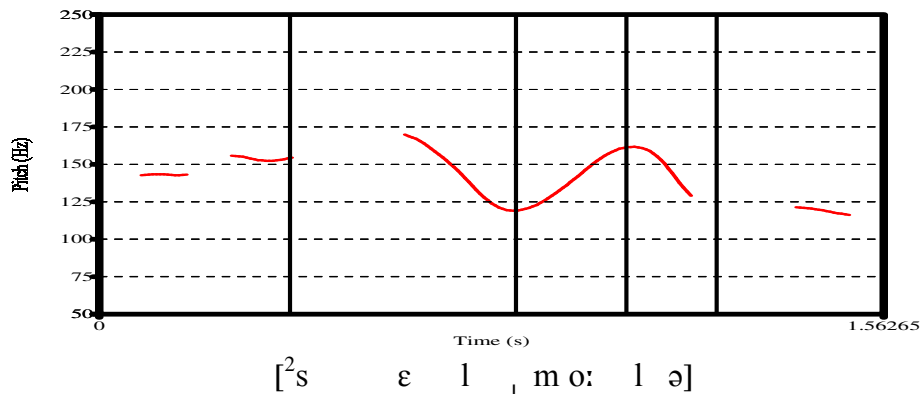
FIGUR 1: ELBR 7187: *Han heiter Valdemar Lange*

FIGUR 2: ELBR 7226: *Ho heiter Peggy Dale*

Likheten med Selmers registrering av <gade> er slående. Melodien begynner med H1 i begynnelsen av V* / V:*. I ELBR 7187 er opptakten stemt, og der ser vi den karakteristiske stavangerske stigningen mot H1. I ELBR 7226 er [d] i opptakten desonorisert, og dessuten er slutt punktet i foregående melodi (<Peggy>) høyt. På den annen side er det lettere å sette stavellesgrensen i <Dale>, der den sammenfaller med en segmentgrense, enn i <Lange> med ambisyllabisk nasal. Melodien faller gjennom σ 1-V til L1, som ligger i stavellesgrensen. Derfra stiger melodien til H2 med toppunkt seint i σ 2-V, og det er ikke noe finalt fall, selv ikke i disse to registreringene, der testordet står ytringsfinalt.

Utvider vi domenet med en stavelse, kan noen flere forhold observeres:

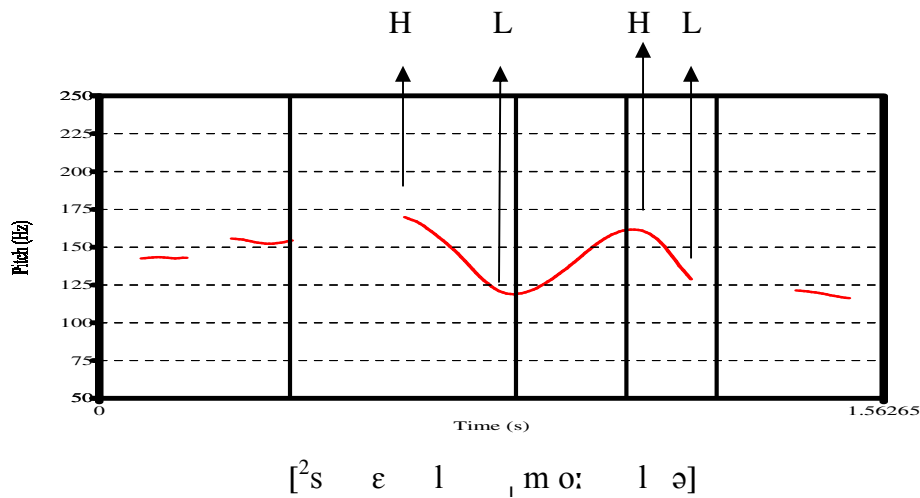
FIGUR 3: FAØV 6951: *Eg sa selvmålet nå.*

For det første ser vi her et finalt fall til L2 på σ_3 . Det ser altså ut til at denne fasen kuttet dersom plassen blir liten, og i en så kompleks melodi som den Stavanger bymål har i tonelag 2, er faren for plassmangel akutt i minimale domener over to stavelser. Som kompensasjon for final L, kan det se ut som om en deklinert versjon av den siste H-tonen markerer ytringsslutt, jfr. figur 1 og (særlig) 2. I figur 3 møter vi så den fullstendige tonelag 2-konturen. Der realiseres nøyaktig det samme toneforløpet på de to første stavelsene som vi så i tostavellesordene. I tillegg fins her altså en tredje stavelse, og den brukes til realisering av fallet.

Disse registreringene gir grunnlag for å formulere noen grunnleggende trekk i tonelag 2-fonologien. Det materialet som må til for å nå fram til en mer detaljert analyse, presenteres ettersom analysen skrider fram og nye behov oppstår.

3.1.1 Fonologisk analyse av tonelag 2

Den store graden av likhet i tonelag 2-realiseringer tvers gjennom alle tre undersøkelsene, gjør det i utgangspunktet ikke nødvendig å revidere analysene fra forrige kapittel i særlig grad. Grafene fra 2000-undersøkelsen kan tolkes helt parallelt med Selmers fra 1920-tallet:

FIGUR 4: FAØV 6951: *Eg sa selvmålet nå.*

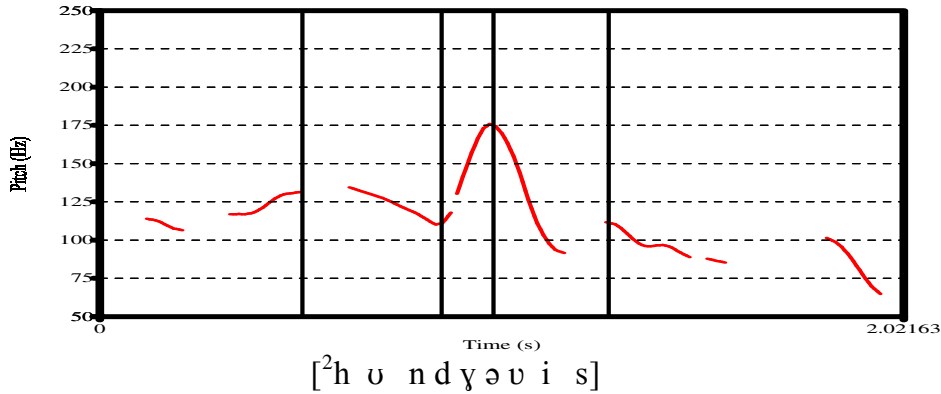
Spørsmålet som nok en gang oppstår, er hvor den første lavtonen hører til. Jeg har tidligere foreslått to formaliserte representasjoner:

- a) H*LHL]   b) HL*HL]

Selmers data gir argumenter for begge analysene, mens Fintofts som nevnt kan sies å favorisere a). Av de tre registreringene som er gjengitt ovenfor, framgår det tydelig at kurvens første lavpunkt ligger temmelig nøyaktig i stavelsesgrensen. Dette er representativt for materialet. Tar vi hensyn til den heterogeniteten som min videre analyse skal vise, er faktisk dette ankerpunktet det langt mest påfallende fellestrekket ved tonelag 2-registreringene. Riad (2003) nevner nettopp en slik fast forbindelse mellom tonal struktur og segmentstruktur som kjennetegn på en assosiert tone. Dette får meg til å velge b), altså alternativet med L*, som representasjon for tonelag 2 i dette materialet.

Et siste felleselement i de 4 systemene ser vi i representative registrering av domener av typen 'σσσ og 'σσ₁σ snarere enn 'σ₁σσ, altså <hundrevis> og <Hannemor> snarere enn <selvmålet>. Det dreier seg altså om domener der det kommer (minst) en trykklett stavelse mellom hovedtrykk og et eventuelt bitrykk.

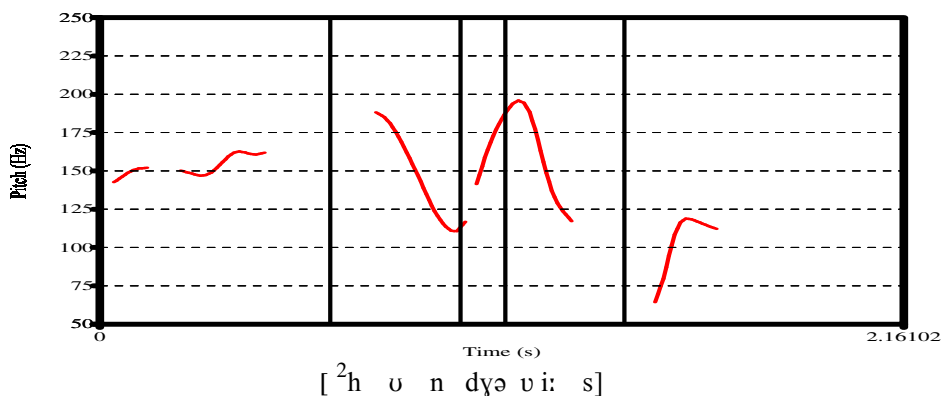
Først gjengir jeg min egen lesing, altså med Egersund bymål som talemålsbakgrunn, av testsetningen <Di såg hundrevis av di beste>.

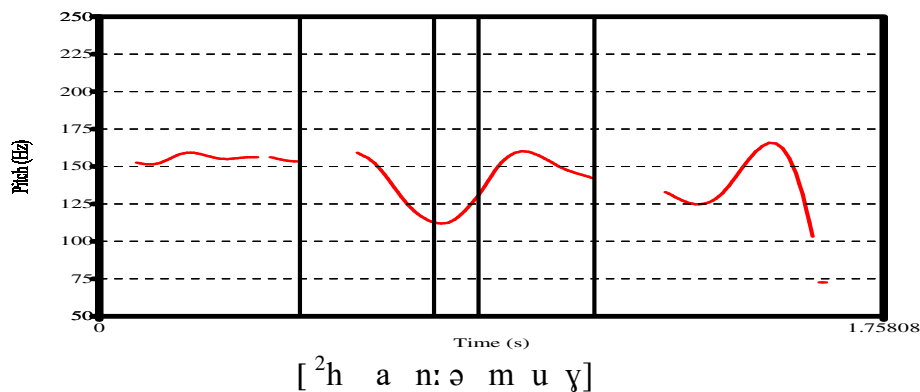
FIGUR 5: JKH: *Di såg hundrevis av di beste*

I kapittel I beskriver jeg Egersund bymål som en dialekt som, fonologisk sett, ganske systematisk anvender prinsippet om en tone pr. stavelse fra og med primærtrykkstavelsen. Det innebærer altså at når tonelag 2-melodien er LHL, som her, er trestavellesord det optimale domenet. Har ord flere enn 3 stavelser, brukes stavelsene fra σ_4 og utover til å spre eller interpolere final L. Da blir det slik: L1 ligger alltid i trykkstavelsen, H1 i den umiddelbart etterfølgende og L2 altså i σ_3 . Stavelsestyngde spiller ikke inn.

Stavanger bymål synes ikke å være i samsvar med dette:

FIGUR 6: OLVI 7093: *De såg hundrevis av de beste*

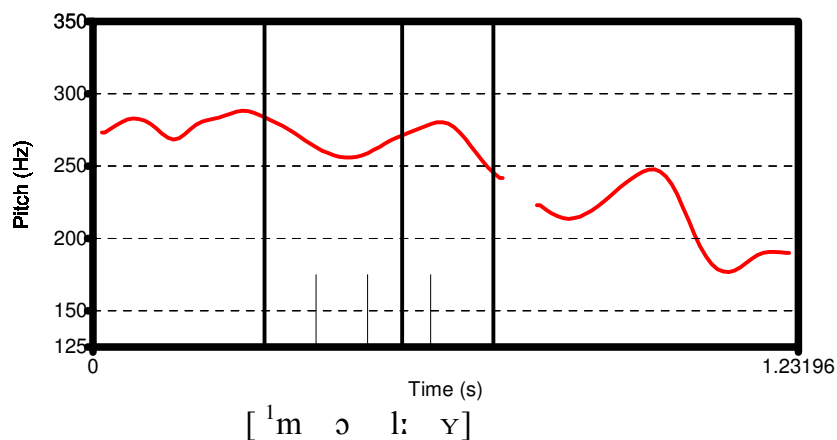
FIGUR 7: OLVI 7038: *Ho heiter Hannemor Dalen*

I OLVI 7093 og 7038 ser vi at når σ_2 er trykklett, hopper H2 over den, og oppsøker i stedet σ_3 . Også dette er helt i samsvar med Selmers funn, selv om dette er noe som bare kan leses ut av kurvematerialet hans, ikke noe han eksplisitt kommenterer i teksten. Både <-mor> og <-vis> er bimoraiske stavelser som H-tonen tydeligvis har affinitet til i denne dialekten.

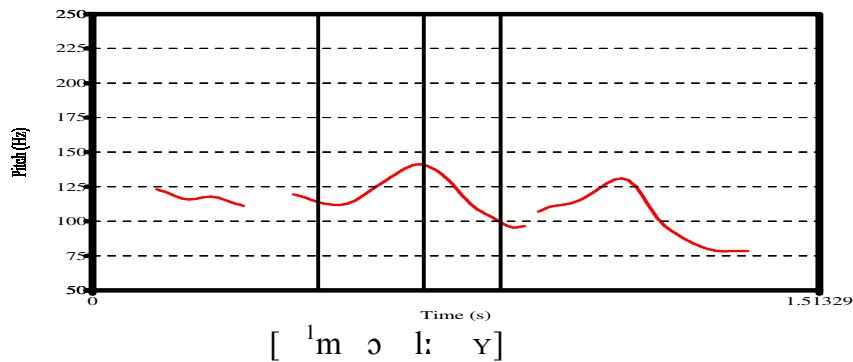
Spørsmålet blir da om dette også simpelthen er et tilfelle av 'delayed peak', denne gangen manifestert i stavangersk tonelag 2, eller om dette er en forskjell mellom Stavanger og Egersund som må gis en mer eksplisitt fonologisk representasjon. Dette kommer jeg tilbake til etter gjennomgangen av de 4 enkeltsystemene.

3.2 Tonelag 1

Her følger først to registreringer av setningen <Ho heiter Molly Dalen>. Figur 8 viser en av informantene fra Stavanger, mens figur 9 er min egen stemme.

FIGUR 8: ELBR 7201: *Hu heiter Molly Dalen*

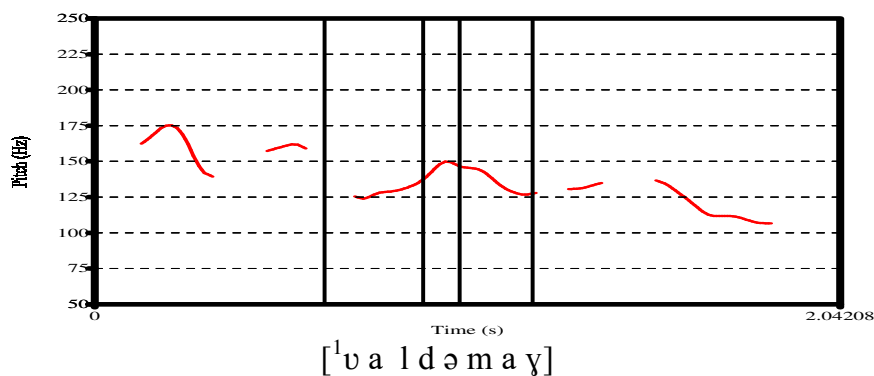

FIGUR 9: JKH: *Hu heiter Molly Dalen*

Min realisasjon representerer altså Egersund bymål og tjener her som sammenlikningsgrunnlag. Testordet <Molly> har kort vokal i trykkstavelsen, og jeg anser da den etterfølgende l-en for å være ambisyllabisk, slik at den fungerer både som koda i første stavelse (for å skape trykkbase) og som opptakt i andre stavelse. Stavelsesskillet går da inne i dette segmentet. Egersund bymål er en dialekt der høypunktet i tonelag 1 forankres mot slutten av vokalen i trykkstavelsen hvis den har rimstrukturen V:, og følgelig i kodakonsonanten dersom rimstrukturen er VC. Dette ser vi tydelig i min lesing. Segmentgrensene framstår klart på spektrogrammet, og høypunktet ligger omtrent midt inne i l-en, altså akkurat i stavelsegrensen. Dersom situasjonen fra Fintofts undersøkelse fremdeles sto ved lag, skulle vi vente en liknende melodisk konfigurasjon på Stavanger-opptakene.

Det er lett å se at dette ikke er tilfelle. I figuren fra Stavanger ligger høypunktet i $\sigma 2$. Med andre ord ligger det tonale høypunktet ikke i den trykkunge stavelsen i det hele tatt, men derimot helt ute i den trykkløse stavelsens kjernevokal.

I figur 10 gjengis nå et opptak av setningen <Han heiter Valdemar Rosenvinge>.

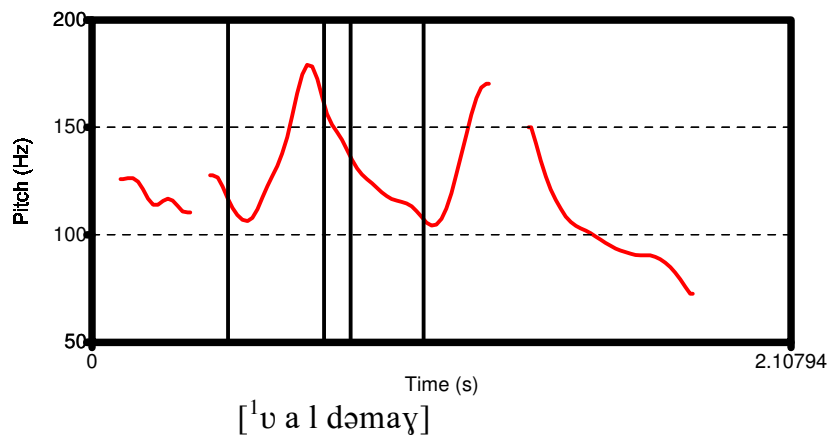

FIGUR 10: OLVI 7105: *Han heiter Valdemar Rosenvinge*

Tendensen er akkurat den samme. Høypunktet har nok en gang flyttet ut av trykkstavelsen og ligger på kjernevokalen /e/ i den påfølgende trykkløse stavelsen.

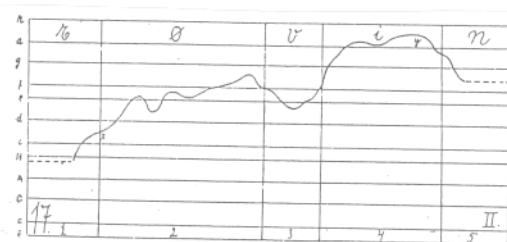

I figur 11 gjengis min egen lesing av denne setningen, og der faller høypunktet i <Valdemar> oppskriftsmessig på kodakonsonanten i trykkstavelsen (rimstrukturen er også her VC).

FIGUR 11: JKH: *Han heiter Valdemar Rosenvinge*

Dette er interessante funn. For det første framstår Stavanger bymål her som en dialekt som, i alle fall på overflaten, ikke (lenger) oppfyller hovedkriteriet for høytonedialekter, altså høy tone på trykkstavelsen i tonelag 1. For det andre kan det se ut som om tendensen fra sammenlikningen mellom Selmer og Fintofts analyser ikke bare opprettholdes, men er ført videre i løpet av de rundt 40 årene som er gått siden Fintoft samlet sine data (noe som må ha skjedd i siste halvdel av 1960-tallet). I løpet av det 20. århundret ser høypunktet i tonelag 1 altså ut til å ha flyttet sitt forankringssted tvers gjennom trykkstavelsen og over i neste stavelse. For det tredje samsvarer mine funn på en overraskende måte med Selmers Fps.2. Jeg nevnte ovenfor at Fintofts gjennomsnittskurve liknet ”mer” på Fps.2 enn på Selmers øvrige registreringer. I figur 12 er testordet <rødvin> fra Selmers Fps.2 gjengitt, og her er det ingen tvil om at kurven likner ”mest” på mine nye opptak fra Stavanger:

FIGUR 12: Selmer (1927): *rødvin* (Fps. 2)

Dette er et tostavellesord (om enn en sammensetning, i motsetning til <Molly>), og vi ser at høypunktet helt klart ligger utenfor trykkstavelsen. Fps.2 tilsvarer altså dagens tenåringer, så det som var avstikkende hos Selmer, kan synes å ha blitt det gjengse 70-80 år seinere.

3.2.1 Peak delay: en kort introduksjon

I 2.2.1 refererte jeg til Yip 2000 da jeg hadde bruk for termen *delayed peak* for å gjøre greie for forskjellen mellom tonelag 1-analysene i Selmer 1927 og Hognestad 1997, og i 3.1 brukte jeg samme term for å karakterisere forskjellen mellom Selmer 1927 og Fintoft 1970. Både i de avsnittene som nå følger og seinere i avhandlingen kommer dette begrepet til å bli flittig brukt. Derfor er det på sin plass med en nærmere introduksjon. Den følgende framstillingen baserer seg i stor grad på Gussenhoven 2004, Ladd 1983 og Ladd 2008, der sistnevnte kan sies å oppsummere forutgående diskusjoner om fenomenet.

Et gjennomgående trekk i denne litteraturen er å anta at en aksentuert stavelse, altså en stavelse med hovedtrykk i norsk sammenheng, typisk realiseres med H-tone som etterfølges av en fallsekvens. I analyser av engelsk, og i engelse lærebøker i praktisk intonasjon (for eksempel O'Connor & Arnold 1973) omtales dette gjerne simpelthen som intonasjonskonturen "fall". Den klassiske autosegmentale notasjonen ville da være H*+L. Så noterer man seg at den fonetiske lokaliseringen av H* kan variere. Ladd (2008: 136) siterer Vanderslice og Ladefoged 1972, som opererer med termen *scooped fall* for å beskrive realiseringer der F0-toppunktet ligger lenger til høyre i forløpet enn man skulle vente. Dette ble utnyttet i Ladd 1983, og i 2008 ser Ladd tilbake på sin tidligere måte å behandle to ulike H*+L-sekvenser på:

I analysed both tonally as H*+L, but proposed that in the ordinary fall the peak is aligned early in the syllable, whereas in the 'scooped' fall the peak is aligned considerably later, sometimes well into the following unstressed syllable ('delayed peak'). (Ladd 2008: 136)

Ladd er klar over at i realiseringer med forskjøvet H*, vil det kunne forekomme ikke bare en markant stigning fra en lavpunkt opp til høytonen, men også et lavt 'turning point' forut for hele H-konfigurasjonen. Om dette tenker han i 2008 annerledes enn i 1983:

The low turning point, I now acknowledge, is almost certainly to be interpreted as a low accentual target aligned with the accented syllable before beginning the rise to the (delayed) peak and subsequent fall, namely an L*; that is, the delayed peak contour should be treated as L*+H, followed by a further L target (e.g. a phrase accent). (ibid.)

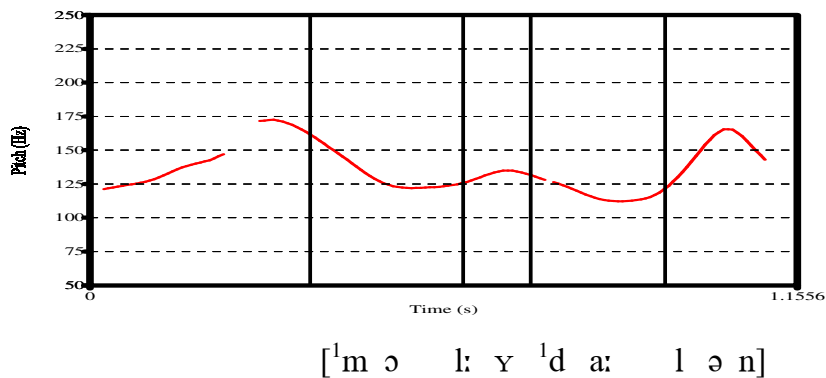
Dermed har vi en situasjon der fenomenet *delayed peak* i litteraturen blir beskrevet som alt fra en nærmest paralingvistisk effekt, slik tilfellet er hos Vanderslice & Ladefoged, og til Ladds

2008-standpunkt, der fenomenet tvinger fram en reanalyse av et gitt tonalt forløp, fra H*+L til L*+HL.

3.2.2 Fonologisk analyse av tonelag 1

I analysen av Fintofts Stavanger-data og av Egersund bymål, brukte jeg altså *delayed peak* for å karakterisere den seine assosieringen av H i trykkstavelsen. Jeg satte ellers opp tidlig H-assosiering som typisk for vestlandsk og sein assosiering som typisk for sørvestlandsk og argumenterte for at Stavanger bymål i løpet av det 20. århundre kan se ut til å ha fått sørvestlandsk prosodi. Det spørsmålet som nå reiser seg, er om den realiseringen jeg finner hos de unge Stavanger-informantene mine, blir å anse som et tilfelle av overflatisk *delay* eller om det er mer naturlig å gripe til en mer omfattende reanalyse av tonelag 1 i Stavanger ut fra mine data. Jeg skal i det følgende argumentere for at det siste er den beste løsningen.

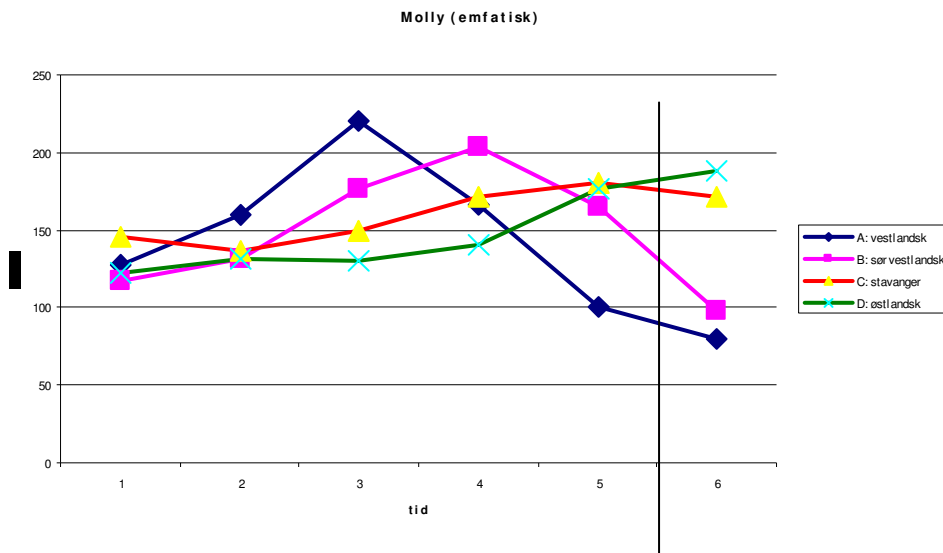
Et relevant sammenlikningsgrunnlag her er den gjengse realiseringen av tonelag 1 i østnorske dialekter. Her er et eksempel der begge de to tonelag 1-konturene som følger etter hverandre i <Molly Dalen> med fordel kan studeres.

FIGUR 13: RORO: *Hun heter Molly Dalen*

Standard analyse av disse konfigurasjonene i den notasjonen jeg har lagt til grunn, er L*H]. Trykk markeres ved hjelp av en lav tone L først i domenet (- og derav følger betegnelsen lavtonedialekt), og sist i domenet kommer en høy tone H som stabler prominens- og demakrasjonsfunksjonene. Her har *delayed peak* aldri vært noe alternativ i etablerte analyser, selv om man i og for seg godt kan se på den avsluttende høytonen som identisk med den vestnorske H i kraft av del-identitet i funksjon (fokus), men som her er skjøvet helt til høyre i domenet. Da er det ingen plass for demarkativ L], H må følgelig ta på seg denne funksjonen

også, og resultatet blir H]. I dette perspektivet blir mine Stavanger-data særlig interessante. Her følger en grafisk sammenstilling av samtlige tonelag 1-typer vi har vært innom til nå. Den baserer seg på lesninger av svar på spørsmålet ”Heter hun Nelly Dalen?” og der svaret følgelig blir ”Nei, hun heter MOLLY Dalen”, altså med emfatisk <Molly>:

FIGUR 14: Sammenstilling av fire ulike tonelag 1-realiseringer

A er her et eksempel på nordlig vestlandsk tonelag 1 av i dag (fra Jostedalen i Sogn og Fjordane), tilsvarende Selmers stavangersk uten ’delayed peak’,

B er Egersund, altså sørvestlandsk, tilsvarende Fintofts Stavanger-data med ’delayed peak’,

D er den samme registreringen av østnorsk (nærmere bestemt Oslo-mål) som ovenfor, og

C er ung-stavangersk, som skal analyseres her.

Her ser vi hvordan C framstår nærmest som en *missing link* mellom A + B på den ene siden og D på den andre, altså mellom vestnorsk og østnorsk. Likheten med østnorsk består i a) at H ligger i den trykklette stavelsen og b) at den delen av melodien som da realiseres på trykkstavelsen, utgjør en kontur som det er nærliggende å analysere som en fonologisk tone med motsatt polaritet, altså L. Likheten med vestnorsk består i at selv i et så kort domene som dette, forekommer det en kort final fallfase som kan ses på som en target for demarkativ L. Vi får da en analyse L*HL] av denne realiseringen totalt sett, der L*H minner om østnorsk og L] om vestnorsk. Det komparative perspektivet som jeg lanserer her, vil bli utdypet i neste kapittel.

Dersom vi anvender en assosieringskonvensjon fra Riads tonelag 2-analyser (1998, 2003), vil en slik analyse innebære at H i ung-stavangersk ikke får noen legitim TBU som den kan assosiere til, siden reanalysert L* okkuperer den eneste legitime TBU i vedkommende AP. Dermed må H i utgangspunktet analyseres som en flytende tone, som tilpasser seg mellom den TBU-assosierte L* og den kantorienterte L]. Uansett blir det da interessant å gjennomføre samme test som Riad bruker for tonelag 2 og se hva som skjer når AP er slik strukturert at det faktisk fins nok en TBU tilgjengelig. Vi må med andre ord se på lange domener, i særdeleshet sammensetninger med tonelag 1 i ung-stavangersk. Samtidig benyttes nå anledningen til å gå hver av de fire hovedinformantene nærmere etter i sømmene.

4 Fire systemer: Prosodisk variasjon mellom primærinformantene

Det følgende er en fonetisk basert detaljstudie av datamaterialet fra de 4 primærinformantene. Her minner jeg om at materialet faller i 3 grupper: A) leste enkeltsetninger med fokuserte testord, B) leste enkeltsetninger med emfatisk framhevede testord (typen "Nei, hun heter...") og C) Ytringer fra intervjudelen. For hver informant gjengir jeg registreringer fra A) og analyserer disse. Hvis materialet i B) og/eller C) byr på interessante fenomener, tar jeg disse med i tillegg.

4.1 Primærutvalg av testord

Mange av arbeidene innen nordisk tonelagsforskning har klare avgrensninger når det gjelder valg av data for undersøkelsen. Av de arbeidene som har stått sentralt i min gjennomgang, har Selmer (1927) et ganske bredt datagrunnlag, selv om undersøkelsen begrenset seg til enkeltord. Han inkluderer alt fra enstavelsesord (i tonelag 1) til ord med opp til 8 stavelser. Fintoft opererer etter eget sigende bare med tostavellesord, men siden han konsekvent bruker rammesetningen *Det var X du sa*, kan det like gjerne sies at både Fintoft (1970) og Fintoft & Mjaavatn (1981) gjennomgående undersøker firestavelsesdomener. Riad (2003 m.fl.) bruker på sin side så godt som bare sammensatte ord, og er så godt som bare opptatt av tonelag 2.

Det er ingen tvil om at sammensetninger er et interessant datagrunnlag, både på grunn av selve lengden på domenene og de mer kompliserte trykkforholdene i slike ord. Dessuten er det slik at dersom man vil studere tonaliteten i lange domener uten å krysse ordgrenser, kommer man uansett ikke utenom sammensetninger når domenene overskrider 4 stavelser.

4.1.1 Vurdering av Norsk Tonelagstypologis testbatteri

Aktuelle testord fra databasen er disse:

Tonelag 1: *volleyballene, mandelmassene, fordelingsmodellene, tusenårsjubileum, tusenårsjubileumsfanfare.*

Tonelag 2: *lærerforbundet, hjernemassene, delingsmodellene, femtenårsjubileum, femtenårsjubileumsfanfare.*

Ikke alle testordene i NorTon er like godt egnet til akkurat denne undersøkelsen. Kriteriet er i utgangspunktet selvsagt at ordene må være sammensetninger, og dernest at det må være minst en stavelse mellom primærtrykk- og bitrykkstavelsen, slik at σ_3 (der H normalt plasserer seg etter analysen i **3** og bitrykkstavelsen ikke blir den samme. Kandidater i testbatteriet er *delingsmodellene, femtenårsjubileum, femtenårsjubileumsfanfare, lærerforbundet*. Av disse er de to siste noe tvilsomme, siden det kan tenkes ulike vurderinger av prominenshierarchyet i dem hos ulike lesere. For eksempel er både ²*lærerforbundet* og ²*lærerforbundet* mulige lesinger.

4.2 Tonelag 2

Her vil de fire informantene bli behandlet hver for seg, og framstillingen struktureres ellers etter de ulike delene av lydopptakene: A-materialet med fokuserte testord, B-materialet med emfase og C-materialet med klipp fra intervjusekvensene.

4.2.1 FAØV

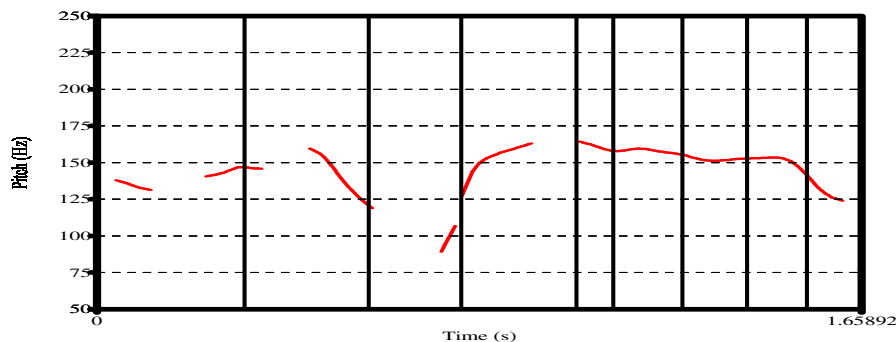
4.2.1.1 A-materialet

a) typen ' $\sigma\sigma\sigma$ ...

I A-materialet: <hjernemassene> m.fl. Denne typen vil ikke kunne bringe interessant ny informasjon. Riktig nok er det tale om sammensetning med bitrykk (og dermed mulige effekter av bitrykkssensitivitet), og det ligger en trykklett stavelse mellom de to trykkene, så vi får ikke trykkollisjon som i typen <selvmålet>. Men i **3** påviste jeg at H i tonelag 2 konsekvent hopper over en trykklett σ_2 når plassen tillater det i Stavanger bymål, i motsetning til f.eks. Egersund. Dermed blir H uansett liggende på bitrykkstavelsen 'by default' i disse domenene. Jeg kommer til å utlate denne domenetyper i gjennomgangen.

b) typen ' $\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma$ ...

I A-materialet: <femtenårsjubileum>

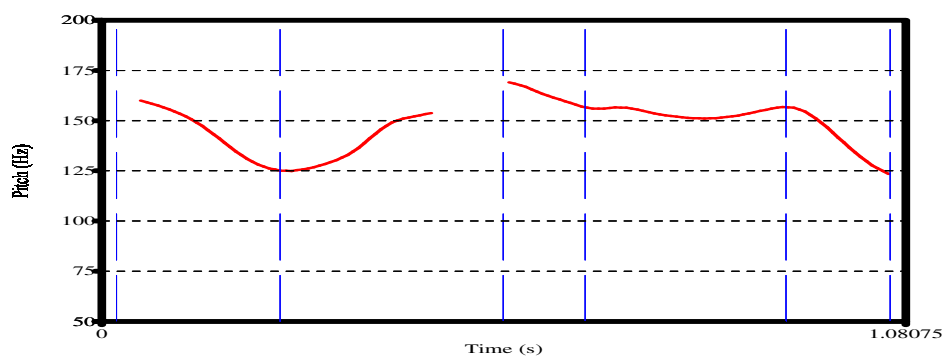
[²f ε m t ŋ ,o γ sj ü b ə,l e: ü m]

FIGUR 15: FAØV 6986: *Eg sa femtenårsjubileum nå.*

Her ser vi en stigning mot et høytpunkt i σ_3 , altså på <års>, slik vi også skulle forvente etter analysen i 3.1.1. Men så ser vi at kurven ikke faller, men danner et høytonalt platå som varer helt til etter den siste bitrykkstavelsen <le>. Dette tolker jeg som klar affinitet mellom H og det siste av de to bitrykkene.

c) typen 'σσσ,σσ...

I A-materialet: <delingsmodellene>

[²d e: l i ŋ s m u ,d ε l: ə n ə]

FIGUR 16: FAØV 6972: *(Eg sa) delingsmodellene (nå).*

<delingsmodellene> er utvilsomt et velegnet ord for undersøkelse av bitrykkspåvirkning. Tendensen vi ser, er den samme som i figur 15, nemlig en markant tonerygg som strekker seg tvers gjennom bitrykkstavelsen <del>, og som deretter faller når bitrykkskraften opphører. Det som eventuelt kan diskuteres, er om vi også her i realiteten har to stavelser med grader av bitrykk, nemlig <lings> og <del>. Kurvens høyeste punkt ligger riktig nok oppskriftsmessig i σ_3 <mo>, men dette *kan* bero på en mikroprosodisk heving av F0 mellom [s] og [m]. Tenker vi oss da at kurven når ”marsjhøyden” allerede i σ_2 , kan dette være nok et eksempel på at to

bitrykk til sammen demarkerer platået. Uansett skulle bitrykkets rolle i realiseringen være udiskutabel.

4.2.1.2 B-materialet

Denne delen inneholder ingen lange domener. For øvrig opptrer det ingen trekk her som endrer analysen. Det innebærer at den emfatiske realiseringen ikke influerer på posisjonering av noen av tonene hos FAØV.

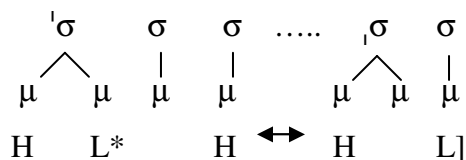
4.2.1.3 C-materialet

I materialet: <videregående> (FAØV k1). Struktur: ${}^1\sigma\sigma_1\sigma\sigma\dots$

Denne registreringen bare bekrefter ovenstående (med høy tone på *-gå*), og jeg gjengir den ikke her. En nærmere omtale av C-materialet følger imidlertid under behandlingen av tonelag 1 i 4.3.

4.2.1.4 Analysekonsekvenser

Tonelag 2-analysen for FAØVs vedkommende må modifiseres i forhold til 3 for å markere bitrykkspåvirkningen. Detaljrepresentasjonen velger jeg å framstille slik:

FIGUR 17: Formalisering av prosodien i lange sammensetninger hos FAØV

Denne figuren skal leses på følgende måte: I trykkstavelsen tilordnes HL*-konturen som særmerker det stavangerske tonelag 2. Jeg velger så å markere en uspesifisert σ_2 , for å kunne skille denne representasjonen fra realiseringer som nettopp plasserer et høypunkt der. Det denne figuren da ikke får fram, er at H likevel kan havne på denne stavelsen, men da bare hvis den har bitrykk som tiltrekker den. Så tenker jeg meg en σ_3 som vanligvis vil fange H-tonen, jfr. 3, og deretter markerer jeg en (bimoraisk) bitrykkstavelse, som kan, men ikke må, ha et antall trykklette stavelser foran seg. Uansett dannes et høytonalt platå mellom σ_3 (eller eventuelt et første bitrykk) og denne siste bitrykkstavelsen. Pila indikerer platået, men standpunkt til primærforankring og spredningsretning er ikke tatt.

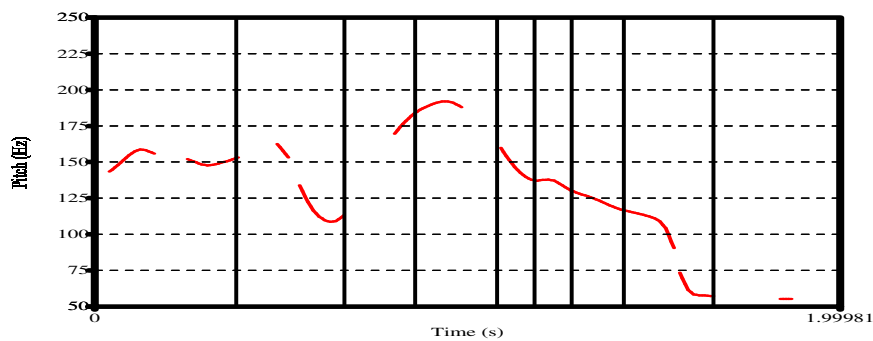
4.2.2 LIHA og ELBR

Hos disse to informantene var det ingen nye elementer å finne. De oppfører seg begge som FAØV når det gjelder realisering av lange tonelag 2-domener.

4.2.3 OLVI

4.2.3.1 A-materialet

a) typen 'σσ₁σσ₂σσ₃...

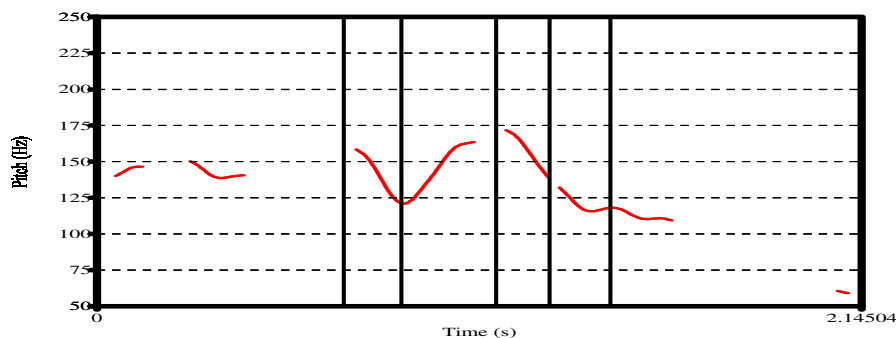

[²f ε m t ŋ ɔ γ s j u b ə l e: ü m]

FIGUR 18: OLVI 7124: *Eg sa femtenårsjubileum nå*

Her forankres H oppskriftsmessig i σ₃, men så ser vi at det siste bitrykket ikke influerer på lesingen, slik som hos FAØV. I stedet får vi et fall fra post-bitrykkstavelsen og mot slutten av domenet.

b) typen 'σσ₁σσ₂σσ₃...

[²d e: l i ŋ s m u ,dɛl: ə n ə]

FIGUR 19: OLVI 7110: *Eg sa delingsmodellene nå.*

Her finner vi nok et grunnlag for å skille OLVI fra FAØV når det gjelder tonelag 2-sammensetninger. Mangelen på bitrykkspåvirkning synes klar; vi får ingen platådannelse av H.

4.2.3.2 B-materialet

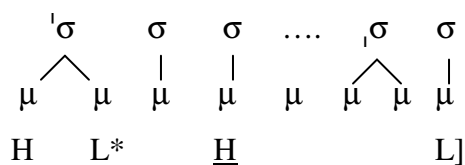
Ingen nye momenter kommer fram.

4.2.3.3 C-materialet

Dessverre finner det ikke eksempler i dette materialet på typene ${}^1\sigma_1\sigma\sigma_1\sigma\sigma\dots$ eller ${}^1\sigma\sigma_1\sigma\sigma\dots$. På grunn av funn som presenteres i 5, hadde slike registreringer vært ønskelige.

4.2.3.4 Analysekonsekvenser

Dette gir følgende detaljrepresentasjon for OLVI:

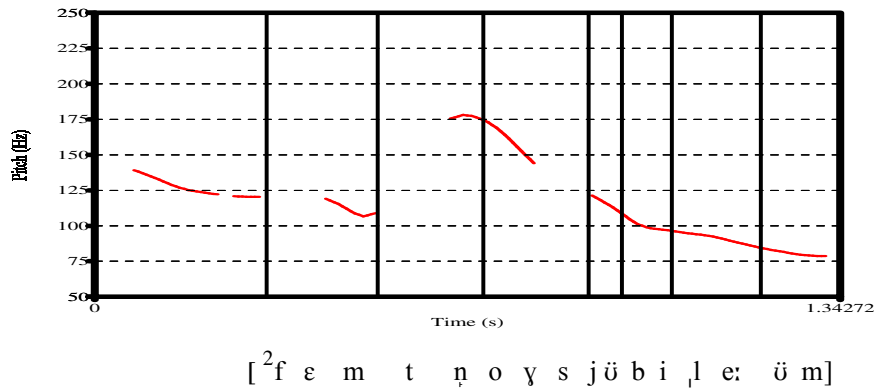
FIGUR 20: Formalisering av prosodien i lange sammensetninger hos OLVI

Sammenlikner vi med den tilsvarende figuren for FAØV, figur 17, så ser vi at de er identiske bortsett fra platådannelsen. I stedet får vi en regulær fallsekvens mellom H og L].

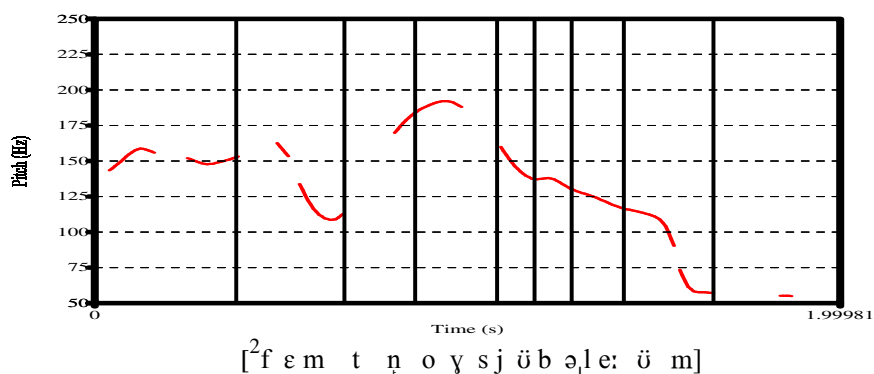
4.2.4 Ulike tonelag 2-systemer: sammenlikning og diskusjon

Analysen av de lange domenene etablerte altså et skille mellom FAØV, ELBR og LIHA på den ene siden og OLVI på den andre. Det kan nå være interessant å lage en sammenlikning der også en tredje realisasjonsvariant trekkes inn, nemlig den vi finner i Egersund bymål.

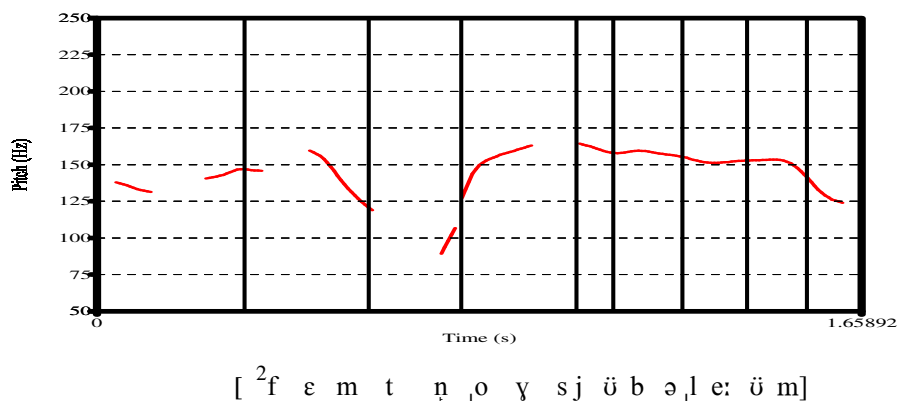
Jeg gjengir først 3 lesinger av testordet <femtenårsjubileum> satt inn i rammesetningene <Di hadde femtenårsjubileum> og <Eg sa femtenårsjubileum nå.>. Informantene er JKH, altså Egersund bymål, FAØV (tidligere gjengitt som figur 15) og OLVI (tidligere gjengitt som figur 18).

FIGUR 21: JKH: *Di hadde femtenårsjubileum*

FIGUR 22: OLVI 7124: *Eg sa femtenårsjubileum nå.*

FIGUR 23: FAØV 6986: *Eg sa femtenårsjubileum nå.*

Vi ser her flere ulike strategier for plassering av prominensjonen i tonelag 2. JKH leser i samsvar med mønsteret i Hognestad 1997, der H i tonelag 2 realiseres på første stavelse etter primærtrykkstavelsen, uansett hvilken tyngde- og prominensstatus denne stavelsen måtte ha. I <femtenårsjubileum> er denne stavelsen maksimalt lett, med kun en syllabisk nasal i rimet. Bitrykk spiller ingen rolle i tonelagsrealiseringen i denne dialekten. Dersom vi i samsvar med

kapittel I kaller stavelserne fra og med primærtrykkstavelsen (= stavelserne med metrisk prominens) til og med H-stavelsen for domenet *prominensområde*, blir det i tonelag 2 på to stavelser, verken mer eller mindre, i alle typer AP-domener. Siden konfigurasjonen i tonelag 1 i Egersund er H*, altså de to prominensstypene stablet på samme stavelse, kan vi si at tonelag 2 i Egersund får utvidet prominensområdet fra en til to stavelser.

Hos OLVI ignoreres den lette andrestavelserne, og H ligger på σ_3 . I forhold til Egersund utvides altså prominensområdet med nok en stavelse, slik at det maksimale prominensområdet blir tre stavelser. JKH og OLVI leser altså ulikt med tanke på lokalisering av prominensstaven H, men har deretter samme type interpolering over de neste stavelserne fram til L] ved ytringsslutt.

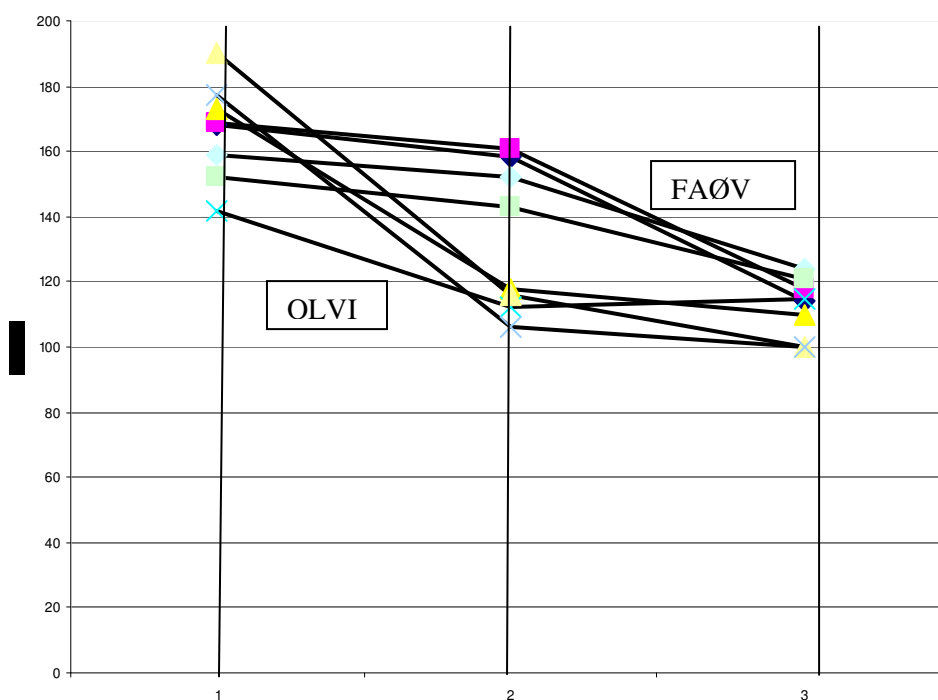
Hos FAØV spiller den siste bitrykkstavelsen en udiskutabel rolle. Det ser vi av det utpreget høyfrekvente plataet i melodien midterste del. Et analyseproblem her er å avgjøre om H assosierer seg til bitrykkstavelsen og så spres mot venstre, eller om spredningen skjer den andre veien, men da ikke lenger enn til nettopp bitrykkstavelsen. I så fall ville assosieringen være den samme hos alle de tre informantene fra Stavanger, nemlig σ_3 , og forskjellen ville bestå i hvorvidt H spres mot høyre eller ikke. Hovedsaken er vel at H viser affinitet mot to punkt i den prosodiske strukturen, nemlig de to stavelserne som følger umiddelbart under primærtrykkstavelsen i trykkhierarkiet.

Hos FAØV får vi altså en drastisk utvidelse av prominensområdet, som strekker seg helt fra og med primærtrykkstavelsen til og med den siste bitrykkstavelsen. Størrelsen på området kan ikke defineres som et antall stavelser, slik det blir gjort for JKH og OLVI's vedkommende, siden det avhenger av antall stavelser mellom σ_3 og siste bitrykk.

Av tre grunner ønsker jeg ytterligere å dokumentere den påviste forskjellen mellom informantene FAØV og OLVI. For det første vil det i det følgende vise seg at de to også på andre områder skiller seg fra hverandre. For det andre er forskjellen mellom dem i tonelag 2 identisk med et av de trekkene som entydig brukes i den svenske litteraturen (Riad 2003 m.fl.) for å skille ulike dialektprosodier fra hverandre, altså et hovedtrekk i den etablerte svenske typologi-modellen. For det tredje figurerer Stavanger bymål hos Riad som en dialekt uten det typologiske trekket bitrykkspåvirkning.

Jeg gir her en stilisert sammenstilling av lesingene av *delingsmodellene* og *femtenårsjubileum* fra FAØV og OLVI. Siden alle testord leses to ganger, gir dette fire registreringer for hver informant. Jeg har gått inn og registrert Hz-verdier på 3 målepunkter i tonelag 2-forløpet: 1) ved begynnelsen av σ_3 , 2) ved slutten av bitrykkstavelsen og 3) ved

domeneslutt (= L]). Tanken er at maksimumspunktet for $\underline{H}$ nås i begynnelsen av σ_3 hos samtlige Stavanger-informanter. Dersom det foreligger bitrykksaffinitet, vil et diagram vise en forholdsvis rett linje mellom målepunktene 1) og 2), altså den delen av konturen som utgjør plataået, og deretter vil fallet mot L] skje raskt. Fravær av bitrykksaffinitet vil manifestere seg ved at det meste av fallet kommer allerede mellom 1) og 2). Hvor bratt fallet er, avhenger av om L] spres mot venstre eller om det skjer en rein interpolering mellom $\underline{H}$ og L], noe grafen i figur 24 ikke gir fullgod innsikt i på grunn av det lave antall målepunkter. Her følger en grafisk framstilling av de åtte registreringene for FAØV og OLVI:

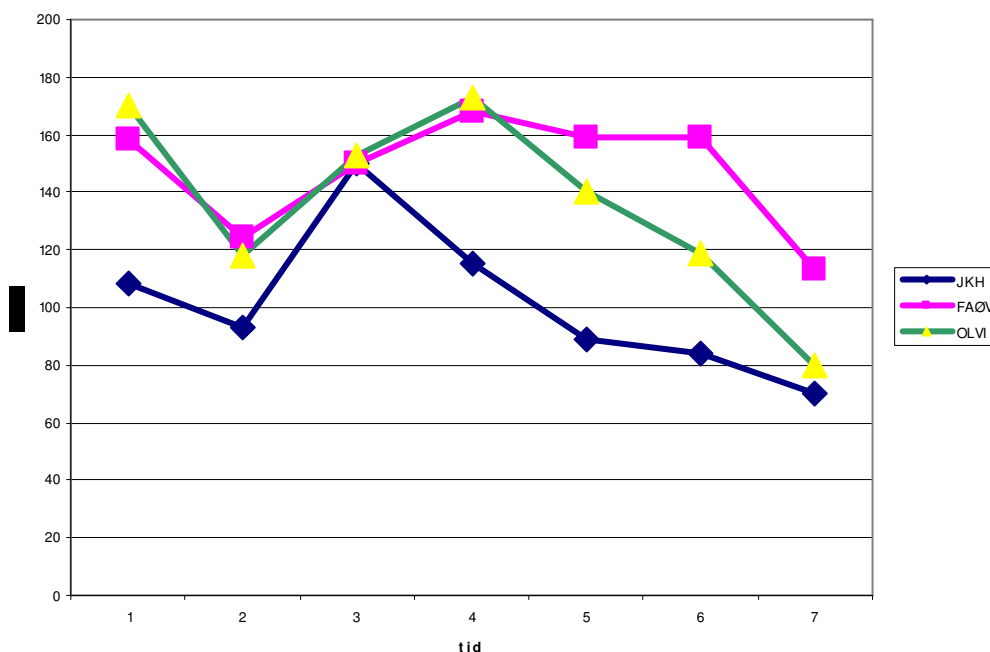
FIGUR 24: FAØV 6972, 6999, 6986, 6998 og OLVI 7110, 7137, 7124, 7136

Tendensen her er helt klar. De åtte registreringene faller i to klare grupper, som samsvarer 100% med de to informantene. Vi ser at FAØV har et visst fall i melodien mellom 1) og 2), men deretter knekker kurven merkbart. Det burde være ukontroversielt å regne med et $\underline{H}$ -plataå mellom 1) og 2) her. OLVI realiserer faktisk det meste av fallet mot L] allerede mellom 1) og 2). Auditivt gir dette to ganske ulike tonelag 2-registreringer.

Siden jeg konsekvent har gjennomført sammenlikninger mellom Stavanger og Egersund, kan det være interessant å sammenholde FAØV og OLVI med JKH, og denne gangen bare med én representativ registrering fra hver. Jeg velger testordet <delingsmodellene>, og måler denne gangen Hz-verdier på følgende 7 målepunkter:

² d	e:	l	ɪ	ɲ	s	m	ʊ	ɪ	ɛ	l	ə	n	ə
	1	2		3		4	5			6			7

delingsmodellene JKH + FAØV + OLVI

FIGUR 25: JKH, OLVI, FAØV: delingsmodellene

Kommentarer til målingene ved ulike målepunkt:

1 – 2:

Her framkommer den karakteristiske forskjellen mellom Egersund og Stavanger gjennom rimet i primærtrykkstavelen, der det markant høyere startnivået i Stavanger ligger til grunn for analysen HL* snarere enn L*. Merk at startnivået er like høyt som toppunktet for H hos disse to.

3:

Dette er siste del av [ɲ], altså der sonoriteten i σ_2 opphører i overgangen til [s]. Vi ser at JKH allerede har nådd toppunktet for H i denne stavelen og er klar for bevegelsen ned mot L].

4 – 5:

Her måles start- og sluttnivå i σ_3 . Vi ser at JKH ved slutten av denne stavelen har gjennomført så godt som hele fallet fra H til L]. Dette samsvarer med min tidligere analyse av Egersund bymål som en dialekt med strukturen LHL i tonelag 2 og med én tone realisert pr. stavelse regnet fra primærtrykket. Når L] tenkes assosiert til domenegrensen som grensetone

for AP, altså her σ_6 , innebærer det at den i Egersund spres mot venstre, slik at resultatet nettopp blir at allerede σ_3 får en L-spesifikasjon.

Både FAØV og OLVI når toppunktet for H først i denne stavelsen, og da helt først i den, ved målepunkt 4. Dette kan tolkes som en fonetisk tilpassing som skyldes den tonale kompleksiteten i trykkstavelsen. Når HL* skal realiseres i Stavanger, mot kun L* i Egersund, påvirker dette hvor toppunktet for H blir liggende.

Fra målepunkt 4 og utover skiller imidlertid de to Stavanger-informantene seg fra hverandre, idet vi ved målepunkt 5 kan registrere det påbegynte fallet som hos OLVI representerer en interpolering mellom H og L]. FAØV flater ut melodien ved dette målepunktet, og hos ham representerer altså σ_3 første del av H-platået.

Dersom vi på den annen side sammenlikner OLVI og JKH, blir formodentlig den *fonologiske* forskjellen mellom den venstre-spredningen av L] hos JKH versus interpoleringen hos OLVI. Ulikheten i plassering av maksimumspunktet for H noteres altså bare som en fonetisk overflatetilpassing.

6:

Dette punktet representerer σ_4 , altså bitrykkstavelsen. OLVI faller bratt på denne stavelsen som del av interpoleringsprosessen, mens JKH, som venstresprer L], får en ganske flat kontur. På grunn av spredningen kan hele sekvensen 5 – 8 hos JKH ses på som et lavfrekvent platå. Hos FAØV fortsetter den høyfrekvente platådannelsen gjennom hele bitrykkstavelsen, og først ved målepunkt 7 påbegynner han et interpolert fall H-L].

7:

Dette er sluttunktet for melodien, altså AP-grense. På grunn av avslutning med knirkestemme har Hz-verdien for OLVI måttet settes noe arbitrært.

4.2.4.1 Analysekonsekvenser

Etter disse detaljstudiene av tonelag 2 settes det her opp en formalisering av funnene etter mønster av notasjonen i Riad (2003):

Egersund (JKH): L*H←L]

Stavanger (OLVI): HL* H---L]

Stavanger (FAØV): HL* ←HL]

FIGUR 26: Formalisering av tonelag 2 i lange domener hos tre rogalendinger

I tillegg til symboler som allerede er forklart, forekommer det her to ytterligere tegn: pil

(←) og stiplet linje (- - - -). Stiplet linje indikerer interpolering fra tonen før til tonen etter linjen. Pilen indikerer spredning av tone og spredningsretning. Riad tenker seg trykkstavelser som eneste legitim TBU. Bak konturer som FAØV 6986 må det derfor innen rammen av hans modell ligge en assosiasjon av H til bitrykkstavelsen og påfølgende spredning mot venstre (Riad 2003: 100ff). Og mens FAØV sprer H, sprer JKH L], mens OLVI interpolerer mellom disse to tonene.

Jeg oppsummerer noen av premissene: Jeg velger altså HL*H framfor H*LH for Stavanger, men ser at denne analysen er diskutabel. H*LH ville ha forklart den seine assosieringen av H. Den befinner seg da på σ_3 med den største selvfølgelighet, fordi de to foregående stavelser er opptatt med en tone på hver. Når jeg velger HL*H, må H-plasseringen forklares særskilt, siden vi på overflaten får en tonalt uspesifisert stavelse, nemlig σ_2 . Forklaringen blir altså i dette tilfelle at det skjer en fonetisk tilpassing av delayed peak-typen, som kanskje oppstår nettopp fordi trykk-konturen i σ_1 er så kompleks som den er, nemlig HL*. Stigningen mot H kan ikke starte før i begynnelsen av σ_2 , og siden denne tonen qua fokustone skal opp mot et relativt høyt Hz-nivå, forbruker prosessen såpass mye tid at toppnivået ikke nås før i σ_3 . I det typologiske avnittet nedenfor diskuterer jeg dette ytterligere, og analysen vil formodentlig framstå som enda mer åpenbar etter analysen av tonelag 1.

Realiseringen med H-tilknytning til bitrykkstavelsen, som hos FAØV, kalles gjerne *konnektivt tonelag 2* (Riad 2003: 93). Det innebærer at den melodiske konturen i tonelag 2 (nærmere bestemt plataet) brukes til å binde sammen leddene i en sammensetning. Dette fenomenet fortjener en mer inngående behandling, som kommer i **5.1**.

4.3 Tonelag 1

I dette avsnittet gis en nærmere presentasjon av tonelag 1-realiseringsprosessen i materialet. Siden det er i tonelag 1 at den eventuelle prosodiske endringsprosessen gjennom forrige århundre har foregått, er data herfra av særlig interesse. I grunnundersøkelsen i **3.2** framgikk det altså at H hadde 'løsrevet seg' fra den kanoniske vestnorske plasseringen i trykkstavelsen, slik at stabelen H* eventuelt kunne ses på som demontert til L*H. Da er det selvsagt interessant å se hvordan H oppfører seg når domenelengden øker ytterligere.

4.3.1 A-materialet

I 3.2 gjenga jeg et antall enkeltregistreringer av tonelag 1 fra Stavanger, med en implisitt påstand om representativitet i datamaterialet. Her skal dette nyanseres noe. Jeg har laget et tabelloppsett som viser lokalisering av høytone / begynnelse på høytoneplata hos de fire informantene i et utvalg på 7 tonelag 1-ord fra testbatteriet. $\sigma 1$ er hele tiden trykkstavelsen.

volleyballane					
fil	$\sigma 1$	$\sigma 2$	$\sigma 3$	$\sigma 4$	$\sigma 5$
FAØV 6954		H			
FAØV 6915		H			
OLVI 7092		H			
OLVI 7053	H				
ELBR 7230		H			
ELBR 7191		H			
LIHA 7368		H			
LIHA 7329		H			
ananasane					
FAØV 6941		H			
FAØV 6997		H			
OLVI 7079	H				
OLVI 7135	H				
ELBR 7217			H		
ELBR 7273			H		
LIHA 7355		H			
LIHA 7411		H			
mandelmassane					
FAØV 6918		H			
FAØV 6929		H			
OLVI 7056	H				
OLVI 7067	H				
ELBR 7194					
ELBR 7205		H			

LIHA 7332		H			
LIHA 7343		H			
fordelingsmodellane					
FAØV 6926		H			
FAØV 6991		H			
OLVI 7064	H				
OLVI 7129	H				
ELBR 7202		H			
ELBR 7267		H			
LIHA 7340		H			
LIHA 7405		H			

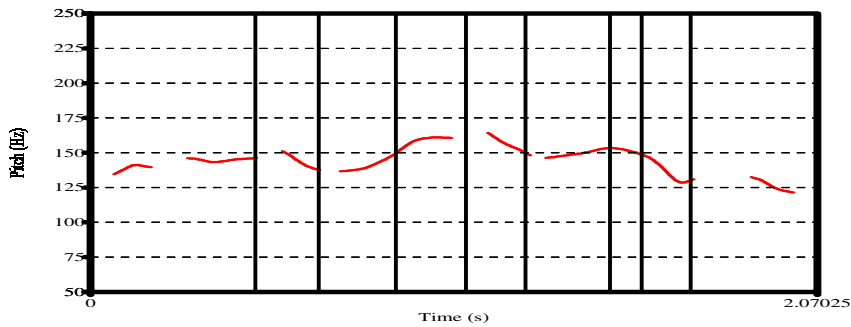
FIGUR 27: Plassering av H i fire testord hos FAØV, OLVI, ELBR og LIHA. Her indikeres bare i hvilken stavelse H-tonen når toppnivået sitt, og ikke om den interagerer med bitrykk og danner platå.

Som det framgår av tabellen, oppviser tre informanter, FAØV, ELBR og LIHA, svært stor grad av stabilitet i forhold til hovedbeskrivelsen min, ved at de hele tiden har H i $\sigma 2$ ($\sigma 3$ i <fordelingsmodellene>) og altså aldri i trykkstavelsen. ELBR har til og med noen registreringer der hun skyver H helt til $\sigma 3$.

Imidlertid er det et annet forhold som er verdt å nevne, nemlig at H gjennomgående *ikke* synes å påvirkes av bitrykk i <volleyballene> og <mandelmassene>. H flytter definitivt ut av trykkstavelsen, men hvordan den deretter oppfører seg, ser ut til å variere noe.

Det interessante avviket representeres av OLVI. I de tilfellene der han avviker fra de andre, ligger høytonen hans faktisk i $\sigma 1$, slik den gjør i Egersund bymål, og slik den også tradisjonelt har gjort i Stavanger, ifølge Selmer og Fintoft. Det ser ut til (noe som bekreftes i tallrike andre registreringer av OLVI) at han kan sies å pendle mellom 'tradisjonell' og 'ny' prosodi i tonelag 1-ordene.

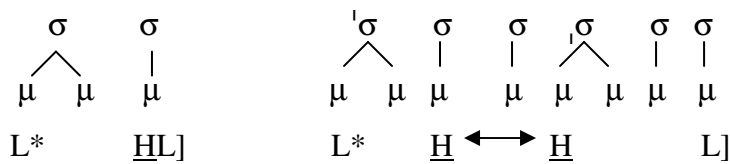
Det testordet jeg nå vil kommentere særskilt, er <fordelingsmodellene>. Dette dels fordi prominenshierarkiet i dette ordet er nokså entydig: [fɔy¹de:lɪŋsmu,dɛl:ənə], og dels fordi det kan være interessant i neste omgang å kunne sammenlikne med realiseringen av [²de:lɪŋsmu,dɛl:ənə]. Ordet er også interessant fordi det ligger en trykklett stavelse mellom $\sigma 3$, hvor H lokaliseres, og bitrykkstavelsen, som altså blir $\sigma 5$. Eventuell bitrykkspåvirkning skulle her være lett å påvise. Her følger en registrering fra FAØV:

[f ɔ γ ¹d e: l i ŋ s m u , d ε l: a n ə]

FIGUR 28: FAØV 6926: (*Eg sa*) fordelingsmodellene (nå).

Det interessante her er at FAØV har en tonelag 1-realiserings i komposita med like tydelig bitrykkspåvirkning som det vi tidligere har sett i tonelag 2. Markerer vi dette i notasjonen, får vi:

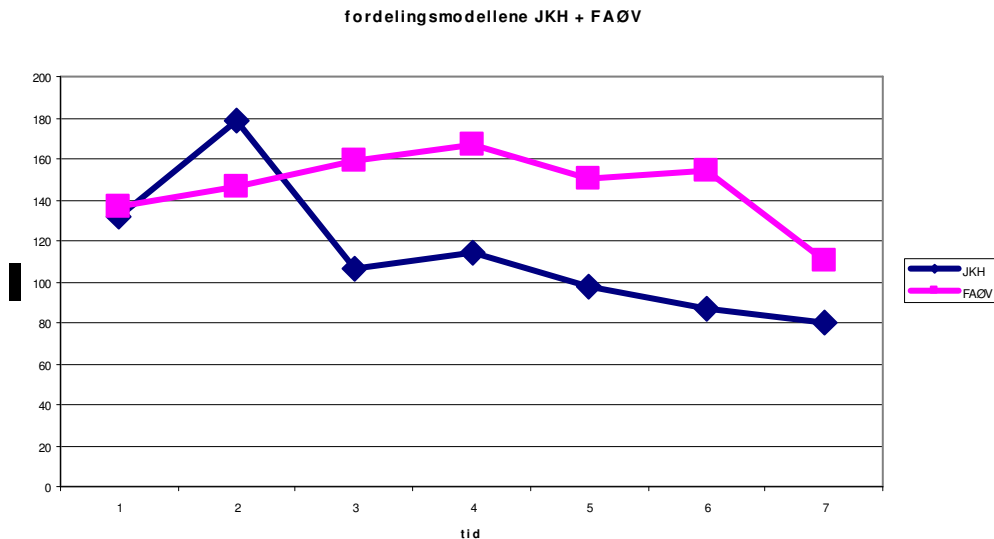
FIGUR 29: Formalisering av tonelag 1 hos FAØV, i ord av typen *Molly* og (*for*)delingsmodellene

Jeg vil gjerne gi ytterligere dokumentasjon i form av stiliserte konturer generert av Excel på grunnlag av et sett målepunkter. Målingene er gjort etter samme mønster som for <delingsmodellene> i figur 25.

f	ɔ	γ	¹ d	e	:	l	i	ŋ	s	m	u	,d	ε	l	:	ə	n	ə
				1	2			3		4	5			6				7

FIGUR 30: Målepunkter for fordelingsmodellene

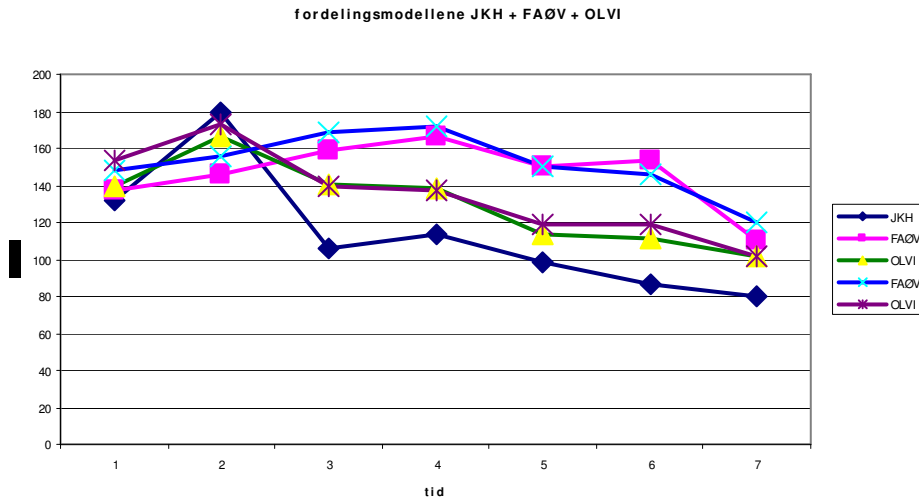
Målepunkt 5 kunne isolert sett ha vært sløyfet for tonelag 1, men jeg beholder det for å sikre sammenliknbarheten med tonelag 2-grafen. Først kommer en sammenstilling av JKH og FAØV:

FIGUR 31: Sammenstilling, JKH og FAØV: *fordelingsmodellene*

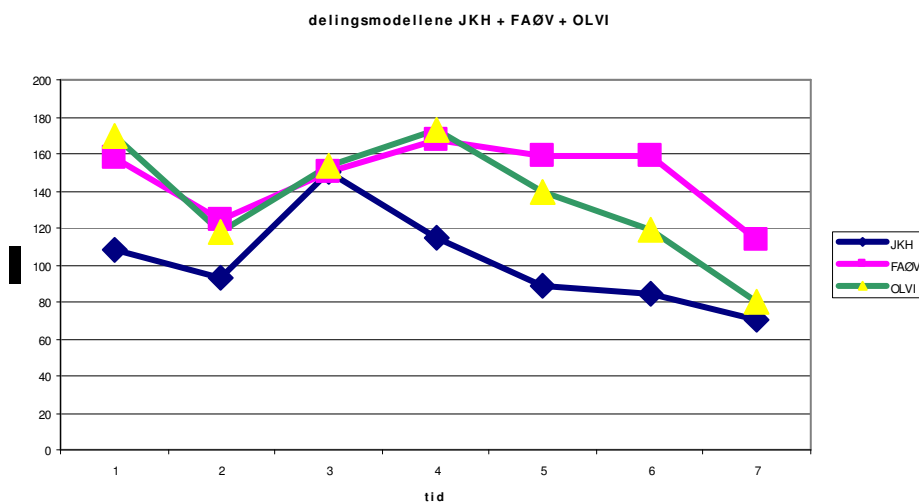
Målingen begynner altså helt først i primærtrykkstavelsens kjerne, og utgangsnivået er sluttnivået for L] i foregående AP realisert på den trykklette stavelsen <for->. Vi ser hvordan JKH bruker primærtrykkstavelsen til å nå fram til toppunktet for H, mens FAØV bare gjennomfører en svært begrenset stigning mot et targetområde for H som ligger et godt stykke unna, hvilket er kompatibelt med en tidlig assosiert L på denne stavelsen hos ham. Begge kurvene har en liten topp på [m], men dette tolker jeg som et mikroprosodisk fenomen i transisjonsfasen mellom [s] og [m]. Hovedpoenget er imidlertid det hyppig forekommende plataået hos FAØV, kompatibelt med av assosiering av H til bitrykkstavelsen + venstrespredning, og det lavfrekvente plataået hos JKH, forårsaket av spredningen av L] mot venstre som altså skjer i tonelag 1 hos ham slik det også gjorde i tonelag 2.

Så følger en figur som viser begge lesingene av <fordelingsmodellene> til FAØV og OLVI + fremdeles JKH som sammenlikningsgrunnlag:

FIGUR 32: Sammenstilling, JKH, FAØV og OLVI: *fordelingsmodellene*

Korrespondansen med FIGUR 25 i 4.2.3 for ²delingsmodellene er påfallende, og jeg gjengir den her som FIGUR 33:

FIGUR 33: JKH, OLVI, FAØV: *delingsmodellene*

Også i tonelag 1 ser vi her 3 ulike realisasjonsstrategier i lange domener med bitrykk. Også her velger jeg å se bort fra frekvensøkningen ved målepunkt 4, som jeg altså analyserer som mikroprosodi.

Da ser vi i Figur 32 at JKH og OLVI assosierer H til trykkstavelen, men mens domenet hos JKH deretter domineres av L]-spredning, altså et lavfrekvent platå, får vi hos OLVI noe som ser ut som en mer regulær interpoleringsfase mellom H* og L]. Bitrykk spiller ikke inn. Hos FAØV ser vi en H som har 'slitt seg' fra primærtrykket og i stedet oppsøker

bitrykket. Konsekvensen blir å analysere trykkstavelsen som L* og det følgende høyfrekvente plataået som en spredning av H. Her er formaliseringene, der pil markerer spredning og stiplet linje interpolering:

JKH: H* ←—— L]

OLVI: H* - - - - - L]

FAØV: L* ←—— H L]

FIGUR 34: Formalisering av tonelag 1 i lange domener hos tre rogalendinger

4.3.2 B-materialet

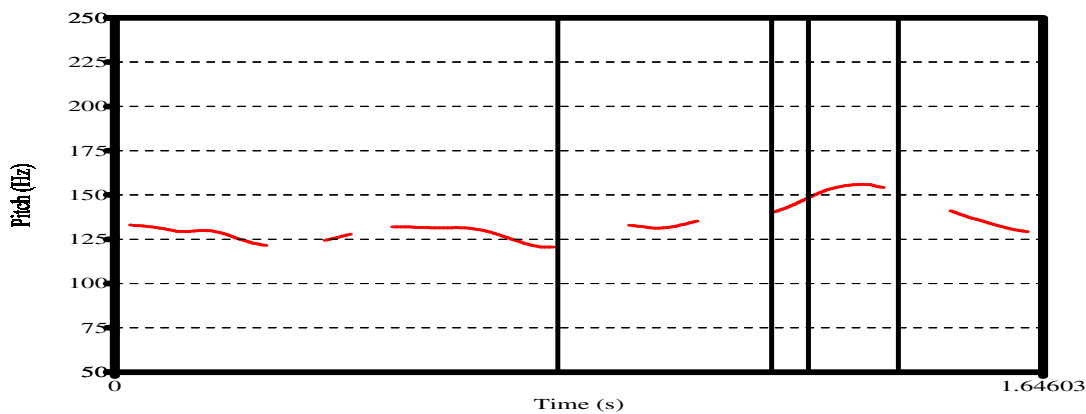
I denne delen av korpuset forekommer det ingen lange tonelag 1-domener.

4.3.3 C-materialet

Talespråkundersøkelser som baserer seg på data fra materiale som forsøkspersoner har lest på kommando, kan selvsagt møtes med spørsmål om datasettets representativitet. I feltarbeidsprosedyren til *Norsk Tonelagstypologi* inngår derfor som nevnt en kort samtale med hver informant, som blir tatt opp umiddelbart etter at innlesingen av testbatteriet er unnagjort. Siden det er snakk om ungdommer i 17-18 årsalderen, er det naturlig at disse små samtalene dreier seg om emner fra hverdagen deres, enten i skole- eller fritidssammenheng. Informantene mine var elever på studieretningen for musikk, dans og drama med fordypning i musikk, og den åpenbare musikkinteressen deres gjenspeiles i høy grad i samtalene.

Disse opptakene av løpende tale kan brukes til i alle fall to formål: De kan fungere som kvalitetssikring av testopptakene ellers, i den forstand at tonelagsrealiseringer i ytringer fra samtalene kan sammenliknes med de standardiserte lesingene for å avsløre eventuelle feilkilder. Dernest kan de brukes dersom man vil sette resultatene fra tonelagsstudiene inn som deler av mer globalt orienterte intonasjonsmodeller.

4.3.3.1 FAØV

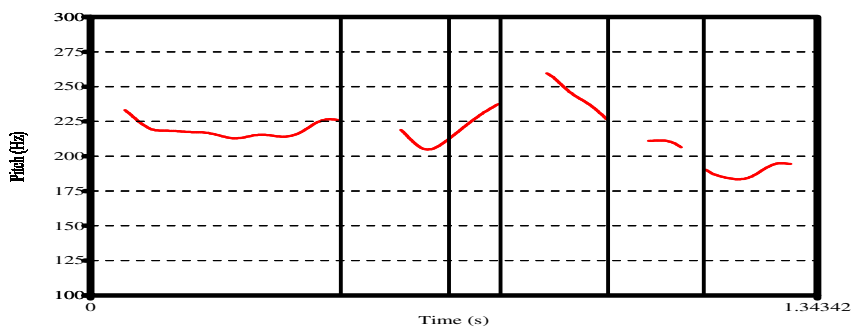
[ən²vi: dγə f ø: γɪŋ av¹kʊ n s t mʊ s i k: ə n]

FIGUR 35: FAØV k13: *en videreføring av kunstmusikken*

Her ser vi nok en gang at FAØV realiserer tonelag 1 i komposita med bitrykkspåvirkning, og her synes det udiskutabelt at H assosierer til bitrykkstavelsen <sik>. Ser vi samlet på FAØVs prosodi i komposita, finner vi at i A-materialet har han bitrykkspåvirkning i noen tonelag 1-komposita, men ikke i absolutt alle, mens han i C-materialet, intervjusituasjonen, forankrer H til stavelser med bitrykk i de fire relevante registreringene som forekommer.

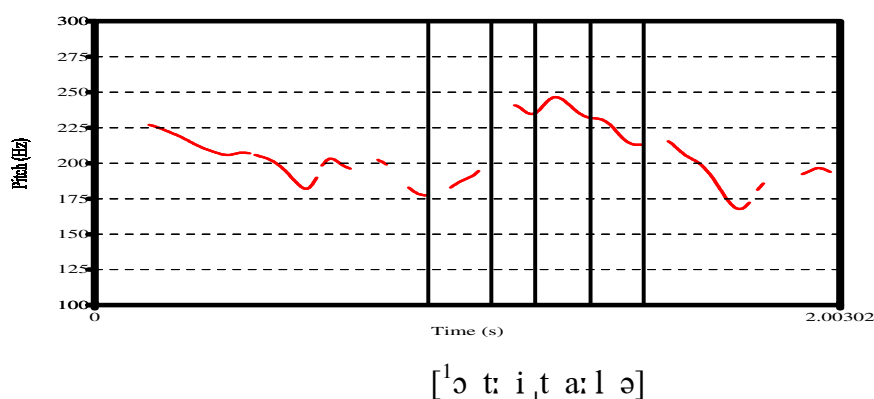
4.3.3.2 ELBR

I opptak av løende tale har man selvsagt ingen garanti for å få eksempler på de forhold man aller helst vil studere. I intervjuet med ELBR forekommer to potensielle eksempler på tonelag 1-komposita, nemlig <sammensveisa> og <åttitalet>. Grunnen til å bruke betegnelsen ”potensiell”, kommer jeg tilbake til. Her gjengir jeg de relevante ytringene:

[¹s a m: ə n, s v ε i s a]

FIGUR 36: ELBR: *-for det blir meir sammensveisa.*

FIGUR 37: ELBR: *Det e då litt meir åttitalet på ein måte*

Med alle mulige forbehold om lite materiale, kan det konstateres at ELBR ikke har H-assosiering til bitrykk i A-materialet, bare den 'vanlige' høyreforskyvingen ut av trykkstavelsen, mens hun i løpende tale i C-materialet konsekvent (hvilket altså vil si i de to eksemplene ovenfor, verken mer eller mindre) nettopp viser bitrykkspåvirkning. Om materialet er lite, er dette likevel en interessant tendens. Ytterligere kommentarer kommer i avsnittet nedenfor om OLVI.

4.3.3 Tilfellet OLVI

Det som skal stå i sentrum her, er problemet som avtegnet seg i forrige avsnitt, nemlig mulige ulikheter i prosodisk struktur avhengig av selve talesituasjonen. Jeg kommer til å legge følgende pragmatiske vurderinger til grunn: Lesingen av A-materialet representerer en relativt formell talesituasjon, og framelsker sannsynligvis det vi løselig kan kalle omhyggelig uttale; det som på engelsk ofte betegnes som 'careful speech'. Så har vi i B-materialet en tilrettelegging der informantene promptes til å produsere lesinger med ekstra sterkt fokus, nemlig i responsene av typen "Nei, han/hun heter....". Jeg mener det er grunn til å regne disse lesingene som eksempler på enda mer utpreget 'careful speech' enn testbatteriet for øvrig. Den intenderte kommunikasjonssituasjonen her er nemlig å tydeliggjøre et visst faktisk forhold (personens egentlige navn) hinsides enhver tvil, og der spørsmålet som prompter testsetningen, nettopp gir grunn til slik tvil. Endelig har vi opptakene av løpende tale i C-materialet, som burde borge for mer uformell språkføring.

Dermed mener jeg å ha til min disposisjon en situasjonell tretrinnsrakett: De enfatiske lesingene i B-materialet representerer høy grad, A-materialet middels grad og C-materialet lav grad av 'careful speech'. Fra tallrike sosiolingvistiske undersøkelser vet vi at slik variasjon

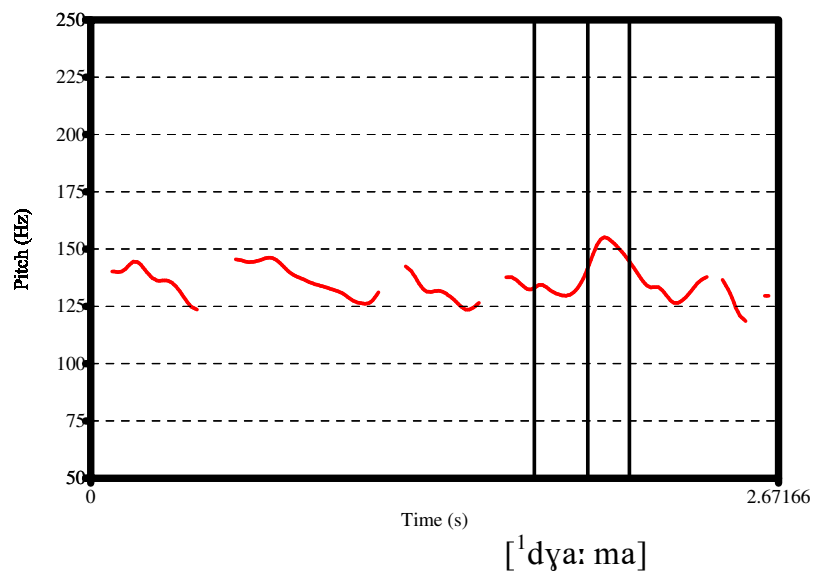

kan produsere systematiske forskjeller i språkbruk. Det interessante her er hvorvidt dette også kan sies å gjelde prosodien.

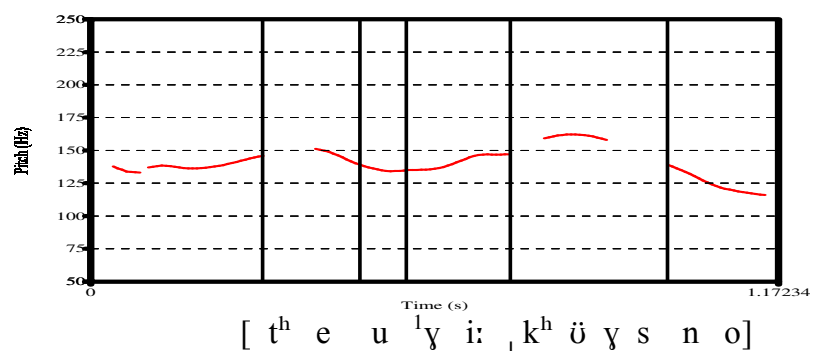
Først en oppsummering av det som allerede er vist: FAØV og ELBR er sammenfallende i sin helt konsistente H-forskyving ut av trykkstavelsen både i A)- B)- og C)-opptak. Når det gjelder hvordan presumptivt flytende H så oppfører seg, oppviser FAØV sporadisk bitrykkspåvirkning i A og B og konsekvent bitrykkspåvirkning i C. ELBR har så godt som ingen bitrykkspåvirkning i A og B, men også hun assosierer, overraskende nok, helt konsekvent til bitrykk i C. Det er disse tingene som nå skal undersøkes for OLVI's vedkommende.

Her er det allerede vist at OLVI for det første skiller seg fra de andre allerede når det gjelder den essensielle H-forskyvningen. Jeg har vist en del eksempler der han assosierer H til trykkstavelsen helt på linje med det Fintoft fant hos generasjonen før. Noen få steder i A-materialet vakler han litt, idet han også produserer noen lesinger som samsvarer med klassekameratene sine, altså med forskyving av H ut av trykkstavelsen. I B-materialet leser han imidlertid helt konsekvent på 'gamlemåten'. For OLVI synes lokalisering av H* med andre ord å være et entydig signal om fokus/emfase: Jo mer fokus og jo større grad av 'careful speech', jo større er sjansen for H*L] på bekostning av L*HL]. Bitrykkspåvirkning synes følgelig knapt nok som aktuelt for OLVI i det hele tatt, vurdert ut fra A og B. Det er heller ikke å forvente. Når vi har H*, får vi nettopp ikke den labiliteten i assosiering som når vi har L*H, altså situasjoner der H potensielt flyter.

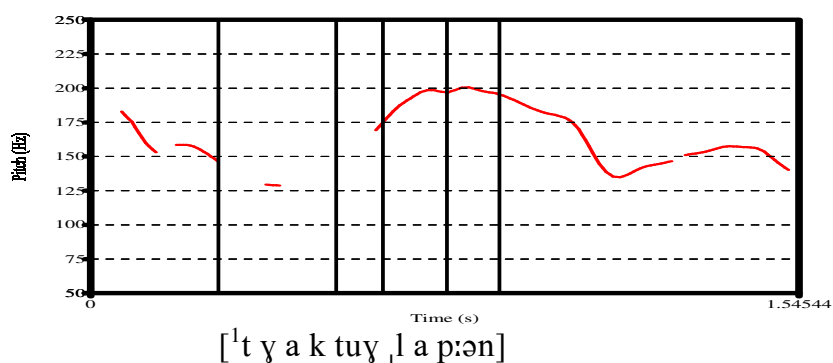
Fra C-materialet har jeg analysert såpass mye som 26 setninger av OLVI (se vedlegg), og her er situasjonen plutselig en helt annen. Her følger noen karakteristiske eksempler:

FIGUR 38: OLVI k14: *Du kan ikkje ta verken drama eller dans her.*

FIGUR 39: OLVI k8: *Eg har hatt teorikurs nå.*

FIGUR 40: OLVI k5: *Eg tog traktorlappen for halvannet år siden*

Som vi ser, skifter OLVI helt og fullt strategi i C-materialet med hensyn til H-assosiering. Mens jeg måtte lete med lys og lykte etter eksempler på L*HL] hos ham i A og B, og bare

fant noen få klare eksempler i A, er han nå 100% konsistent, og da med tonelag 1-melodier som helt og fullt tilsvarer klassekameratenes: Her er plutselig bare L*HL] med bitrykksaffinitet aktuell som analyse!

Testbatteriet tatt i betraktning, er dette oppsiktsvekkende, men en mulig forklaring ligger ikke desto mindre nær, ikke minst i sammenlikning med de andre informantene: OLVI var svært lett å få i gang samtale med, og han fortalte svært uanstrengt og fargerikt om ting som opptok ham. Etter den mer formelle og styrte lesesituasjonen gikk han helt klart nå inn i en mer avslappet modus. Dersom Selmer og Fintofts analyser er pålitelige, er tonelag 1 med H* typisk for folk som i dag definitivt tilhører den eldre generasjon. Selmers informanter er nok ikke i live i dag, mens Fintoft-undersøkelsens generasjon i stor grad vil være det. I den grad ungdom i Stavanger i dag hører dialekten snakket med dette prosodiske trekket, har de altså grunn til å tolke det som uttrykk for 'erfaringens røst'. I en slik situasjon er det mulig å tenke seg at en ungdom i formelle situasjoner ubevisst kan legge an på mer 'careful speech' enn ellers, at den prosodien som inkluderer H* oppfattes som mer omhyggelig uttale (særlig når man skal lese ord som er understreket i det skriftlige forelegget), og at det nettopp er dette som skaper ulikhetene mellom lesing og løpende tale i naturlig samtale hos informantene mine, og som slår mest dramatisk ut hos OLVI¹.

Av dette følger to konsekvenser: For det første må vi åpne for at det faktisk fins feilkilder i det testoppsettet vi bruker i *Norsk tonelagstypologi* i retning av at lesesituasjonen har innflytelse på datasettet vi får, og for det andre ser vi her et mulig eksempel på at også detaljer i prosodien er følsomme for kontekstuelle forhold, på linje med typer av variabler som er mer vanlige å undersøke i sosiolingvistisk orientert forskning.

Her følger en tabellarisk oppstilling av det vi har sett. + indikerer at funn av vedkommende konfigurasjon er gjort i opptakene fra vedkommende situasjonstype:

---

¹ Siden OLVI blant annet forteller om da han avla førerprøven for traktor, er en liten kommentar kanskje på sin plass: Denne informanten oppfylte fullt ut kravene som ble satt for informantutvalg, både når det gjelder ham selv og foreldrene. At han tydeligvis også har en uomtvistelig tilknytning til mer rurale miljøer, kan kanskje tyde på at språket hans også er påvirket av et bygdemål utenfor Stavanger, for eksempel gjennom besteforeldre. En slik påvirkning kan godt tenkes å gi slike utslag som min undersøkelse viser.

	B careful speech, emfase			A careful speech, fokus			C casual speech		
	$\underline{H}^*L]$ ' σ	$L^*\underline{H}L]$ ' σ	H^* ' σ	$\underline{H}^*L]$ ' σ	$L^*\underline{H}L]$ ' σ	H^* ' σ	$\underline{H}^*L]$ ' σ	$L^*\underline{H}L]$ ' σ	H^* ' σ
LIHA		+			+		+	+	
ELBR		+			+			+	+
FAØV		+			+	+		+	+
OLVI	+			+	+			+	+

FIGUR 41: Forekomst av forskjøvet H i tonelag 1 i ulike situasjonstyper. Kommentarer: Siden emfasesetningene ikke inneholder lange nok domener, har det ikke vært mulig å måle eventuelle bitrykkseffekter her. Markeringen for LIHA i 'casual speech' når det gjelder H*-realisasjon på trykkstavelsen i tonelag 1, skyldes ett enkelt belegg der hun demonstrerer uttalen av ett bestemt ord (*døds kult*) med utpreget emfatisk uttale.

Hvis det ikke hadde vært for den sondringen jeg mener jeg kan gjøre ved å diskretisere de tre ulike situasjonstypene, hadde bildet fortont seg nokså kaotisk. Da hadde man simpelthen måttet regne med to ulike realisasjoner av tonelag 1 hos ungdom i Stavanger, der den ene samsvarer med det vi finner hos den eldre generasjonen og som har lang tradisjon i området ($\underline{H}^*L]$), og den andre er en innovasjon fra det 20. århundre som synes å ha to hovedkjenntegn: L* og flytende $\underline{H}$ med mulighet for affinitet til bitrykk. Snart opptrer den ene, snart den andre. Først når vi justerer for kontekstuelle forhold ser vi at disse variantene ikke opptrer tilfeldig og usystematisk. Når det gjelder forholdene ved sammensetninger med tonelag 1, er antallet registreringer lite for hver informant, men tendensen synes jeg er helt klar: Maksimal grad av avslappethet i talesituasjonen gir konsekvent 'ung' prosodi, mens maksimal grad av formalisering og krav til 'careful speech' trigger 'tradisjonell' prosodi hos noen ungdommer, enten helt gjennomført (OLVI) eller som tendens (de øvrige). Ytterligere substansiering av denne analysen følger under omtalen av opptak fra Haugesund i Kapittel V.

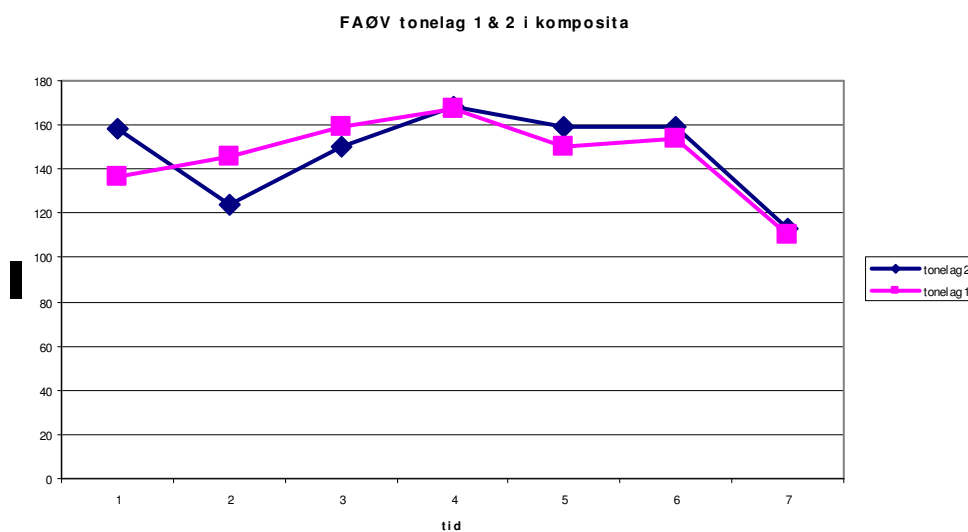
4.4 Tonelagskontrasten: en gjensnitt

I det foregående er de tonelagene behandlet hver for seg, og det klassisk strukturalistiske spørsmålet om leksikalsk kontrast er skjøvet i bakgrunnen. Her skal nettopp dette stå i sentrum, og følgende spørsmål vil være interessante:

1. I hvilken grad ivaretas muligheten for leksikalsk kontrast i det systemet som brukes av ungdom i Stavanger i dag?
2. I og med at det prosodiske systemet som er under lupen her, innbefatter både a) L-markering av primærtrykk og b) eventuell H-assosiering til bitrykk også i tonelag 1, altså

trekk som også er aktuelle i tonelag 2 i samme dialekt, kan det tenkes at vi i realiteten har å gjøre med et system som går mot generalisering av tonelag 2 i komposita, altså at begge tonelag realiseres så likt i denne domenetypen at vi kan snakke om tonelagsnøytralisering, og da med en tonelag 2-kontur som nøytraliseringsprodukt?

Som datagrunnlag gir jeg først en sammenstilling av målepunkter for <(for)delingsmodellene> og <delingsmodellene> fra FAØV. Jeg minner om at det målte forløpet starter i begynnelsen av rimet i primærtrykkstavelen, slik at verken <ford> i <fordelingsmodellene> eller opptakten <d> i <deling-> er med i figuren:

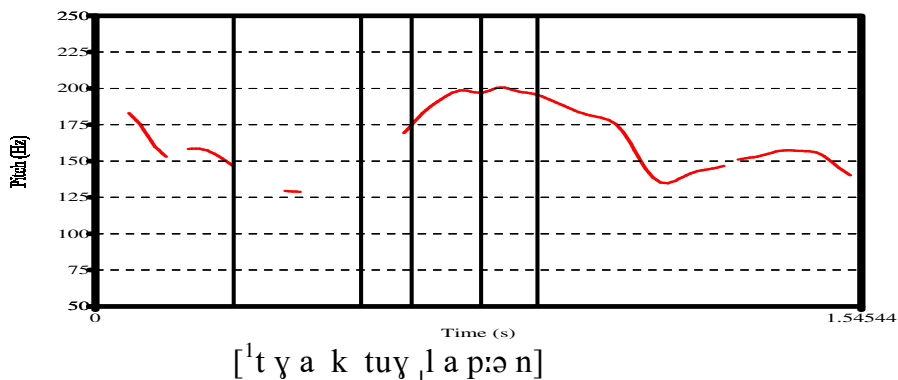

FIGUR 42: FAØV (*ford*)elingsmodellene, (*d*)elingsmodellene

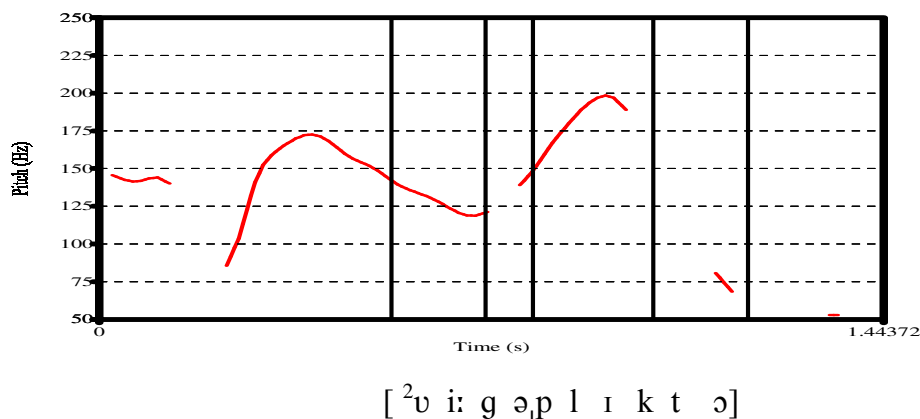
Det første som springer i øynene, er at den melodiske tonelagsforskjellen her er vesentlig mindre enn den vi er vant med å finne i sørvestnorske dialekter, og også mindre enn i eldre stavangersk. Siste del av konturene er helt identiske, inkludert den ignorerbare mikroprosodiske effekten. Med andre ord får vi en helt uniform strategi for fokusmarkering i denne typen ord.

Det er den initiale kompleksiteten i tonelag 2 som ivaretar muligheten for leksikalsk kontrast. I denne konturen ser vi tydelig at HL* framstår som forskjellig fra L* i tonelag 1. Mer presist gjelder det dels forankringspunktene for L* i trykkstavelen, henholdsvis seint og tidlig, og dels en tendens til at HL*-konturen bringer melodien ned på et lågere frekvensnivå, slik at stigningen mot H blir brattere. Dette synes å være et gjennomgående trekk i registreringene. Er det da likevel slik at det trekket som særmerker Stavanger bymål framfor noe, nemlig den første H-tonen, nettopp er arnestedet for kontrasten? I så fall ville det være

slik at realisering av initial H var en kritisk faktor for tonelagene som system, tradisjonelt forstått, i denne dialekten. Interessante data for å belyse dette er følgende bit fra intervjuet med OLVI: <Eg tog traktorlappen for halvannet år siden; då strøyg eg på vigepliktå.> Her følger de relevante kurvene, med fokus på henholdsvis ¹traktor_lappen (FIGUR 40, her gjengitt som FIGUR 43) og ²vige_pliktå:

FIGUR 43: OLVI k5: *Eg tog traktorlappen for halvannet år siden*

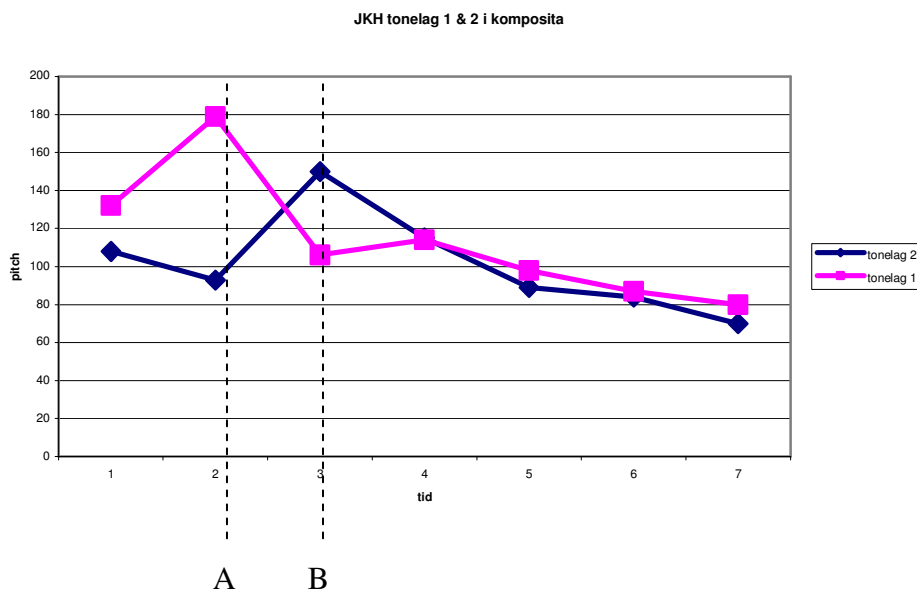
FIGUR 44: OLVI k5: *Då strøyg eg på vigepliktå*

Her skal det godt gjøres å opprettholde et persiperbart grunnlag for to ulike melodier, og det skyldes ikke bare at <traktorlappen> har lav sonoritet i trykkstavelsen. Hadde man intet sammenlikningsgrunnlag i form av andre tonelag 2-registreringer, kunne den smule initialt fall som forekommer i <vigepliktå>, like gjerne tolkes som transisjon fra sluttkonturen i foregående AP og mot targetområdet for seint assosiert L*. Med andre ord kan assosieringspunktet for L* ses på som det eneste signalet som kan fungere melodisk skillende

i disse to ordene, og da er det altså snakk om en forskjell tilsvarende én moraposisjon innen en og samme bimoraiske struktur.

Nå er det intet særsyn at visse kontekster kan disponere for tonelagssammenfall. En slik type problematikk tas opp til grundig behandling i analysen av eldre flekkefjordmål i et seinere kapittel. Det interessante i denne sammenhengen er å se prosodien i disse sammensatte ordene som en mulig ansats til generalisert tonelag 2 i sammensetninger. Også dette er nemlig et viktig diakront/typologisk poeng: Når enkelte nordiske dialektprosodier har generalisert tonelag i så godt som alle sammensetninger, er da dette et arkaisk trekk, slik at vi trenger en mekanisme som kan forklare hvordan enkelte sammensetninger i enkelte dialekter har utviklet tonelag 1? Eller er det snarere slik at det å ha begge tonelag representert i sammensetninger, er det mest opprinnelige, slik at vi trenger å sette opp en mekanisme som gir generalisert tonelag 2 i enkelte dialekter som resultat? I 5 skal jeg omtale Tomas Riads modell, som disponerer for den første strategien, mens mine data ligger til rette for å gå inn for den andre.

Som sammenlikning til figur 42 følger her en graf med settet av målepunkter for <(for)delingsmodellene> + <delingsmodellene> fra Egersund:

FIGUR 45: JKH, Egersund bymål: (ford)elingsmodellene, (d)elingsmodellene

Det er lett å se at generalisert tonelag 2 i sammensetninger ikke er noen nærliggende mulighet i Egersund. Både i trykkstavelsens vokal (A) og den etterfølgende trykklette vokalen (B) ser vi hvordan melodiene er klart skilt fra hverandre.

5 Tonelag 2 i typologisk perspektiv

I det foregående fins det flere henvisninger til Tomas Riads arbeider. Her gir jeg en noe mer inngående presentasjon av hans diakrone og typologiske analyser. Deretter anvender jeg hans utgangspunkt for å analysere forskjellen mellom prosodien i Stavanger og Egersund, slik den er påvist i dette kapittelet. Imidlertid gir selve Stavanger-analysen premisser for å anta en helt annen analyse av materialet enn den Riad legger opp til. En slik analyse presenteres i neste kapittel.

5.1 Tomas Riads modell

I svensk tonologi har typologiske problemstillinger stått på dagsorden helt siden Meyers klassiske arbeid fra 1930-tallet. Tråder derfra har blitt tatt opp av flere forskere, ikke minst Tomas Riad, som i flere av sine arbeider har levert vesentlige bidrag til en nordisk prosodisk typologi. I denne sammenhengen er særlig ”The origin of the Scandinavian tone accents” (Riad 1998b) og ”Diachrony of the Scandinavian accent typology” (Riad 2003) interessante i min sammenheng.

Riad bygger hele tonetypologien sin på tonelag 2-realiseringene, uten at jeg kan se at dette valget blir eksplisitt gjort rede for i arbeidene. Et hovedpoeng er at han i utgangspunktet setter opp en bestemt tonelag 2-type som den mest arkaiske, nemlig den med to H-toner i konturen. Som vi har sett, er Stavanger bymål et eksempel på nettopp dette. Dette grepet gjør Riad på grunnlag av en meget grundig gjennomgang av data fra urnordisk, der han antar at leddene i et sammensatt ord i utgangspunktet bringer med seg en H-tone hver, nemlig den som fonologisk tar seg av primærtrykk/prominensmarkering i de to sammensetningsleddene når de opptrer som *simplicia*. I sammensetningsprosessen skjer det så en hierarkisering av fonologisk trykk gjennom en reduksjon av det ene primærtrykket for å unngå trykkollisjon, mens begge de *tonale* merkene blir værende i ordet i fullversjon. Etter at synkopen hadde virket så sterkt som den gjorde i overgangen mellom proto-nordisk og norrønt, oppsto særlig mange slike kollisjoner, i form av at de to stavelsene som huset hver sin H, kom rett etter hverandre. De konstituerer i neste omgang en karakteristisk tonegang for sammensetninger, som så blir arnestedet for det vi i dag kaller tonelag 2, og seinere for tonelagskontrasten, tradisjonelt forstått. En viktig konsekvens av dette er at Riad anser at alle sammensetninger på et visst stadium har hatt tonelag 2, nemlig det såkalte konnektive tonelag 2 (Riad 2003: 93) med to H-forekomster: leksikalsk H og fokus-H. Dette innebærer at Riad anser tonelag 2 for å kunne ha to funksjoner i svensk (og norsk): dels den leksikalske funksjonen som ligger i det

privative tonelagssystemet og dels denne "sammenbindingsfunksjonen" i ord (sammensetninger og noen avledninger) som har mer enn én trykkstavelse. *Loss of connectivity* blir dermed en sekundær utvikling.

Nå er det jo slik at på langt nær alle svenske og norske dialekter i dag har tonelag 2 med to topper, og siden Riad antar at nettopp dette er et felles utgangspunkt for tonelaget, setter han opp prosessuelle regler som fører det opprinnelige systemet over til de realiseringene vi finner i dag. Hans generelle prosodiske typologi etableres altså som en oversikt over hvordan arkaisk to-toppet tonelag 2 (altså Stavanger-typen) har utviklet seg ulikt i ulike regioner og grunnlagt den prosodiske variasjonen vi finner i dag.

Det er gode grunner til å vende oppmerksomheten mot sammensetninger, slik Riad gjør. I disyllabisk simplex antar han, i overensstemmelse med Gussenhoven & Bruce 1999, at en leksikalsk tone, T*, assosierer til trykkstavelsen, og at prominens-tonen, T, flyter. Det innebærer at den realiseres, men den assosierer ikke. Da blir det interessant å se hvordan T oppfører seg i sammensetninger, der det altså fins minst en TBU i tillegg til den i primærtrykkstavelsen, der en i utgangspunktet flytende tone kan assosiere. Denne oppførselen varierer fra dialekt til dialekt, sier Riad, og blir dermed en viktig parameter for etableringen av en typologi. Her er de avgjørende parametrene han setter opp, og som altså bare kan etableres ved undersøkelse av lange komposita:

1. Assosiering/ ikke-assosiering av T. Når assosiering finner sted, viser dette seg ved en helt stabil timing mellom tonen og en gitt TBU (Riad 1988b:83).
2. Høyre-/venstreorientering av T. Venstreorientering innebærer at T kommer 'så snart den kan' etter T*, mens høyreorientering viser seg i plassering av T på en stavelse lenger ute i ordet, og da slik at det i lange domener vil være minst en stavelse mellom den som bærer T* og den som bærer T.
3. Spredning / ikke-spredning av T. Spredning viser seg ved platådannelse, høyt- eller lavtfrekvent avhengig av polariteten på T, mens man ved ikke-spredning får en *interpolering* mellom T og nabotoner. Merk at termen interpolering bare brukes når det er en viss avstand mellom to toner, dvs. at det minst er en stavelse mellom dem.

En sentral passasje hos Riad er der hvor han diskuterer overgangen mellom (arkaisk) sentralsvensk og dalamål (Riad 2003: 105). Dette innebærer en overgang fra H*LHL] til L*HL]. Den sentralsvenske analysen er identisk med den Riad gir for Stavanger, med unntak av transisjonelle forhold. Analysen av dalamål kan sammenliknes med den jeg har gitt av Egersund bymål, selv om de ikke er identiske (Egersund ligger nærmere den konfigurasjonen Riad setter opp for Malmø og sørsvensk). Poenget er overgangen i første del av melodien,

altså fra H* til L* i Riads system. Dette gjør han rede for ved å tenke seg en venstre-orientert prosess der L-komponenten i prominensjonen LH flytter seg så langt mot venstre at den sparker ut H* og selv overtar *-funksjonen og blir det som heter leksikalsk tone hos Riad. Et fenomen i Eskilstuna ('the Eskilstuna curl') brukes som et mellomstadium som ytterligere underbygger analysen.

Det neste avsnittet utprøver i større grad av detalj Riads modell anvendt på de to dialektprosodiene som har stått sentralt i dette kapittelet, Stavanger og Egersund.

5.2 Analyse av prosodien i Stavanger og Egersund etter Riads modell

Tomas Riad antar altså at tonelag 2-prosodier med to H-topper representerer et mer arkaisk stadium enn prosodier med én H-topp. Dermed blinkes Stavanger bymål ut som mer arkaisk enn Egersund, og det vil følgelig være snakk om å etablere en prosess som kan tenkes å føre et system av Stavanger-typen over til et system av Egersund-typen.

Nå er det jo slik at det vi kan kalle dramatikken i denne prosessen, i noen grad er avhengig av det settet av representasjoner man tar utgangspunkt i. Når sentralsvensk hos Riad får H*LHL], er den postulerte prosessen i retning av L*HL] i Dalamål mer omfattende enn den ville ha vært dersom min representasjon for Stavanger hadde vært lagt til grunn for en tilsvarende utvikling, nemlig HL*HL]. Der befinner jo L seg allerede der den skal havne i Egersund - og i dalamål - nemlig i primærtrykkstavelen. Leksikalsk tone, dersom man vil bruke denne termen, blir da HL i Stavanger og L i Egersund. I Riads analyse av svensk er H* den assosierte tonen, mens jeg har vist at det i Stavanger snarere er L som oppfører seg slik en assosiert tone skal i henhold til Riads modell, altså med et fast tilknytningspunkt mot den øvrige strukturen. Selv om jeg ikke har problemer med å regne med en initial H-komponent i Stavanger og gi den en plass i representasjonen, synes jeg ikke den er så allment og utvetydig til stede på overflaten som man kunne forvente av en assosiert tone H*. Riads egen definisjon på assosierte toner knesetter som nevnt en meget stabil forbindelse mellom den faktiske forekomsten av et toneelement og en gitt TBU i strukturen. Noen ganger kan transisjonelle forhold fra foregående AP føre til at initial H nærmest viskes ut i Stavanger. Likevel er den der i svært mange registreringer, og, som jeg har vist, skjer det svært ofte en nokså utvetydig stigning opp mot den fra sluttnivået i foregående AP, også selv om det skulle være forholdsvis høyt.

Motsatt har jeg også registreringer i Egersund-materialet der man kunne finne holdepunkt for å analysere inn en initial H, men en drastisk mangel på konsistens gjør dette

lite ønskelig. Derimot er L-komponenten meget stabil i sin oppførsel både i Stavanger og Egersund, helt i tråd med kravet om å analysere den som en assosiert tone, og nærmest i strid med formodningen om at prominenselementene (som hos Riad blir LH) i utgangspunktet er flytende i disse dialektene. I Riads modell er det også nødvendig å tenke seg at den ene biten i denne prominenskonturen HL (altså L) 'sliter seg' fra resten av konturen og flytter mot venstre på egen hånd.

I forhold til mine data reviderer jeg altså Riads grunnmodell, slik at det altså vil være snakk om utviklingen $HL^*HL] > L^*HL]$ for Stavanger > Egersund, gitt at Stavanger-prosodien er mest arkaisk. Det som da gjenstår å forklare, er overgangen $H > \emptyset$ helt først i domenet. Jeg har et inntrykk av at når denne tonen figurerer så prominent i Riads analyse og får status som H^* , er det dels fordi den tonogenetiske modellen hans blinker den ut som levningen etter den prominens-tonen som første sammensetningsledd brakte med seg inn i den proto-nordiske kompositum-prosodien, og dels fordi den får status som leksikalsk tone, altså selve adelsmerket på tonelag 2. I min analyse er det L^* som eventuelt får status som leksikalsk tone. Dermed må initial H i denne analysen få sin status nedskalert i Stavanger, kanskje til og med i retning av å bli ansett som en slags venstre grensetone i AP. Perseptuelt er den et identifiserende kriterium på Stavanger-språk, og fraværet av den blir en relativt sikker indikasjon på at vi befinner oss noe lenger sør i Rogaland. Slik sett kunne altså akkurat den utviklingen beskrives slik: $[HL^*HL] > L^*HL]$, med andre ord en forenkling snarere enn en flytting av toner. Den noe mer marginale statusen kan muligens gjøre H mer utsatt og mindre stabil, særlig i en tilværelse der den må dele TBU med L^* .

Det som kommer ut av dette avsnittet, er altså to ulike forslag til mulig utviklingsgang fra to-toppet til en-toppet tonelag 2-melodi. Det ene, Riads $H^*[LHL] > L^*HL]$, tar som utgangspunkt at L flytter mot venstre, skyver ut H^* og selv overtar som ny assosiert tone L^* . H blir dermed eneste gjenværende tone for markering av fokal prominens. Det andre forslaget, $[HL^*HL] > L^*HL]$, handler simpelthen om stryking av en venstreorientert grensetone.

Felles for disse analyseforslagene er en tendens til at systemene graviterer mot *venstre*. Da blir problemet at vi i så fall snakker om en diakron prosess som motsies av den interne utviklingen i Stavanger bymål gjennom forrige århundre som de ulike analysene tegner, og som er gjort rede for i dette kapittelet. Her tyder alt på at vi har hatt å gjøre med et system som har gravitert mot *høyre*, og der den utløsende mekanismen er *delayed peak*. Denne innsikten gjør det ønskelig å prøve ut en tredje forklaringsmodell for forholdet mellom

prosodier av Stavanger/Egersund-typen. Den snur hele sakskomplekset på hodet og antar at det er prosodier av Egersund-typen som er de mest arkaiske av de to.

Med utgangspunkt i data fra Norsk Tonelagstypologi blir en slik problemstilling forfulgt i neste kapittel, og ytterligere evidens vil bli lagt fram i analysene av andre dialekter som kommer i de derpå følgende kapitlene.

IV

DIAKRONI OG TYPOLOGI: EN NY INNFALLSVINKEL

1 Innledning

Det foregående har vært en gjennomgang av begge tonelag i Stavanger bymål, med empirisk sideblikk til prosodien i Egersund og teoretisk sideblikk til Riads analyser av sammenliknbare svenske dialekter. Forholdet mellom Egersund og Stavanger ble også sett i lys av hans etablerte diakrone hierarki (2003), der han med argumenter fra modellert prosodi i proto-nordiske komposita setter opp to-toppet tonelag 2 som det mest arkaiske. I tråd med dette diskuterte jeg hvordan forholdet mellom Stavanger og Egersund i så fall kunne analyseres diakront. Litt avhengig av hvilke representasjoner som velges synkront, kunne litt ulike regler formuleres for selve endringsprosessen, men uansett trengte man en regel som gir H>Ø initialt i det antatt sekundære Egersund-systemet. Tilsvarende ville man trenge liknende strykningsregler for å derivere andre av de dialektene som bare har én H i tonelag 2, og uansett ville det være snakk om endringsprosesser som graviterer ”mot venstre” i AP-domenet.

På bakgrunn av mine funn i Stavanger, særlig i tonelag 1, samt sontringen som jeg har påvist mellom informantenes språklige atferd i testbatteriet og i intervjuet, ønsker jeg nå å sette opp en alternativ forklaringsmodell for diakron utvikling og synkron variasjon, som i siste instans vil skille seg fra Riads på vesentlige punkt. Utgangspunktet mitt er det fenomenet som har vist seg gjennomgående i hele datamaterialet, nemlig en høytone som synes å tendere mot å bevege seg mot høyre i AP. Denne tonen er hele tiden fokustonen, altså H, og den utløsende faktor kan synes å være uformelle talesituasjoner. Generelt er det vanlig å anta at nettopp den uformelle talen skaper grobunn for språklig endring, så det jeg har observert, er slik sett i samsvar med det man kunne forvente. Det som i utgangspunktet framsto som en gjennomført tonelag 1-overgang fra H*L] til L*HL] i Stavanger bymål, viste seg å være en graduell effekt som til en viss grad (FAØV), i relativt høy grad (ELBR) og i meget høy grad (OLVI) er avhengig av lav formalitetsgrad i talesituasjonen. I de situasjoner og hos de talere der høyreforskyvningen er mest frekvent, følges den også av H-affinitet til bitrykk, slik at resultatet enten blir en platådannelse eller en direkteassosiering av H til σ . Når avstanden mellom ${}^1\sigma$ og ${}_1\sigma$ er stor, framstår selvsagt fenomenet som ekstra påtakelig og gir dialekten et prosodisk særpreg som ytterligere skiller den fra dialekter uten like framskreden H-flytting.

Selve fenomenet, H-flytting eller *delayed peak*, anses diakront belagt i Stavanger ved sammenlikningen med Selmer 1927 og Fintoft 1970, og den utløsende mekanismen, uformelle talesituasjoner, anses for å ha synkront belegg ved sammenlikning mellom informantene i kapittel III.

I tillegg til data fra Stavanger og Egersund, vil jeg i den følgende diskusjonen benytte registreringer fra fem andre dialektprosodier: Tysnes og Stord, øyer sør for Bergen, Haugesund, en by nord i Rogaland, Sokndal, en landkommune sør for Egersund, samt Oslo, som representant for østnorsk.

FIGUR 1: Lokalisering av dialektene som behandles i kapittelet

2 Data

Når det gjelder ung-stavangersk, bruker jeg fortsatt det samme datasettet som i forrige kapittel. For Egersund bymål bruker jeg, foruten opptak av min egen stemme, materiale fra Hognestad (1997). For Stord og Haugesunds vedkommende bruker jeg data fra databasen til *Norsk tonelagstypologi*, der testoppsettet er det samme som jeg har brukt i Stavanger, minus de avsluttende intervjuene. For Tysnes, Sokndal og Oslo er alle data fra en eller to informanter fra hvert sted, som da er valgt ut etter tradisjonelle dialektologiske kriterier, altså som typiske brukere av sin generasjons dialekt på vedkommende sted. Når det gjelder det jeg

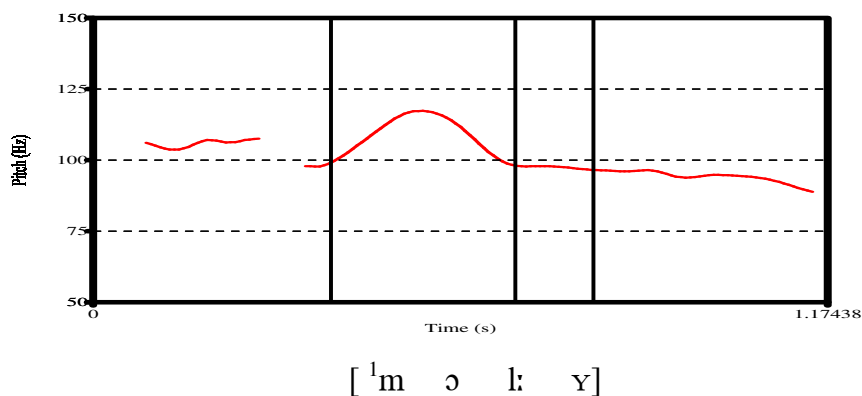
kaller Stavanger I, bruker jeg data som er parallelle med databasen, i den forstand at informantene har lest en kortere og bearbeidet versjon av testbatteriet fra hovedundersøkelsen.

Det empiriske grunnlaget er altså noe svakere i deler av denne delen enn det som er tilfelle i hovedundersøkelsen fra Stavanger, men ikke nødvendigvis svakere enn data fra tradisjonell dialektologi, som ofte fremdeles legges til grunn når systematiske oppsett av språkstruktur lages og brukes sammenliknende. Uansett kan de data som legges fram her, ses på som representative, om ikke for et språksamfunn (hvilket ville kreve helt andre undersøkelsesmetoder for å kunne fastslå) så for et gitt prosodisk system, slik det framtrer hos stabile dialektbrukere. Og som sådant må det kunne brukes til sammenlikning med andre prosodiske system, slik at regelmessige korrespondanser mellom dem kan gi premisser til hypoteser om og innsikt i synkron variasjon og diakron utvikling. I neste omgang kan man så tenke seg undersøkelser etter andre metodiske prinsipper for å få vurdert representativiteten i mine punkt-nedslag, og dermed robustheten i mine konklusjoner.

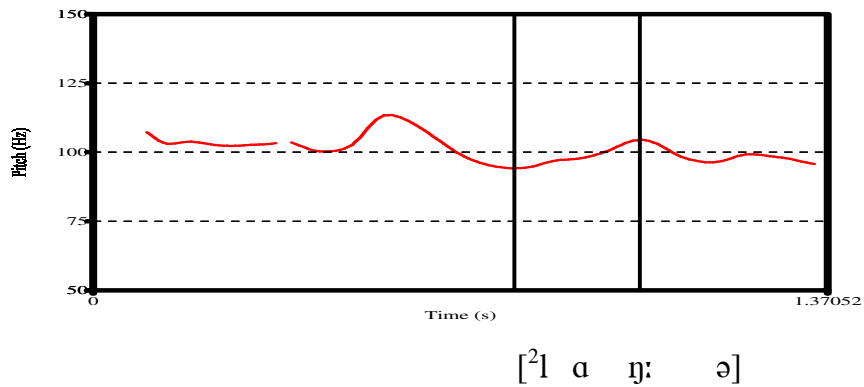
Jeg kommer gjennomført til å gjengi følgende sett av registreringer: tonelag 1 og 2 i testsetninger med simplex, tonelag 1 og 2 i testsetninger med komposita.

3 Stord

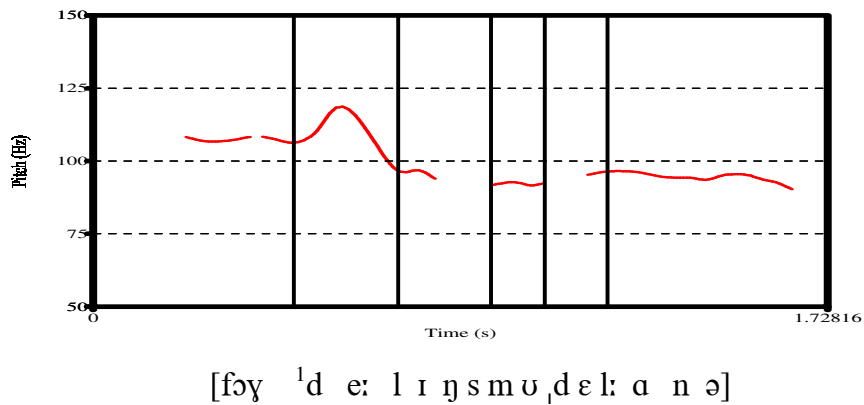
Her følger først registreringer fra Stord, der informanten er OYVI.

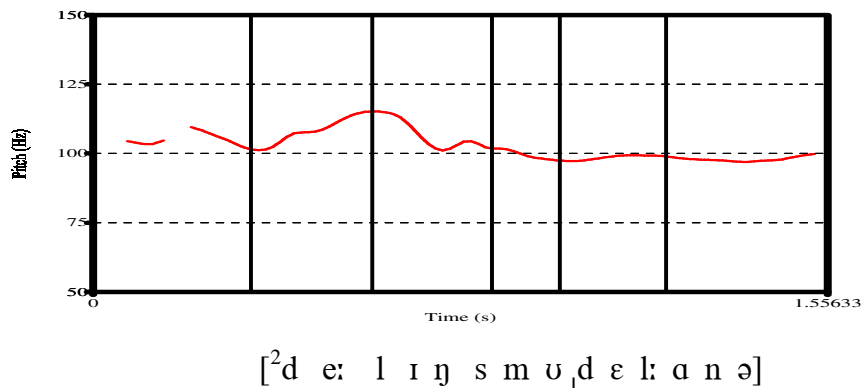
FIGUR 2: OYVI 3901: *Ho heiter Molly Dalen*

FIGUR 3: OYVI 3924: *Han heiter Jan Lange*

FIGUR 4. OYVI 3956: *(Eg sa) fordelingsmodellane (no)*.

FIGUR 5. OYVI 3937: *Eg sa delingsmodellane no*.

Det interessante her er at det kan være grunnlag for å regne med at H ligger i primærtrykkstavelsen i begge tonelag. Den morabaserte assosiasjonsforskjellen blir da den eneste innkoding denne dialekten har av tonelagskontrasten. Det skaper problemer når det gjelder å få fram tonelagskontrasten med den representasjonsformen som hittil er brukt i analysene, idet begge tonelag i så fall får representasjonen H*L.

Tidligere har vi sett noe tilsvarende i analysen av tonelag 1 i Stavanger, der Selters tonelag 1 tilsvarer dagens Stord-kontur, mens Fintofts tonelag 1-gjennomsnitt og tonelag 1 i Hognestad (1997) har trekk til felles med dagens tonelag 2-kontur på Stord. I Stavanger-sammenheng ble denne forskjellen i tonelag 1 notert som en overflatisk *peak delay*-effekt som ikke nødvendigvis skulle reflekteres i den fonologiske representasjonen. For en analyse av tonaliteten på Stord er ikke dette noen farbar vei, siden det er en konfigurasjon tilsvarende denne effekten som konstituerer tonelagskontrasten. Det interessante her er altså dels at en mer detaljert representasjon må til for å analysere den tonelagskontrasten som påviselig opptrer, og dels at denne tonelagskontrasten i seg selv kan ses på som konstituert av en forskyvning av H, altså som *peak delay*. Til mitt representasjonsforslag benytter jeg, i tråd med vanlig praksis, moraen (μ) som relevant størrelse. Da får vi disse representasjonene:

initial	sted	tonelag 1	tonelag 2	ord	base-indeks
		' $\mu\mu\ \mu\ \mu\ ,\ \mu\mu$	' $\mu\mu\ \mu\ \mu\ ,\ \mu\mu$		
OYVI	Stord	H L - -		Molly	3901
		H L $\longleftrightarrow$ L		fordelingsmodellene	3956
			H L - -	Lange	3924
			H L $\longleftrightarrow$ L	delingsmodellene	3937
formalisert representasjon		' $\mu\mu\ \dots$ <u>H</u> *L]	' $\mu\mu\ \dots$ <u>H</u> *L]		

FIGUR 6: Samletabell, Stord.

Tabellen i figur 6 må kommenteres: Mora-symbolene angir et AP-domene på 4 stavelser, der den første har primærtrykk og den siste bitrykk (jfr. at de framstår som bimoraiske). Dette tilsvarer sekvensen <delingsmodell> i de lange domenene. Samtidig brukes det samme oppsettet til å markere tonaliteten i de korte domenene på 2 stavelser (Molly, Lange), og her angir jeg med tankestrek (-) at de to siste stavelser (= de tre siste moraene) ikke er aktuelle. Dette er gjort for å kunne anskueliggjøre eventuelle forskjeller mellom domenetyperne som resultat av sensitivitet til bitrykk. Pil mellom tonesymboler av samme polaritet (L $\longleftrightarrow$ L) angir spredning. I figur 2-5 anser jeg at demarkasjonstonen L er forankret i domenegrensen, men at den spres mot venstre slik at L-punktet nås allerede umiddelbart etter fallet gjennom trykkstavelser. Det er dette som er søkt formalisert i samletabellen i figur 6. Denne typen L-spredning er selvsagt også et tegn på manglende bitrykkspåvirkning, siden intet tonalt skjer i bitrykkstavelser.

Situasjonen på Stord er altså at tonelag 1 realiseres i samsvar med det eldste stadiet som er registrert i Stavanger, mens tonelag 2 realiseres med samme type kontur, bare forskjøvet en moraposisjon mot høyre. Dette gir meg grunner til å anse dagens tonalitet på Stord som arkaisk. En slik antakelse må imidlertid begrunnes nærmere ut over sammenlikningen med Stavanger for ikke å bli stående som en rein ad hoc-påstand.

3.1 Tonogenese: Oftedal (1952)

I sin velkjente artikkel "On the origin of the Scandinavian tone distinction" (1952) gjennomgår Magne Oftedal to hypoteser, A og B, om tonelagskontrastens opphav. Hypotese B, etter Koch 1885, plasserer opphavet i den urnordiske perioden og knytter det sammen med synkopen, enten som årsak eller som virkning. Hypotese A, som Oftedal forfekter, legger til grunn at fenomenet er yngre, knyttet til prosessen der opprinnelige enstavelsesord får en stavelse i tillegg ved svarabhaktivokal eller klitisering av etterhengt bestemt artikkel, men beholder sin opprinnelige tonegang. En slik analyse reiser imidlertid nye spørsmål, nemlig hvorfor enstavelsesord og flerstavelsesord hadde ulik tonalitet i utgangspunktet, og hva denne ulikheten eventuelt besto i. Oftedal er inne på dette når han omtaler tonaliteten i perioden før tonelagskontrasten kom:

In the immediately preceding period, the Scand. Languages must have had accent phenomena of a very different kind. The conditions for the ensuing differentiation in word accents must have been present. The Scand. dialects of the tenth century, or most of them, probably had an accentuation characterizing words as opposed to sequences of words, a "Grenzsignal" (...). All polysyllabic words in this period had the non-distinctive accent that later became Accent 2, while all sequences of one stressed syllable plus one or more stressless or weakly stressed syllables not belonging to the same word had the accentuation which later developed into accent 1 (...). (Oftedal 1952: 174)

Det Oftedal ikke gjør, er å tenke seg hvordan denne tonaliteten eventuelt kunne ha vært, altså på hvilken måte den var annerledes dersom det var flere tilgjengelige stavelser innen samme orddomene enn når det bare var én. Et svar på dette kan nettopp tenkes å ligge i *peak delay*-fenomenet. Da kunne man tenke seg at når det var plass innen orddomenets ramme, kunne høytonen som man uansett tenker seg eksistensen av, ligge noe lenger til høyre enn når plassen var knapp. Reint artikulatorkisk virker dette like plausibelt i dette tilfellet som i andre der forskere forklarer en høyreforskjøvet tone med *peak delay*. En H-tone med prominensfunksjon, altså en H som skal ekspanderes i frekvens, krever en gitt tid for å nå toppunktet. I en stigning mot et H-punkt er F₀-kurven aldri helt loddrett, men vil alltid 'skråne' både oppover og nedover. Denne skråningen krever et visst durasjonsspenn, slik at det

er lett å tenke seg at den simplethen forbruker plass når plass er tilgjengelig. *Plass* i denne sammenhengen kan godt tenkes å bety segmentalt materiale før neste ordgrense.

Så lenge tonetoppen ikke bare holdt seg innenfor ordgrensen, men også innenfor trykkstavellesdomenet, ville økt tidsbruk før H-topp, altså *peak delay*, i utgangspunktet framstå som en overflatetilpassing uten system-konsekvenser, en slags kombinatorisk variant av H-realiserings bundet til lange domener. I neste omgang følger så den utviklingen som Oftedals hypotese A skisserer, og dermed oppstår muligheten for kontrastivitet mellom den ikke-forskjøvede og den forskjøvede H-tonen. Da vil de opprinnelige flerstavellesordene ha H seint i trykkstavelsen, mens de innoverte flerstavellesordene vil ha H tidlig, som før.

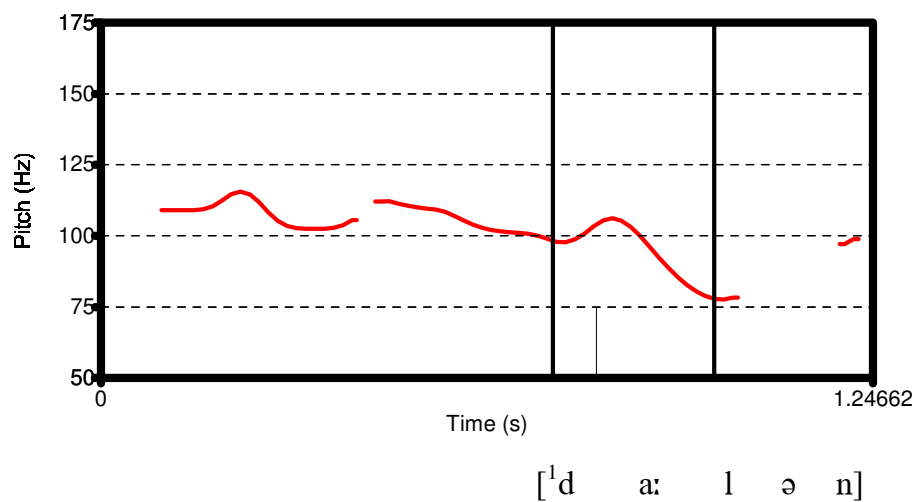
Denne situasjonen synes i noen grad å kunne gjenfinnes i det systemet vi finner på Stord. Typologisk framstår den som det som i Fintoft & Mjaavatn 1980: 83 typebetegnes AA, hvilket på Stord vil si at de to tonelagene har samme grunnkontur, og der kontrasten bare består i at man i tonelag 2 har en flytting av H-assosiasjonen fra en moraposisjon til den neste i 'σ¹. Karakteristisk for dialekten er også at L spres så langt inn mot H* som mulig. Bitrykk virker altså ikke inn på realiseringene i det hele tatt, noe som heller ikke er forventet når H i tillegg til prominensfunksjonen også markerer hovedtrykk i begge tonelag og altså noteres som H*. Da er den fast assosiert til 'σ og kan ikke forholde seg til andre TBUer.

4 Tysnes

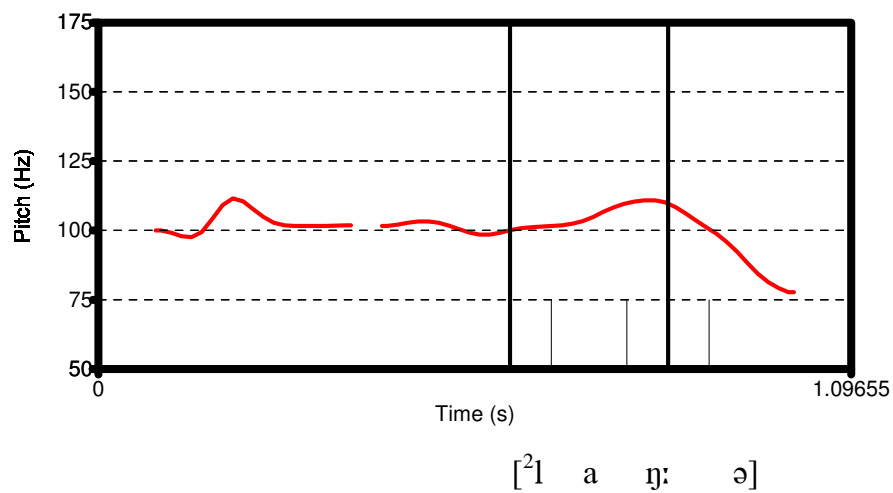
Undersøkelser fra andre dialekter på Vestlandet, for eksempel Bergen bymål (Lorentz 1995, Kristoffersen 2006) kan tyde på at hovedtrekkene i prosodien på Stord, slik den framkommer i databasen fra Norsk Tonelagstypologi, også kan gjenfinnes i andre dialekter i Hordaland. For ytterligere å underbygge dette, setter jeg her inn noen registreringer fra Tysnes, som er ei av de andre store øyene i Sunnhordland. Informanten, OVSO, har lest et kortere testbatteri som inneholder en del av de samme testordene som i hoveddatabasen, pluss en del andre. Det er også gjennomført et kort intervju med informanten.

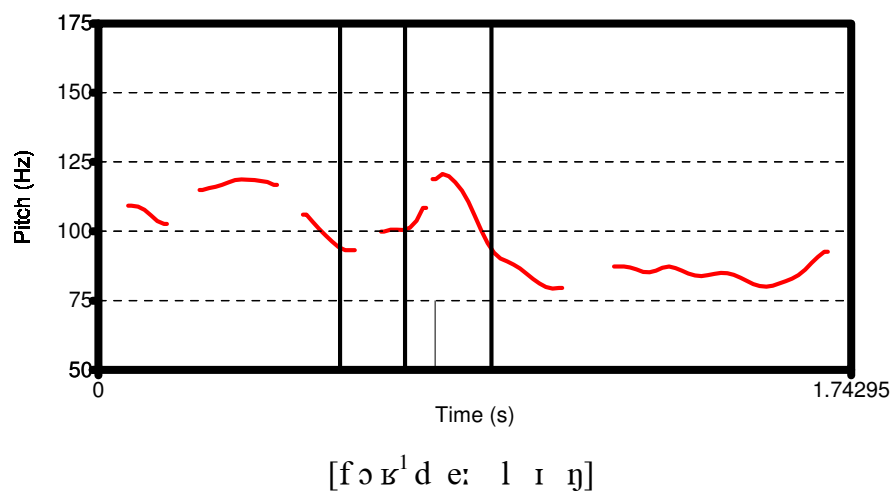
¹ Men lokaliseringen av den til Stord tyder på at det området Fintoft & Mjaavatn setter opp som AA, ikke stemmer. Stord ligger nord for dette området, og isoglossene for F&Ms AA-område kan se ut til snarere å sammenfalle med det området jeg behandler i 9 og som i følge mitt feltarbeid har prosodi av østnorsk type, altså en type i den motsatte ende av den diakront baserte skalaen jeg lanserer i dette arbeidet. Hos F&M kan dette tenkes å ha sammenheng med den feilkilden i analyseoppsettet som er gjort greie for i Hognestad (1997: 184f). Jeg nevner også for ordens skyld at F&M ikke bruker moraen som analyseredskap, så det jeg sier her, må ses på som min tolkning av det de skriver.

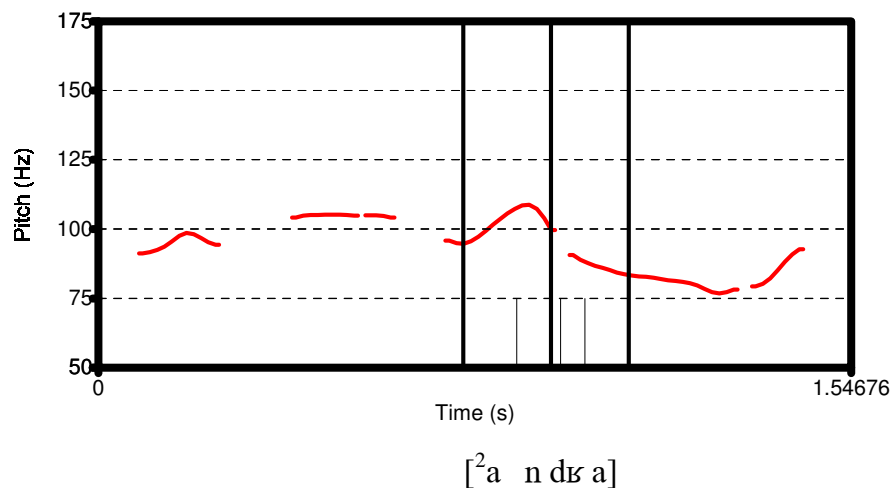
FIGUR 7: OVSO 1: Ho heiter Molly Dalen

FIGUR 8: OVSO 4: Han heiter Jan Lange

FIGUR 9: OVSO 2: Dei snakke om fordelingsmodellane

FIGUR 10: OVSO 5: *Dei spelte på andralaget*

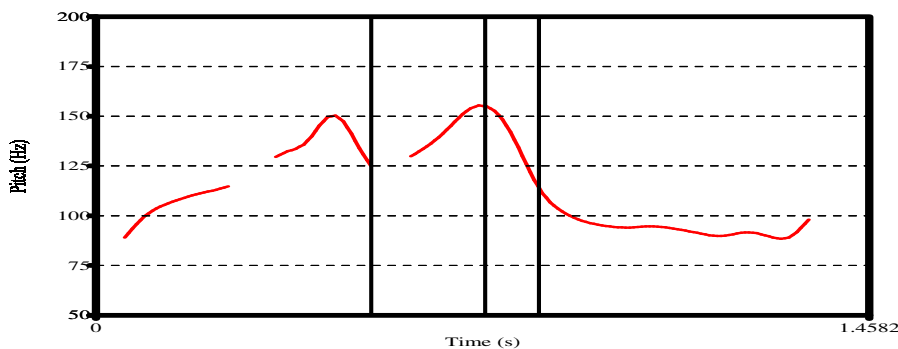
Hos OVSO synes det enda klarere at H ligger i trykkstavelsen også i tonelag 2, og at vi altså får konfigurasjonen H*L] i begge tonelag også for informanten fra Tysnes. Reint auditivt er jeg ikke i tvil om denne analysen for Stords vedkommende heller, men reint grafisk faller høypunktet på tonelag 2-kurven hos OYVI til de grader i stavelsesgrensen (figur 3 og 5) at man slik sett kunne vurdere seinere H-plassering. En slik vurdering er uaktuell når det gjelder OVSO.

Denne prosodien, som jeg heretter vil benevne situasjon *Tysnes*², vil jeg nå sammenlikne med funn fra Sokndal i Sør-Rogaland.

5 Sokndal

Her er informanten, JERE, en mann født i 1978. Opptakene ble gjort i 1996 da informanten var 18 år gammel, altså jevn gammel med informantene i NorTons database. Han har lest en nedkortet utgave av testbatteriet i Hognestad (1997).

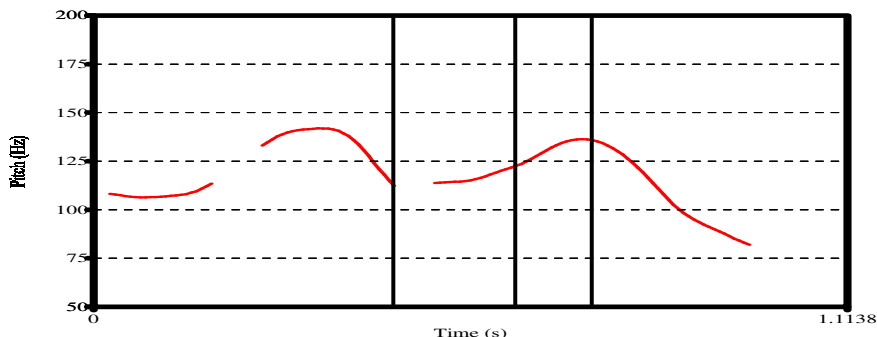
² Det geografiske navnet representerer her altså ikke dialekten per se, men et gitt stadium i en postulert prosodisk utvikling. Siden en rekke ulike prosodier skal sammenliknes i det følgende, vil det å bruke betegnelser som denne istedenfor et arbitrært symbol, formodentlig lette lesingen.

[¹f i: n ə]

FIGUR 11: JERE 4: *Han e'kje så fine lenger nå.*

I likhet med Egersund har Sokndal stående svarabhaktivokal [ə] i entallsformer av adjektiv, slik at vi får tostavellesformer med tonelag 1: ¹fine. Siden [ə] også er flertallsending som sammen med tonelag 2 gir ²fine, vil numerusbøyningen i ethvert enstavet adjektiv konstituere minimale par med tonelaget som eneste kontrastskapende trekk. Dette er utnyttet i Hognestad 1997 og også i data fra Sokndal som presenteres her.

[²f i: n ə]

FIGUR 12: JERE 1: *Di e'kje så fine lenger nå.*

Dersom vi regner med en H-flytting i begge tonelag tilsvarende en moraposisjon i forhold til et utgangspunkt som tilsvarende Stord, kan Sokndal-prosodien utledes. I tonelag 1 kommer vi fra Stord til Sokndal ved å flytte H tilsvarende en moraposisjon innen rammen av trykkstavelsen:

$\mu\mu \dots > \mu\mu \dots$
 $\underline{H}^*L] \quad \underline{H}^*L]$

I den posisjonen befinner allerede H seg i tonelag 2 på Tysnes, så dersom den melodiske kontrasten skal opprettholdes, må en dialekt av Tysnes-typen som gjennomgår *peak delay* i

tonelag 1, også få samme utvikling i tonelag 2. Som vi ser har nettopp dette skjedd i Sokndal, idet H her har krysset stavelsesgrensen og realiseres på den trykklette stavelsen. Konsentrerer vi oppmerksomheten mot H, ser vi at akkurat det samme skiller Sokndal fra Tysnes i tonelag 2 som i tonelag 1, nemlig en flytting tilsvarende en moraposisisjon:

$$\begin{array}{c} \mu\mu.\mu > \mu\mu.\mu \\ \underline{H^*L}] & \underline{HL}] \end{array}$$

I tillegg til selve H-migreringen, er det i Sokndal satt inn en ny tone, L, ved venstre AP-grense i tonelag 2, slik at forholdet mellom Tysnes og Sokndal totalt sett blir slik i tonelag 2³:

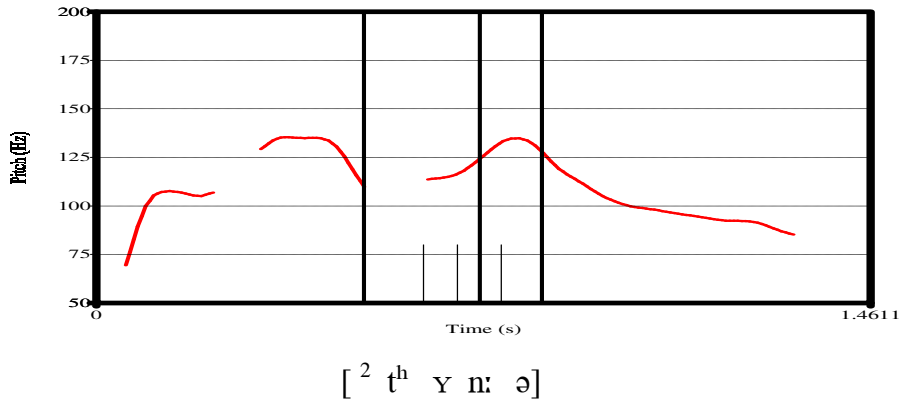
$$\begin{array}{c} \mu\mu.\mu > \mu\mu.\mu \\ \underline{H^*L}] & L^* \underline{HL}] \end{array}$$

Denne endringsprosessen kan tenkes slik: Når H er drevet tilstrekkelig langt mot høyre og eventuelt forlater 'σ, vil den 'dra etter seg' en lavfrekvent kontur, altså tilsvarende det som var utgangsnivået for stigningen mot H på 'Tysnes -stadiet'. En ny generasjon som lærer morsmålet sitt, kan så reanalysere denne lave konturen, som altså i utgangspunktet er en konsekvens av *peak delay*, som L*. Dette innebærer samtidig en de-linking av H fra 'σ.

Det systemet som informanten fra Sokndal har, samsvarer i store trekk med det som fins hos yngre folk litt lenger sør, nemlig i Flekkefjord, jfr. kapittel VI. Det utviklingsstadiet som dette representerer, vil jeg heretter benevne situasjon *Sokndal*. Det mest interessante aspektet i denne sammenhengen finner jeg i den utviklingen jeg postulerer i tonelag 2. Innovert L* kommer tidlig i 'σ og kan tenkes assosiert til første mora. Hvis min diakrone modell er korrekt, vil denne plasseringen være typisk for det vi kan kalle unge toner. De vil alltid fødes på første mora i 'σ og siden bli utsatt for den generelle tendensen til flytting mot høyre i domenet, der H er motoren i utviklingen. I Sokndal kan vi se posisjonen til den unge L-tonen tydelig i testord med rimstruktur VC i 'σ, der det er en jevn lav tone på V og stigning på C. I figur 13 er derfor segmentgrensene markert med korte tynne streker, i tillegg til de stipulerte stavesskillene:

---

³ I den reproduerte grafen i figur 12 brukes den i og for seg litt uheldige testsetningen *De e'kje så X lenger nå*. Siden *e'kje så* konstituerer en LHL-AP, kan man kanskje lure på om den initiale L-en jeg postulerer i den etterfølgende test-AP-en like gjerne kan være den finale L-tonen fra *e'kje så*. Jeg mener imidlertid at resten av materialet (om det enn er lite) sannsynliggjør at så ikke er tilfellet.

FIGUR 13. JERE 6: *Di e'kje så tynne lenger nå.*

Toppunktet nås i post-trykkstavelen, altså kompatibel med L*HL]. Det materialet jeg har til rådighet for Sokndal, er ganske lite. Blant annet gir det ikke grunnlag for å si noe om eventuell bitrykkspåvirkning. Reint observasjonelt kan jeg imidlertid bemerke at jeg ikke finner grunnlag for å regne med at bitrykk påvirker tonelagsrealiseringen i Sokndal. Her følger samme type tabellariske oppsett som for Tysnes:

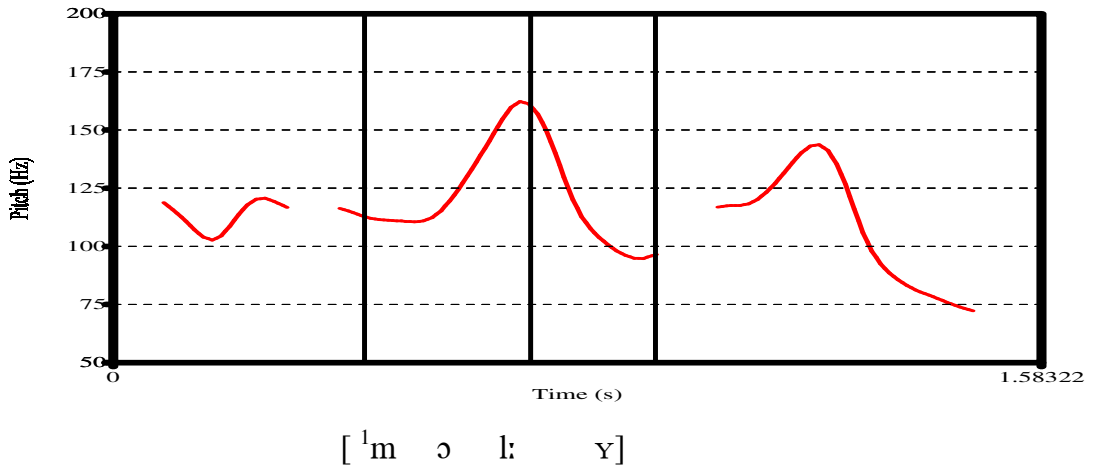
initial	sted	tonelag 1	tonelag 2	ord	indeks
		'μμ μ μ , μ μ	'μμ μ μ , μ μ		
JERE	Sokndal	H L - -		¹ fine	4
			L HL - -	² fine	1
			L HL - -	² tynne	6
formalisert representasjon		'μμ ... H*L]	'μμ ... L* HL]		

FIGUR 14: Samletabell, Sokndal

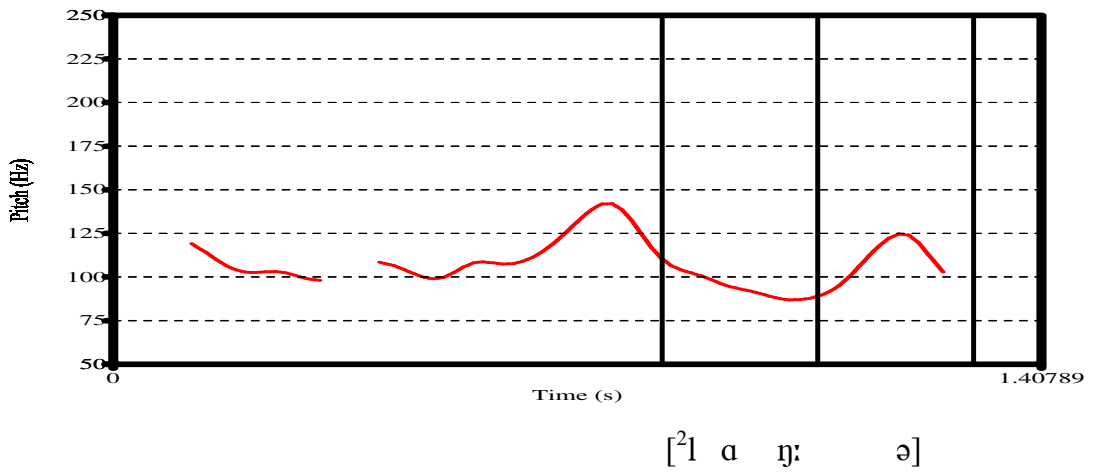
6 Egersund

Når Sokndal-stadiet er etablert, ligger veien åpen for et nytt trinn med H-flytting. Det kan vi se eksemplifisert i data fra Egersund, en situasjon heretter kalt situasjon *Egersund*:

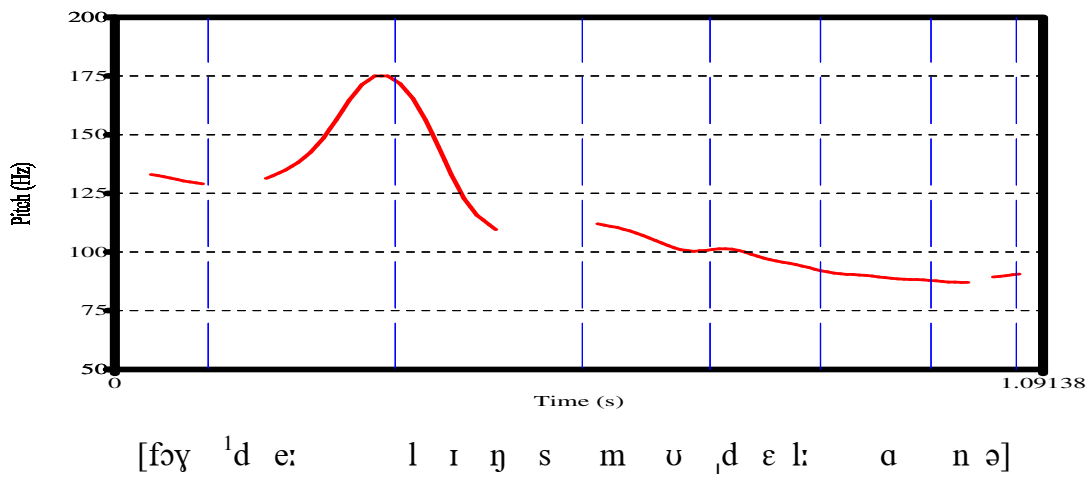

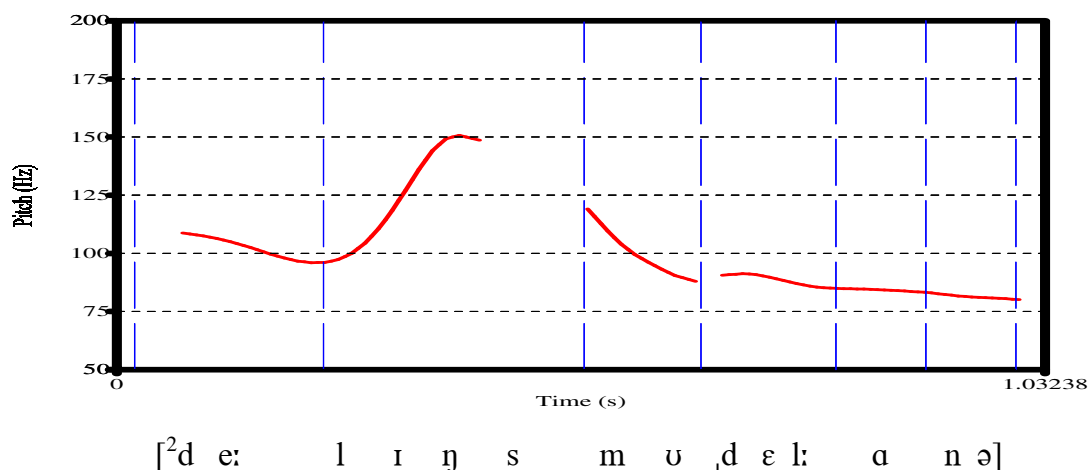
FIGUR 15: JKH: *Ho heiter Molly Dalen*

FIGUR 16: JKH: *Han heiter Jan Lange*

FIGUR 17: JKH: *fordelingsmodellane*

FIGUR 18: JKH: *delingsmodellene*

Tonelag 1 synes å realiseres som i Sokndal, altså med H på andre mora i ${}^1\sigma$. Også i tonelag 2 kan Egersund og Sokndal synkront grupperes sammen som L^*HL] og følgelig havne i en annen typologisk gruppe enn Tysnes med H^*L], men gransker vi de fonetiske detaljene, skiller de seg likevel fra hverandre. I Egersund ligger L^* like konsekvent på andre mora i ${}^1\sigma^4$ som den gjorde det på første mora i Sokndal. Dermed faller hele stigningsfasen på σ_2 i stedet for siste del av ${}^1\sigma$, og target for H nås følgelig litt seinere i denne stavelsen enn i Sokndal. Jeg er ikke tvil om at denne noe mer uttalte H-flyttingen i tonelag 2 i Egersund er det mest saliente prosodiske trekket for lokal heimfesting, og har man øre for prosodi, er det mitt inntrykk at også ikke-fagfolk lett skiller mellom en egersunder og en sokndøl utelukkende på grunnlag av dette trekket. Ser vi på ${}^1\sigma$ som et tonalt vindu, blir konfigurasjonen som blir persipert gjennom vinduet, en stigning i Sokndal, men en lav tone eller endog et fall (mot den lave tonen) i Egersund.

Her ser vi noen flere sider av den utviklingsgangen som jeg anser for å være generaliserbar: Når H-flytting skjer og er kommet så langt at en L^* er re-analyserbar i venstre kant, vil den i utgangspunktet ligge på første mora, som i tonelag 2 i Sokndal. Slik assosiasjon er som nevnt tegn på det jeg har kalt en ung tone. Etter hvert drives L^* mot andre mora i ${}^1\sigma$, enten som sekundært resultat av ytterligere høyreforskyving av H , eller som et mer lokalt fenomen. I det siste tilfellet ville man da kunne tenke seg at en etablert initial L vil bli søkt realisert med større grad av artikulatorisk omhyggelighet enn da den var *in embryo* som et lavt

⁴ jfr. Hognestad 1997

startpunkt for H. Slik omhyggelighet kan også gi durasjonelle utslag i form av mer medgått tid til å markere lavpunktet. Dermed er grunnen beredt for høyreflytting av L.

I sammenlikningen mellom Tysnes, Sokndal og Egersund tegner det seg nå et litt annet bilde enn det som skapes ved en synkron typologisering på fonologisk grunnlag, der Tysnes altså vil bli stående som én type med H*L] i tonelag 2, og Sokndal + Egersund utgjør en annen type med L*HL]. Diakront er det nemlig like relevant å se på forholdet mellom Tysnes og Sokndal som helt parallelt med forholdet mellom Sokndal og Egersund, i og med at samme grunnmekanisme har vært til stede i begge tilfeller: H-flytting tilsvarende en moraposisjon, med tilhørende konsekvenser. Synkront har vi altså Tysnes versus Egersund + Sokndal i et typologisk perspektiv, mens diakront har utviklingen vært Tysnes >Egersund>Sokndal, dersom H-flytting legges til grunn som hovedmekanisme.

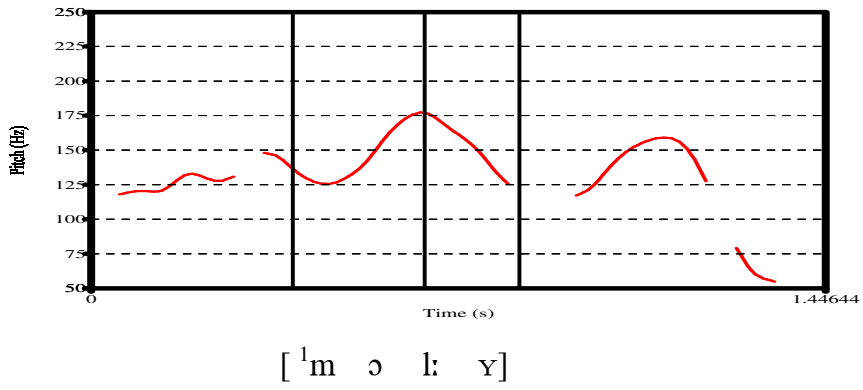
Bitrykk spiller heller ingen rolle i Egersund. Det er interessant, for med en reanalysert L* i tonelag 2 kunne H tenkes å oppføre seg som flytende og dermed mottakelig for påvirkning fra andre stavelser med TBU-potensiale, men det skjer altså ikke i Egersund. Her følger samletabellen:

initial	sted	tonelag 1	tonelag 2	ord	indeks
		'μ μ μ μ , μ μ	'μ μ μ μ , μ μ		
JKH	Egersund	H L - -		Molly	
		H L ↔ L		fordelingsmodellene	
			L HL - -	Lange	
			L H L ↔ L	delingsmodellene	
formalisert representasjon		'μμ ... <u>H</u> *L]	'μμ ... L* <u>H</u> L]		

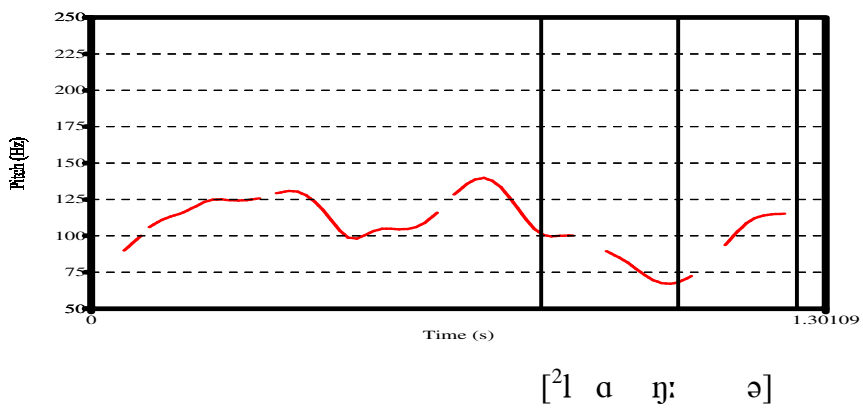
FIGUR 19: Samletabell, Egersund

7 Stavanger 1

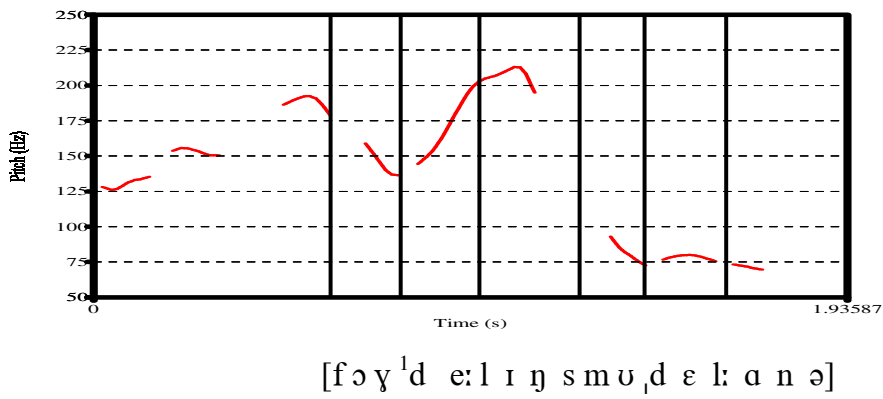
Fra Egersund går vi til Stavanger, men da først til mine informanternes foreldregenerasjon, her eksemplifisert ved PITO, en mann født i 1952.

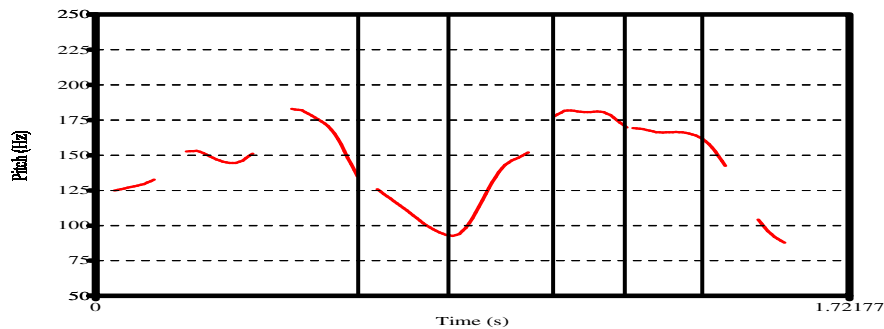
FIGUR 20: PITO 1: *Ho heiter Molly Dalen*

FIGUR 21: PITO 13: *Han heiter Jan Lange*

FIGUR 22. PITO 2: *Di snakke om fordelingsmodellane*

[²d e:l i ŋ s m u ,d ε:l: a n ə]

FIGUR 23: PITO 23: *Di snakke om delingsmodellane*

Også i dette systemet likner tonelag 1 på Sokndal og Egersund, men identiteten er ikke fullstendig. Vi ser at i et kort domene som <Molly>, sammenfaller Stavanger 1 og Egersund fullstendig. I lange domener som <fordelingsmodellene>, derimot, skyves toppunktet for H ut av trykkstavelsen hos PITO. Dette tyder på at H-forskyvningen er kommet noe lenger her enn det vi så i Sokndal og Egersund, der lokaliseringpunktet for H ikke varierte med tilgjengelig plass. Ellers gir dette en synkron demonstrasjon av det jeg antok i det tonogenetiske avsnittet 3.1. Her ser vi jo nettopp en H-tone som forskyves når det gis plass innen AP-domenet. Forskjellen er bare at på det arkaiske stadiet skjedde den allotoniske forskyvningen med utgangspunkt i første mora i 'σ, mens historien her gjentar seg med en tone forankret til andre mora i 'σ. Stavelsesgrensen er tydeligvis ingen sperre slik Oftedal antok at ordgrensen var, og dermed får vi tonaliteten i <fordelingsmodellene> hos PITO.

Også i tonelag 2 har *peak delay* gått lenger i Stavanger enn de andre stedene. Også i tonelag 2 finner vi en forskjell mellom kort og langt domene. I <delingsmodellene> oppfører H seg som flytende på akkurat samme måte som hos hovedinformantene i forrige kapittel. Vi får den karakteristiske platådannelsen fra slutten av σ2 til slutten av ,σ. Plataet begynner altså der vi så at H lå i tonelag 1 hos PITO i de lange domenene. Dette får konsekvenser for domenets venstrekant. Der har L* for lengst etablert seg, som i Sokndal og Egersund. Fonologisk er det uaktuelt å operere med et mer fingradert system enn moraisk struktur gir, men et studium av fonetisk detalj avslører en konsistent forskjell på enda finere nivå: L* i Egersund ligger innenfor siste halvdel av rimet i 'σ, altså kompatibelt med andre mora. Hos PITO i Stavanger ligger L* helt i stavelsesgrensen, altså enda litt lengre mot høyre enn i Egersund. Dette ser jeg som en fonetisk realisasjonsdetalj som avspeiler den ulike graden av migrering i de to systemene, og som dermed underbygger min analyse ytterligere, siden vi

trenger å forklare den konfigurasjonen som skiller tonelag 2 i Stavanger fra de andre helt initialt i domenet: den to-toppede konturen med initial H.

Ser vi isolert på akkurat disse registreringene, kan det muligens reises tvil om riktigheten av den tradisjonelle analysen HLHL, og da tenker jeg nettopp på det empiriske belegget for å regne med en initial H i tonelag 2 i Stavanger bymål. Imidlertid må vi nok se på interaksjonen mellom testsekvensenes AP og foregående materiale i samme IP. Vi får et kompromiss mellom fallet som realiserer L] i AP-ene rett før testsekvensen, som altså er henholdsvis <Kjenne du> og <snakte om>, og behovet for et høyfrekvent startpunkt for initial H i <Lange> og <delingsmodellene>.

Oversiktstabellen blir slik:

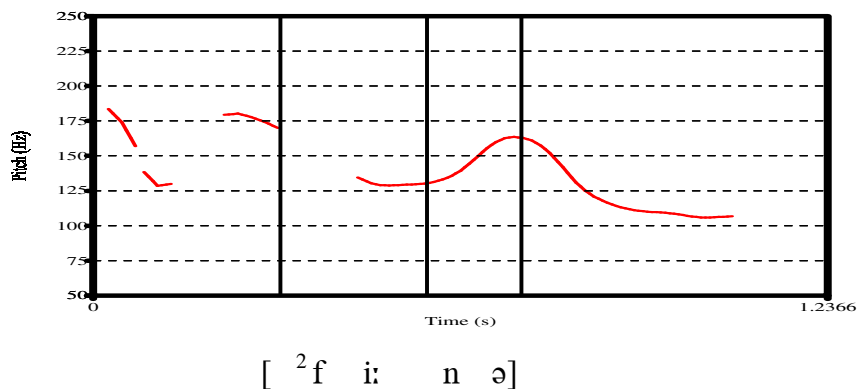
initial	sted	tonelag 1	tonelag 2	ord	indeks
		'μ μ μ μ , μ μ	'μ μ μ μ , μ μ		
PITO	Stavanger	H L - -		Molly	
		H L ↔ L		fordelingsmodellene	
			H L HL - -	Lange	
			H L H ↔ HL	delingsmodellene	
formalisert representasjon	'μ μ ... <u>H</u> *L]	'μ μ ... HL* <u>HL</u>]			

FIGUR 24: Samletabell, Stavanger 1

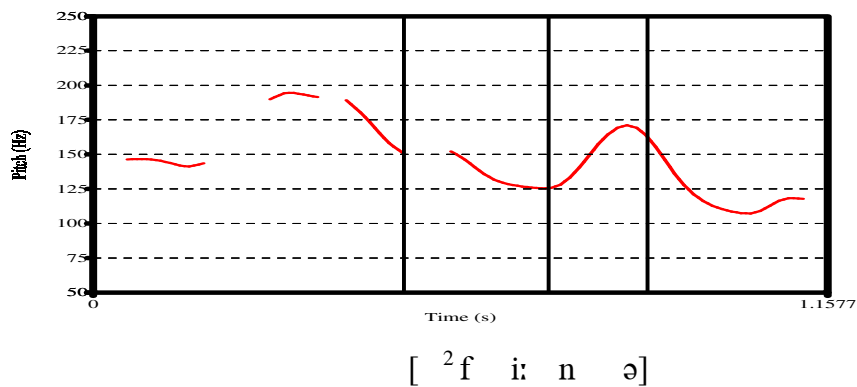
Dette systemet gir ytterligere innsikt i endringsmekanismen jeg foreslår i denne analysen. Vi tenker oss at en fonologisk tone er en pitch-target som talerens produksjonsapparat sikter mot. Tar vi L* som eksempel, vil lavpunktet der aldri komme 'som lyn fra klar himmel', men det vil være snakk om en bevegelse mot targetområdet av en slik karakter at selv om den umiddelbart foregående AP slutter lavfrekvent, vil overgangen til L* initialt i en følgende tonelag 2-AP ofte kunne registreres som en kort ytterligere fallfase, eventuelt tydeliggjort ved en mikroprosodisk forutgående stigning. I 6 brukte jeg nettopp dette for å motivere en eventuell forskyving av L* fra første til andre mora i 'σ uavhengig av umiddelbart forutgående H-flytting. Til sammen gir dette et salient signal som altså lett kan tolkes korrekt som L* uansett foregående materiale. Jo lenger ut i trykkstavelen L* kommer, jo tydeligere kan den tonale stien ned mot targetpunktet framtre. Og her ligger kimen til det som kan bli neste tilfelle av reanalyse, nemlig å oppfatte startpunktet for fallfasen ned mot L* som en fonologisk tone H. Dermed har historien gjentatt seg nok en gang, og en ny ung tone av

motsatt polaritet er født i venstre kant av domenet. En slik reanalyse vil selvsagt i sin tur forsterke realisasjonen i og med at dette punktet i melodien nå oppfattes som et eget target som skal siktes mot. Resultatet blir et ytterligere hevet startpunkt for denne delen av konturen. Jeg vil anta at dette kan tenkes å ha skjedd i Stavanger, og dermed er tonelag 2-varianten HL*HL] et faktum. Dette stadiet kaller jeg heretter situasjon *Stavanger I*.

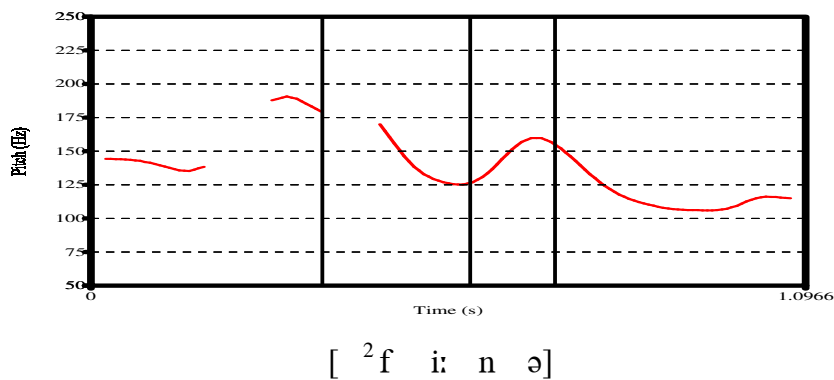
For å illustrere det siste poenget ytterligere, gjengir jeg en sekvens av tre tonelag 2-registreringer fra Egersund-materialet bak Hognestad (1997):

FIGUR 25: B45II: *Di e'kje fine lenger.*

FIGUR 26: AP45I: *Di e'kje så fine nå.*

FIGUR 27: A45II: *Di e'kje fine lenger.*

Når jeg analyserte tonelag 2 i Egersund som L*HL] og ikke som HL*HL], var det fordi en stor del av datamaterialet tilsvarte fig. 25. Et mindretall av lesingene hadde fall mot L* som i figur 26, men i svært få var fallet så uttalt som i figur 27. Også her er det nok snakk om interferens fra foregående AP. I testbatteriet som ble lagt til grunn for Hognestad (1997), ble adjektivene *fin* og *tynn* lest både i rammen <Di e'kje X> og <Di e'kje så X>. Begge rammesetningene inneholder en tonelag 2-AP foran adjektivet, henholdsvis <e'kje> på to stavelser og <e'kje så> på tre. I den siste får L] en stavelse for seg selv, altså <så>, og det gjør at sluttnivået for L] kan komme til å ligge lavere enn når den deler plass med H i et kortere domene. Dette påvirker startnivået på L* i <fine>, idet foregående L] allerede har brakt F0 ned mot det nivået L* skal realiseres på. Omvendt får vi ved <e'kje> et høyere sluttnivå på L] og dermed kan vi få et tilsvarende høyt startnivå og et brattere fall mot L* i <fine>. Vi kan se hvordan informantene A og B skiller seg fra hverandre her. A gjør nettopp det jeg beskrev ovenfor, mens B ikke faller mot assosieringspunktet i andre mora, men har en jevn lav tone gjennom hele trykkstavelser.

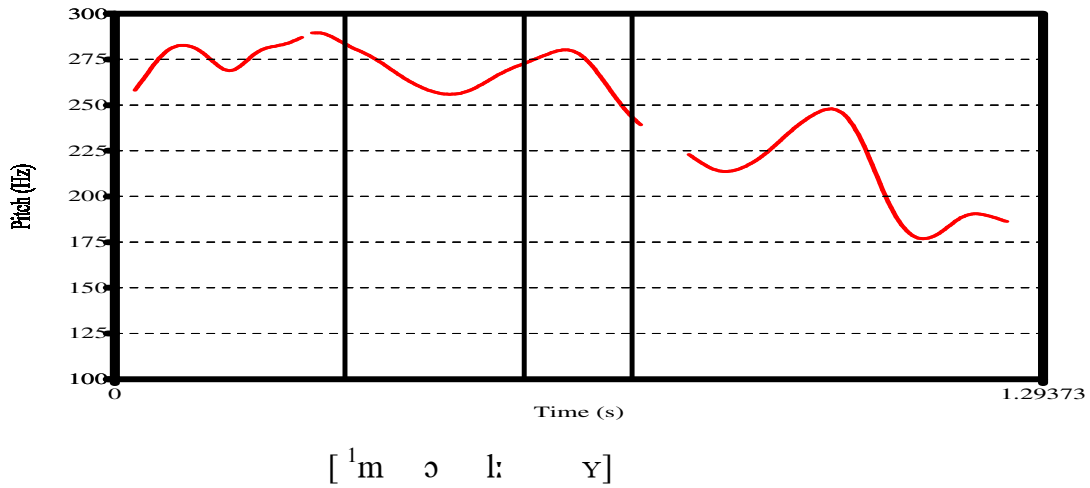
I Stavanger er situasjonen i tonelag 2 den omvendte av det vi nettopp så i Egersund, noe den synes å ha vært hele tida siden Selmer 1927. Der har det store flertall av registreringene som er gjort, form som figur 27, noen få er som figur 26 og så godt som ingen tilsvarende figur 25. Det har blitt analysert av en rekke forskere ved å anta en eller annen variant av konturen HLHL for Stavanger. Imidlertid kan det godt tenkes at tonelag 2 i Egersund, når det blir realisert som figur 26 eller 27, kan ses på som inneholdende initial H *in embryo*. Det er bare en liten overflatetilpassing som skal til før 'σ ligger åpen for reanalyse som HL* også her. I Sokndal-systemet vil en slik tonelag 2-realiserings ikke forekomme, for der er L* så tidlig assosiert at noe initialt fall innenfor den venstre domenegrensen ikke er produserbart.

Fonologisk analyserer man gjerne ut systemer som rettferdiggjør bruk av merkelapper som 'sokndalsmålet', 'Stavanger bymål' osv. Når dette for prosodiens vedkommende skal skje ved hjelp av de autosegmentale registertonekomponentene L og H, ser vi her gode eksempler på problemene man får når man samtidig arbeider med empiriske primærdata, altså nær den fonetiske overflaten. Min undersøkelse i denne framstillinga er individbasert, og dialektmerkelappene må følgelig tas med de nødvendige klyper salt.

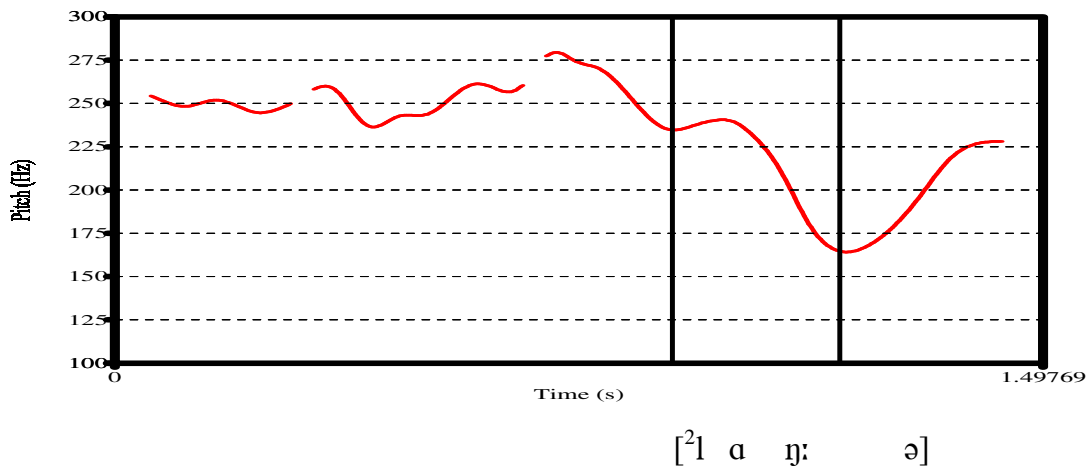
8 Stavanger II

Vi går så videre til ung-stavangersk, altså mitt nye datamateriale, slik det er presentert i det foregående. Jeg gjentar for oversiktens skyld relevante registreringer fra analysen i kapittel III:

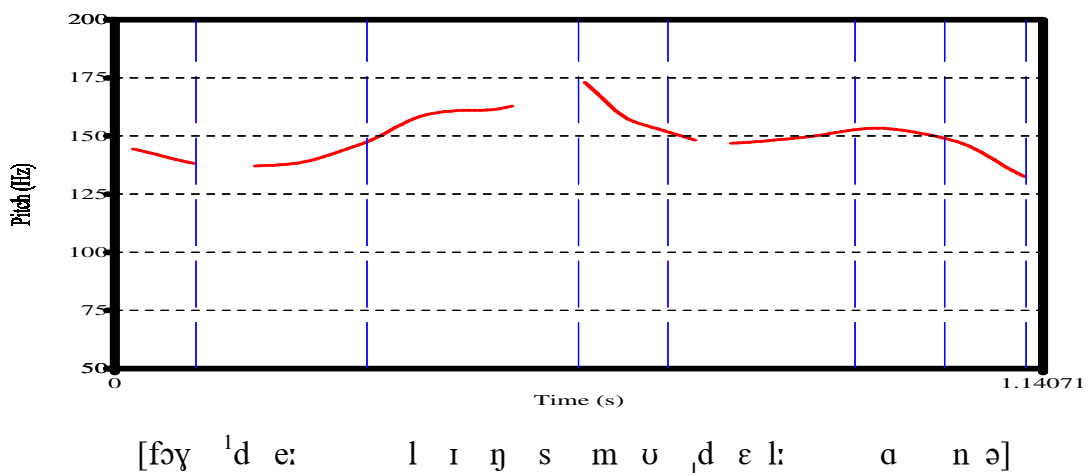

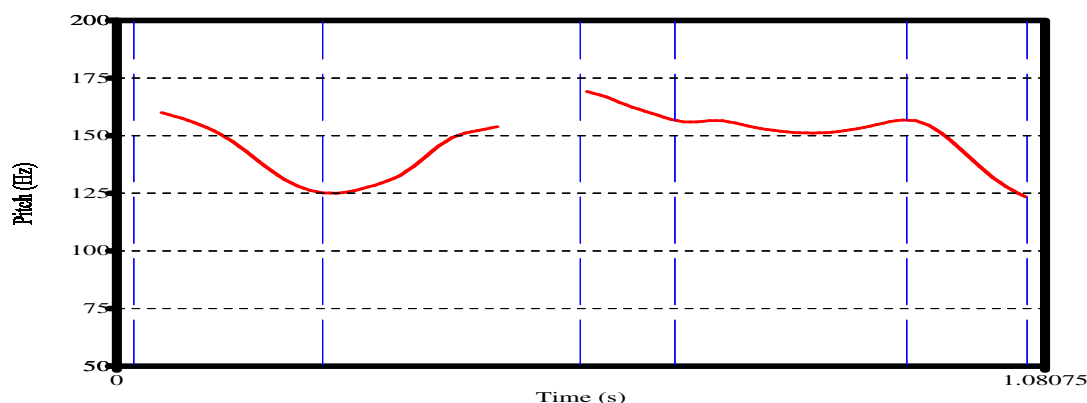
FIGUR 28: ELBR 7201: *Ho heiter Molly Dalen*

FIGUR 29: ELBR 7187: *Han heiter Valdemar Lange*

FIGUR 30: FAØV 6926: *fordelingsmodellane*

[²d e: l i n s m u , d e l: a n e]

FIGUR 31: FAØV 6972: *delingsmodellane*

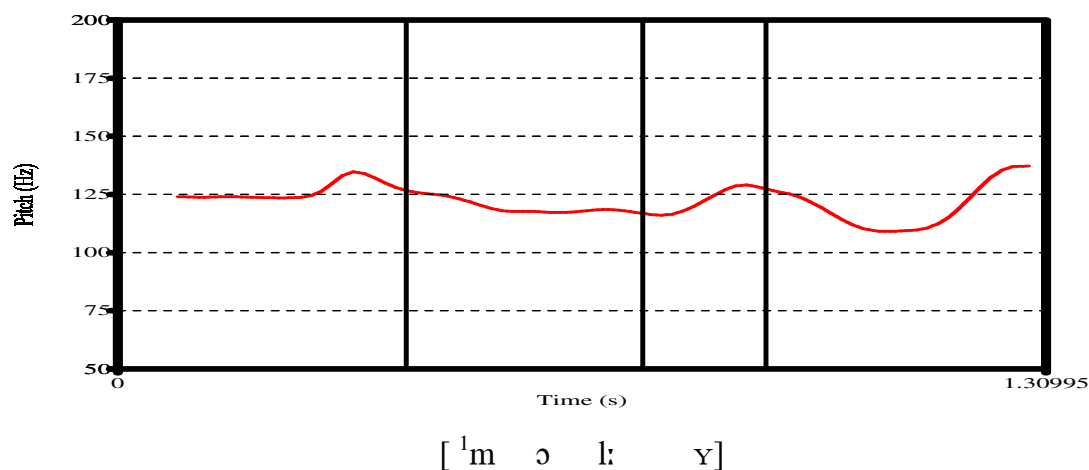
Kaller vi dette situasjon *Stavanger II*, blir utviklingen Stavanger I > Stavanger II mest et tonelag 1-fenomen. Her skjer H-flytting ut av 'σ, som vist før, og her skjer det både i korte og lange domener. Speilvendt av det jeg nettopp antok for tonelag 2 i Stavanger I, men i samsvar med analysen av tonelag 2 i Sokndal og Egersund, vil H-konturen starte på et lavfrekvent nivå, som, ettersom H nærmer seg og etter hvert krysser stavelsesgrensen, får så stor del av det tonale vindu i 'σ å vise seg fram på, at startpunktet etter hvert blir reanalyserbart som L*. Jeg velger altså å anta at slik reanalyse har skjedd i Stavanger II, men på dette stadiet viser det seg altså at tonelag 1-stadiet fra Stavanger I fremdeles kan være aktivt som mekanisme for å signalisere høy grad av fokus/prominens i formelle talesituasjoner, slik analysen av OLVI i kapittel III viste. Vi ser dessuten at vi får Stavanger I > Stavanger II ved å anta eksakt samme prosess i tonelag 1 som den som skapte Tysnes > Sokndal i tonelag 2. Her følger oversiktstabellen:

initial	sted	tonelag 1	tonelag 2	ord	indeks	
		'μμ μ μ , μ μ	'μμ μ μ , μ μ			
ELBR FAØV	Sta- vanger	L HL - -		Molly	7201	
ELBR FAØV		L H ↔ HL		fordelingsmodellene	6926	
			H L H - -		Lange	7187
			H L H ↔ HL		delingsmodellene	6972
formalisert representasjon		'μμ ... L* <u>HL</u>]	'μμ ... HL* <u>HL</u>]			

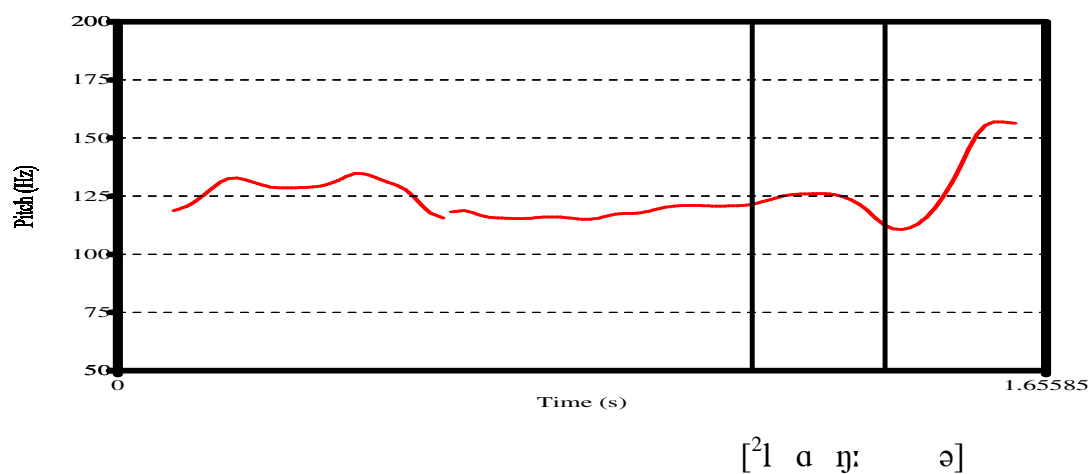
FIGUR 32: Samletabell, Stavanger II

9 Hagesund

Umiddelbart nord for Stavanger ligger Hagesund, som sammen med 'dalstroka innafor'⁵ lenge har vært kjent for å ha østnorsk prosodi, omtalt som 'lågtone'. Her følger relevante eksempler:

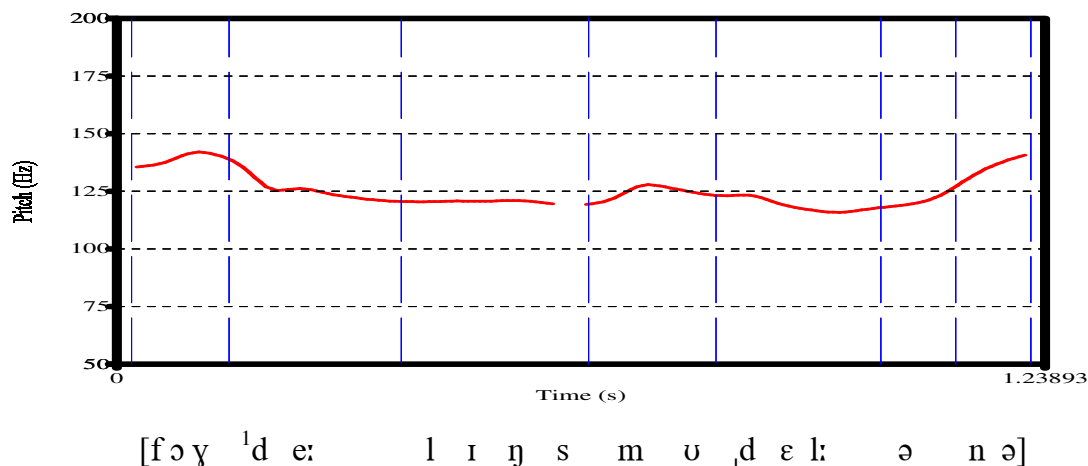

FIGUR 33: ANMI 10110: *Ho heiter Molly Dalen*

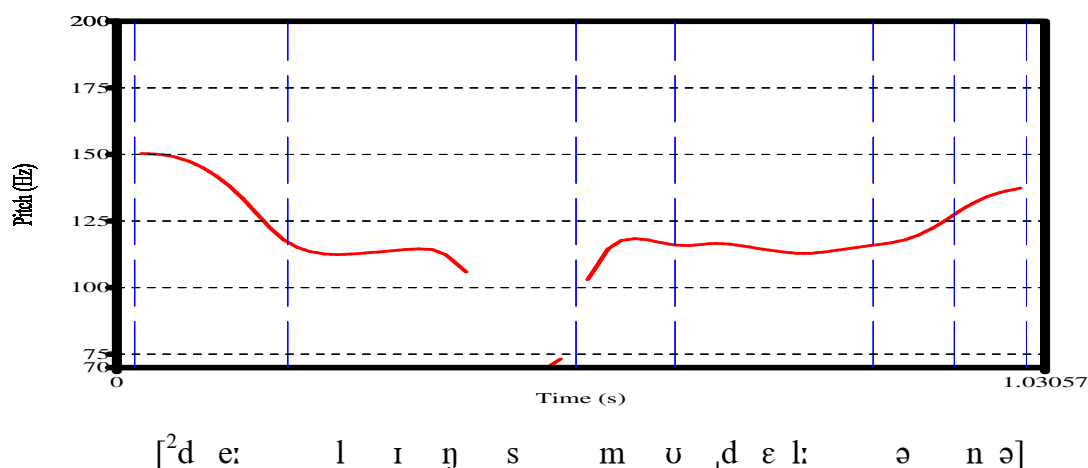

FIGUR 34: ANMI 10085: *Han heiter Valdemar Lange*

⁵ Se kapittel IX for en nærmere diskusjon av prosodisk diakroni i dette området.

FIGUR 35: ANMI 10100: fordelingsmodellane

FIGUR 36: ANMI 10146: delingsmodellane

Tradisjonelle analyser har ansett denne prosodien som ganske annerledes enn i alle andre vestnorske dialekter, og dermed er prosodien i dette området blitt regnet som noe av en merkverdighet. Dette synet er selvsagt styrt av tradisjonens skarpe terminologiske sontring mellom høgtone og lågtone og det 'vannskillet' som dermed skapes. I min sammenheng blir det lettere å se hvordan det systemet som påtreffes i Haugesund og omegn, henger sammen med de systemene jeg til nå har lagt fram data fra. Systemet, heretter kalt situasjon *Haugesund*, karakteriseres av ett og samme fenomen i begge tonelag, nemlig H-flytting helt til høyre domenegrense. Slik sett representerer Haugesund denne endringsmekanismens ekstremvariant, og den får konsekvenser på begge sider av H. For det første blir det nå ikke plass til L], slik at vi i høyre kant får en stabilisering av funksjonene prominens og demarkasjon: H]. Dette kan med fordel sammenliknes med Stavanger II. Det framgikk at i minimale tonelag

2-domener var det heller ikke her plass til L], slik at melodien ble avsluttet nettopp med H]. Imidlertid dukket L] opp så snart det fantes nok plass på stavelsesnivå (minimum 'σ.σ.σ). Stavanger II > Haugesund innebærer altså at H kommer til å framstå som genuint kantorientert og eneste grensetone i AP.

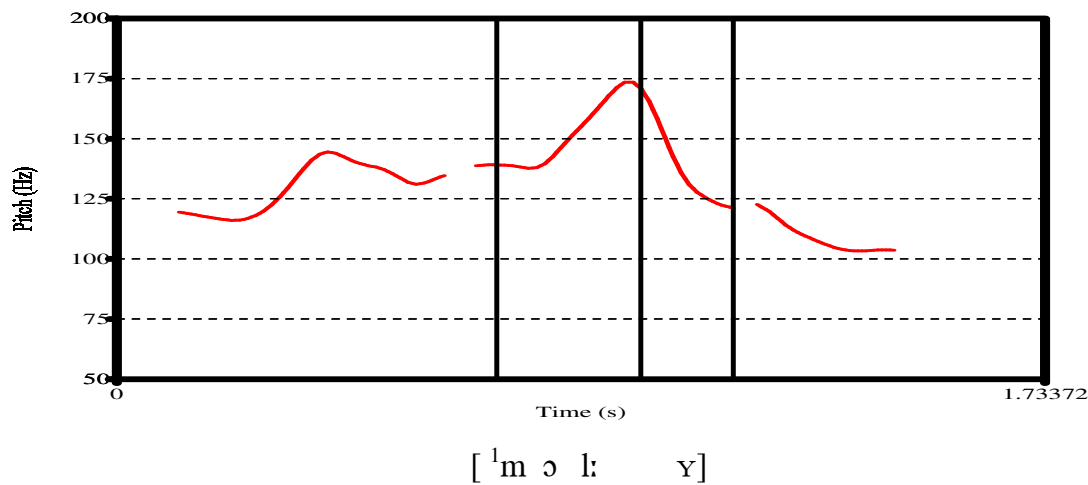
Til venstre for den ekstremt høyremigrerte H] kan vi merke oss konsekvenser som like selvsagt følger av god plass, som at det i høyre kant kunne registreres konsekvenser som resultat av dårlig plass. Det som i Stavanger II ble analysert som HL*, framstår i Haugesund som H*L, slik at utviklingen Stavanger II > Haugesund blir HL*H] > H*LH]. Eventuelt kan man tenke seg H*LH], men for å anta en slik analyse, bør det forefinnes empirisk belegg for bidraget L] gir til prominensmarkering. Uansett har H* nå 'σ helt for seg selv, samtidig som vi ser en uttalt spredning av L, der Stavanger II oppviser spredning av H]. Auditivt gir disse markerte plataene av motsatt polaritet de to variantene helt ulike melodiske preg, og de framstår som speilbilder av ung-stavangersk. Jeg analyserer det lågfrekvente plataet i Haugesund slik: Når H] har flyttet helt mot høyre og framstår som H], er den ikke lenger en flytende tone, men fast tilknyttet domenekanten. Likeledes er H* blitt en assosiert tone i andre enden av AP. Mellom dem blir L nå 'satt på flyt', slik at det nå er den som opptrer ulikt avhengig av stavelsesstrukturen i domenet. Den orienterer seg dels mot et punkt nær H* og dels mot en eventuell ,σ, akkurat slik tilfellet var med flytende H] i de andre dialektene. Dette gir følgende oversiktstabell:

initial	sted	tonelag 1	tonelag 2	ord	indeks
		'μμ μ μ , μ μ	'μμ μ μ , μ μ		
ANMI	Hauge- sund	L H - -		Molly	10110
		L ↔ LH		fordelingsmodellene	10100
			HLH - -	Lange	10085
			HL ↔ LH	delingsmodellene	10146
formalisert representasjon		'μμ ... L* <u>H]</u>	'μμ ... H*L <u>H]</u>		

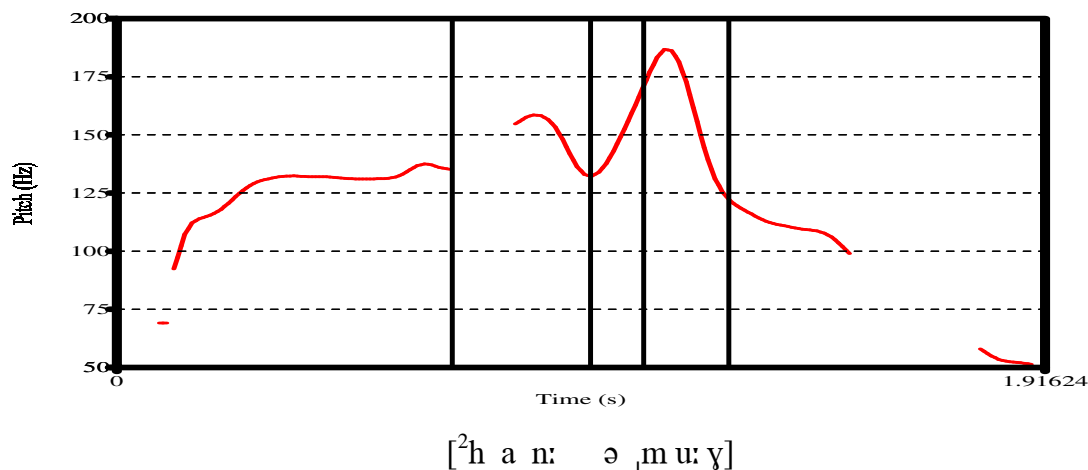
FIGUR 37: Samletabell, Haugesund

Et siste forhold må registreres i samband med situasjon Haugesund. I databasen ligger standardmessig data fra fire informanter. Tre av leserne fra Haugesund leser etter systemet beskrevet ovenfor. Den fjerde, som nettopp er ANMI, representerer et høyst interessant avvik.

I testsekvens A leser han konsistent som situasjon Haugesund, mens han i emfase-sekvens B leser like konsistent som situasjon Stavanger I:

FIGUR 38: ANMI 10204: *Nei, ho heiter MOLLY Dalen*

FIGUR 39: ANMI 10187: *Nei, ho heiter HANNEMOR Lange*

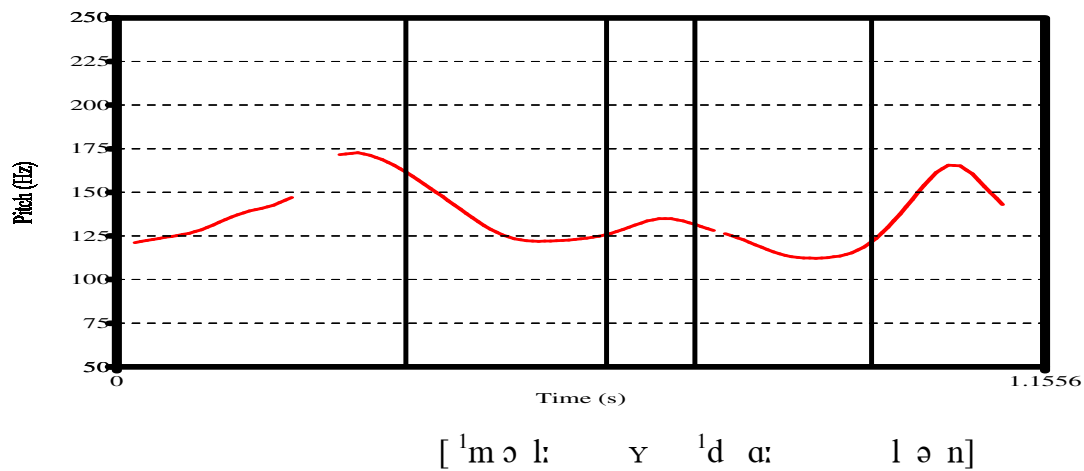
Dette utgjør selvsagt en parallell til OLVI i Stavanger, som også reverterte H i de samme kontekstene, men da fra et mindre ekstremt H-flyttet utgangspunkt. Dermed styrkes hypotesen om uformell tale som modus for H-flytting. Merk også at den reverterte H-toppen hos ANMI i A-lesingene ligger mellom 140 og 160Hz, mens den i de enfatiske B-lesingene ligger mellom 175 og 190Hz. Dette viser med all ønskelig tydelighet at H er fokusmarkør enten den ligger i høyre domenekant med funksjonsstablingen H], som i Haugesund-systemet, eller den reverteres til henholdsvis H* i tonelag 1 og H i tonelag 2 som i Stavanger I.

Samtidig viser dette at dialektologi-tradisjonens sterke skille mellom høgtone og lågtone, forsterket av øst/vest-dikotomien som ellers preger hovedinndelingen av norske

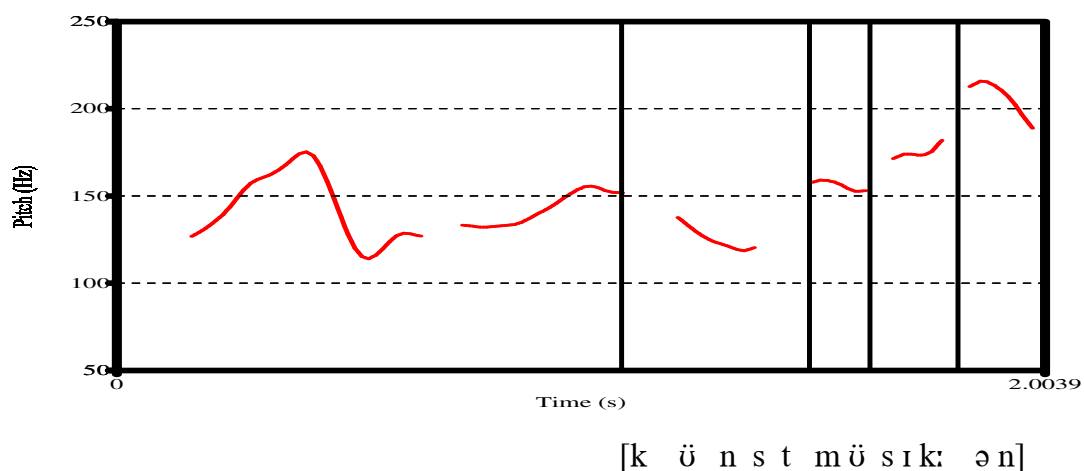
dialekter, har vært overdrevet. Med dette mener jeg at de to prosodiske typene ikke er mer forskjellige enn at de altså kan forekomme som kontekstuelte bestemte varianter hos en og samme person. Og hele tiden er H det elementet som viser korrespondansen mellom typene og gjør det mulig å se all norsk tonal variasjon i sammenheng.

10 Standard østnorsk

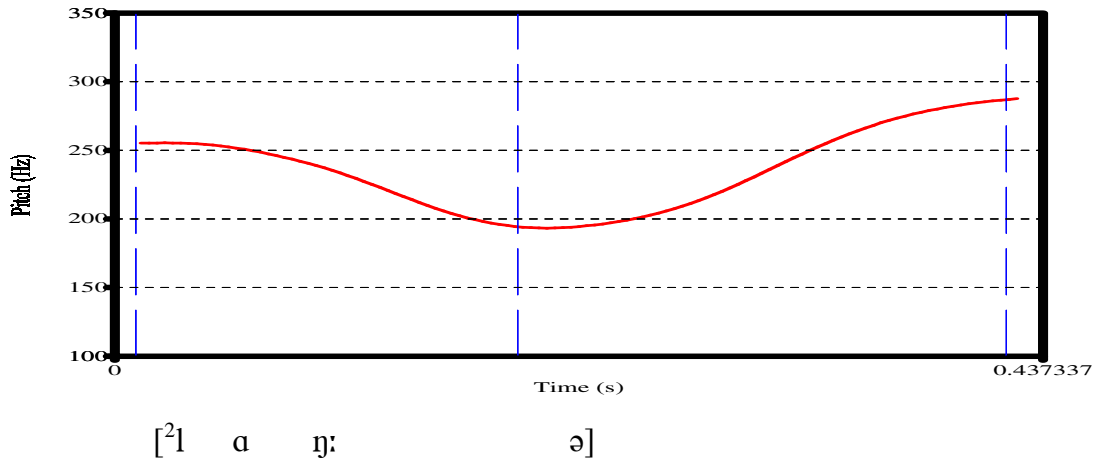
Den siste varianten jeg tar med data fra, er standard østnorsk, grundig beskrevet i Kristoffersen 2000. For sammenlikningens skyld setter jeg inn relevante registreringer for denne varianten også:

FIGUR 40: RORO: *Hun heter Molly Dalen*

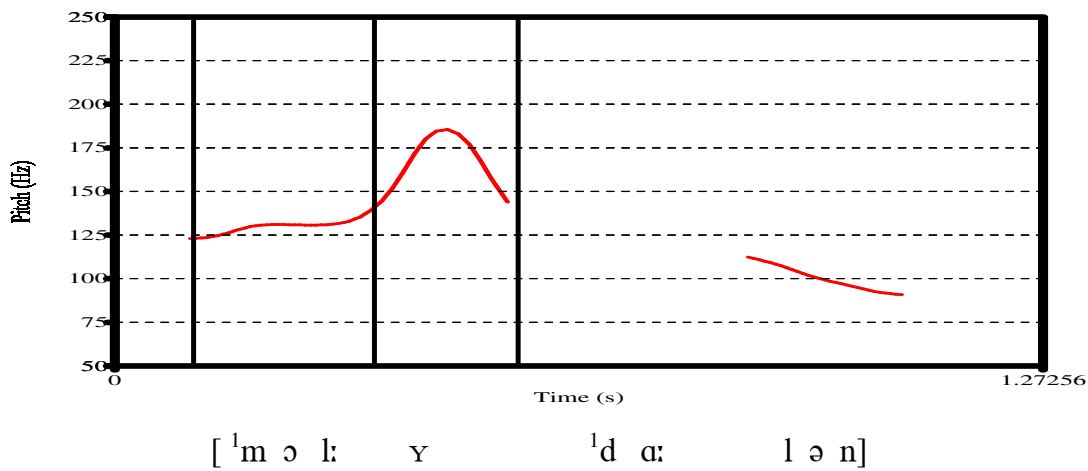

FIGUR 41: RORO: *en videreføring av kunstmusikken*

FIGUR 42: RORO: (*Han heter Jan*) Lange

Disse registreringene er fullstendig kompatible med systemet jeg satte opp for Haugesund. Det skulle altså i utgangspunktet ikke være nødvendig å regne med en egen østnorsk situasjon. Som tidligere nevnt, er da også prosodien i Haugesund blitt sett på som parallell med den østnorske. Imidlertid finner vi noe dersom vi inkluderer materiale fra emphatiske lesninger (tilsvarende kategori B i hovedundersøkelsen):

FIGUR 43: RORO: *Nei, hun heter MOLLY Dalen*

Hos denne informanten skjer det altså ingen revertering av H under emfase. H-flyttingen til domenegrensen kan derfor ses på som ytterligere grunnfestet i denne østnorske varianten, slik at tonen blir liggende der uavhengig av talesituasjon. Pragmatiske forhold får antakelig ikke på samme regelmessige måte et salient prosodisk uttrykk med H som redskap i denne

varianten av norsk, selv om revertert H nok kan forekomme i enkelttilfeller. Dette gjør at det likevel kan være nyttig å vurdere å skille ut østnorsk intonasjon som egen type med merkelappen situasjon *Oslo*, skilt fra Haugesund-typen.

11 Foreløpig oppsummering

Vi har nå gjennom studium av 7 dialektprosodier fulgt H på sin ferd tvers gjennom AP-domenet, fra den maksimalt tidlige assosiasjonen trykkstavelens vokal på arkaiske Stord/Tysnes, til orientering mot domenets absolutte høyrekant i Haugesund og standard østnorsk. Hele tiden er det snakk om en *delayed peak* i forhold til det umiddelbart foregående stadiet som kan tenkes å ha eksistert i dialekten.

Dermed har vi ikke bare etablert en mekanisme som relaterer de ulike vestnorske dialektene til hverandre, vi har også en hypotese for hvordan den karakteristiske østnorske prosodien er blitt dannet. Den representerer simpelthen det stadiet i norsk prosodi som ligger lengst fra utgangspunktet, altså et stadium der høyreforskyvningen av H har gått så langt som den kan innenfor rammen av AP-domenet. Ut fra den tradisjonelle høytone/lavtone-dikotomien kan kanskje trinnet Stavanger I > Stavanger II fortone seg som det mest dramatiske, siden det er der H forlater 'σ i tonelag 1 og dermed danner grunnlag for å regne Stavanger II som en lavtonedialekt. Her tror jeg imidlertid at det er den tradisjonelle terminologien som i så fall styrer oppmerksomheten, og det er min mening at denne analysen viser gode grunner for ikke å videreføre bruken av disse termene. For det første er de basert på et nokså snevert grunnlag, nemlig lokaliseringen av en bestemt tone i bare det ene tonelaget, tonelag 1. Mye av tonelag 2-prosodien vi har sett på i dette kapitlet, blir pr. definisjon lavtone-tonalitet dersom definisjonskriteriet skulle gjøres gjeldende for disse melodiene (Sokndal, Egersund, Stavanger). Og omvendt blir tonelag 2-systemene i Haugesund og østnorsk faktisk høytone. En fullstendig tabellarisk framstilling av tonepolaritet på trykkstavelen viser med all ønskelig tydelighet hvor lite heldig den tradisjonelle terminologien er, ikke minst i pedagogisk sammenheng:

	tonelag 1	tonelag 2
Stord:	høytone	høytone
Sokndal:	høytone	lavtone
Egersund:	høytone	lavtone
Stavanger 1:	høytone	lavtone
Stavanger 2:	lavtone	lavtone
Haugesund:	lavtone	høytone
østnorsk:	lavtone	høytone

FIGUR 44: Tonal polaritet på trykkstavelsen i 7 dialekter

I tonelag 2 skyldes dette selvsagt at i disse dialektene har H allerede i utgangspunktet et lite 'forsprang', nemlig det flyttingstrinnet som skapte arkaisk tonelag 2 og muliggjorde tonelagskontrasten. Dermed var det mindre *peak delay* som skulle til her før H var ute av 'σ, noe som da også skjedde relativt raskt i alle varianter som oppviser H-flytting. For det andre viser analysen at høy- og lavtone mindre enn noen gang er et kriterium som danner noe hovedskille på det norske dialektkartet, siden prosodien i nord-Rogaland er så heterogen som den er, på tvers av alle tradisjonelle skiller.

Likevel kan det fremdeles være visse grunner til å skille ut det siste stadiet i utviklingen, Oslo, som noe spesielt. La meg nevne to forhold. Det ene er konsekvensen av kantorienteringen av H. Så lenge H ikke ligger lenger mot høyre enn i post-trykkstavelsen, vil forbindelsen mellom trykkprominens og fokusprominens være nær. Enten er de identiske, som i tonelag 1 i Tysnes, Sokndal, Egersund og Stavanger I, eller de er nærmeste naboer som i Stavanger II. Et unntak er likevel komposita i Stavanger II, der avstanden kan bli noe større på grunn av bitrykkspåvirkningen. I Haugesund og Oslo, derimot, ligger primærtrykkstone og fokustone i motsatte ender av domenet. Jo lenger domenet er, jo mer påtakelig blir ulikheten i tonegang mellom disse variantene og de øvrige. Og som vist, er Oslo den mest rendyrkede av dem, siden den ikke favoriserer revertering av H under emfase.

Det andre forholdet synes å være en nærmest aksiomatisk antakelse blant fagfolk, nemlig at det på østnorsk språkområde forekommer mindre variasjon i prosodien enn på det vestnorske. Høytonedialektene er prosodisk sett mer heterogene enn lavtonedialektene. Min analyse kan bidra til å forklare også dette. Dersom vi setter østnorske lavtonedialekter generelt opp som prosodisk ekvivalente med Oslo, er det altså Oslo-prosodi som dominerer det østnorske språkområdet fullstendig. Og det er ikke rart, nettopp i og med at den

representerer endepunktet for H-flytting. Min analyse forklarer all prosodisk variasjon i vestnorsk som et resultat av H-flytting, all den stund H i alle disse dialektene fremdeles er 'underveis' i AP-domenet. I Oslo har H nådd 'til veis ende' ved høyrekant-orienteringen av H i begge tonelag, og en rimelig prediksjon vil da kunne være at dialekter på Oslo-stadiet vil være mer stabile over tid i prosodien enn dialekter på aksene Tysnes > Haugesund. Se imidlertid kapittel VI, avsnitt 4, samt Kristoffersen 2006c.

Implisitt i analysen ligger en prediksjon om at vestnorske dialektprosodier, Stavanger II kanskje i nær framtid, Tysnes formodentlig sist og svært langt fram i tid, har muligheten i seg til å utvikle seg til 'østnorsk type', altså Oslo. Imidlertid kan utvikling i en litt annen retning også tenkes, og den redegjør jeg for i et kommende avsnitt.

Her følger først en tabellarisk oppstilling av det jeg har funnet. Jeg tar ikke hensyn til bitrykkpåvirkningen i dette oppsettet. Poenget med tabellen er å vise hvordan H posisjonerer seg i de dialektene som har vært under drøfting.

sted	tonelag 1					tonelag 2				
	'σ		σ	σ		'σ		σ	σ	σ
	μ	μ	μ	μ		μ	μ	μ	μ	μ
α Tysnes	<u>H</u> *			L]			<u>H</u> *			L]
β Sokndal		<u>H</u> *		L]		L*		<u>H</u>		L]
χ Egersund		<u>H</u> *		L]			L*	<u>H</u>		L]
δ Stavanger 1		<u>H</u> *		L]		H	L*		<u>H</u>	L]
ε Stavanger 2	L*		<u>H</u>	L]		H	L*		<u>H</u>	L]
φ Haugesund		L*		<u>H</u>]		H*		L		<u>H</u>]
γ østnorsk		L*		<u>H</u>]		H*		L		<u>H</u>]

FIGUR 45: Oversiktstabell for de 7 utviklingsstadiene, eksemplifisert ved 7 dialekter

12 Posisjonell typologi: alternativ til situasjonene i 11.

Analysen som oppsummeres i 11 etablerer 7 *situasjoner*, som altså dels er å forstå som synkrone stadier som tonelagssystemet synes å befinne seg på i 6 ulike dialekter av vestnorsk + standard østnorsk, dels som stadier i en utviklingsgang som ulike dialekter kan ha gjennomgått forut for den situasjonen som rår i dag. En av premissene for denne analysen,

som hittil har forblitt implisitt, er at den prosodiske utviklingen er *systembasert*, altså at utviklingen skjer med tonelagene som system av to kontrasterende melodier, og ikke under noen omstendighet endrer den ene melodien uten hensyn til den andre. En slik premiss har sterke røtter i den strukturalistiske fonologitradisjonen og kan slik sett sies å være teoriavhengig. Dersom vi derimot ikke ser på tonelagenes *raison d'être* primært som det å skape muligheter for leksikalsk kontrast, kan andre framstillinger av analysen være like aktuelle. Et slikt alternativ er det jeg ønsker å presentere i det følgende.

Jeg legger fremdeles hovedvekt på posisjonen til H og setter innledningsvis opp denne, etter hvert kjente, systematiseringen av realiseringmulighetene, her vist i et femstavelsesdomene med initialt hovedtrykk og penultimalt bitrykk:

σ		σ	σ	σ	σ
μ	μ	μ	μ	μ+μ	μ
1	2	3	4	5	6

FIGUR 46: Mulige posisjoneringer av H

En slik struktur vil få fram de relevante ulikhetene mellom alle de dialektprosodiene jeg har vært innom. Jeg setter opp 6 ulike realiseringmuligheter for H: henholdsvis tidlig og seint i trykkstavelsen, i første trykklette stavelse etter primærtrykk, i andre trykklette stavelse etter primærtrykk, i bitrykkstavelsen og i siste stavelse, hvilket vil si domenegrense. Alternativ 5 innebærer simpelthen at det foreligger H-sensitivitet til bitrykk, enten ved at H assosieres direkte dit, eller vi ser et platå mellom en av de trykklette stavelsene mellom de to trykkene. Poenget med dette alternativet er altså at bitrykkstavelsen er 'inne i bildet'. Da får vi denne oversikten:

σ		σ	σ	σ	σ	dialekter	tonelag
μ	μ	μ	μ	μ+μ**	μ		
1	2	3	4	5	6		
<u>H</u>						Tysnes	1
	<u>H</u> <u>H</u> <u>H</u> <u>H</u>					Tysnes Egersund Stavanger 1 Sokndal	2 1 1 1
		<u>H</u> <u>H</u> <u>H</u>		(<u>H</u>)		Stavanger 2 Sokndal Egersund	1 2 2
			<u>H</u> <u>H</u>			Stavanger 1* Stavanger 2*	2 2
			(<u>H</u>) (<u>H</u>)	<u>H</u> <u>H</u>		Stavanger 1* Stavanger 2*	2 2
					<u>H</u> <u>H</u> <u>H</u> <u>H</u>	Haugesund Haugesund østnorsk østnorsk	1 2 1 2

* Bitrykksensitivitet er ikke påvist som konsistent gjennomført strategi i noen av gruppene totalt sett.

* Denne notasjonen betyr at jeg ikke har interessert meg for tidlig eller sein assosiering i bitrykkstavelsen, bare at H faktisk har kontakt med den.

FIGUR 47: Faktiske posisjoneringer av H i de 7 dialektene

For oversiktens skyld har jeg her bare gjengitt den ene sentrale komponenten i melodien, H. Dersom vi ikke gir mer informasjon enn det som framgår av denne tabellen, virker det (feilaktig) som om Egersund og Sokndal er prosodisk identiske dialekter, samt at Haugesund og østnorsk ikke har tonelagskontrast. Likevel er tabellen interessant, idet den viser at plasseringen av H i seg selv er nok til å konstituere tonelagskontrast i hele 4(5) av de 7 dialektene: Stord (der den er eneste relevante signal), Sokndal, Egersund, Stavanger I og (muligens) Stavanger II. Dette skyldes selvsagt at internt i hver dialekt karakteriseres tonelag 2 av mer uttalt *peak delay* enn tonelag 1. Videre viser tabellen hvilke H-posisjoner som er felles for ulike dialekter, og hva vedkommende posisjon brukes til i den enkelte dialekt, altså hvilket tonelag som har denne konfigurasjonen. En oppstilling som også tar hensyn til de andre tonene, blir slik:

σ		σ	σ	σ	σ	dialekter	tone- lag	type
μ	μ	μ	μ	μ+μ	μ			
1	2	3	4	5	6			
<u>H</u>					L	Tysnes	1	I
	<u>H</u> <u>H</u> <u>H</u> <u>H</u>				L L L L	Tysnes Egersund Stavanger 1 Sokndal	2 1 1 1	II
L L	L	<u>H</u> <u>H</u> <u>H</u>		(<u>H</u>)	L L L	Stavanger 2 Sokndal Egersund	1 2 2	III
H H	L L		<u>H</u> <u>H</u>		L L	Stavanger 1* Stavanger 2*	2 2	IV
H H	L L		(<u>H</u>) (<u>H</u>)	<u>H</u> <u>H</u>	L L	Stavanger 1* Stavanger 2*	2 2	V
H H	L L	L L			<u>H</u> <u>H</u> <u>H</u> <u>H</u>	Haugesund østnorsk Haugesund østnorsk	1 1 2 2	VIa VIb

FIGUR 48: Revidert versjon av figur 47

I tillegg har jeg her satt inn romertall i kolonnen lengst til høyre for å markere prosodisk type basert på H-posisjon. En gitt dialekt som har tonelagskontrast, kan da beskrives som I+II (Stord), III+IV (Stavanger 2) osv. For Haugesund og østnorsk må typen deles i en a- og en b-variant, siden kontrasten i disse dialektene nettopp ikke ligger i H-posisjon, men utelukkende i den (etter hvert) differensierte tonaliteten på trykkstavelsen.

Denne måten å klassifisere på har den fordelen at den ikke impliserer en utvikling der tonelagene utvikles som et system, men slik at den ene melodien kan endre seg uten at den andre gjør det. La meg nevne to eksempler på at en slik modell kan være å foretrekke: Det første er Stavanger, der hovedtendensen i forrige århundre synes å være endring i tonelag 1. Tonelag 2 synes å realiseres relativt likt både på 1920-tallet, 1960-tallet og 2000-tallet, nok en gang med det forbehold at de to første undersøkelsene mangler en del typer data som den siste har. Nå kan det riktig nok hevdes at endringsprosessen i tonelag 1 så å si kan legitimeres av den rådende konfigurasjonen i tonelag 2. Med det mener jeg at når en initial H er (re)analysert inn initialt i tonelag 2 av en gitt generasjon talere for ganske lang tid siden, ivaretas kontrasten selv om H i tonelag 1 tillates å migrere ut av primærtrykkstavelsen, og dermed nærme seg H i tonelag 2, som jo for lengst har etablert seg annetsteds. Slik sett kan man si at utviklingen er system-orientert uansett. Når jeg allikevel vil signalisere en viss skepsis til dette, er det med sideblikk til det jeg skriver i 1 om omfanget av leksikalsk kontrast i vestnorsk. Her vil det framgå at tonelagene spiller en så vidt liten rolle som leksem-markør at det ikke uten videre kan anses som en selvfølge at språkbrukere søker å opprettholde systemet på grunn av denne

funksjonen. Det andre eksempelet er dialekter uten tonelagskontrast. De behandles i neste avsnitt.

13 Dialekter uten tonelagskontrast: Assymetrisk utvikling?

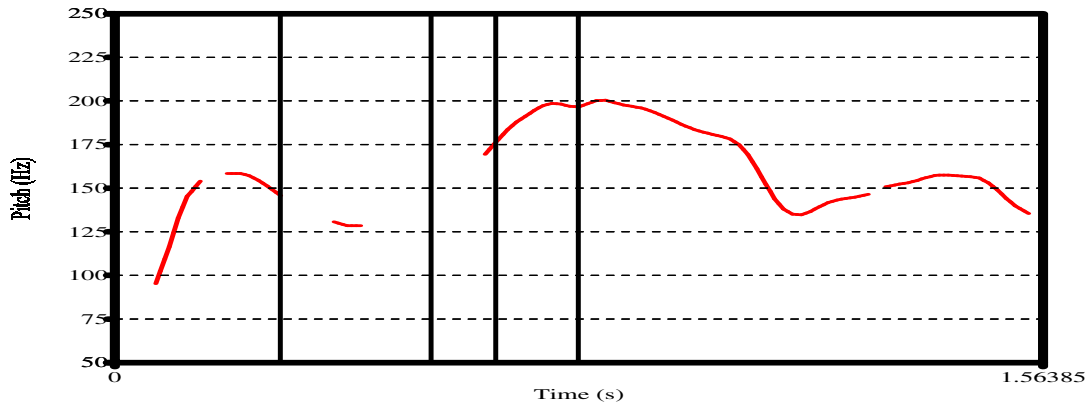
En vanlig oppfatning er at dialekter uten tonelagskontrast enten kan være dialekter som har mistet den eller dialekter som aldri har hatt den. Finlandssvensk er et eksempel på det siste, og det samme gjelder muligens nordnorske dialekter utviklet på et samisk substrat.

Det andre hovedområdet for tonelagsløse dialekter i Norge, området rundt Bergen, disponerer imidlertid ikke for en slik analyse. Her er det sannsynligere (og vanligere) å anta at disse dialektene har hatt tonelagsmotsetning, men har mistet den. I det følgende vil jeg skissere en mulig utvikling i slike dialekter som involverer *peak delay*, som er konsistent med de øvrige analysene i dette arbeidet, og som gir tonelagssammenfall som resultat.

Først trenger jeg å etablere et bakteppe for analysen jeg vil gi. og da er det nok en gang aktuelt å se de to prosodiske melodiene i en dialekt som konstituerte enhetlige systemer. Med andre ord er Tynes-Oslo-aksen min igjen aktuell, snarere enn den mer isolasjonistisk konsiperte I-VI-sekvensen. Jeg viser nok en gang til figur 45. Skulle jeg her blinke ut de dialektene som, på grunnlag av nåværende struktur, hadde den beste prosodiske vaksinen mot tonelagssammenfall, måtte det bli Sokndal, Egersund og Stavanger I. Den vurderingen bygger på at disse dialektene har en stavelsesgrense mellom H-posisjonen i de to tonelagene. Den saliente H-tonen realiseres på to så forskjellige steder i melodiene at kontrasten ivaretas på maksimalt god måte.

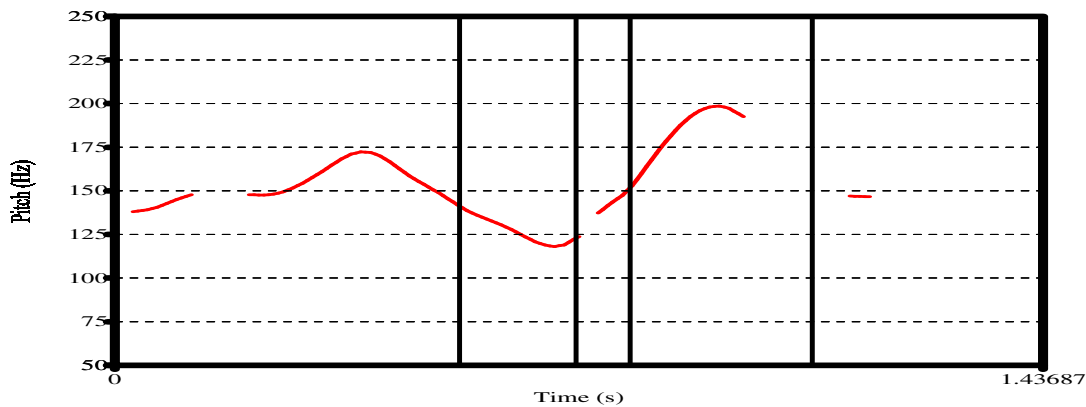
Gruppen med mindre god vaksine innbefatter Tynes, Stavanger II, Haugesund og Oslo. De tre siste av disse dialektene bruker ikke H til å markere metrisk prominens. Dermed ligger H andre steder enn i primærtrykkstavelsen, og da oppstår etter mitt syn en fare for sammenfall. Det som imidlertid skjer, er at nettopp den metriske prominensen i neste omgang kommer inn og redder situasjonen, altså at kontrasten på ny konstitueres og kodes inn i trykkstavelsen. I Stavanger II gir den tidlige L*-assosiasjonen en tonal stigning gjennom trykkstavelsen i tonelag 1, mens HL* gir et tilsvarende fall i tonelag 2. I Haugesund og Oslo kontrasterer en jevnt lav tone i tonelag 1 med en høy i tonelag 2, altså den klassiske østnorske situasjonen.

Av disse tre dialektprosodiene, Stavanger II, Haugesund og Oslo, spør det om ikke Stavanger II er den mest utsatte i denne sammenhengen. Det kan illustreres ytterligere dersom vi ser på prosodien i sammensatte ord. Her følger først karakteristiske registreringer, nærmere bestemt fra seksjon C hos informanten OLVI, også gjengitt i kapittel III.

[¹t γ a k tʊ γ l a p]

FIGUR 50: OLVI k5a: *Eg tog traktorlappen for halvaent år siå,....*

[²v i: g ə p l i k t]

FIGUR 51: OLVI k5b: *...Då strøyg eg på vigepliktå.*

Situasjonen med flytende H i begge tonelag fører, som tidligere vist, til mulighet for platådannelse mellom hoved- og bitrykk dersom det er flere stavelser mellom dem. Kommer de to trykkstavelsene nærmere hverandre, viser dette seg kun i H-assosiering til bitrykkstavelsen, for da blir det ikke nok plass i retning mot hovedtrykket til at spredning skjer. Det er dette vi ser i OLVI k5 ovenfor, der H får identisk plassering i begge tonelag. I slike tilfeller blir det virkelig tonaliteten gjennom hovedtrykkstavelsen som får ansvaret for å opprettholde tonelagskontrasten. Tidlig og sein L* er neppe nok; her trengs initial H i tonelag 2 sårt. I nettopp dette tilfellet er denne tonen ikke spesielt salient realisert i <vigepliktå>, noe som skyldes interaksjon med foregående AP. Dermed har vi et ordpar som kommer svært nær å ha identisk prosodi, altså tonelagssammenfall. Spiller vi av sekvensene <traktorlapp> og <vigeplikt> fra OLVI k5, skal det godt gjøres å høre forskjell.

Dersom vi holder på analysen av Haugesund/Oslo som L*H] versus H*LH] og analysen av Stavanger II som L*HL] versus HL*HL], blir faren for sammenfall altså størst i Stavanger. Også Haugesund/Oslo har identisk H-plassering i begge tonelag, men her gir L* versus H* i trykkstavelsen (altså lav tone versus fall) et tilstrekkelig salient signal til at kontrastmuligheten opprettholdes stabilt. I Stavanger 2 er det fremdeles L* som gir hovedbidraget til metrisk prominens (= er den assosierte tonen), og det gir ikke sikre livsbetingelser for initial H i alle kontekster.

Et annet interessant poeng finner vi ved en sammenlikning av trykkstavelse-tonaliteten i Stavanger 2 og Tysnes. Når initial H i Stavanger 2 ikke realiseres utvetydig, blir som nevnt eneste potensielle kontrast-skapende element tidlig (tonelag 1) versus sein (tonelag 2) assosiering av L* i trykkstavelsen. I Tysnes var det slik at kontrasten ble kodet inn i en tilsvarende relasjon mellom tidlig versus sein H* i trykkstavelsen. Perseptuelt kan det virke som om denne minimale kontrast-konfigurasjonen er mer robust når det er en H som er involvert enn når det er en L.

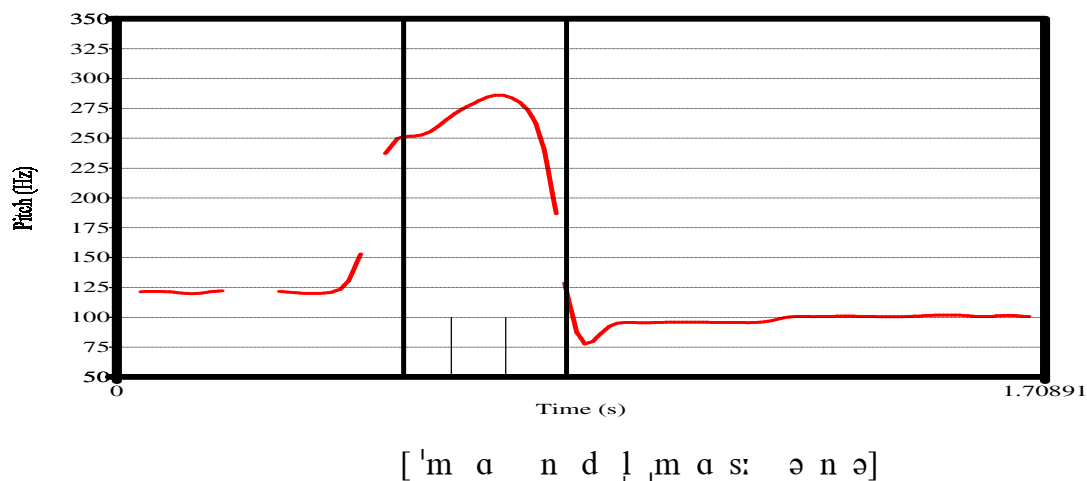
Noen flere kommentarer må gis til situasjon Tysnes i denne sammenhengen. Slik denne prosodien framtrer på Stord og (især) Tysnes, mener jeg som nevnt at tonelagskontrasten realiseres distinkt nok, til tross for at H bare blir minimalt forskjøvet i tonelag 2. Likevel er det klart at på samme måte som i Stavanger 2, er det lite som skal til i stord/tysnesmålet før kontrastmuligheten ødelegges. Og her er det etter mitt syn overmåte viktig å se at det som faktisk *skal* til, er et tilfelle av det fenomenet som i utgangspunktet motiverte dette avsnittet, nemlig det jeg kalte en assymetrisk utvikling. Her ville det innebære at tonelag 1 ble utsatt for det vi kan kalle trinn 1 av peak delay, mens tonelag 2 forble stabilt. Dermed ville vi få et tonelagssammenfall, eventuelt beskrivbart som generalisert tonelag 2, i denne dialekten. Den intonasjonskonturen som da ville være enerådende, ville imidlertid ha svært mye til felles med tonelag 1 i alle de dialektene som i dag ikke er på det helt arkaiske stadiet, men som har gjennomgått én omgang med *peak delay* i dette tonelaget. Dermed ville man synkront like gjerne kunne komme til å beskrive en slik dialektprosodi som et generalisert tonelag 1-system, siden det altså ville ha stor melodisk likhet med tonelag 1 i dialekter som Sokndal, Egersund og Stavanger 1.

Videre er det meget interessant at det som nevnt fins dialekter der tonelagssammenfallet faktisk har skjedd, og ikke mindre interessant og påfallende er det at et kjerneområde for denne prosodiske typen fins nær Bergen, altså i umiddelbart naboskap med Stord/Tysnes. Da vil det være interessant å se på hvordan det prosodiske nøytraliseringsproduktet i disse dialektene faktisk framtrer. Det vil bli gjort i neste avsnitt.

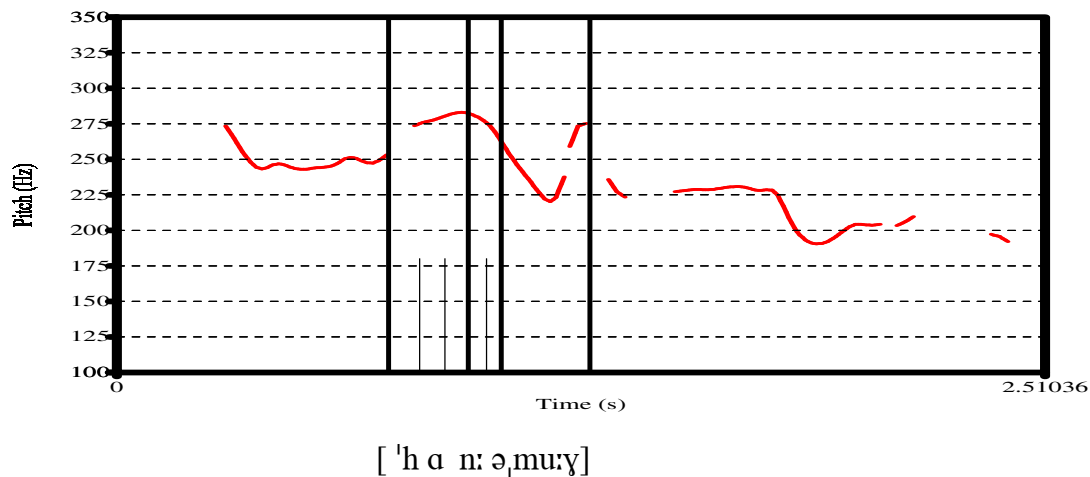
14 Sammenfalte toner: Lindås

I tidligere studier som omtaler tonelagssammenfall (Jensen 1961:57) nevnes *Lindås* som ett av områdene rundt Bergen by som angivelig ikke har tonelagskontrast. I NorTons database fins opptak med ungdommer fra dette stedet. En rask gjennomhøring bringer på det rene at av de 3 informantene som ligger i basen, har de to kvinnelige, HIKV og MAMO, helt åpenbart kontrasterende melodier. Den mannlige STIS, derimot, synes å være en klar kandidat til å ha sammenfall-prosodi. En annen aktuell dialekt er Os. I basen ligger opptak av 4 informanter, og her synes de to mannlige (ANLE og ESMO) og den ene kvinnelige (LILU) informanten å ha kontrasterende melodier. Den andre jenta, ANRO, er derimot sammenfalls-kandidat.

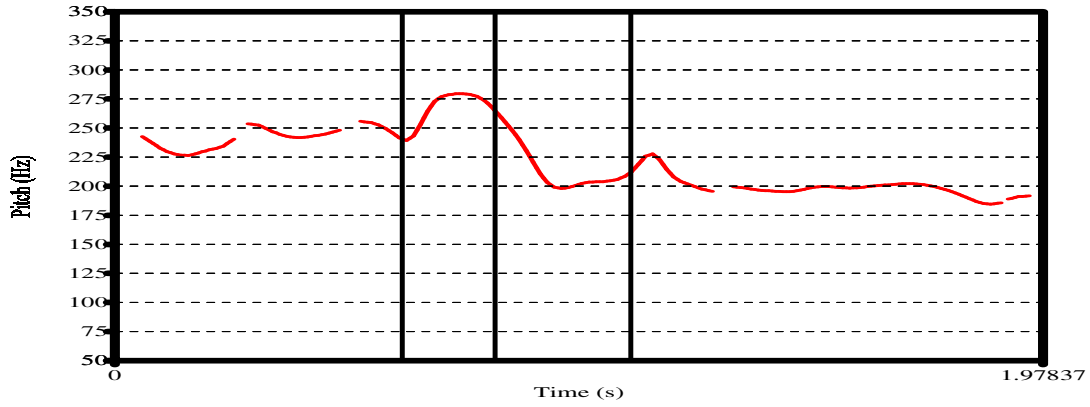
Slike funn er ikke oppsiktsvekkende. Flere studier (for eksempel Hernes 2006: 143) har pekt på at tonelagskontrast i dag fins også i de områdene som har vært ansett for ikke å ha den. Vi skal imidlertid konsentrere oss om de to som, impresjonistisk vurdert, framtrer som de mest åpenbare sammenfalls-kandidatene, nemlig ANRO og STIS.

FIGUR 52: ANRO: *Eg sa mandelmassene nå.*

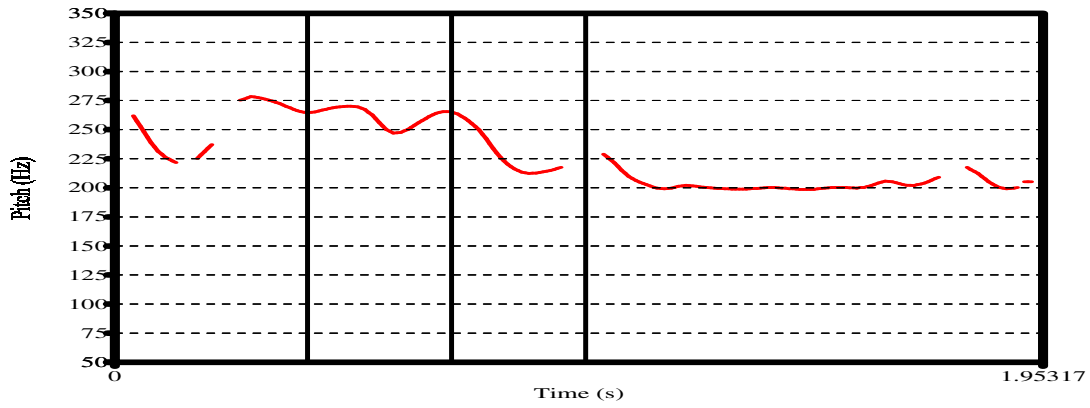

FIGUR 53: ANRO: *Ho heiter Hannemor Langangen*

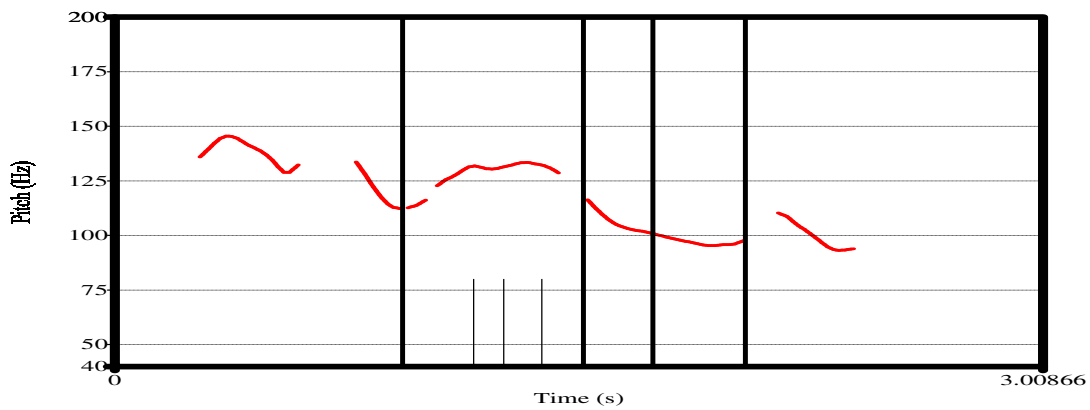
[fɔγ 'de: l r η s m ʊ,d ε l: ə n ə]

FIGUR 54: ANRO: *Eg sa fordelingsmodellene nå.*

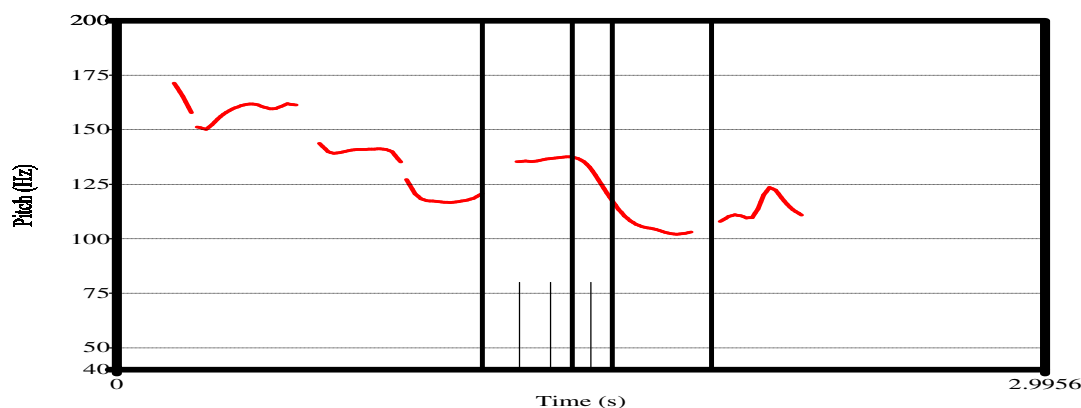
['d e: l r η s m ʊ,d ε l: ə n ə]

FIGUR 55: ANRO: *Eg sa delingsmodellene nå.*

['l a n s,m o: l ə]

FIGUR 56: STIS: *Eg sa landsmålet nå.*

['h a n: ə₁m u: γ]

FIGUR 57: STIS: *Ho heiter Hannemor Dalen*

Disse registreringene er kompatible med en analyse der H ligger i trykkstavelsen i alle testsekvensene. Samtidig kan det ikke, verken i disse eller andre registreringer av ANRO og STIS, etableres noen systematisk relasjon mellom tidlig og sein H-assosiering i ord som skulle ha henholdsvis tonelag 1 og 2, slik tilfellet var for Stords vedkommende. Den mest nærliggende analysen synes å være å regne med assosiering til andre mora i alle domener. Dermed er tonelagssammenfallet hos disse informantene et faktum. Tar vi utgangspunkt i geografisk nærliggende dialekter, vil det være rimelig å anta en *peak delay*-effekt i opprinnelige tonelag 1-domener som utløsende faktor.

15 Begrepet *leksikalsk tone*

Et flertall av forskere som i nyere tid har studert norske tonelag, inkluderer det de kaller en *leksikalsk tone* i analysene (Lorentz 1995, Hognestad 1997, Kristoffersen 2000, Abrahamsen 2003 o.fl.). Abrahamsen 2003: 170ff diskuterer hensiktsmessigheten av å operere med en slik størrelse, men ender opp med å opprettholde analysen sin med en T_{LEX} . På den annen side presenterer Kristoffersen 2006a en analyse av yngre talere av Bergen bymål der han ikke finner plass til leksikalsk tone i den prosodiske strukturen. I lys av analysene jeg har gitt i dette arbeidet, finner også jeg grunn til å kaste et kritisk blikk på den leksikalske tonen, som fram til nå jo også har vært en del av min egen analysepraksis.

Det første som springer i øynene, er at slik jeg har analysert Stord- og Tysnes-dialekten, er det i dette systemet ikke rom for å regne med noen leksikalsk tone, altså en tone som tonelag 2 har i tillegg til det tonale materialet i tonelag 1. Tonelagskontrasten konstitueres fullt ut gjennom *peak delay*, eller, om man vil, gjennom en ulikhet i *timing* for

H-toppens vedkommende i melodien H*L]. Annerledes er det med de 6 andre varietetene. Her har tonelag 2 én fonologisk tone mer enn tonelag 1. Når man skal gjøre greie for dette forholdet, er selvsagt det å sette en merkelapp på denne ekstra tonen og bruke den som konstituerende kriterium for tonelagskontrasten, det mest nærliggende. Især vil det være tilfellet i reint synkrone analyser, som jo alle de ovennevnte arbeidene i hovedsak er.

En konsekvens av analyser med leksikalsk tone har ofte vært en framstilling av et årsak-virkning-forhold der den leksikalske tonen anses for å okkupere den initiale delen av domenet og dermed skyve resten av den tonale melodien mot høyre. Hognestad 1997 med basis i Lorentz 1995 bruker begrepet *forflyttet prominens* om dette fenomenet, og det henspiller selvsagt nettopp på en H som blir forflyttet takket være den initiale leksikalske tonen L*. Denne beskrivelsen foregir ikke å avspeile noen diakron prosess, men redegjør bare for forhold som forefinnes synkront i dialekten ved å legge til grunn en generativt dynamisk beskrivelsesmodell. Likevel er det vanskelig å unngå forestillingen om det man i historisk lingvistikk (etter Martinet 1955) kaller en *skyvekjede* når man leser disse framstillingene, inkludert min egen (Hognestad 1997: 171ff). Dette kan lett bli forstyrrende dersom man aksepterer premissene for min analyse i nærværende arbeid, for den mekanismen jeg beskriver her, har et like umiskjennelig preg av å være en *drakjede* i Martinets forstand. Mitt prosessuelle fokus ligger jo ikke på den initiale tonen, men hele tiden på prominens-tonen H som formelig drar fram nye toner i venstre domenekant etter som plassen der blir bedre og bedre. Spørsmålet blir da om denne diakront baserte innsikten bør få konsekvenser for hvordan vi analyserer synkront, eller om synkronien like gjerne kan være konsekvent historieløs.

Blant annet for å få en mest mulig enhetlig beskrivelse av norsk prosodi, der vi blant annet ikke behøver å sondre typologisk mellom dialekter med og dialekter uten leksikalsk tone, ønsker jeg å foreslå en analyse som ikke inkluderer dette begrepet i det hele tatt. En slik sondring ville jo blinke ut Stord/Tysnes som tilhørende en annen typologisk gruppe enn de andre, og der finner jeg uheldig. I dette arbeidet har jeg lagt vekt på tonenes *funksjon*, og da var størrelser som *trykkstone*, *prominensstone* og *grensetone* sentrale. 'Leksikalitet' er egentlig langt vanskeligere å etablere som en funksjon på linje med de andre. Nettopp dette gjorde jeg imidlertid i kapittel I, for der regnet jeg med mulighet for en funksjonell stabling av det jeg kalte leksikalitet og trykkmarkering på L* i tonelag 2-systemer av L*HL]-typen på like linje med stabling av prominens og demarkasjon på H] i systemer av H*LH]-typen. Det siste synes å være en god beskrivelse, men det første ønsker jeg nå å gå bort fra.

16 Tonale funksjoner: en gjensnitt

Norske AP-domener avgrenses mot venstre av en primærtrykkstavelse. (Abrahamsen 2003: 8: trykkstavelsen *lisensierer* tonelagsrealiseringen). Uten primærtrykk, ingen tonelagsrealisering. Derfor er det selvsagt ikke uten grunn at den tradisjonelle høgtone/lågtone-dikotomien tok utgangspunkt i den tonale konfigurasjonen på trykkstavelsen. Likevel synes det å være slik at et gitt norsk prosodisk system ikke synes å hegne om tonaliteten på trykkstavelsen. Med det mener jeg at trykkmarkering ikke synes å stille spesifikasjonskrav til en tonal bigragsyter. Tvert om synes det å være slik at en hvilken som helst tone, L eller H, kan ta på seg å bidra til realisering av trykk, eller, om man vil, *metrisk* prominens. Trykktonen er simpelthen den tonen som til enhver tid okkuperer trykkstavelsen, og den havner der av årsaker som styres fra andre posisjoner i AP. Det samme synes å gjelde grensemarkering. Felles for metrisk (*) og demarkativ (J) markering er da at de, i AP-sammenheng, begge er kant-fenomener. En AP starter med en metrisk markert stavelse og ender med demarkativ markering. Kant-tonalitet synes altså ikke å være polaritets-sensitiv.

Med *fokal prominens* forholder det seg annerledes. Dette synes alltid å være en funksjon som innehas av en H-tone, og det ligger nær å anta at H har egenskaper som gjør den egnet til nettopp dette. Etter min analyse er nettopp denne tonen selve dirigenten i det prosodiske systemet og motoren i prosodisk utvikling. Derfor synes det mer hensiktsmessig å basere en norsk prosodisk typologi på hvordan denne sentrale aktøren oppfører seg. Jeg vil tentativt foreslå en tredeling etter det jeg vil kalle *initialfokalitet*, *medialfokalitet* og *finalfokalitet*. Av de dialektene jeg har undersøkt, vil Tysnes være en dialekt med initial fokalitet, Sokndal, Egersund og Stavanger vil ha medial fokalitet, og Haugesund og østnorsk får final fokalitet. Definisjonene blir slik:

Initial fokalitet foreligger når fokal prominens (H) er lokalisert til trykkstavelsen, altså når den i sin helhet ligger mot venstre domenekant.

Final fokalitet foreligger når fokal prominens (H) er lokalisert til siste stavelse i en AP, altså når den i sin helhet ligger mot høyre domenekant.

Medial fokalitet foreligger i alle andre tilfeller og innebærer at fokal prominens (H) har migrert bort fra absolutt domenekant i begge tonelag, og at i alle fall det ene tonelaget realiserer prominens på en medial stavelse.

Samtidig begrenser jeg tonenes funksjonspotensiale til å omfatte de tre kategoriene jeg nettopp omtalte: metrisk, fokal og demarkativ markering. Som før er det slik at flere av disse funksjonene kan falle sammen realisasjonsmessig, eller altså *stables*, slik jeg tidligere

metaforisk har uttrykt det. I systemene Tysnes – Oslo som er med i denne analysen, er det for øvrig bare Stavanger II eller ung-stavangersk, som har det vi kan kalle en u-stablet prosodi, altså at de tre aktuelle funksjonene bæres av ulike tonale konfigurasjoner. Det synes imidlertid ikke som om dette er en situasjon som språkssystemet foretrekker å være i, men er snarere simpelthen bare en av mange ulike trinn i en prosodisk utvikling.

Denne diskusjonen kan muligens gjenreise en terminologidiskusjon jeg var inne på i kapittel 1. Der konkluderte jeg med at trykk- og fokustoner var *prominenstoner*, mens grensetoner var en kategori for seg. Samtidig synes det klart at høyre domenegrense markeres på en meget salient måte i norsk, ikke minst i østnorsk med H som grensetone. Totalt sett kan det derfor mobiliseres argumenter for å si at prosodisk prominens i norsk forekommer når en av de tre nevnte funksjonene realiseres på en gitt stavelse.

Av de tre prominensfunksjonene skiller så fokal prominens seg ut fra de to andre. Både metrisk prominens og demarkativ prominens er binære funksjoner: De er enten 'av' eller 'på'. Fokal prominens, derimot, er et graduelt fenomen, enten vi ønsker å diskretisere prominensnivået ved merkelapper som 'ikke-fokal', 'fokal', 'emfatisk' o.l., eller vi simpelthen sier at fokal prominens realiseres trinnløst, ved plassering av H-toppen på ulike frekvensnivå. Dette, dvs. den ekspansjonsgymnastikken vi stadig utsetter H for når vi snakker, gjør denne tonen mer labil enn de andre, mer påvirkelig av pragmatiske faktorer og følgelig mer utsatt for endring over tid. Det gir den dermed statusen den har fått i min analyse - som motoren i prosodisk utvikling og endring. I tråd med min framstilling går også analysen i Bye 2005, et upublisert arbeid som på et mer teoretisk-fonologisk grunnlag kommer fram til konklusjoner som i høy grad er compatible med mine.

V

TONELAG I FLEKKEFJORD BYMÅL

Denne artikkelen presenterer en systematisk undersøkelse av tonale data fra Flekkefjord bymål. De gir støtte til observasjoner i Larsen (1970), som har vært mye diskutert i faglitteraturen, men ikke uten videre til analysen som Larsen gir. Derimot gir de støtte for påstanden i Lorentz (2003) om at det her opptrer tonelagsnøytralisering i visse kontekster. Slik nøytralisering forekommer ikke i geografisk nærliggende dialekter, og at det skjer i Flekkefjord, forklares ved å peke på karakteristiske trekk i tonelagsystemets grunnstruktur i nettopp denne varianten av norsk. Analysen i denne artikkelen viser at Flekkefjord har et tonelagsystem uten leksikalsk tone, noe som er av interesse i det pågående arbeidet med å etablere en norsk tonelagstypologi. Endelig påvises et fenomen som, i forlengelsen av svensk terminologi, kan kalles *Flekkefjord-knirk*. Dette fenomenet relateres til påstandene om forekomst av stød-liknende fenomener i dialekter på Sørlandet.

1 Innledning

I sin bok *Formverket i Flekkefjord bymål* kommenterer Erling Georg Larsen (1970: 9) ”et spesielt forhold som ikke tidligere har vært omtalt i målførelitteraturen”. Det dreier seg om prosodien i trykkstavelser med lav sonoritet: kort vokal og ustemt postvokalisk konsonant. Larsens analyse er at tonelag 1 ikke kan realiseres i slike stavelser, og han konkluderer overraskende nok med å si at ”Disse ordene får med andre ord aksent 2 istedenfor aksent 1.” Det kan til og med dreie seg om enstavelsesord som *saft* (n), eller om ordparet *safta* (n) og *safta* (v). En ville forvente at vi i det siste tilfellet ville få et minimalt par /¹safta/ vs. /²safta/, men det skjer ikke, ifølge Larsen. I stedet får begge disse ordene tonelag 2. Mest oppsiktsvekkende er likevel påstanden om tonelag 2 i enstavelsesord, siden domener på mer enn en stavelse normalt ses på som en forutsetning for at tonelag 2 skal kunne forekomme. Larsen peker også på likheten mellom sonoritetsbetingelsene for det fenomenet han observerer, og betingelsene for når stød forekommer og ikke forekommer i dansk (såkalt *stødbasis*) og spekulerer over om det her kan være tale om et resultat av språkkontakt i eldre tid (ibid.: 13ff).

Opplysningene om tonelagsrealiseringen er egentlig et sidetema i Larsens bok, som primært handler om morfologi. Likevel er det kanskje de prosodiske fenomenene som i ettertid har vakt størst interesse i samband med dette arbeidet. En rekke forskere har vist til Larsens framstilling; blant annet spiller den en vesentlig rolle i diskusjonen om forholdet mellom tonelag og stød i Liberman (1982). Larsen har for øvrig siden utdypet sine synspunkt

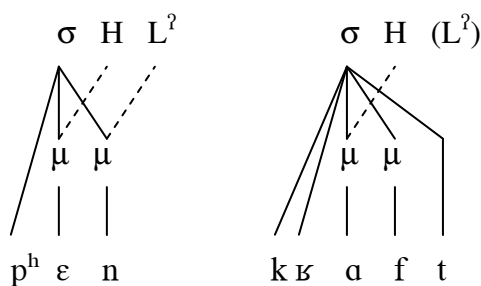

i et upublisert manuskript: ”Opplysningane om tonelag i Flekkefjord bymål – eit tilbakeblikk noen tiår etter.” (Larsen 2004).

Larsens observasjoner ble imøtegått av Monsen (1971). Han har morsmålskompetanse i Flekkefjord bymål, og hans introspektive analyse er at han har tonelag 1 i de ordene der Larsen hevder at tonelag 2 forekommer. Leser vi Monsens artikkel nøye, ser vi imidlertid at han egentlig ikke kommenterer hvorvidt han selv har ulik tonalitet i ordpar som *safta* (n) og *safta* (v), bare at han er sikker på å ha tonelag 1 i *safta* (n). Han forholder seg med andre ord ikke til noen mulighet for at tonelagsmotsetningen i visse kontekster kan nøytraliseres. Det han primært ønsker å reagere mot, er altså Larsens påstand om at så vel enstavelsesord som *saft* (n) og tostavelsesord som *safta* (n) har tonelag 2 i Flekkefjord.

I seinere tid er dette fenomenet vist fornyet interesse av Lorentz (2003). Han interesserer seg på generelt grunnlag for hva som skjer når det opptrer mangel på egnede tonebærere i et domene. Det kan, som i Larsens tilfelle, dreie seg om mangel på segmentalt materiale med tilstrekkelig sonoritet, men også tilfeller der sonoriteten i og for seg er høy, men der en gitt tonelagsmelodi inneholder flere toner enn realiseringsdomenet har stavelser.

Lorentz siterer Itô og Mester (1997), som beskriver dansk stød som en sammenpressing av tonesekvensen HL på én stavelse, noe som krever to tonebærende moraer.¹

FIGUR 1: Autosegmental representasjon av dansk stødbasis (fra Lorentz 2003)

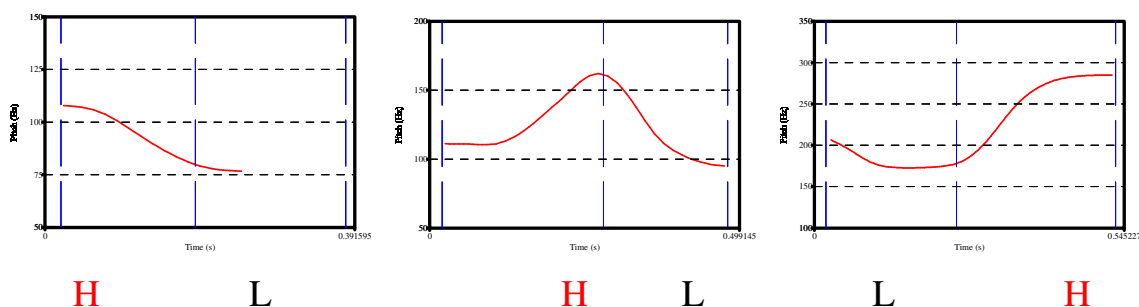
Domenet [kɸaft] vil da ikke kunne få stød, siden det ikke fins sonort materiale å realisere den glottaliserte L-tonen på. Dette blir også den typen domene som Larsen er opptatt av i sin framstilling av prosodien i Flekkefjord bymål.

Lorentz viser dessuten til egne data fra bergensk, som han også behandler i Lorentz (1995), der man i tostavelsesdomenet *enden* (n) skal realisere tre tonekomponenter på to stavelser i tonelag 2-melodien, nemlig LHL (L=lav, H=høy). Mens Goldsmith (1976) antok at man i slike domener vil få en opphoping sist i domenet og dermed en konturtone HL på siste stavelse, viser Lorentz at bergensk i stedet realiserer initialsekvensen LH som kontur på

trykkstavelsen, slik at man her får en tone pr. *mora* i den bimoraiske trykkstavelsen. I dette tilfellet er begge moraene knyttet til sonort segmentalt materiale, henholdsvis [ε] og [n].

Larsens opplysninger fra 1970 er naturlig nok interessante for Lorentz. Flekkefjord bymål blir ytterligere et eksempel på en dialekt der interessante ting foregår når plassen for tonelagsrealisering blir liten, i dette tilfelle når det bare er én sonorant mora i trykkstavelsen. Lorentz karakteriserer det systemet Larsen beskriver, som sannsynlig, men er skeptisk til den delen av analysen hans som går ut på at man får tonelag 2 i domeneene med lav sonoritet. Lorentz lanserer i stedet en hypotese om *tonelagsnøytralisering* i disse tilfellene (Lorentz 2003: 6f), men går ikke inn på noen nærmere analyse av dialekten for å dokumentere dette.

I egen forskning har jeg vært opptatt av den store prosodiske variasjonen i vestnorske dialekter. Hognestad (2006 [2004]) presenterer en analyse av tonelag i Stavanger bymål som leder til en mer generell hypotese om prosodisk utvikling i norsk. Jeg antar at en tendens til å forskyve den høye fokustonen H mot høyre² i domener som tillater dette, såkalt *peak delay*³, ligger til grunn for mye av den variasjonen vi finner i norsk prosodi i dag. De mest arkaiske dialektene vil da kunne være de som er uten *peak delay*, altså med en utpreget tidlig H-plassering, mens dialekter med grader av høyreforskyving må antas å ha fonologisert den forskjøvnede H-tonen i en ny posisjon. Også østnorske lavtonedialekter med finalt plassert H kan analyseres i lys av denne mekanismen, hevder jeg i dette arbeidet (ibid: 112).

FIGUR 2: Tonelag 1-konturer fra tre norske dialekter

I figur 2 ser vi tre eksempler på tonelag 1-realiseringer fra ulike dialekter over domener på to stavelser, der første stavelse er trykkstavelsen. De loddrette stiplede linjene markerer stavelsegrensene, og markeringene H og L indikerer høye og lave toner. Den venstre grafen, fra Tysnes i Sunnhordland, har maksimalt tidlig plassering av H-punktet, nemlig helt først i trykkstavelsen. Dette er altså en dialekt uten *peak delay* i tonelag 1. Det midterste eksempelet er fra Egersund i Rogaland, og der ligger H-punktet helt sist i trykkstavelsen. Vi kan beskrive

dette ved å si at Tysnes har H-assosiasjon til første mora i den bimoraiske trykkstavelen, mens Egersund har assosiasjon til andre mora. Høytonen er dermed forskjøvet i Egersund og fiksert i den nye posisjonen. Folk med morsmålskompetanse fra denne delen av landet vil uten videre kunne høre forskjell på tonelag 1-melodien i disse to vestnorske dialektene på grunnlag av ulik H-assosiering. Grafen til høyre er en tonelag 1-realisering fra østnorsk. Der er H-tonen forskjøvet ytterligere. Den er fonologisert i en posisjon helt sist i domenet, altså over i den trykklette stavelen.

Jeg antyder dessuten at ikke bare dialektforskjeller som de ovenfor viste, men også selve tonelagskontrasten i norsk kan ha vokst fram gjennom en *peak delay*-prosess, jfr. også Bye (2005). I en tenkt tidlig dialekt uten tonelagsmotsetning kan den generelle tendensen til forskyving av H ha vært mer uttalt i lange domener, der den tilgjengelige plassen jo er større (se også 3.3). Dermed kan vi i en og samme dialekt få ulik tonalitet i domener av ulik lengde, altså pluss/minus *peak delay*. Dette kan da tenkes å ha vært utgangspunktet for den utviklingen som Oftedal (1952) skisserer. Oftedal legger nemlig simpelthen til grunn at enstavelsesord og flerstavelsesord hadde ulik tonalitet, og at tonelagskontrasten oppsto da opprinnelige enstavelsesord gjennom ulike prosesser utviklet nok en stavelse, men beholdt den opprinnelige enstavelsestonaliteten. Denne forklaringen har med god grunn fått status som standardteori om tonelagenes fødsel. Argumentasjonen mangler imidlertid et ledd, siden Oftedal ikke gjør eksplisitt greie for noen mekanisme bak utviklingen av ulik tonalitet i domener av ulik lengde, men bare slår fast at den må ha vært der så tidlig som på 900-tallet:

[A]ll polysyllabic words in this period had the non-distinctive accent that later became Accent 2, while all sequences of one stressed syllable plus one or more stressless or weakly stressed syllables not belonging to the same word had the accentuation which later developed into Accent 1, as in the case of monosyllabic noun plus enclitic article. (Oftedal 1952: 221)

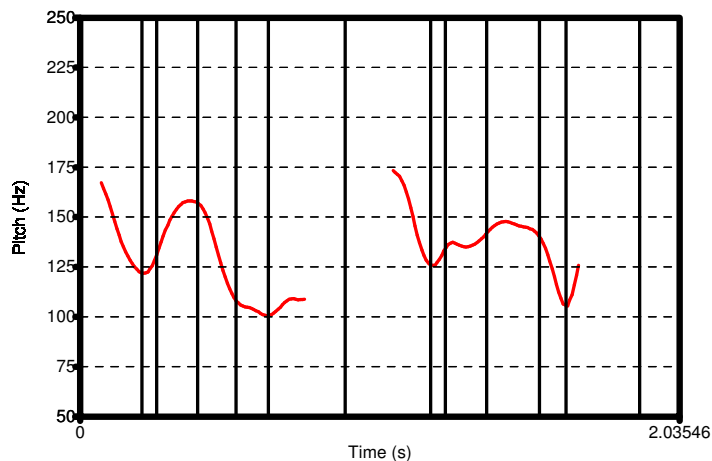
Oftedal sier heller ikke noe definitivt om hva denne forskjellen besto i reint fonetisk, men nevner at den kan ha vært ”of dynamic or musical nature, or both” (ibid.: 222). En *peak delay*-basert modell for beskrivelse av norsk tonogenesis gir fonetisk substans til Oftedals analyse, og den slekter også klart på en tradisjon som i Norden særlig henføres til Gösta Bruce og Eva Gårding, der for eksempel Bruce & Gårding (1978) bruker ulik timing av høytonepunkter som utgangspunkt for synkron typologisering av svenske dialekter.

2 Ny analyse av prosodien i Flekkefjord-området

I dette arbeidet vil jeg presentere instrumentalfonetiske data fra Flekkefjord,⁴ og jeg vil gi en analyse av dette materialet som både er relevant i mitt eget arbeid med prosodisk variasjon i moderne norsk, og som dessuten kan kaste ytterligere lys over de fenomenene som Larsen, Monsen og Lorentz har arbeidet med. I avsnittene 2.1 – 2.3 presenterer jeg grunntrekkene i tonelagssystemet i Flekkefjord, og i 2.4 viser jeg hva som skjer i de lavsonorante domene. I avsnitt 3 setter jeg forholdene i Flekkefjord inn i en større typologisk sammenheng og ser særlig på spørsmålet om privativitet i norske tonelagssystemer. Deretter relaterer jeg i avsnitt 4 mine funn til påstandene om stød-fenomener på Sørlandet og lanserer en ny hypotese om hva som kan ha vært det empiriske grunnlaget for disse påstandene. Avslutningsvis antyder jeg mulige utviklingsscenarier for prosodien i Flekkefjord i avsnitt 5, og også her viser jeg til andre norske dialekter, bl.a. i de tonelagsløse områdene rundt Bergen.

Jeg har laget et testbatteri som baserer seg på eksempelmaterialet fra Larsen (2004). Her inngår det lesing av regulære minimale tonelagspar (typen ¹*eiga* (n) / ²*eiga* (v)), og ordpar som ville være minimale par i andre dialekter, men der det på grunn av lav sonoritet i trykkstavelsen er tonelag 2 i begge ord, i følge Larsen (typen *lasset* / *Lasse*). I tillegg har jeg supplert med en del andre testord, som er plassert finalt i rammesetninger, og jeg har gjennomført et regulært intervju med hver informant og klipt ut relevante ytringer med tanke på videre analyse. I alle tilfeller har jeg analysert størrelser på fokusert aksentfrase-nivå (se 2.1), slik at samtlige grafer og formaliseringer skal være sammenliknbare. Til sammen har jeg gjennomgått mellom 50 og 80 lydfiler fra hver informant ved hjelp av analyseprogrammet PRAAT. De tre informantene mine er mellom 67 og 87 år gamle,⁵ og i dette arbeidet gjengir jeg data fra to av dem, med indeksene I og II. I enkelte tilfeller kan det være vanskelig for eldre mennesker å gjennomføre lesing av tekstforelegg, så derfor har jeg også lagt vekt på materiale som er tatt fra intervju-sekvensene, altså vanlig spontan tale. De grafiske framstillingene jeg gjengir i dette arbeidet, er laget ved hjelp av analyseprogrammet PRAAT, og de er representative for materialet som helhet.

Først viser jeg den regulære tonelagsmotsetningen i materialet, slik den framtrer ved maksimal sonoritet. Informanten leser her det minimale paret *bunnen* og *bonden*.

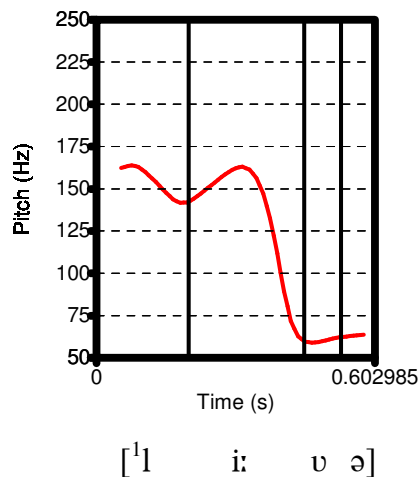
[¹b u n: ə n   ə ²b u n: ə n]

FIGUR 3: testparet "bunnen og bonden" (I)

Her må stavelsesskillet antas å ligge inne i den lange konsonanten [n:], som dermed blir ambisyllabisk. Det innebærer at den både fungerer som kodakonsonant i trykkstavelsen etter den korte vokalen [u] (for å danne basis for hovedtrykk), og som opptakt i stavelse nummer 2. Jeg kommenterer nå de to tonelagene hver for seg.

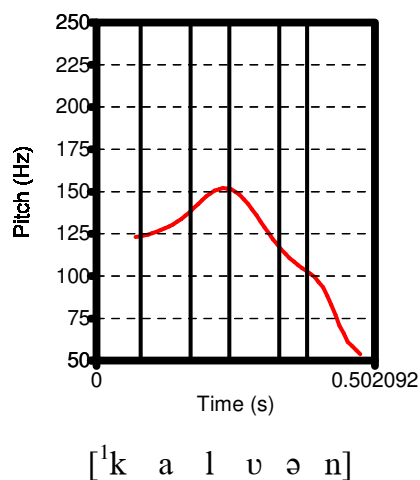
2.1 Tonelag 1

Her er det flere ting å merke seg. I tonelag 1-melodien ligger høypunktet tidlig i trykkstavelsen, nærmere bestemt på den korte vokalen [u]. En annen måte å si dette på, er at høytonen assosieres til den første av de to moraeene i den bimoraiske trykkstavelsen. Dette innebærer at dialekten ikke framviser *peak delay* i tonelag 1. Et annet påfallende trekk er en klar tendens til at fallet mot lav grensetone skjer allerede innenfor rammen av trykkstavelsen. Dette bekreftes av andre registreringer:

FIGUR 4: Utsnitt fra testsetningen ”Her lever me livet.” (I)

Dette gir en annen realisering enn den jeg beskriver i Hognestad (1997) for Egersund bymål:

FIGUR 5: Utsnitt fra testsetningen ”Eg trur han må ha meint kalven.” (Egersund bymål)

Her ser vi for det første en tonelag 1-realiserings som oppviser *peak delay*. H-punktet ligger i andre del av den bimoraiske strukturen [al] i trykkstavelen, ikke i første del, som i Flekkefjord. En sammenlikning med *bunnen* i figur 3 er instruktiv. Både *bunnen* og *kalven* har kort vokal pluss stemt konsonant som trykkbase, og mens Flekkefjord har høypunktet i vokalen, har Egersund det i konsonanten. Det innebærer altså en høyreforskyving tilsvarende én moraposisjon. Fallet mot lav tone skjer deretter ikke bratt i Egersund slik som i Flekkefjord, men tonen *interpoleres* mot grensetonen, dvs. faller suksessivt ned mellom to toner, her H og L. Nedenfor følger fonologiske representasjoner av tonelag 1-variantene i

Egersund og Flekkefjord. Symbolene for stavelse og mora er henholdsvis σ og μ , og de øvrige formalismene som benyttes, er disse: T^* angir en tone som bidrar til å signalisere hovedtrykk, $\underline{T}$ angir en tone som signaliserer grader av fokal prominens og $T]$ er en grensetone. Her bør det også bemerkes at selv om de melodiske konfigurasjonene som formaliseres, gjerne kalles *tonelagsmelodier*, er det i virkeligheten snakk om formalisering av prosodien i *aksentfraser*, hvilket vil si spennet fra og med en hovedtrykkstavelse og fram til neste hovedtrykk. Termene fokustone og grensetone relaterer seg da til dette prosodiske frasenivået. Når enkeltord leses og analyseres i isolasjon, anses de for å utgjøre komplette fokuserte aksentfraser med realisering av samtlige tonekomponenter på dette nivået. Ellers kan en og samme tone inneha flere av de nevnte funksjonene, og de diakritiske markeringene vil avspeile dette. $\underline{T}^*$ er slik sett en tone som både bidrar til trykkmarkering og samtidig er den tonen som frekvens-ekspanderes i fokalt øyemed. Assosiasjonslinjene mellom moraposisjoner og toner brukes i dette arbeidet primært som navigasjonsredskaper for å avspeile overflatetonaliteten i materialet. I avsnitt 3 kommer jeg i noen grad tilbake til mer teoretisk motiverte vurderinger av prosodien.

FIGUR 6: Tonelag 1 i Egersund og Flekkefjord

Her ser vi for det første hvordan høytonen er ulikt plassert i de to dialektene, og dernest hvordan grensetonen oppfører seg ulikt. Her tenker jeg slik at den finale lavtonen også i Flekkefjord faktisk er en grensetone, og som sådan assosieres den med domenegrensen etter andre stavelse. En tenkt dialekt med tidlig $\underline{H}^*$ -assosiering, som i Flekkefjord, og deretter et interpolert fall mot $L]$, ville ha fått en representasjon uten den doble assosiasjonslinjen som er satt inn i Flekkefjord-representasjonen. Den indikerer at $L]$ -tonen spres så langt den kan mot venstre i retning av $\underline{H}^*$. Det perseptuelle inntrykket dette skaper, er det samme som grafene i figur 3 og 4 viser, nemlig et HL-fall som realiseres innenfor rammen av trykkstavelsen.⁶

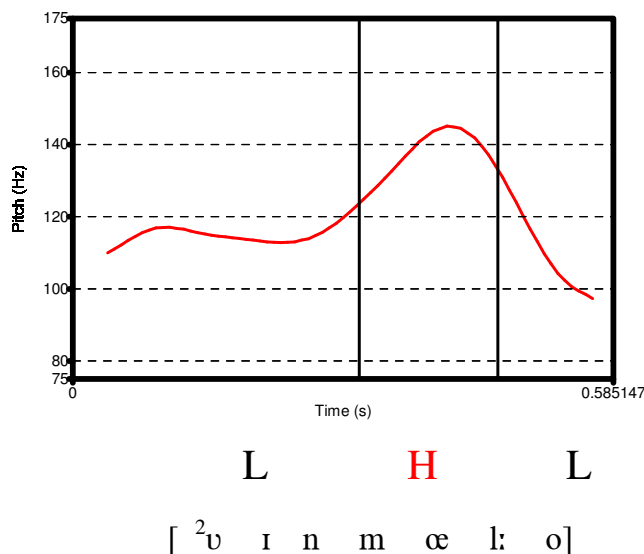
Dette gir en annen situasjon enn den som er kjent fra andre dialekter, men da tenker jeg ikke på $L]$ -spredningen i og for seg. I Hognestad (1997) rapporterer jeg om uttalt $L]$ -spredning i Egersund bymål, men da begrenset til alle post-trykkstavelser. Det innebærer at

final L] spres mot venstre i frasen til og med den første trykklette stavelsen. Flekkefjord går altså ett skritt lenger og sprer L] inn i selve trykkstavelsen. Det som i utgangspunktet muliggjør dette, er selvsagt den tidlige H*-assosieringen, som medfører at en mora i trykkstavelsen er ledig på markedet, så å si.

Denne forskjellen mellom Egersund og Flekkefjord er det helt essensielt å få fram, dels fordi den er så lett registrerbar reint perseptuelt (også for ikke-fagfolk), og dels fordi det vi ser i Flekkefjord, er en tonal HL-sammenpressing på trykkstavelsen som kan minne om dansk stød. Dette tar jeg opp til nærmere drøfting i 4.

2.2 Tonelag 2

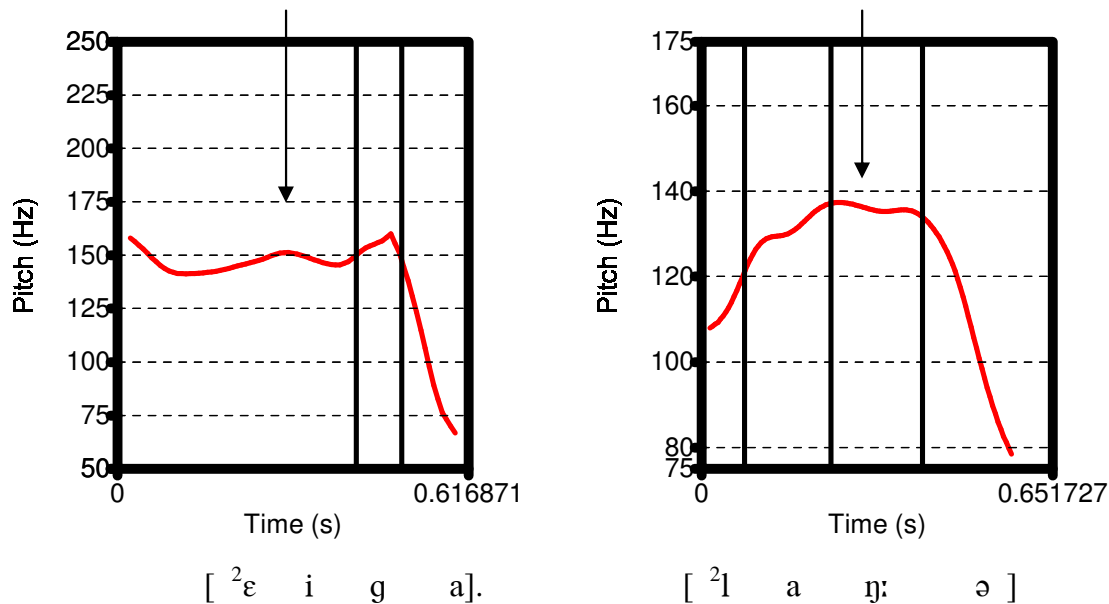
Tonelag 2-melodier i sørvestnorske dialekter får ofte analysen L*HL], slik tilfellet også er med Egersund bymål i Hognestad (1997). Her er situasjonen at trykkstavelsen bærer en lav tone L*, og at fokustonen H følger på neste stavelse. Er det snakk om et tostavellesdomene, vil den andre stavelsen også romme grensetonen L], og resultatet blir konturen HL] på andrestavelsen. I trestavellesdomener vil det blir realisert én fonologisk tone pr. stavelse:

figur 7: Utsnitt fra testsetningen "Eg trur han må ha meint vindmølla." (Egersund bymål)

Det første som springer oss i øynene i Flekkefjord-materialet, er hvor tidlig i domenet H-toppen ligger i tonelag 2. Verken i figur 3 eller den følgende figur 8 kan det være tvil om at den kommer allerede i siste del av trykkstavelsen, jfr. markeringen med piler i figur 8. (Bevegelsen på og rundt [g] er en mikroprosodisk effekt utløst av plosivartikulasjonen).

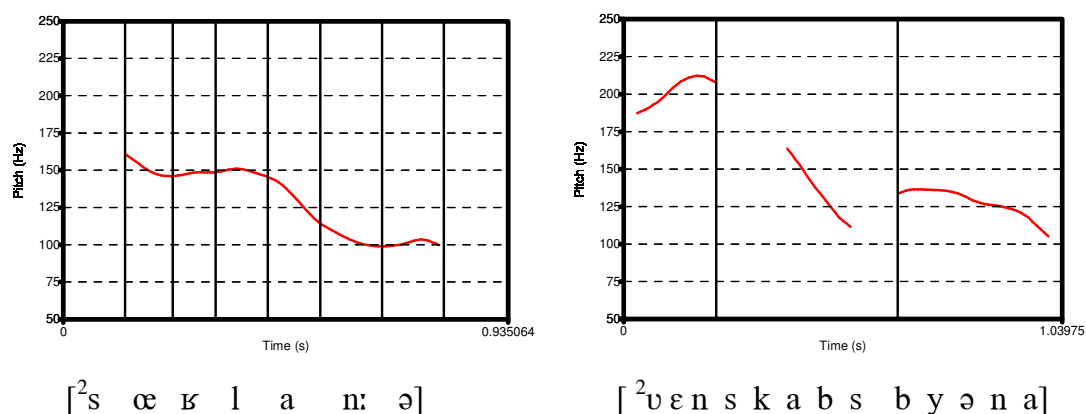
FIGUR 8: Utsnitt fra testparet "eiga (n) og eiga (v)" (I) + utsnitt fra testsetningen "Han heiter Jan Lange" (II)

Her må vi huske at flekkefjordsk tonelag 1 hadde maksimalt tidlig H-plassering, altså uten spor av *peak delay*. Her ser det nå ut til at denne dialekten har samme H-plassering i tonelag 2 som Egersund har i tonelag 1, altså på siste mora i trykkstavelsen, tilsvarende en *peak delay* på én moraposisjon. Spørsmålet som da reiser seg, er hva som skjer i Flekkefjord på den første moraen i trykkstavelsen i tonelag 2. Finner vi en lavtone L her, slik at totalmelodien blir L*HL] også for Flekkefjords vedkommende, og der L*H realiseres som en kontur på trykkstavelsen? Det ville i så fall tilsvare den situasjonen som Lorentz (1995) rapporterte om fra Bergen.

I Hognestad (2006 [2004]) er det et hovedpoeng at initiale lavtoner i norske tonelag er en sekundær konsekvens av *peak delay*. Når H forskyves ut av trykkstavelsen, skjer etter hvert en reanalyse i to deler: *Peak delay* fonologiseres slik at H får assosiering til stavelse nummer 2. Tonegangen i trykkstavelsen domineres nå av en stigning mot dette H-punktet, og startpunktet for stigningen reanalyseres som en 'ny' fonologisk tone L*. Dette er også i samsvar med det som i tonologien er kjent som OCP, *the obligatory contour principle*, jfr. Goldsmith (1976: 36) og Kenstowicz (1994: 322ff), som sier at to nabotoner alltid vil være av motsatt polaritet. Figur 7 ga et eksempel på dette med L*HL]-strukturen i tonelag 2 fra Egersund bymål. Denne initiale lavtonen er også lett å motivere ut fra kurveformene. Uansett hvor sluttpunktet for foregående tonelagsfrase ligger, vil vi i denne dialekten regelmessig se et lite fall i tonekurven ned mot dette lavpunktet.

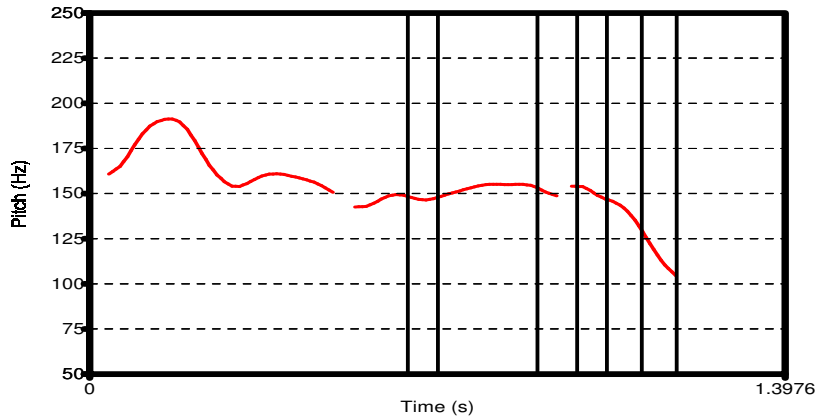
I tonelag 2-realiseringene i figur 8 er empirien tilsynelatende ikke helt entydig. I lesingen av *Lange* kan man tilsynelatende finne empirisk støtte i kurveformen for å regne med en initial L* i tonelag 2 også i Flekkefjord. Her kan vi imidlertid like gjerne se startnivået på kurven som en interpolering fra grensetonen L] i foregående tonelagsfrase. Informant II har her sagt ”Han heter Jan *Lange*”, mens informant I i den første grafen bare har lest det minimale paret *eiga* (n) og *eiga* (v), og der den tilsvarende interpoleringen unnagjøres i løpet av bindeordet *og*, som ikke er med i grafen. Spørsmålet er altså om vi har med en L*H-kontur på trykkstavelsen å gjøre, eller om vi bare ser én fonologisk tone, som da blir H*. Det siste er jo måten vi regelmessig analyserer tonelag 1 i høytonedialekter på. For eksempel regnet jeg ikke med noen initial lavtone i *kalven* (figur 5), bare en stigningsfase mot den forskjøvne H*, som er eneste fonologiske tone i trykkstavelsen.

I Flekkefjord-materialet burde domener på mer enn to stavelser være særlig aktuelle å studere, siden de byr på god plass til en eventuell initial L*. Figur 9 gir to meget karakteristiske registreringer:

FIGUR 9: Utsnitt fra setningen ”Ligger Flekkefjord på Sørlandet eller Vestlandet?” (I) + utsnitt fra setningen ”Og så var vennskapsbyen til (= av) Bergen på besøk.” (II)

I [²sæɾlan:ə] er det neppe rom for å analysere inn noen initial L*,⁷ og i [²vɛnskabsbyəna] kommer det tydelig fram at H ligger i trykkstavelsen, og at vi følgelig har H* også i tonelag 2. Figur 10 viser en hel ytring, men tendensen blir fremdeles den samme:

[²n e: d ʁ ə l i]

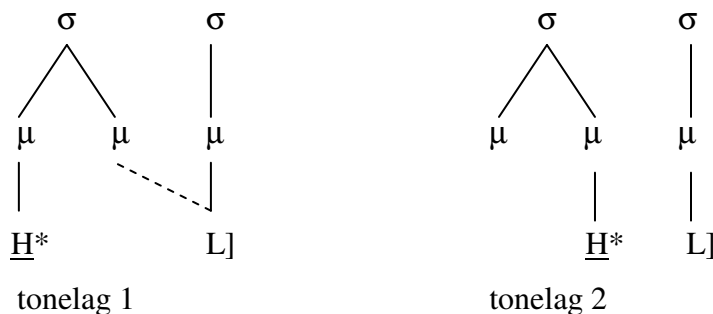
FIGUR 10: Testsetningen ”Ho heiter Nedrelid.” (II)

Dermed er situasjonen at både tonelag 1 og tonelag 2 i denne dialekten får den fonologiske representasjonen $\underline{H^*L}$, og at begge tonelagene dermed har samme tonale kompleksitet når det gjelder antall toner.

Den tradisjonelle termen *høytonedialekt* er egentlig nokså problematisk, siden selve definisjonskriteriet, høy tone på trykkstavelen, bare gjelder uten forbehold i tonelag 1 (Christiansen 1954). Dermed blir definisjonen nokså omstendelig og mister egentlig en del av sin legitimitet. I Flekkefjord har vi imidlertid åpenbart med en genuin høytonedialekt å gjøre, som fullt og helt oppfyller kriteriet om høy tone på trykkstavelen i alle prosodiske domener.

2.3 Sammenfatning av tonelagsanalysen for Flekkefjord

Tonelagene i Flekkefjord må etter dette analyseres slik, her vist over tostavellesdomener:

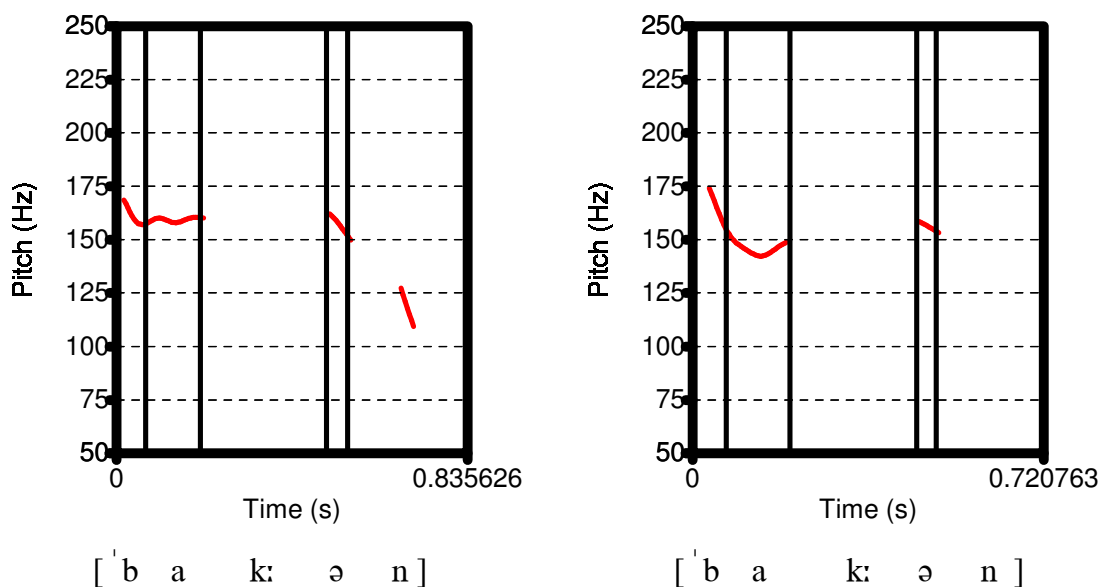
figur 11: Tonelagssystemet i Flekkefjord bymål

Har vi en tredje stavelse i tonelag 2-området, slik som i *Sørlandet* og *Nedrelid*, blir stavelse nummer to tonalt uspesifisert og bærer bare sin del av fallsekvensen ned mot grensetonen L] på siste stavelse. Her skjer det uansett ikke noen L]-spredning som i tonelag 1. Når det gjelder kompleksitet, kan man dermed til og med hevde at tonelag 1 i Flekkefjord er det mest komplekse, siden vi her får L]-spredningen i tillegg til $\underline{H}^*L]$ -konfigurasjonen.

Denne analysen har en interessant konsekvens. Når tonelagskontrasten konstitueres av en $\underline{H}$ -flytting tilsvarende kun én moraposisjon innenfor rammen av trykkstavelsen, vil sonoritetsforholdene i trykkstavelsen være av avgjørende betydning. Når vi har trykkstavelser der bare en av de to moraene er sonorant, vil vi nettopp kunne få den situasjonen som E.G. Larsen i sin tid observerte. Da blir også nøytraliseringsanalysen i Lorentz (2003) svært plausibel. I 2.4 legger jeg fram empiriske eksempler på slike domener og en analyse av dem.

2.4 Tonelagsrealisering i domener med begrenset sonoritet

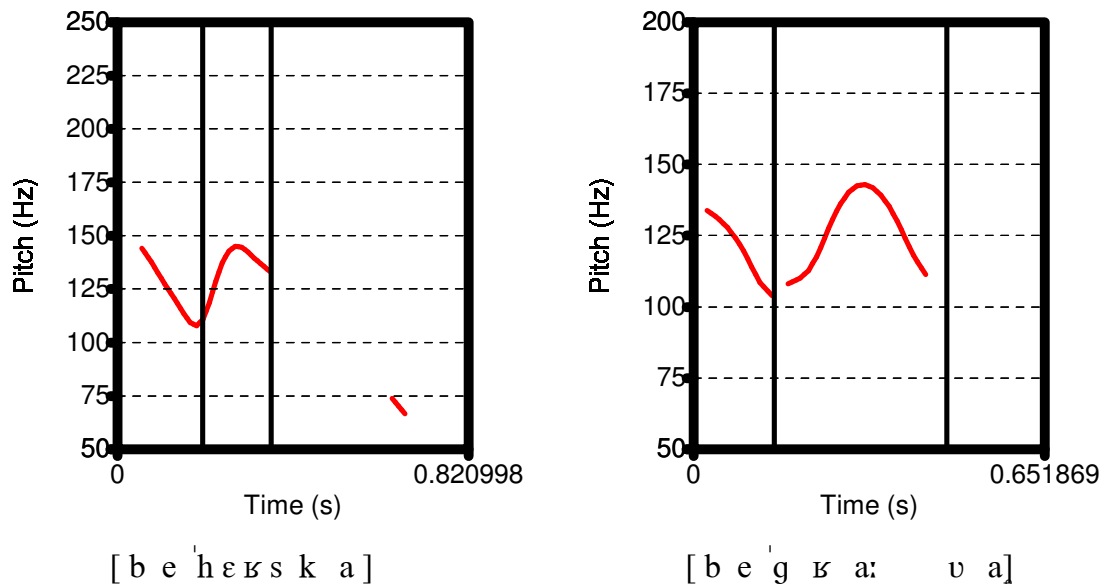
De data som skal presenteres her, er fra domener med kort vokal pluss ustemt konsonant i trykkstavelsen, altså slike domener som lå til grunn for Larsens kontroversielle påstand om forekomst av tonelag 2 der man skulle forvente tonelag 1, typen *saft* (n) og *safta* (n). Larsens påstand var altså at i slike domener får vi uansett tonelag 2, aldri tonelag 1.

FIGUR 12: Testparet "bakken" (av *en bakk*) og "bakken" (av *en bakke*) (I)

Figur 12 viser et ordpar som man skulle vente var et minimalt tonelagspar, men der det i følge Larsens analyse er tonelag 2 i begge ord i Flekkefjord bymål på grunn av sonoritetsforholdene. Larsen kan umiddelbart gis rett i at det reint auditivt ikke opptrer noen

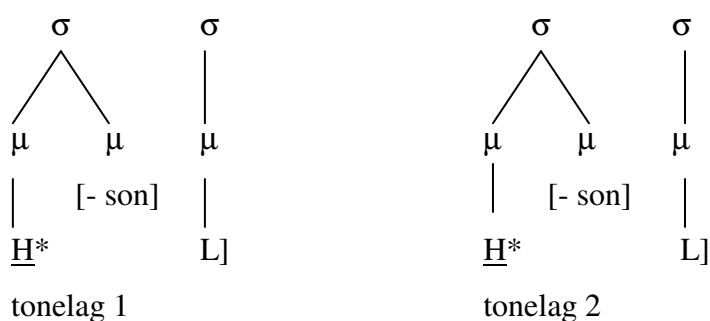
forskjell mellom disse ordene. Forskjellene i de to grafene er også minimale. Ulikhetene i trykkvokalene er utvilsomt av reint mikroprosodisk art, og den finale kodakonsonanten [n] har henholdsvis lav og manglende sonoritet i de to lesingene. La oss så se på lesinger av ordene *beherska* og *begrava*:

FIGUR 13: Utsnitt fra testparet "herska og beherska" + utsnitt fra testparet "grava og begrava" (II)

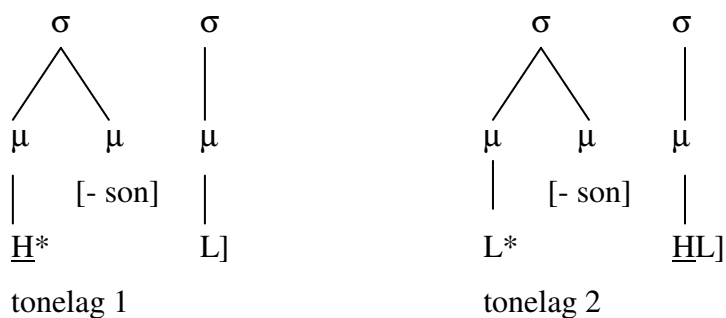
Beherska og *begrava* er to ord som begge vanligvis anses for å ha tonelag 1, men som har *ulik* sonoritet i trykkstavelsen⁸. I Larsens framstilling ville *begrava* fortsatt være et tonelag 1-ord, mens *beherska* ville bli uttalt med tonelag 2 i Flekkefjord. Og faktum er at her er det helt klart en auditiv forskjell mellom de to ordene, i motsetning til ordparet i figur 12. Faktisk er denne forskjellen vel så stor som det man kan få inntrykk av gjennom de grafiske representasjonene. I *begrava* fortsetter nemlig fallfasen reint auditivt gjennom hele vokalen [a:], slik at fallet innenfor rammen av trykkstavelsen framstår enda mer uttalt enn det som kommer fram visuelt. Forholdet er at informantens stemme mot slutten av [a:] blir så lavfrekvent at analyseprogrammet simpelthen ikke klarer å måle den, og derfor kommer siste del av fallfasen simpelthen ikke fram i figuren. Denne tendensen til *knirkestemme* er for øvrig meget karakteristisk for den før omtalte komprimeringen av HL-sekvensen i tonelag 1 i Flekkefjord. Mer om dette i 4.

Etter dette kan vi lage en formell representasjon av tonelagene i denne dialekten slik de realiseres når det bare foreligger én sonorant mora i trykkstavelsen:

figur 14: Tonelagssystemet i Flekkefjord bymål i lavsonoritetsdomener

Som vi ser, får vi full tonelagsnøytralisering i disse domenene. Samtidig kan min analyse gi en forklaring på hvorfor akkurat denne dialekten har nøytralisering i domener med lav sonoritet, mens for eksempel Egersund bymål ikke har det. Det skyldes utvilsomt det faktum at tonelag 2 ikke har noen initial lavtone, bare en forskjøvet $\underline{H^*}$. Når det ikke er to moraer til å foreta skyveoperasjonen på, må $\underline{H^*}$ i tonelag 2 ta til takke med den ene moraen som foreligger, og dermed plasseres denne tonen akkurat der den også ligger i tonelag 1. Her kommer til sammenlikning en representasjon av hvordan tonelagene i Egersund bymål realiseres i denne typen situasjon:

FIGUR 15: Tonelagssystemet i Egersund bymål i lavsonoritetsdomener

Også her skjer tilpassinger til de segmentale forholdene, som vi ser. I tonelag 1 skjer akkurat det samme som i flekkefjordsk tonelag 2, nemlig at det som skulle ha vært en forskjøvet $\underline{H^*}$, må realiseres uforskjøvet på den ene tilgjengelige moraen i trykkstavelsen. Det samme må selvsagt skje med den første tonen i tonelag 2, men siden denne tonen er L^* i denne dialekten, opprettholdes tonelagskontrasten også når sonoriteten er minimal.

2.5 Lavsonorante domener i Flekkefjord: tonelag 2 eller tonelagsnøytralisering?

Spørsmålet som da gjenstår, er om det kan påvises noen sannsynlig grunn til at E.G. Larsen helt spesifikt mente at det var tonelag 2 han hørte i de lavsonorante Flekkefjord-domenene. Også det gir mine data et grunnlag for å svare på. Allerede figur 13 gir oss en pekepinn, for her ville Larsen altså ha analysert *beherska* som tonelag 2 og *begrava* som tonelag 1. Og som jeg kommenterte, er det uomtvistelig en tonal forskjell mellom de to realiseringene. Ovenfor kommenterte jeg bare det som skjer i Flekkefjord ved lav sonoritet i tonelag 2. Men av de formelle representasjonene ser vi at også tonelag 1 påvirkes (sammenlikn figurene 14 og 11). Der er det L]-spredningen det går ut over når sonoriteten er lav. Den skulle jo gå nettopp så langt som til den moraen som i dette tilfellet er ikke-sonorant. Dermed kan ingen spredning dit skje, HL-fallet i trykkstavelsen uteblir og grensetonen høres følgelig bare der den er hjemmehørende, nemlig i domenegrensen.

Her kan det være instruktivt å betrakte trykkstavelsen som den delen av domenet der de viktigste perseptuelle signalene for tonelagsbestemmelse sendes. Denne stavelsens perseptuelle prominens gjør den til et blankpusset tonalt vindu som er lett å 'se' gjennom. Dersom vi konsentrerer oss utelukkende om de delene av tonelagsmelodiene som persiperes gjennom dette tonale vinduet ved full sonoritet i domenet, blir resultatet for Flekkefjords vedkommende HL i tonelag 1 og H i tonelag 2, altså igjen et perspektiv som gjør tonelag 1-melodien til den mest komplekse. Det komprimerte HL-fallet i trykkstavelsen blir altså det som mer enn noe annet konstituerer tonelag 1 reint perseptuelt. I lavsonorante domener er det altså nettopp dette fallet som ofres, og det som da gjenstår, er H-tonen som normalt er det perseptuelle tonelag 2-signalet, men som altså her realiseres uforskjøvet.

Dette siste gjør at det tross alt ikke er noen god karakteristikk å si at disse ordene har tonelag 2. I likhet med Lorentz vil jeg stille meg avvisende til denne delen av Larsens analyse og i stedet snakke om tonelagsnøytralisering. Som jeg har vist, skjer det tilpasninger i begge tonelag i disse domenenene, slik at nøytraliseringsproduktet ikke har absolutt fonetisk likhet med noen av tonelagene slik de framstår i sine mest karakteristiske former. I figur 12 har da de to variantene av *bakken* tonelagsnøytralisering, og i figur 13 er det samme tilfelle med *beherska*, mens *begrava* har udiskutabel tonelag 1-melodi, siden HL-fallfasen der kan realiseres i fullversjon.

Selv om vi etter dette ikke godtar Erling Georg Larsens påstand om at domener med lav sonoritet får tonelag 2 i Flekkefjord, skulle min analyse ha demonstrert hinsides tvil at hans *observasjoner* i bymålet var helt korrekte. Og det han observerte, er altså etter mitt syn en sekundærkonsekvens av et tonelagssystem som skiller seg fra det vi finner i svært mange

andre norske dialekter: Tonelag 2 i Flekkefjord-området har ikke 'en tone ekstra', det som gjerne kalles *leksikalsk tone* i konvensjonelle tonelagsanalyser. Begge tonelagene har $\underline{H^*L}$ -struktur, noe som disponerer for sammenfall i visse kontekster. Dette reiser spørsmål av prinsipiell interesse, som jeg tar opp i neste avsnitt.

3 Tonelagskompleksitet i moderne norsk

Settet av data og analysene som er presentert i 2, reiser også mer teoretisk orienterte spørsmål. Når det nå viser seg at det fins dialekter der tonelagskontrasten ikke kan beskrives ved tilstedeværelse eller fravær av en leksikalsk tone, kan det føre til konsekvenser for selve beskrivelsesformatet for norske tonelag. En dialekt som realiserer tonelagskontrasten ved hjelp av en $\underline{H^*L}$ -melodi i begge tonelag, griper dessuten rett inn i en diskusjon som har vært ført i norsk tonologi i alle fall siden Haugen og Joos (1952), nemlig om det er mulig å beskrive *samtlig*e norske dialektprosodier ved å anta at en og samme intonasjonelle melodi realiseres i ulike koplinger mot segmentplanet. Slike spørsmål blir tatt opp til drøfting i det følgende.

3.1 Spørsmålet om leksikalsk tone i norske tonelag

I så godt som alle analyser av norske tonelag kommer forskerne fram til at tonelag 2 er mer komplekst enn tonelag 1. I autosegmentalt orienterte beskrivelsesmodeller noteres dette som en ekstra initial tonekomponent i tonelag 2, oftest en registertone (regelmessig L i vestnorsk og H i østnorsk). Eksempler på slike analyser finner vi i Lorentz (1995), Hognestad (1997), Riad (1998) Kristoffersen (2000), Abrahamsen (2003). Denne tonekomponenten kalles altså leksikalsk tone, en term som legger til grunn at denne tonen på en eller annen måte må kodes inn i leksikonrepresentasjonen til ord som skal ha tonelag 2. Dermed blir det denne tonen som framfor alt konstituerer selve tonelagskontrasten, for videre er analysen gjennomgående slik at det som følger etter denne leksikalsk innsatte tonen, er en forskjøvet tonelag 1-melodi. Dette kommer klart fram når vestnorske tonelag beskrives med en HL / LHL-struktur, mens østnorske dialekter anses for å ha LH / HLH.

I den seinere tid har det i noen få arbeider blitt presentert data fra vestnorske dialekter som ikke synes å falle uproblematisk inn i dette analyseformatet. Hognestad (2006 [2004]) nevner dialekten på Tysnes i Sunnhordland som kandidat til å bli analysert med en HL-melodi i begge tonelag, og hvor kontrasten som likevel er der, konstitueres av en *peak delay* tilsvarende én moraposisjon. Den samme typen analyse gjør jeg i dette arbeidet altså gjeldende for Flekkefjord-materialet.

Kristoffersen (2006a) arbeider med en dialekt med geografisk nærhet til Tysnes, nemlig Bergen bymål, og han tviler på om den konvensjonelle analysen med en initial L i tonelag 2, jfr. Lorentz (1995) er velbegrunnet i denne dialekten. Han sier dette om sine data:

These data instead suggest an alternative hypothesis where both accents consist of a HL melody, and the contrast between them is constituted by different timing. In accent 1 the H coincides with the stressed syllable, while in accent 2 it is associated with the post-stress syllable instead. The delay, however, cannot be attributed to the presence of a low tone on the stressed syllable, in parallel to the initial high tone assumed for East Norwegian accent 2. Rather, the delay must be encoded directly into the grammar in some way. (Kristoffersen 2006a: 66)

Dette beskriver likevel et litt annet system enn det jeg mener å finne på Tysnes og i Flekkefjord, selv om det også der kan være snakk om en timing-effekt. Formulert i begrepsapparatet jeg har brukt i dette arbeidet, regner Kristoffersen med en *peak delay* i bergensk tonelag 2 som går ett steg videre enn det jeg beskriver i mine data fra Flekkefjord. I Bergen assosieres høytonen til moraen i den trykklette stavelsen, altså mora nummer tre regnet fra trykkstavelsens begynnelse. Min Flekkefjord-analyse regner som vist med assosiasjon til mora nummer to, og da befinner vi oss altså fremdeles i hovedtrykkstavelsen. En overraskende konsekvens av at H i tonelag 2 hos Kristoffersen assosieres til den trykklette stavelsen i Bergen, blir at den første stavelsen i utgangspunktet er tonalt uspesifisert, eventuelt at kan den få en spredd lavtone som egentlig er grensetone i foregående domene. Dette er i høy grad uventet, for det innebærer i så fall at en hovedtrykkstavelse kan være tonalt uspesifisert i norsk.

3.2 Privatitetshypotesen

Endelig må vi i denne oversikten inkludere Kristoffersen (2006b), som på brei basis behandler dette spørsmålet, og da på grunnlag av en annen språkvariant som vanligvis blir ansett for å ha leksikalsk tone, nemlig standard østnorsk. Kristoffersens problemstilling dreier seg ellers om *markerthet* og knytter seg i denne sammenhengen til Lahiri et al. (2005), der det hevdes på generelt grunnlag at det er tonelag 1 som er det markerte tonelaget. Dette er nettopp en analyse som problematiserer forholdene rundt den leksikalske tonen, som jo har gitt grunnlaget for å regne tonelag 2 som markert og tonelag 1 som umarkert. Denne tradisjonelle analysen beskriver tonelagskontrasten som en *privativ* kontrast, altså ved å tillegge det ene tonelaget en komponent som det andre ikke har. Både Kristoffersens analyse av materialet fra Bergen og mine analyser fra Tysnes og Flekkefjord problematiserer privatitetstenkningen, i den forstand at den essensielle tilleggskomponenten i tonelag 2 ser ut til å mangle i disse

dialektene. Dermed er grunnlaget lagt for å diskutere hvorvidt man bør regne med to grupper av norske dialekter, der den ene har en privativ tonelagskontrast og den andre ikke har det. Alternativt kunne man kanskje tenke seg at også en gjennomført $\underline{H}^*L$ -dialekt som den i Flekkefjord, fonologisk sett har et privativ tonelagssystem, men at det her foreligger assosieringsforhold som gjør at den underliggende privativiteten ikke kommer fram (eller i alle fall tilsløres) på overflaten.

Kristoffersen (2006b) prøver ut et tredje alternativ, som leder til den sistnevnte analysens antitese. Han prøver å legge et grunnlag for å anta at *ingen* norske dialekter er tonalt privative i fonologien, men at det vi observerer på overflaten og som er blitt tolket som en ekstra leksikalsk tone i tonelag 2, nettopp er et overflatefenomen og intet annet, og som skyldes ulike assosieringsprinsipper (eller *constraint*-forhold i Kristoffersens optimalitetsteoretiske analyse). Han går til angrep på privativitetshypotesen ved nettopp å velge data fra en av de prototypisk privative dialektene, standard østnorsk.

En interessant konsekvens av Kristoffersens analyse er at *tonelag 1 i flerstavellesord* blir stående som det markerte alternativet. Ingen av tonelagene får markerhetsstatus på grunnlag av en ekstra fonologisk tone, men tonelag 1 får det ved en underliggende link mellom lav tone og trykkstavelsen. Dette anser jeg som noe av det mest tiltalende ved denne analysen av østnorsk, siden den blinker ut den østnorske L^* som markert, i forhold til den generelle tendensen i verdens språk til å forbinde høy tone med metriske hodekomponenter, som en trykkstavelse i moderne norsk jo er.

3.3 Privatitet i Flekkefjord?

Det ligger utenfor rammen av dette arbeidet å ta opp de typologiske perspektivene omtalt i 3.2 i sin fulle bredde. Her skal jeg bare knytte noen få kommentarer til mitt materiale fra Flekkefjord i lys av den nyetablerte analysetradisjonen, og ellers henviser mer bastante konklusjoner til videre forskning.

Som nevnt byr Flekkefjord-materialet på en utfordring for de tradisjonelle privative analysene av tonelagskontrasten. Mer presist sagt: Utfordringen er et faktum dersom antall fonologiske toner er det eneste relevante grunnlaget for å konkludere med privatitet eller ei, siden det her heller ikke på den fonetiske overflaten er mulig å etterspore noen ekstra tonekomponent i tonelag 2. Videre må det sies at mine egne analyser i dette arbeidet utvilsomt ligger åpne for kritikk i retning av at de er for overflatenære, altså at det jeg viser fram, er mer fonetikk enn fonologi. Tillat meg å rekapitulere et antall tonelag 2-konfigurasjoner, slik de framtrer i analyser av en rekke vestnorske dialekter:

litteraturreferanse	dialekt	${}^2\sigma$		σ
		μ	μ	μ
Hognestad (dette arbeidet)	Flekkefjord, nøytralisert	<u>H</u>	[-son]	L
”	Flekkefjord		<u>H</u>	L
Hognestad (2006)	Tysnes		<u>H</u>	L
Lorentz (1995)	Bergen	L	<u>H</u>	L
Kristoffersen (2006a)	Bergen	?		<u>H</u> L
Hognestad (1997)	Egersund		L	<u>H</u> L
Hognestad (2006 [2004])	Stavanger	H	L	<u>H</u> L

FIGUR 16: Tonelag 2-analyser i ulike vitenskapelige arbeider etter 1995

Hovedpoenget her er å se hvordan fokustonen H på overflaten plasserer seg ulikt i ulike dialekter, og hvilke konsekvenser denne plasseringen får for tonaliteten først i domenet. Min fonologiske analyse har vært diakront basert ved å legge til grunn en *peak delay*-prosess, og dersom man fortsatt tillater grader av overflatenærhet i analyser, kan man si at denne prosessen etter hvert *produserer* potensielt privative systemer, i og med at H gradvis skyves så langt at det muliggjør tonal innovasjon ved domenestart.

I figur 16 er det analysene i Lorentz (1995) og Kristoffersen (2006a) som er mest problematiske sett fra en slik synsvinkel. I Lorentz' analyse er H* fremdeles lokalisert i trykkstavelsen, og her kan det å regne med en initial L i tillegg, virke som et utslag av privativ systemtvang. Spørsmålet ville da i neste omgang være om denne dialekten også burde analyseres slik jeg analyserer Tysnes og Flekkefjord. Er situasjonen i Bergen derimot slik Kristoffersen beskriver, skaper min modell et annet problem, for her har H krysset stavelsesgrensen, og da disponerer *peak delay*-analysen for en reanalysert fonologisk L* på trykkstavelsen, som ikke figurerer i Kristoffersens analyse.

Dette formatet gir altså en beskrivelse av Tysnes og Flekkefjord som prototypisk ikke-privative, mens Egersund og Stavanger blir privative. Bergen ville da måtte sluttes til en av disse gruppene, basert på nærmere granskning.

Innenfor rammen av dette arbeidet velger jeg å ikke gå videre med analyser som følger opp tankene i Kristoffersen (2006b). I typologisk orienterte studier der man vil prøve ut

modeller som i stor grad henviser variasjonsfenomenene til den fonetiske overflaten, får vi dessuten med to ulike perspektiver å gjøre. For det første blir det snakk om å avgjøre hvilke grunnleggende fonologiske forhold som konstituerer tonelagskontrasten i en gitt dialekt, og for det andre blir det spørsmål om en slik underliggende struktur for de to tonelagene også er virkelig pan-dialektal, altså slik at den kan brukes til å beskrive all *dialekt*variasjon i norsk i tillegg til all intradialektal *kontrast*variasjon. I så fall måtte den selvsagt omfatte så vel vestnorske som østnorske dialektprosodier. Den fonetisk orienterte *peak delay*-modellen har jo i og for seg et slikt holistisk element ved seg, siden den antar en og samme prosess som grunnleggende både for tonelagskontrasten og dialektvariasjonen.

I denne sammenhengen vil jeg peke på et forhold som i 2 bare så vidt ble berørt (se fotnote 5). I analysen min ble HL-sammenpressing på trykkstavelsen pekt på som et essensielt tonelag 1-signal i Flekkefjord. Dette fenomenet observeres primært i de domene som utgjør det vesentligste datagrunnlaget i dette arbeidet, nemlig en- og tostavellesdomener. Materialet mitt gir ikke grunnlag for sikre konklusjoner i lange domener, men en tendens kan likevel pekes på. Når jeg anlegger diakrone perspektiver, antyder jeg at tendensen til forskyving av H er en mulighet som alltid vil ligge der når forholdene tillater det, og med 'forholdene' siktes det da primært til domenestørrelse. Hvis denne beskrivelsen er på rett spor, vil det ikke være overraskende om fenomenet også opptrer synkront, altså slik at vi i lange domener ser en tendens til *peak delay* som ikke er der i korte domener, i det samme datamaterialet fra den samme dialekten. Dette ville i så fall være en her-og-nå-demonstrasjon av denne postulerte drivende kraften i prosodisk utvikling.

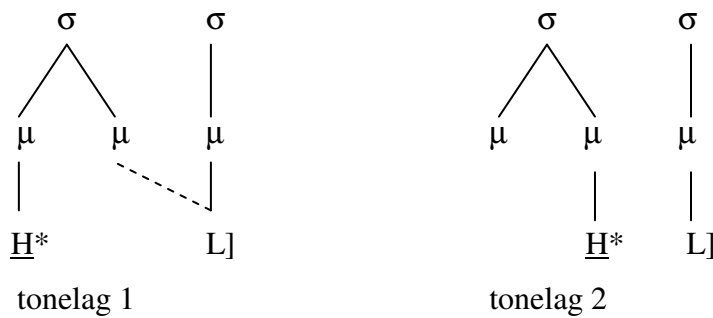
I en dialekt som den vi finner i Flekkefjord, blir denne muligheten ekstra interessant, for der vil *peak delay* i lange tonelag 1-domener kunne skape nok en kontekst der tonelagsnøytralisering kunne bli resultatet, gitt den minimale fonetiske basisen som tonelagskontrasten har i denne dialekten. Merk også at når *peak delay* i tonelag 1 ville gi en overflatesituasjon der H* kommer på høyde med mora nr. 2, blokkeres dermed muligheten for H*L] innenfor trykkstavelsen, og nok et vilkår for nøytralisering vil være til stede.

De foreløpige konklusjonene jeg vil trekke av mine data er disse:

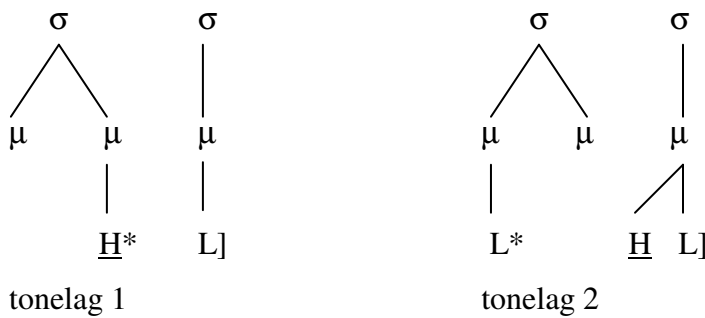
1. HL-sammenpressing ser ikke ut til å skje i lange domener.
2. Det er en tendens til *peak delay* i tonelag 1 når domenet er på mer enn tre stavelser.
3. Denne tendensen synes også å gjøre seg gjeldende i tonelag 2. Vi får der en H som krysser stavelsgrensen, og overflatekontrasten blir følgelig ivaretatt.

Her ser vi at de lange domene graviterer mot et system med en privativ kontrast, tradisjonelt forstått, siden det i tonelag 2 vil være åpent for reanalyse med initial L* i

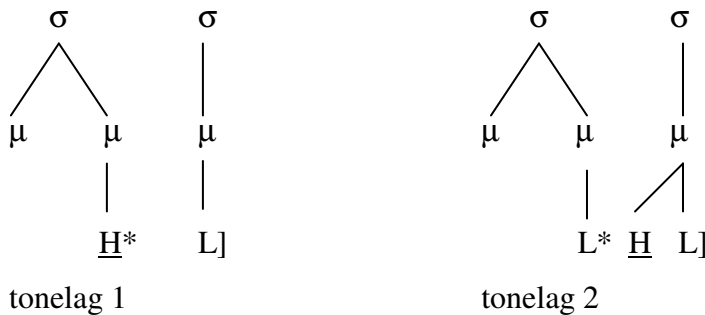
trykkstavelen i det øyeblikk H krysser stavelsgrensen. Det interessante ville da være å undersøke talen til dagens Flekkefjord-ungdom, for å se om forholdene er de samme her som i den eldre generasjonen, eller om *peak delay* favoriseres og HL-sammenpressing undertrykkes, slik at dialekten på brei basis er på vei mot en H*L] / L*HL]-prosodi. I et kommende arbeid vil jeg prøve å undersøke dette, i tillegg til at jeg der vil presentere data som gir grunnlag for å hevde at nabodialekten Sokndal nettopp oppviser en prosodi av den typen som ville være et neste utviklingssteg for Flekkefjord-området. Figur 17 gir en sammenlikning av tre systemer:

a) eldre Flekkefjord

b) Sokndal (og yngre Flekkefjord?)

c) Egersund

FIGUR 17: tre sørvestnorske tonelagsprosodier

Anlegger vi et diakront perspektiv på disse tre systemene og legger *peak delay* til grunn som 'motor' i utviklingen, kan vi postulere en mulig utviklingsgang $a > b > c$.

4 Stød på Sørlandet?

Flere forfattere har vært inne på tanken om hvorvidt dialekter på Sørlandet har (spor av) stød, og om dette i så fall er en separat utvikling i disse dialektene eller snarere et språkkontaktfenomen, gitt de prosodiske forholdene i dansk. Johnsen (1942: 31) diskuterer muligheten for stød i sin beskrivelse av Kristiansand bymål, men avviser den. Han henviser imidlertid til Amund B. Larsen (1890), som i en opptegnelse mener å kunne konstatere "en virkelig, om end svag stødtone" i "de øvre dele av Mandals fogderi og hele Lister fogderi". Også Seip (1961) nevner saken, og det samme gjør Christoffersen (1981) og Torp (1986), men ingen av dem trekker bastante konklusjoner.

I analysene ovenfor har jeg lagt betydelig vekt på et fenomen i flekkefjordsk tonelag 1 som jeg vekselvis omtaler som "L]-spredning til siste mora i trykkstavelsen" og "HL-sammenpressing på trykkstavelsen". Siden dette fenomenet reint fonetisk sammenfaller med Itô og Mesters autosegmentale beskrivelse av stød og i tillegg nettopp forutsetter slike segmentale vilkår som utgjør stødbasis i dansk, er det mulig å anta at vi her har å gjøre med det som skaper det perseptuelle grunnlaget for eventuelt å anta eksistensen av stød på Sørlandet.

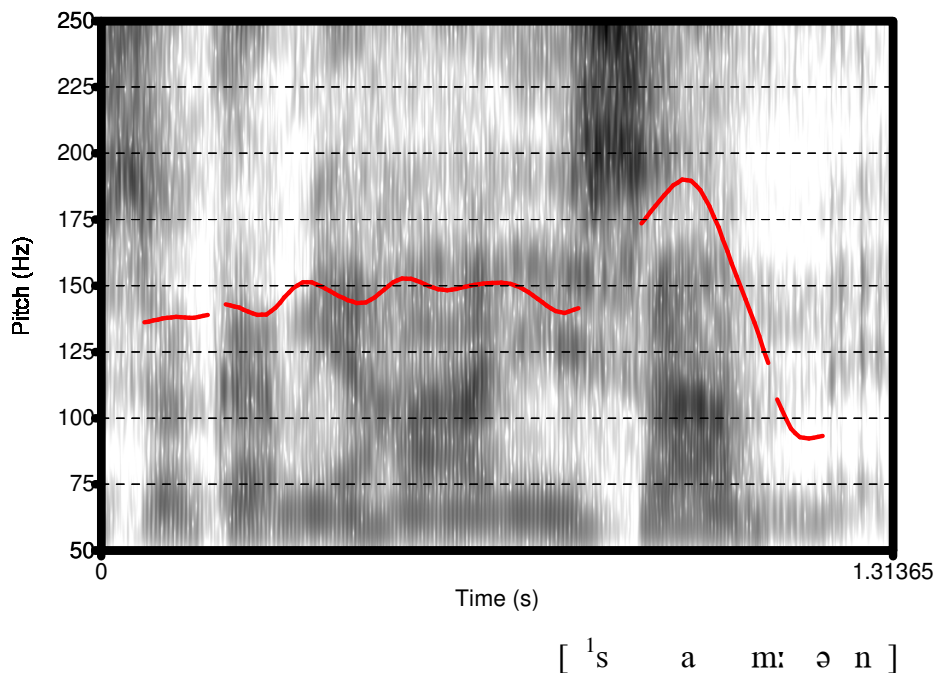
Dette står imidlertid i motsetning til andre omtaler av mulige stødfenomener i denne landsdelen. De aller eldste kildene, som A.B. Larsen (1890: 273-74), nevner bare eksistensen av fenomenet uten å gi noen fonetisk beskrivelse av det eller å spesifisere hvilke omgivelser det eventuelt forekommer i. Det gjør derimot Frøyset (1957: 291), som assosierer påstanden om stød med et helt annet fenomen, nemlig det sær-sørlandske fenomenet kort trykksterk vokal i utlyd. Hun antar uten videre at det er dette påfallende kvantitetsfenomenet som forskerne har hørt når de antyder eksistensen av stød på Sørlandet. Christoffersen (1981) overtar dette synet i sitt arbeid om kort trykksterk vokal, som hun altså i likhet med Frøyset ekvivalerer med det sørlandske stød. Hun nevner eksempler som disse: a) *Vil du ha en kopp te* [te:] versus b) *Vil du ha en kopp til* [te]. Det er i b) at den utlydende trykkvokalen er kort, noe som skulle kunne assosieres med stød.

Dette mener jeg er å vende oppmerksomheten i feil retning. Heller ikke data som presenteres i form av mingogrammer i Christoffersens artikkel, støtter opp om stødkarakteristikken av dette fenomenet. De viser tvert om en liten *stigning* i grunnfrekvensen på

den korte trykksterke vokalen i b) og ikke et fall, slik vi ville vente dersom fenomenet reint fonetisk skulle kunne ekvivaleres med stød. I den lange vokalen i a) er det derimot et fall, men det er selvsagt den forventede tonelag 1- interpolasjonen mellom H* og L], som det ikke er plass til i b). Jeg finner det langt mer sannsynlig at det folk som Amund B. Larsen og Johan Storm har hørt, er det tonelag 1-fenomenet som illustreres i figur 4. Selv om akkurat denne påstanden selvsagt kan sies å være spekulativ, kan det likevel være av interesse å kommentere fenomenet nærmere.

4.1 HL-sammenpressing i Flekkefjord som stød?

Først viser jeg en ytring fra informant II, og da i form av et fullstendig spektrogram og ikke bare F0-grafen:

FIGUR 18: "Så kan me ha det i sammen" (II)

Det fokuserte ordet [¹sam:ən] står domene-finalt og er sterkt fokusert. For det første ser vi at fallfasen oppskriftsmessig er fullstendig allerede innenfor trykkstavelsen [¹sam]-, akkurat som i figurene 3, 4 og 13, og for det andre at slutten av ordet, -[ən], blir uttalt glottalisert eller med knirkestemme. Reint artikulatorisk er glottaliseringen en konsekvens av den svært begrensede plassen som avsettes til fallet når L] spres maksimalt.

Flekkefjord-målet har helt åpenbart ikke noe stød-system som det danske, og bortsett fra nøytraliseringen beskrevet i 2.4, finner vi et fullt bevart tonelagssystem både her og ellers

på Sørlandet. Videre er det viktig å være klar over at tonelagsrealiseringer med avsluttende knirkestemme er et vanlig fenomen i alle dialekter med lav grensetone. Utføringen av det tonale fallet mot L] skjer med betydelig individuell variasjon, og avslutning med knirkestemme vil alltid være en av mulighetene. Når dette fenomenet likevel er mer interessant i Flekkefjord enn ellers, skyldes det nok en gang plasseringen i tonelagsdomenet. For det første er det slik at når fallet mot L] skal realiseres allerede i trykkstavelsen, umiddelbart etter H^* , blir sjansen for glottalisert avslutning formodentlig større enn om det hadde vært snakk om et interpolert fall med lengre durasjon. Dernest blir en glottalisering som ligger så nær den oppmerksomhetsskapende fokustonen, mer perseptuelt salient enn om den først hadde kommet ved domenegrensen. Resultatet blir at man i dialekter med L]-spredning inn i trykkstavelsen i tonelag 1 vil ha god sjanse til å legge merke til hyppig forekommende glottaliseringer, noe som kan skape inntrykk av en stød-liknende artikulasjon. Slik sett mener jeg at dette fenomenet tåler å nevnes som mulig årsak til de impresjonistiske stød-rapportene i eldre faglitteratur, og at dette fenomenet uansett framstår som en mer sannsynlig kandidat til en slik status enn forekomsten av korte trykksterke vokaler i utlyd.

Her lar jeg nå dette emnet ligge, men jeg ønsker å komme tilbake til det i et seinere arbeid. Der vil det også være aktuelt å sammenholde det vi foreløpig kan kalle *Flekkefjord-knirk* med beskrivelsen av den såkalte *Eskilstuna-knarr* i Riad (2000). Den fonetiske beskrivelsen av Eskilstuna-knarr ligger svært nær det jeg har funnet i Flekkefjord, og Riad anser dette for å være en mulig ansats til et stød-system i denne svenske dialekten.

5 Sluttord om Flekkefjord

I 2 hevder jeg at $H^*L]$ / $H^*L]$ -dialekter, altså de uten leksikalsk tone, er de prosodisk mest arkaiske. Når hele tonelagskontrasten, som i Flekkefjord, blir hengende på en *peak delay*-effekt tilsvarende én moraposisjon internt i trykkstavelsen, er det lett å tenke seg flere mulige utviklingsscenarier: *Peak delay*-prosessen i tonelag 2 kan fortsette, slik at det etter hvert blir rom for en initial L^* . Dette er det jeg anser for å ha skjedd i flertallet av vestnorske dialekter. Da vil tonelagskontrasten være 'reddet' ved at den blir privativ og dermed ute av den faresonen som ellers vil være der, nemlig at kontrasten i utgangspunktet er så liten at systemet simpelthen kollapser. I Bergens-regionen fins det områder der nettopp slik kollaps anses for å ha skjedd, og der kan man tenke seg at årsaken er påvirkning fra nedertyske dialekter uten tonelagsmotsetning. Dersom vi tenker oss at slik påvirkning skjedde mot et såpass sårbart trekk som en ikke-privativ tonal kontrast må sies å være, er det lett å tenke seg at kollaps kunne bli resultatet. Etter mitt syn innebærer dette en ytterligere sannsynliggjøring av at de

gamle prosodiske systemene hadde minimal *peak delay* og var uten leksikalsk tone, og at kronologien jeg etablerer i innledningen til denne artikkelen, følgelig er den mest sannsynlige.

På Sørlandet, derimot, er tonelagsløse områder ikke kjent. Her kan imidlertid fenomener som Flekkefjord-knirk tenkes å bidra til å opprettholde tonelagskontrasten uten at tonene ellers behøver å repositioneres, og et spørsmål kan da bli om denne karakteristiske strategien er en internspråklig utvikling, eller om den kan tenkes å være resultat av gammel språkkontakt tvers over Skagerak. Utvikling av leksikalsk tone i tonelag 2 og Flekkefjord-knirk i tonelag 1 kan uansett ses på som alternative måter å bevare tonelagskontrasten på.

Jeg takker Gjert Kristoffersen for gode kommentarer til en tidligere versjon av denne artikkelen. Redaktøren av NLT og to anonyme konsulenter takkes likeså for kommentarer og manusbistand, og endelig må en takk gå til Erling Georg Larsen for fruktbar faglig kontakt.

NOTER

¹ En mora (μ) er en prosodisk vektenhet. En tung stavelse (for eksempel en trykkstavelse i moderne norsk) har da to moraer (er bimoraisk), mens en lett stavelse har en mora (er monomoraisk). En antar at språklige toner kan bruke moraen som tilknytningspunkt mellom det tonale og det segmentale nivået.

² Når det er snakk om tonale bevegelser i en tidsdimensjon, er det ikke udelte heldig å omtale flyttinger ved å si at de går 'mot høyre' eller 'mot venstre'. Når disse fenomenene representeres grafisk, som i dette arbeidet, velger jeg likevel å bruke denne terminologien uten å problematisere den ytterligere.

³ Termen *peak delay* har en relativt lang tradisjon i tonologien. Ladd (1983) introduserer +/- delayed peak som en av flere prosodiske faktorer til bruk i beskrivelse av intonasjon. Særlig måten han modifierer analysene sine på i Ladd (1996:104) gjør framstillingen hans kompatibel med min analyse av norske forhold.

⁴ I sin bok hevder E.G.Larsen at fenomenene han beskriver, har en utbredelse langt ut over Flekkefjord bymål. Dette er en vurdering jeg deler. Siden mine data er fra bymålet, avstår jeg imidlertid fra å benytte en mer regional heimfesteing av fenomenet ('Flekkefjord-området' eller liknende).

⁵ Jeg har bevisst valgt informanter i denne aldersgruppen for å unngå å etablere en aldersbestemt feilkilde i studiet av de fenomenene som Larsen (1970) beskriver.

⁶ I lange domener i testmaterialet (primært sammensatte ord) skjer også spredning av L, men her tas tilgjengelig plass i noen tilfeller i større grad i bruk til fallet fra $\underline{H}^*$, slik at lavpunktet ikke nødvendigvis nås allerede på andre mora. I en generell representasjon som i figur 6, velger jeg derfor å angi spredningen med stiplede linje. Se 3.3.

⁷ H-punktet er her forskjøvet i forhold til trykkstavelsens vokal. Mer om dette i 3.3.

⁸ [ɛ] blir desonorisert her, slik at domenet får kort vokal pluss ustemt konsonant i trykkstavelsen.

På <http://home.hia.no/jankh> er det lagt ut lydfiler som svarer til noen av figurene i denne artikkelen.

LITTERATUR

Abrahamsen, Jardar Eggesbø 2003: *Ein vestnorsk intonasjonsfonologi*. Trondheim: NTNU.
Bruce, Gösta og Eva Gårding 1978: A prosodic typology for Swedish dialects. Gårding, Eva, Gösta Bruce, Robert Bannert (red.): *Nordic Prosody. Papers from a Symposium*. Department of Linguistics, Lund University.

-
- Bye, Patrik 2005: The evolution and typology of Scandinavian pitch accent. Upublisert manuskript, Universitetet i Tromsø.
- Christiansen, Hallfrid 1954: Hovedinndelingen av norske dialekter. *Maal og Minne*, 30-41.
- Christoffersen, Marit 1981: Kort trykksterk vokal og “stød” i utlyd i Kristiansand bymål. *Maal og minne*, 77-85.
- Frøyset, Inger 1957: Torridalsmålet. Serprent av *Torridal sorenskriveri*. Kristiansand, 287-325.
- Goldsmith, John A. 1976: *Autosegmental Phonology*. Bloomington: Indiana University Linguistics.
- Haugen, Einar & Martin Joos 1952: Tone and intonation in East Norwegian. *Acta Philologica Scandinavica* 22, 41-64.
- Hognestad, Jan K. 1997: *Tonemer i en høytomedialekt*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hognestad, Jan K. 2006 [2004]: Tonal accents in Stavanger: from western towards eastern Norwegian prosody? Bruce, Gösta og Merle Horne (red.): *Nordic Prosody. Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 107-116.
- Itô, Junko og Armin Mester 1997: Stø[?]det i dansk. Utdelingsark fra The 1997 Scandinavian Summer School in Generative Phonology, Hvalfjarðarströnd, Island, 16.-28. juni 1997.
- Johnsen, Arnulf 1942: *Kristiansands bymål. 1. hefte*. Oslo: Aschehoug.
- Kenstowicz, Michael 1994: *Phonology in Generative Grammar*. Cambridge, Mass: Blackwell.
- Kristoffersen, Gjert 2000: *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Kristoffersen, Gjert 2006a: Is 1 always less than 2 in Norwegian tonal accents? deVaán, Michiel (red.): *Germanic Tone Accents. Proceedings of the First International Workshop on Franconian Tone Accents, Leiden 13.-14. June 2003*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 63-71.
- Kristoffersen, Gjert 2006b: Markedness in Urban East Norwegian tonal accent. *Nordic Journal of Linguistics* 29, 95-135.
- Ladd, D. Robert 1983: Phonological fractures of intonational peaks. *Language* 59, 721-759.
- Ladd, D. Robert 1996: *Intonational Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lahiri, Aditi, Allison Wetterlin & Elisabeth Jönsson-Steiner: Lexical specification of tone in North Germanic. *Nordic Journal of Linguistics* 28, 61-96.
- Larsen, Amund B. 1890: *Indberetning fra adjunct Amund B. Larsen om reiser foretagne med offentlig stipendium i årene 1888-90 for at studere bygdemålene i Kristiansands stift*. Universitets- og skole-annaler. Ny række. 5te aargang.
- Larsen, Erling Georg 1970: *Formverket i Flekkefjord bymål*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Larsen, Erling Georg 2004: Opplysningane om tonelag i Flekkefjord bymål – eit tilbakeblikk noen tiår etter. Upublisert manuskript.
- Lieberman, Anatoly 1982: *Germanic Accentology. Volume 1: The Scandinavian Languages*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lorentz, Ove 1995: Tonal Prominence and Alignment. *Phonology at Santa Cruz, Vol. 4*, 39-56.
- Lorentz, Ove 2003: Tonelagsbasis i norsk. Utdelingsark til foredrag på MONS 10, 20.-22. november 2003.
- Oftedal, Magne 1952: On the origin of the Scandinavian tone distinction. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* XVI, 201-225.
- Monsen, Thomas 1971: Noen kritiske bemerkninger til Erling Georg Larsens analyse av ordaksenten i Flekkefjord bymål. *Maal og minne*, 120-123.

-
- Riad, Tomas 1998: Towards a Scandinavian accent typology. Kehrein, Wolfgang and Richard Wiese (red.), *Phonology and Morphology of the Germanic Languages*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 77-109.
- Riad, Thomas 1998: The origin of Scandinavian tone accents. *Diachronica* XV:1, 63-98.
- Riad, Thomas 2000: The Rise and Fall of Scandinavian Accent. Thórhallsdóttir, Guðrún (red.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics 10*. Reykjavik: Institute of Linguistics, University of Iceland, 15-33.
- Seip, Didrik Arup 1961: Noen sørlandske dialektformer i historisk lys. *Årsskrift for Agder Historielag*, Kristiansand, 3-36.
- Torp, Arne 1986: Heimedanske folkemål. Bjørkum, Andreas og Arve Borg (red.): *Nordiske studiar: innlegg på den tredje nordiske dialektologkonferansen*. Oslo: Universitetsforlaget, 185-212.

Jan K. Hognestad
Institutt for nordisk og mediefag
Høgskolen i Agder
Serviceboks 422
4604 Kristiansand

Jan.K.Hognestad@hia.no

SUMMARY

This paper presents a systematic investigation of prosodic data from the dialect of Flekkefjord in Southern Norway. The data support observations made by Larsen (1970), which have been widely discussed in the literature, but do not necessarily support the analysis offered by Larsen. Instead, there is support for the claim made in Lorentz (2003) that accent neutralization occurs in certain environments in this dialect. The fact that neutralization occurs in this particular dialect, is explained with reference to certain aspects of the accent system in this particular variety of Norwegian. The analysis shows that Flekkefjord has an accent system without lexical tone, which is of considerable interest in connection with the ongoing efforts to establish a Norwegian prosodic typology. Furthermore, a phenomenon labelled *Flekkefjord-knirk* is introduced and related to various claims in the literature relating to the possible existence of a stød-like phenomenon in dialects of Southern Norway.

VI

PROSODISK UTVIKLING I EN SØRLANDSDIALEKT

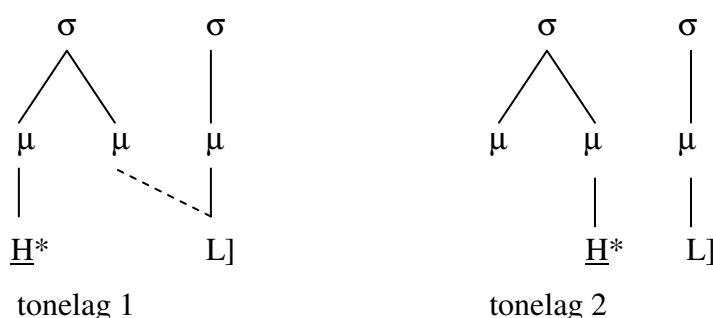
Gjensyn med Flekkefjord

I Hognestad (2007) gis en analyse av prosodien i eldre bymål i Flekkefjord som konkluderer med at denne varianten av norsk har et *ikke-privativt* tonelagssystem, dvs. et system uten en ekstra (leksikalsk) tone i tonelag 2. På bakgrunn av andre undersøkelser av norsk prosodi ble det derfor antydnet et behov for en tilleggsundersøkelse av dette bymålet, og da med unge informanter. Det er en slik undersøkelse som foreligger her. Analysen viser klare indikasjoner på endring i Flekkefjord-prosodien. Den entydige tendensen går i retning av at de unge nå konstituerer tonelagskontrasten privativt, noe som bringer dialekten i samsvar med andre dialekter på Sør- og Sør-Vestlandet. Dette resultatet er interessant i samband med pågående forsøk på å etablere en typologisk modell for norsk prosodi på diakront grunnlag. Den foreliggende undersøkelsen relateres til en liknende undersøkelse av Stavanger bymål (Hognestad 2006 [2004]), og mer generelle utviklingsperspektiver antydes avslutningsvis.

1 Innledning

I Hognestad (2007) gis det en analyse av tonelagssystemet i Flekkefjord bymål.

Foranledningen til denne analysen var opplysninger om prosodien i Flekkefjord-området i Larsen (1970). Her ble det hevdet at når sonoriteten i trykkstavelsen er lav (hvilket vil si at en kort vokal etterfølges av ustemt konsonant), kan tonelag 1 ikke forekomme i Flekkefjord bymål. I stedet opptrer angivelig tonelag 2 i slike domener. Analysen i Hognestad (2007) viste at det Larsen observerte, har sammenheng med den grunnleggende strukturen i dialektens tonelagsmelodier. Denne vises i figur 1.

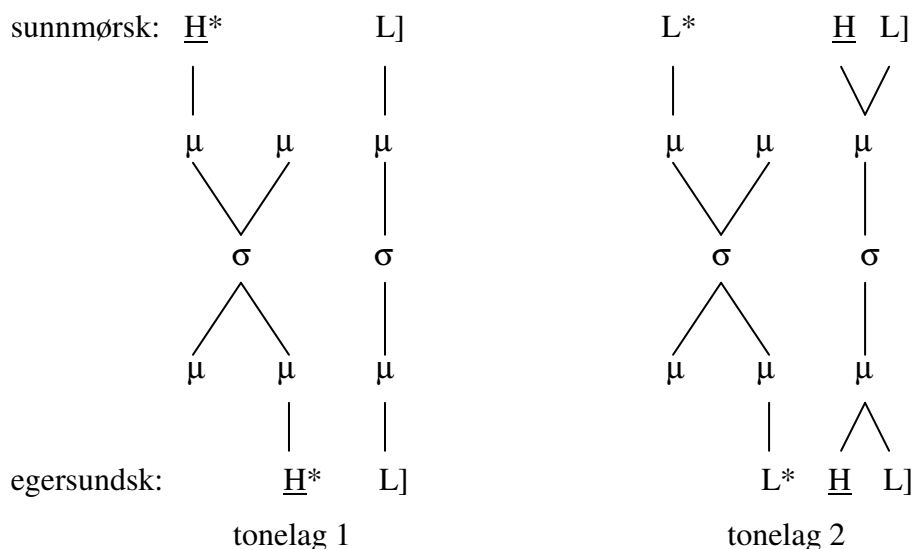
FIGUR 1: Tonelagssystemet i eldre Flekkefjord bymål.¹

Den stiplede linjen i tonelag 1-formaliseringen markerer at grensetonen L spres mot venstre helt inn i trykkstavelsen. Det betyr at HL-fallet i tonelag 1 foregår innen rammen av denne stavelsen. I Hognestad (2007) antydes det at det auditive inntrykket av dette bratte fallet kan

ha gitt opphav til spekulasjonene i eldre faglitteratur om forekomst av stød-liknende fenomener på Sørlandet.

Det mest påfallende ved dette systemet er imidlertid at begge tonelag har samme melodiske struktur, nemlig $\underline{H^*L}$. Dette gjør at Flekkefjord bymål skiller seg ut fra andre vestnorske dialekter som er beskrevet i faglitteraturen. Eksempler fins i Abrahamsen (2003) om sunnmørsk, Hognestad (1997) om Egersund bymål og (2006 [2004]) om Stavanger bymål. I disse dialektene beskrives tonelagskontrasten som *privativ*, hvilket innebærer at de to tonelagene skilles ved at det ene (tonelag 2) har et tonalt element som det andre ikke har. Sunnmørsk og egersundsk har melodiene $\underline{H^*L}$ og $L^*\underline{HL}$ i de to tonelagene, mens (yngre) stavangersk har $L^*\underline{HL}$ og $HL^*\underline{HL}$. Denne ekstra tonelag 2-tonen, L i sunnmørsk og egersundsk og H i (yngre) stavangersk, kalles gjerne *leksikalsk tone* (Kristoffersen 2000: 252-253). Termen impliserer at det er denne ekstra tonelag 2-tonen som tenkes kodet inn i de relevante leksikalske elementene for at vedkommende dialekt skal oppvise tonelagskontrast på overflaten.

At sunnmørsk og egersundsk her får identiske representasjoner, betyr imidlertid ikke at tonelagsrealiseringen er lik i disse to dialektene. Dersom vi setter opp mer detaljerte representasjoner, ser vi at assosieringen mellom toner og moraer/stavelser er ulik, og dette skaper lett persiperbare forskjeller mellom sunnmørsk og egersundsk prosodi.

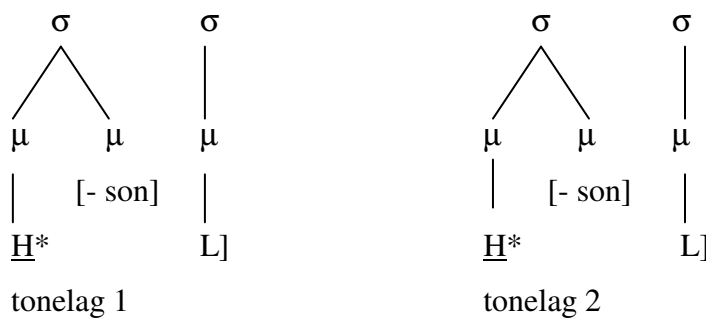

FIGUR 2: Sammenstilling av tonelagsstruktur i sunnmørsk og egersundsk. Representasjonene for sunnmørsk er laget på grunnlag av data fra Abrahamsen (2003).

Som figur 2 viser, blir det altså slik at den dialekt-interne *tonelagskontrasten* konstitueres privativt i begge dialekter (ved fravær eller tilstedeværelse av L^*), mens den sunnmørsk-

egersundske *dialektkontrasten* konstitueres assosiativt (ved ulik kopling mellom toner og øvrig struktur). I eldre Flekkefjord-mål har vi så den situasjonen at også tonelagskontrasten konstitueres assosiativt, nærmere bestemt ved H-assosiering til første mora (tonelag 1) eller andre mora (tonelag 2) i trykkstavelsen.

Når tonelagskontrasten ikke har en privativ base, vil den lett bli sårbar, og dette rammer nettopp de lavsonorante Flekkefjord-domenene som Larsen skrev om. I ord med kort vokal og ustemt konsonant i trykkstavelsen får vi disse representasjonene:

FIGUR 3: Tonelagssystemet i eldre Flekkefjord bymål i lavsonoritetsdomener

Som det framgår av figur 3, kan tonelagskontrasten ikke realiseres når sonoriteten blir lav, og vi får tonelagsnøytralisering. Siden L-spredning til den ustemte konsonanten ikke kan finne sted, er det mulig å si at nøytraliseringsproduktet reint auditivt likner mer på tonelag 2 enn tonelag 1. Det er åpenbart dette som ligger til grunn for Larsens karakteristik, men i beskrivelsen av dette fenomenet er det nok avgjort mer hensiktsmessig å snakke om tonelagsnøytralisering (Hognestad 2007: 73f).

1.1 Peak delay som modell for prosodisk variasjon

I Hognestad (2006 [2004] og 2007) hevdes det at de mange ulike prosodiske systemene vi finner i norske dialekter i dag, kan tenkes å være avledet fra et opphavelig system som ligger nær det vi finner i Flekkefjord (og omegn). Avledningsmekanismen antas da å være såkalt *peak delay*; en suksessiv høyreforskyvning av prominens-tonen H. Denne tendensen til at en gitt H-tone overflatelokaliseres litt seinere i taleforløpet enn det fonologiserte punktet, er veldokumentert fra mange språk (Yip 2002: 8f). Tanken er så at en slik forskyvning tone kan fonologiseres i sin nye posisjon av en ny generasjon som lærer førstespråket sitt. Når forskyvningen blir så framskredet at H-tonen krysser grensen til neste stavelse, vil startpunktet for stigningen opp til den kunne omtolkes som en egen lav tone L, som så blir ny fonologisk tone på stavelsen der H-tonen opprinnelig lå. Slik kan man både forklare ulike

assosieringer mellom tonalt og segmentalt nivå fra dialekt til dialekt, og dessuten kan *peak delay* også tenkes å kunne forklare opphavet til selve tonelagskontrasten. I alle vestnorske dialekter som er beskrevet, ligger H lenger 'til høyre' i tonelag 2 enn i tonelag 1. Gitt at tonelag 2 oppsto i ord med mer enn én stavelse, kan en tenke seg at tilgjengelig plass økte sjansen for toneforskyvning nettopp der. Da kan en initial leksikalsk tone L* i et privativt system forklares som en sekundært utviklet tone etter at H har flyttet over på nabostavelen. Dette fanger opp det slående forholdet at det som følger etter en leksikalsk tone-komponent i en tonelag 2-melodi, er en forskjøvet versjon av tonelag 1-melodien. Det vi da får, er nettopp konfigurasjoner som de refererte melodiene i sunnmørsk og egersundsk, nemlig $\underline{H^*L}$ og $L^*\underline{HL}$.

2 Oppfølgende undersøkelse av prosodien i Flekkefjord

I Hognestad (2006 [2004]) omtales tre større undersøkelser fra Stavanger bymål som til sammen viser at denne dialekten i løpet av 1900-tallet endret tonelag 1-melodien fra $\underline{H^*L}$ til $L^*\underline{HL}$. Siden tonelag 2 i Stavanger allerede ble realisert som $HL^*\underline{HL}$, kunne denne tonelag 1-endringen skje uten fare for kollaps i det private tonelagssystemet. I Flekkefjord gjorde Larsen sine observasjoner på slutten av 1960-tallet, og undersøkelsen i Hognestad (2007) brukte informanter i født mellom 1920 og 1930, siden et hovedpoeng var å undersøke nettopp den prosodien som Larsen (1970) beskrev. Det er derfor i en svært avgrenset aldersgruppe at det ikke-private tonelagssystemet i figur 1 er påvist. Både av den grunn og i lys av den beskrevne utviklingen i Stavanger, var det interessant å gjøre en tilleggsundersøkelse i Flekkefjord, og da med ungdommer som informanter.

2.1 Informantutvalg og metode

Lydopptak er gjort med fire elever på siste årstrinn ved Flekkefjord videregående skole. De er valgt ut av sin norsklærer ut fra det kriteriet at de selv og minst den ene av foreldrene skal være fra stedet. I dette informantutvalget er begge foreldrene flekkefjæringer for tre av de fires vedkommende.

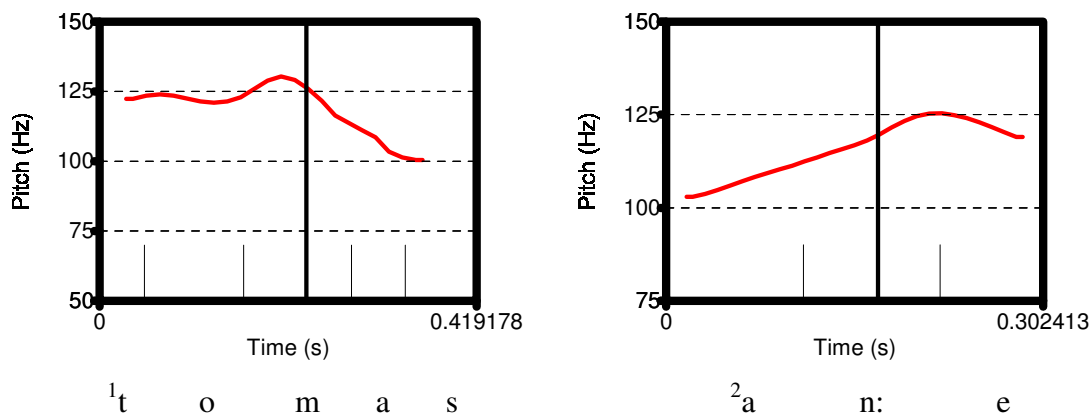
Informantene har lest et testbatteri som består av 12 testord, i hovedsak personnavn. Hvert testord er lest i tre ulike rammesetninger:

- a) *Her ser du X.*
- b) *Eg trur at X har gått heim*
- c) *Eg trur at X gjekk sin vei.*

Alle plasseringene gir fokuserte lesninger av testordene. I a) er plasseringen ytringsfinal, mens forskjellen mellom de to andre er at b) disponerer for inkorporering av *har gått* i samme intonasjonsenhet som testordet og plassering av neste hovedtrykk på *heim*, mens c) gir lesninger med testordet som isolert domene og nytt hovedtrykk allerede på *gjekk*. Testordene var tonelag 1- og 2-ord på to til fem stavelser. I tillegg vil rammesetning b) i realiteten kunne gi domener på $(x + 2)$ stavelser. I begge tonelag forekom det både testord med full sonoritet (som *Anne* og *gamlemor*) og ord med kort vokal + ustemt konsonant i trykkstavelsen (som *Asle* og *bestemor*), altså det som i 1 ble kalt domener med lav sonoritet. I tillegg til testbatteriet på 12 x 3 setninger ble det gjennomført et kort intervju med hver av informantene. Også ytringer fra denne delen av opptaket er benyttet i analysen. Til sammen dreier det seg om et datakorpus på i overkant av 150 lydfiler.

2.2 Resultater

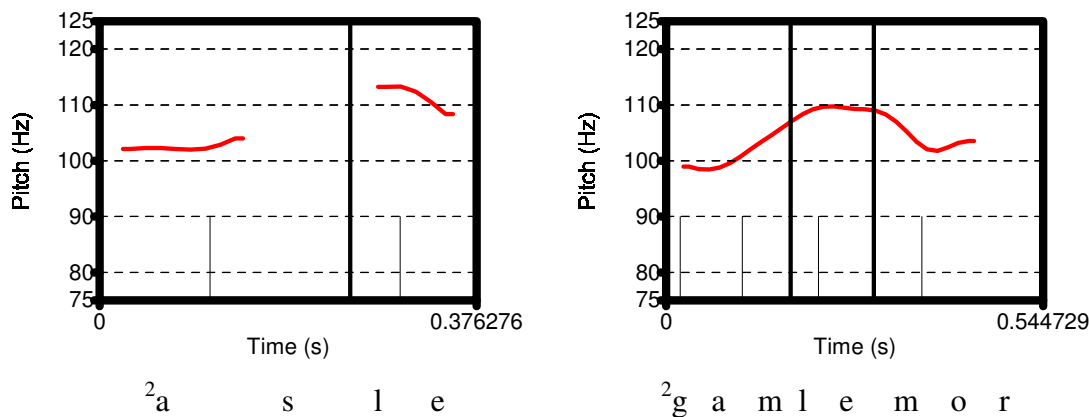
Materialet viser svært entydige resultater. Som drøftingen i 3 vil vise, gir de grunnlag for å analysere yngre flekkefjordsk prosodi som et privativt system. Her følger noen enkeltregistreringer:

FIGUR 4: Tonelagskontrasten i yngre flekkefjordsk. Utsnitt av *Eg trur at Thomas / Anne gjekk sin vei*

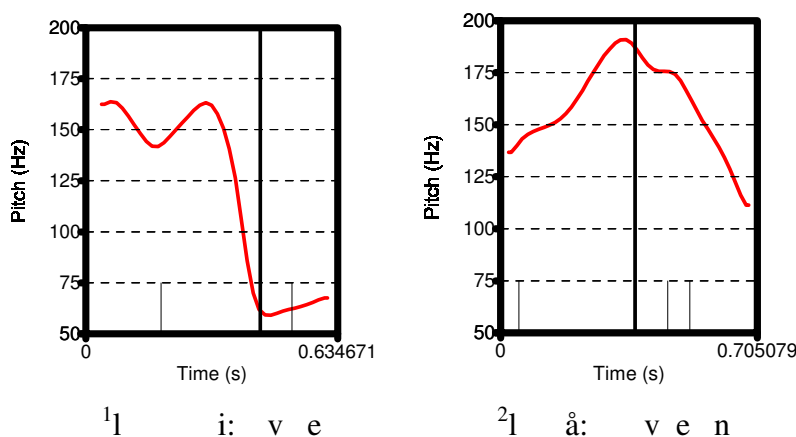
I figur 4 er både segmentgrenser og en stipulert stavelsesgrense markert. Vi ser at tonelag 1 har toppunkt mot slutten av trykkstavelsen, mens tonelag 2 stiger gjennom hele trykkstavelsen til et toppunkt tidlig i den trykklette stavelsen.

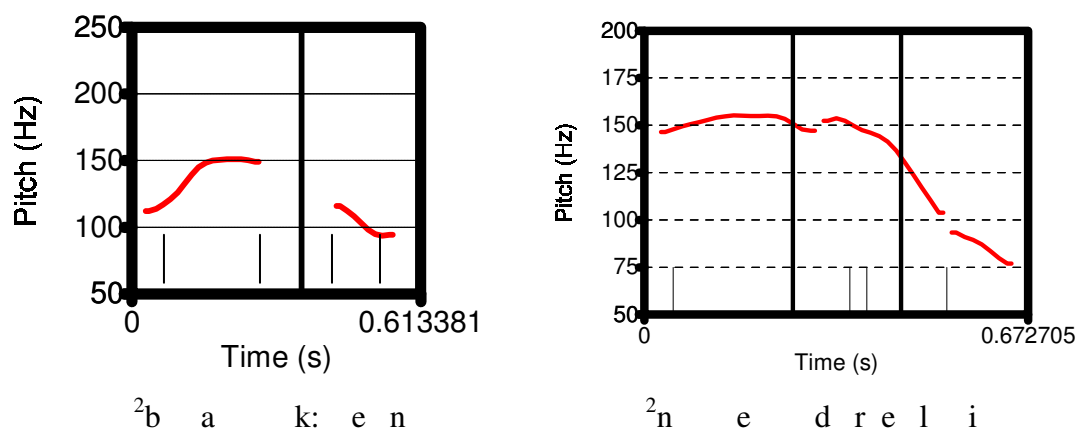
FIGUR 5: Tonelag 2. Utsnitt av *Eg trur at Asle gjekk sin vei* og *Her ser du gamlemor* i yngre flekkefjordsk.

Figur 5 viser ytterligere to tonelag 2-domener. I *Asle* ser vi begynnende stigning etter nokså jevn lav tone på vokalen i første stavelse. Høypunktet ligger i den trykklette stavelsen, og siden vi her har en ustemt konsonant [s] i førstestavelsens utlyd, er H-lokaliseringen til stavelse nummer to uomtvistelig, siden høypunktet klart ligger til høyre for det ikke-sonore segmentet. *Gamlemor* viser den samme konturtypen, realisert over tre stavelser med full sonoritet. Både det lille lavtoneplataet initialt og H-lokaliseringen i den trykklette stavelsen er verdt å merke seg. Til sammenlikning gjengir jeg her et noen eksempler fra analysen av den eldre generasjon flekkefjæringer tatt fra Hognestad (2007)-materialet. Først selve tonelagskontrasten:

FIGUR 6: Tonelagskontrast: Utsnitt fra *Her lever me livet okkas* og ordparet *loven / låven* i eldre flekkefjordsk

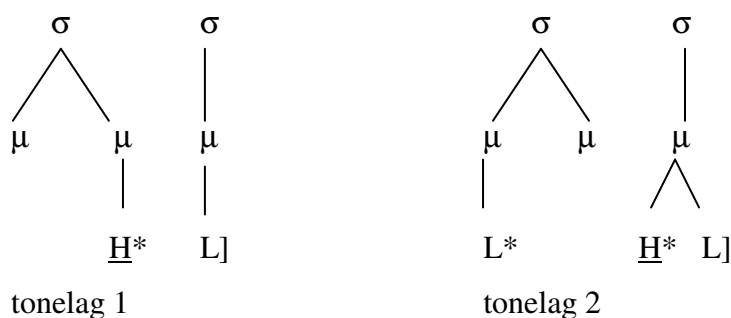
Det er disse melodiene som er formalisert i figur 1, og de kan sammenliknes med grafene i figur 4. Merk særlig ulikheten i plassering av tonetoppen i tonelag 2. Så følger et sett tonelag 2-grafer som kan sammenliknes med figur 5:

FIGUR 7: *bakken* + utsnitt fra *Ho heiter Nedrelid* i eldre flekkefjordsk

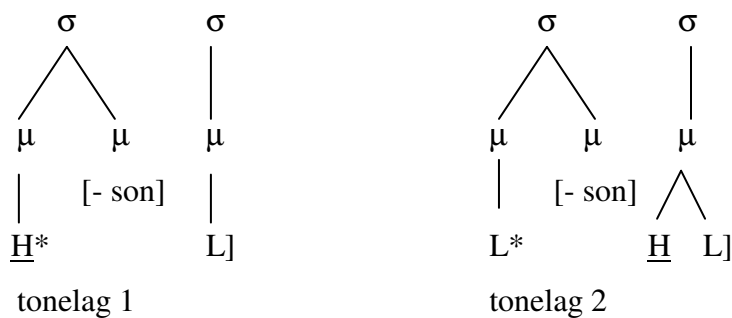
I grafen av *bakken* ser vi at tonelag 2-H ligger i trykkstavelsen, og siden andremoraen er ikke-sonorant, må tonen realiseres på første mora. Kontrasten til *Asle* i figur 5 er slående. I *Nedrelid* nås også høypunktet allerede i trykkstavelsen, og her er det dessuten en tendens til et høytonalt platå som strekker seg gjennom mesteparten av trykkstavelsen og over i den trykklette. Det kan da tenkes at 'spiss' H-topp i tonelag 1 (jfr. det bratte fallet i tonelag 1 i figur 6) og 'utflatet' H-topp i tonelag 2 (figur 7) kan fungere som kontrasterende signal i tillegg til den nokså subtile assosieringsforskjellen.

Vender vi så tilbake til ungdomsspråket, kan følgende formalisering, sammenliknbar med figur 1, settes opp:

FIGUR 8: Tonelagssystemet i yngre flekkefjordsk

Hele forskjellen mellom det eldre og det yngre systemet lar seg forklare ved å anta en *peak delay*-prosess der H forskyves en moraposisjon i begge tonelag. I tonelag 2 innebærer altså dette at tonen krysser stavelsesgrensen, og sekundært vil da en L* tolkes inn på trykkstavelsen. Endelig følger her det lavsonorante systemet hos de yngre:

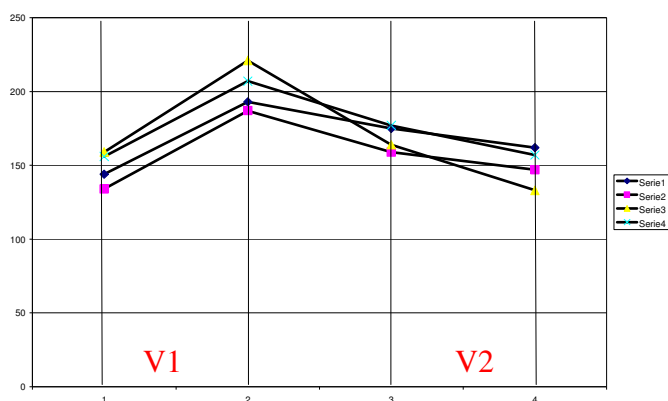

FIGUR 9: Tonelagssystemet i yngre Flekkefjord bymål i lavsonoritetsdomener

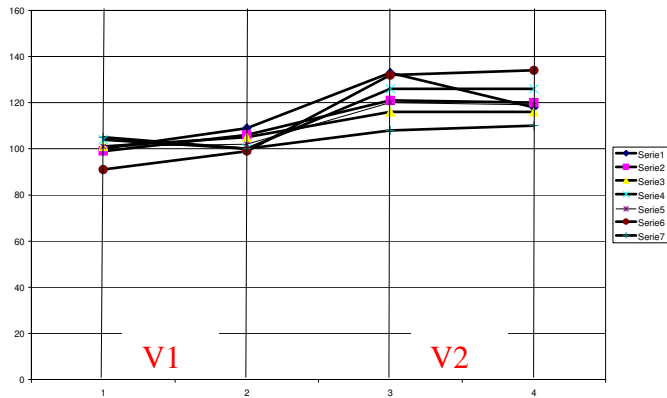
Vi ser at det også her blir en forskjell i forhold til det eldre systemet, vist i figur 3. Den initiale lavtonen som nå opptrer på trykkstavelen i tonelag 2, 'berger' tonelagskontrasten også i de lavsonorante domenene. Likheten med systemene i nærliggende dialekter som Sokndal (jfr. Hognestad 2007: 80) og Egersund er også stor. Når det gjelder sammenlikningen med Egersund, er den eneste forskjellen assosieringen av L* i tonelag 2, som er til første mora i Flekkefjord og andre mora i Egersund.

3 Drøfting

Det mest åpenbare poenget som springer ut av resultatene presentert ovenfor, er at tonelagskontrasten i denne dialektprosodien synes å ha endret seg fra en ikke-privativ ($\underline{H^*L}] / \underline{H^*L}]$) til en privativ ($\underline{H^*L}] / L^*\underline{HL}]$) type. De unge informantene har en tonelag 2-melodi der det synes uproblematisk å analysere inn en L* på trykkstavelen, altså nok et eksempel på det som fagtradisjonen regner som *leksikalsk tone*. Endringen i tonelag 2-prosodi er altså essensiell her, og den forskjellen som ble vist i form av enkeltregistreringer i 3, illustreres her med stiliserte grafer der flere registreringer er lagt oppå hverandre.

FIGUR 10: Fire tonelag 2-registreringer av informant født på 1920-tallet.

FIGUR 11: Sju tonelag 2-registreringer av to informanter født på 1980-tallet.

I figur 10 og 11 er det gjort målinger på spektrogrammets tidsakse med fire målepunkt: først og sist i trykkstavelens vokal, og først og sist i etterfølgende trykklett vokal (markert som henholdsvis V1 og V2 i figurene). Det er hele tiden snakk om domener på to stavelser. Også disse figurene viser den helt entydige tendensen som er å finne i materialet, og som kan beskrives ved å anta at H er reposisjonert til den trykklette stavelsen og at en L* kan analyseres inn på trykkstavelsen i tonelag 2.

Disse resultatene er spennende. Så vidt vites er analysene av Stavanger bymål i Hognestad (2002 og 2006 [2004]) de eneste eksisterende arbeidene som eksplisitt beskriver en prosodisk endringsprosess i norsk. Nå ser det altså ut til at også Flekkefjord-målet har hatt en labil prosodi de siste generasjonene. Likevel er det all grunn til å se kritisk på resultatene fra denne undersøkelsen. Framstillingen ovenfor skaper inntrykk av at det nærmest har foregått en lineær endring fra et før- til et nå-stadium. Det dreier seg om en endring i løpet av relativt kort tid, og det dreier seg om prosodien, en del av språkstrukturen som tradisjonelt har vært ansett som svært motstandsdyktig mot endring, jfr. Chambers (1995: 197f), Sandøy (1996: 161), Skjekkeland (2000: 197). Er det da slik at prosodien ikke bare endrer seg, men at den til og med kan endre seg svært raskt?

Et tilbakeblikk på de nevnte undersøkelsene av Stavanger bymål er instruktivt i denne sammenhengen. Den eldste ble foretatt av Selmer (1927), den neste av Fintoft (1970) og den nyeste av Hognestad (2002 og 2006 [2004]). I sin datagjennomgang bemerker Selmer (1927: 22ff) at en av informantene hans har en avvikende tonelag 1-melodi i forhold til de øvrige. Måten denne melodien beskrives på og kymograf-baserte figurer som ledsager Selmers arbeid, viser tydelig at den avvikende melodien faktisk er identisk med den tonelag 1-realiseringsen som er så godt som gjennomført hos ungdommene i Hognestad (2002 og 2006

[2004]). I et før-/nå-perspektiv synes det altså å være slik at nå-prosodien fantes hos enkelte individer allerede på 1920-tallet.

Her må det bemerkes at Selmers informanttall var relativt lavt og registreringene fra hver informant ikke mange, så selvsagt kan man problematisere hans utsagn om hva som var standard og hva som var avvik i denne dialekten på det aktuelle tidspunktet. Det fins imidlertid grunner til å godta Selmers vurderinger. I Berntsen og Larsens store monografi over Stavanger bymål (1925) framgår det at forfatterne fikk låne materiale fra Selmers pågående undersøkelse til avsnittet de skulle skrive om tonelagsrealiseringen i bymålet. Rektor Berntsen hadde morsmålskompetanse i Stavanger bymål, og Selmers analyser ble også forelagt andre kompetente stavangere som sammenliknet Selmers grafer og notasjoner med egne prosodiske intuisjoner. Alle disse anså Selmers hovedmønster for tonelag 1 som det klart representative for Stavanger-prosodien, hvilket impliserer at den ene informantens melodier måtte framstå som avvikende.

Den prosodien som er typisk for dagens Stavanger-ungdom, er altså belagt i form av det som bør kunne aksepteres som avvik-data fra 1920-tallet, og den kan selvsagt ha eksistert som et margintal fenomen i bymålet allerede lenge før dette tidspunktet. At flere realisasjonsvarianter av ett og samme trekk i språkssystemet lever side om side, og at det som skjer over tid, primært er at styrkeforholdet mellom dem endres, er selvsagt ikke egnet til å forundre i en lingvistisk forskningssammenheng. Tvert om er dette en etablert grunnmodell i sosiolingvistikken for hvordan språkendringer foregår. Det som innenfor en bestemt undersøkelsesmetodikk kan framstå som en rask endring, kan altså i en annen og mer kvantitativt orientert metodikk vise seg å være en prosess som strekker seg over lange tidsspenn.

Disse betraktningene med utgangspunkt i Stavanger kan være nyttige også når vi ser på situasjonen i Flekkefjord. Her er det interessant å merke seg at Larsens observasjoner fra 1970 ble imøtegått av Monsen (1971). Han var også lingvist, hadde morsmålsbakgrunn fra Flekkefjord og var av samme generasjon som Larsen. Nå er problemet at ingen av dem underbygger konklusjonene sine med instrumentelle data eller annen illustrasjon av empirien, slik at det vi må forholde oss til, er de impresjonistiske observasjonene de gjør av sitt eget talemål. Og da er det altså slik at Monsen ikke kjenner seg igjen i det Larsen beskriver. Framfor alt reagerer han mot Larsens påstand om at et lavsonorant ordpar som *safta* (n) og *safta* (v) har samme tonalitet, nærmere bestemt tonelag 2. Dersom vi aksepterer Monsens påstand om at han selv har tonelagskontrast i dette ordparet, som altså i hans tale blir et minimalt par i strukturalistisk forstand, ligger den tanken nær at han kan ha hatt en realisering

som tilsvarer ungdoms-prosodien i figur 9. Dersom en tonelagskontrast skal opprettholdes under minimal sonoritet i tostavellesdomener, er det vanskelig å se hvordan det kan skje uten at de to trykkstavelserne har toner av ulik polaritet. Det er en slik situasjon vi finner hos de unge flekkefjæringene, i og med den innoverte L*-tonen på trykkstavelsen.

Et annet forhold som også kaster lys over endringsprosessen i Flekkefjord, er tonelag 2-prosodien i domener på mer enn 3-4 stavelser hos de eldre informantene. Mens figur 7 viser at H*L-strukturen opprettholdes i trestavellesdomener hos denne gruppen, fins det i datamaterialet bak Hognestad (2007) eksempler på svært lange tonelag 2-domener som snarere disponerer for en L*HL-analyse også hos de eldre. Det innebærer altså at H ligger på den første trykklette stavelsen, og at tonaliteten gjennom trykkstavelsen blir en stigning mot toppunktet som også fortsetter i første fase av den trykklette stavelsen, til toppunktet nås. Reint auditivt vil det være naturlig å beskrive kontrasten mellom disse to stavelserne som kontrasten mellom en lav og en høy tone. I Hognestad (2007: 79) karakteriseres dette som en synkron demonstrasjon av *peak delay*, der svært lange og kortere domener realiseres ulikt. Denne synkrone observasjonen kan for øvrig sies å sannsynliggjøre den diakrone prosessen som skisseres i 1.1 ytterligere.

Utviklingsperspektivet blir da at den suksessive høyreforskyvningen av H etter hvert *produserer* privative systemer, her ved hjelp av den nye L-tonen på trykkstavelsen som det andre tonelaget ikke har. Hos de eldre er det bare unntaksvis, altså i de lengste domenerne, at systemet framstår som potensielt privativt, mens de unge helt klart favoriserer privativitet og gjennomfører initial L* i alle tonelag 2-domener. Dette gir i sin tur en tonelagskontrast som kan sies å være mer slitesterk, noe som nettopp viser seg ved at den bevares også i domener der sonoriteten i utgangspunktet legger hindringer i veien.

I Flekkefjord er vi ikke i den samme heldige stilling som i Stavanger, der det altså foreligger hele tre instrumentelt baserte undersøkelser foretatt med mange års mellomrom. Likevel synes det å være en rimelig tolkning av de foreliggende opplysninger at vi også i Flekkefjord har å gjøre med en utviklingsprosess som kan ha gått over lang tid, og der ulike realisasjonsvarianter lenge kan ha levd side om side. Akkurat som i Stavanger synes hovedmekanismen å være tendensen til høyreforskyvning av prominens-tonen H, og siden det tonale utgangspunktet (så langt vi kan følge det bakover i tid) er annerledes i Flekkefjord enn i Stavanger, blir også konsekvensene ulike. Særlig i et autosegmentalt beskrivelsesformat, slik det brukes i dette arbeidet, blir prosessen i Flekkefjord interessant, siden utviklingen der produserer en mer kompleks tonalitet med flere fonologiske toner enn systemet tidligere hadde.

4 Avslutning og videre perspektiver

Det som her blir kalt *peak delay*-modellen for prosodisk utvikling, impliserer at den mest arkaiske prosodien er den med minst *peak delay*, altså med det vi kan kalle maksimalt venstre-orienterte H-toner. Men også her reiser det seg et nytt og interessant spørsmål. Selv om vi legger til grunn at de endringsprosessene som nå er beskrevet i Stavanger og Flekkefjord, har pågått over lengre tid enn det tidsrommet der lingvistiske undersøkelser har funnet sted, må man lure på om det virkelig er slik at det først er i det siste århundret at prosodien har begynt å røre på seg, og at man før den tid eventuelt hadde et stabilt regime som kan ekvivaleres med det som modellen her blinker ut som arkaisk, altså tilsvarende eldre Flekkefjord / Tysnes / Bergen (Hognestad 2007: 77ff). I dagens variasjonsbilde vil da disse dialektene representere det mest opprinnelige, mens prosodien i østnorsk (L*H] / H*LH]) framstår som den mest endrede, siden alle fokale H-toner der ligger helt over mot høyre domenekant i begge tonelag. Men er østnorsk i så fall å forstå som endringsprosessens endelige sluttprodukt, eller kan ytterligere endringer skje? I så fall kunne man faktisk tenke seg at dersom et neste utviklingssteg ble nok en forskyvning av H, ville den faktisk forlate domenet, og L ville rykke fram som grensetone. Med en resulterende H-innovasjon ved domenestart etter samme mønster som modellen ellers predikerer (utvikling av tone med motsatt polaritet), ville resultatet forbløffende nok være en tilbakevending til det som her har fått merkelappen arkaisk prosodi. Da har utviklingen i så fall gått en full sirkel.

Dette er selvsagt lite annet enn ganske luftige spekulasjoner. Likevel: Når det nå synes fastslått at prosodien ikke er språkssystemets udiskutabelt stabile størrelse, slik mange nærmest aksiomatisk har gått ut fra, må vi være åpne for at tonaliteten i språket kanskje tvert om er i permanent og uavvendelig endring. I så fall vil jo det simpelthen innebære at prosodien oppfører seg som all annen språkstruktur. Og dersom vi holder fast på den prosodiske grunnmodellen med stadige vekslinger mellom høye og lave toner, altså en konstant musikalsk bølgebevegelse, kunne vi ikke da nettopp tenke oss en utvikling der koplingsforholdene mellom det tonale og det segmentale sjiktet gradvis endres, slik at historien med lange mellomrom bokstavelig talt gjentar seg? I så fall kan det likevel være riktig å se på H*L / H*L som et utgangspunkt for utviklingen (og nettopp H*L er jo en melodisk struktur som gjenfinnes som et hovedmønster for intonasjon i mange germanske språk). Det vi må være åpne for, er at den syklusen som nå kan beskrives i norske dialekter gjennom lingvistiske studier i et *peak delay*-format, kan ha gjort flere fullstendige

omdreininger, slik at den prosodiske utviklingsgangen vi kan påvise i dag, kan ha vært replisert flere ganger i århundrenes løp.

---

¹ Forklaring til de diakritiske markeringene: T* = tone som signaliserer hovedtrykk, T = tone som ekspanderes for prominens, T] = grensetone. Dette markeringssystemet er hentet fra Riad (1998) og er brukt i flere arbeider også om norsk prosodi. Dessuten er det brukt symboler for stavelse og mora, henholdsvis σ og μ .

Jeg vil takke Gjert Kristoffersen for kommentarer til en tidligere versjon av denne artikkelen. Likeså takker jeg redaktør og konsulenter i NLT for kommentarer og manusbistand.

LITTERATUR

- Abrahamsen, Jardar Eggesbø 2003: *Ein vestnorsk intonasjonsfonologi*. Trondheim: NTNU.
- Berntsen, Mandius og Amund B. Larsen 1925: *Stavanger bymål*. 2. utgave 1978. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Chambers, John 1995: *Sociolinguistic Theory: Linguistic variation and its social significance*. Oxford: Blackwell.
- Fintoft, Knut 1970: *Acoustical Analysis and Perception of Tonemes in some Norwegian Dialects*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hognestad, Jan K. 1997: *Tonemer i en høytomedialekt*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hognestad, Jan K. 2002: Tonelag i Stavanger bymål. Moen, Inger et.al. (red.): *MONS 9. Utvalgte artikler fra det niende møtet om norsk språk*. Oslo, Novus, 115 – 125.
- Hognestad, Jan K. 2006 [2004]: Tonal accents in Stavanger: from western towards eastern Norwegian prosody? Bruce, Gösta og Merle Horne (red.): *Nordic Prosody. Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 107 – 116.
- Hognestad, Jan K. 2007: Tonelag i Flekkefjord bymål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 25, 57 – 88.
- Larsen, Erling Georg 1970: *Formverket i Flekkefjord bymål*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Monsen, Thomas 1971: Noen kritiske bemerkninger til Erling Georg Larsens analyse av ordaksenten i Flekkefjord bymål. *Maal og minne*, 120 – 123.
- Riad, Tomas 1998: Towards a Scandinavian accent typology. Kehrein, Wolfgang & Richard Wiese (red.): *Phonology and Morphology of the Germanic Languages*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 77 – 109.
- Sandøy Helge 1996: *Talemål*. Oslo: Novus.
- Skjekkeland, Martin 2000: *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med målføra*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Selmer, Ernst W. 1927: *Den musikalske aksent i Stavangermålet*. Opuscula Phonetica, Fasc. VII. Oslo: A.W.Brøgger.
- Yip, Moira 2002: *Tone*. Cambridge: Cambridge University Press.

Summary

Hognestad (2007) presented a prosodic analysis of the Flekkefjord dialect, based on data from older speakers. The investigation showed that this variety of Norwegian has a *non-privative* accent system, i.e. a system lacking an extra (lexical) tone in accent 2. On the basis of other investigations of Norwegian prosody, it was therefore suggested that an additional investigation of this dialect, with data from young speakers, would be of considerable interest. This article presents an investigation along these lines. The analysis shows clear indications of a prosodic development in Flekkefjord. The unambiguous tendency in the data is that the young speakers constitute the accent contrast by means of a privative system. This brings their dialect in accordance with neighbouring dialects in Southern and South-Western Norway. The prosodic development suggested by the present analysis is interesting in connection with ongoing efforts to establish a typological model for Norwegian prosody on a diachronic basis. The article relates the present investigation to a comparable investigation of the Stavanger dialect (Hognestad 2006 [2004]), and some more general perspectives on prosodic development are finally suggested.

Jan K. Hognestad

Institutt for nordisk og mediefag
Universitetet i Agder
Serviceboks 422
NO-4604 Kristiansand
Jan.K.Hognestad@uia.no

[Mottatt 30. juli 2007, revidert versjon 12. februar 2008]

VII

”JEG HØRER DET PÅ TONEFALLET”. OM TONALE FORHOLD I NORSKE DIALEKTER, MED SÆRLIG FOKUS PÅ AGDER.

Innledning

Dialektforskning har i mer enn hundre år vært et hovedtema innenfor nordisk språkvitenskap. Langt framover på 1900-tallet var flertallet av forskningsarbeidene påvirket av det som gjerne kalles den *junggrammatiske* tradisjonen i språkforskningen. Som betegnelsen tilsier, var dette en retning som hadde sitt utspring i det tyske språkområdet, og den var utpreget historisk (diakront) orientert. Et sentralt anliggende var å påvise hvordan språk og dialekter i samtida hadde utviklet seg fra tidligere felles utgangspunkt. Det var særlig fonologisk og morfologisk utvikling som ble studert (språkutvikling på henholdsvis lyd- og ordnivå), og her antok junggrammatikerne at det var stor grad av lovmessighet i utviklingen. På samme måte som man i naturvitenskap studerte lovmessigheter i naturen, studerte lingvistene lovmessigheter i språket.

Denne historiserende tradisjonen sto også sterkt i Norge, noe som var helt naturlig, gitt den særegne norske språksituasjonen. Et svært vanlig emne for hovedoppgaver i norsk språkvitenskap var å lage en beskrivelse av en enkelt dialekt, ofte kandidatens egen, der det var sentralt å påvise hvordan samtidsspråket hadde utviklet seg fra det norrøne utgangspunktet. Selv om det var et poeng i seg selv å vise fram det vi kan kalle nå-stadiet i dialekten, var det nærmest en selvfølge også å sette det man fant, inn i et utviklingsperspektiv. Slik sett kan man si at de fleste norske dialektstudier i det 20. århundre i bunn og grunn var språkendringsstudier, der endringsprosessen som ble studert, var å finne i spennet mellom norrønt språk, slik det var overlevert gjennom skriftlige kilder, og talespråket i et bestemt område slik det framsto da forskeren gjorde feltarbeidet sitt.

På det fonologiske (eller mer presist: det *prosodiske*) området er *tonelagssystemet* (det velkjente fenomenet som demonstreres ved uttale av ordpar som ¹*bønder* og ²*bønner*) særegent for språk som norsk og svensk, og dialektforskerne har naturlig nok også beskjeftiget seg med å beskrive denne delen av språkstrukturen. Noen samlet faghistorie om norsk tonelagsforskning er ikke skrevet, men innledningen og artiklene i Jahr og Lorentz (1983) legger et godt grunnlag for å avlese de viktigste innfallsvinklene og problemstillingene som har vært aktuelle i forskningsmiljøene. Her utkrystalliserer det seg to tematiske

tyngdepunkt. 1: nåtidige (synkrone) beskrivelser av tonelagsrealiseringer i gitte varianter av norsk og 2: mulige scenarier for tonogenese, altså hvordan tonelagssystemet en gang må ha oppstått i nordiske språk. Tema nummer 2 framstår som utpreget diakront, og hovedvekten ligger da på forholdet mellom et språksteg der man tenker seg at det ikke fantes noen tonelagsmotsetning i språkssystemet (og som ulike forskere plasserer noe ulikt i tid), og et språksteg der en slik motsetning tenkes å ha blitt etablert.

Med tema nummer 1 stiller det seg imidlertid annerledes. Her har språkforskerne i svært liten grad gjort forsøk på å relatere systemet i en gitt dialekt til den man finner i andre dialekter, eller å postulere en utviklingsgang som relaterer tonelagsrealiseringen på nå-stadiet til et definert prosodisk utgangspunkt. Overflatisk sett kan dette synes merkelig, for dermed skiller forskningstradisjonen for prosodiens vedkommende seg fra den sterkt historiserende dialektforskningen for øvrig. I tillegg har man hele tida vært oppmerksom på at det er stor prosodisk variasjon i norske dialekter. Ikke bare er østnorsk og vestnorsk prosodi grunnleggende ulik, men også innenfor disse to hovedområdene (særlig det vestnorske) er det til dels stor variasjon. Og dette er en variasjon som også ikke-fagfolk alltid har kunnet bruke for å bestemme hvor en samtalepartner har det språklige opphavet sitt. ”Jeg hører det på tonefallet” er et hyppig forekommende svar fra ikke-lingvister på spørsmål om hvordan det er mulig å høre hvor en person kommer fra. Og der det er stor nåtidig variasjon i dialekter imellom, tyder alt på at omfattende endringsprosesser har vært i sving tidligere – prosesser som har skapt den påvisbare variasjonen.

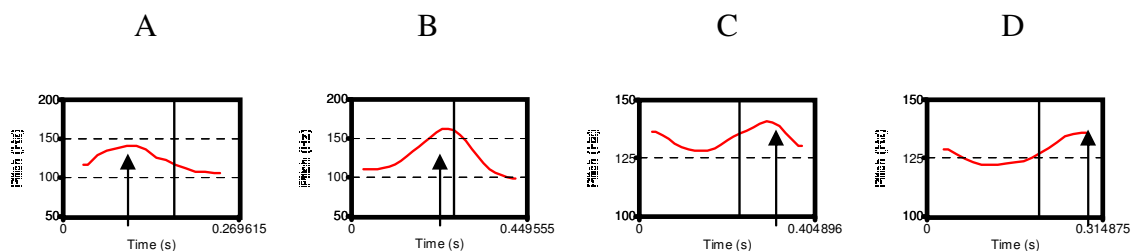
Dermed skulle man tro at det lå til rette for prosodiske studier etter samme mønster som i dialektforskningen for øvrig: nåtidig variasjon beskrevet og forklart ved å bli relatert til et før-stadium felles for alle variantene, og der man kunne tenke seg at enkelte nåtidsprosodier lå nærmere det antatte utgangspunktet enn andre. Også dette siste ville være helt parallelt med tradisjonen i den diakront orienterte dialektforskningstradisjonen, som også blinket ut enkeltdialekter eller trekk i slike dialekter som mer arkaiske, altså nærmere det norrøne utgangspunktet, enn andre. Men som sagt: Slikt finner man få spor av i faglitteraturen helt fram til 1990-tallet.

Likevel er denne mangelen i forskningstradisjonen lett å forklare. Dels er det selvsagt slik at dersom sammenlikningsgrunlaget skal være det norrøne språket, kan vi bare i begrenset grad trekke slutninger om prosodiske forhold på grunnlag av skriftlige kilder. Dernest har forskningen inntil nylig rett og slett lidd under mangel på relevante data. Før datateknologien begynte å tilby analyseprogrammer som gjorde det lett å lage grafiske representasjoner av tonelagsmelodiene, var det simpelthen for komplisert å ta fatt på studier

av denne delen av språkssystemet. Den forskningen det skal rapporteres om her, tar mål av seg til å bidra til å fylle dette åpenbare hullet i vår forståelse av språkstruktur og språkutvikling i Norden.

Forskning på tonelag i norske dialekter

I en serie arbeider (Hognestad 2001, 2006 [2004], 2007 og 2008) er det gjort et forsøk på å betrakte norske dialektprosodier på diakront grunnlag. Her skal noen hovedmomenter bare skisseres ganske kort.

FIGUR 1: Tonelag 1-melodier i fire norske dialekter

I figur 1 vises grafiske framstillinger (generert av analyseprogrammet PRAAT på grunnlag av lydopptak fra feltarbeid) av tonelag 1-realisering (som i ¹bønder) i fire norske dialekter. Det dreier seg om ord på to stavelser, og den lodrette streken i grafene markerer stavelsesskillet. Tidsdimensjonen er den horisontale, og selve den tonale melodien i ordet vises i det grafiske forløpet. Særlig verdt å merke seg er at samtlige melodier har en høytonetopp, og rekkefølgen er arrangert slik i figur 1 at denne toppen ligger lengre ute til høyre for hver dialekt-graf. Pilene er satt inn for å markere nettopp dette. De fire eksemplene kan assosieres med den prosodien man vil kjenne fra følgende dialekter: A: Bergen, B: Kristiansand, C: Stavanger, D: Oslo.

Rekkefølgen de fire grafene står i, er også av en annen grunn viktig å merke seg. I de nevnte forskningsarbeidene er det nemlig en påstand at A representerer det mest arkaiske stadiet, mens D er den tonelag 1-prosodien som har gjennomgått den mest omfattende endringen. Slik sett representerer figur 1 en diakron endringsmodell, lest fra venstre mot høyre. Oppgaven blir i neste omgang å sannsynliggjøre at dette er den korrekte utviklingsbeskrivelsen, og ikke for eksempel omvendt, altså at A representerer den mest innoverte melodien. Argumentasjonen for den beskrivelsen som er valgt her, hviler på to hovedpremisser:

1. Internasjonal faglitteratur har lenge operert med begrepet *peak delay*, som betegner et fenomen der en høy tonetopp H som taleren ”skyter ut” ved hjelp av stemmens grunnfrekvens, i løpende tale kan komme til å bli overflatelokalisert litt til høyre for det punktet der den fonologisk hører hjemme. Denne H-forsinkelsen kan i sin tur, dersom den opptrer tilstrekkelig hyppig, bli tolket som normalsituasjonen for en ny generasjon som lærer morsmålet sitt. I sin fonologi vil de følgelig få H-toner som standardmessig ligger lengre til høyre enn de gjorde hos generasjonene før. Så kan *peak delay* påny opptre som synkront overflatefenomen hos disse individene, og dermed er grunnlaget lagt for ytterligere høyreforskyvning av tonen i tidens og generasjonenes løp.
2. Hognestad (2001 og 2006 [2004]) sammenlikner resultater fra egen forskning med tidligere undersøkelser av prosodien i Stavanger bymål og påviser ulikheter mellom tre ulike instrumentalfonetiske undersøkelser gjennomført med rundt 40 års mellomrom. Det dreier seg om Selmer (1927), der det påvises prosodi av A-typen i tonelag 1, Fintoft (1970), der det er indikasjoner på at B-typen dominerer og Hognestad (2006), der de unge i dag realiserer tonelag 1 med melodi C. Denne utviklingen lar seg entydig beskrive dersom man antar at en suksessiv høyreforskyvning av H er motoren i utviklingen. Dette forutsetter selvsagt at forskningsresultatene i de ulike arbeidene, som er framkommet ved bruk av ulike instrumentelle analyseteknikker, er reelt sammenliknbare. Siden det ligger et mulig forbehold i dette, styrker det hypotesen ytterligere at Hognestad (2007 og 2008) påviser en endringsprosess etter nøyaktig de samme linjene i Flekkefjord bymål, og der er det samme forsker og samme analyseteknologi som har kunnet påvise forskjeller mellom intervjuobjekter født på 1920-tallet og folk født på 1980-tallet. Den eldre generasjonen har helt utvetydig melodi tilsvarende type A i tonelag 1, mens de unge like utvetydig har B.

Selv om all denne forskningen svært entydig peker i samme retning, er det selvsagt viktig å fortsette jakten etter mulige svakheter og feilkilder, særlig siden det i forskningsmiljøet fins en konkurrerende beskrivelse, primært representert av Riad (1998 m.fl.). En mulig innvending er denne: De to dialektene som i de refererte arbeidene står svært sentralt, Stavanger og Flekkefjord, er begge *bymål*. Kan det tenkes at det vi ser, er særegne fenomener som snarere skyldes andre forhold enn de som er foreslått? Kan det for eksempel tenkes at disse dialektene har vært utsatt for påvirkning fra andre dialekter, sett i lys av at byer gjerne sammenfører folk

med ulik språkbakgrunn, eller påvirkning fra andre språk, i egenskap av å være kystby-dialekter? I så fall kunne man for eksempel tenke seg at A-prosodien ikke nødvendigvis representerte arkaisk norsk prosodi, men snarere resultatet av språkkontakt med andre germanske språk, der høy tone på trykkstavelsen uansett er et gjennomgående trekk. Resultater av språkkontakt med språk som nedertysk og nederlandsk på det leksikalske området er grundig dokumentert i litteraturen. Og dessuten: Er det overhodet i byer at man skal lete etter potensielt arkaiske språktrekk? Den undersøkelsen som skal rapporteres fra i det følgende, har som mål å bidra til avklaring av forhold som disse.

Prosjektbeskrivelse

I den undersøkelsen som påviste A-prosodi hos eldre folk i Flekkefjord (Hognestad 2007) ble det brukt informanter som var født på 1920-tallet. En påstand i undersøkelsen var at disse informantene har en tonelagsrealisering som for det første er representativ for et større område enn Flekkefjord by (jfr. også Larsen 1970), og som for det andre representerer en alderdommelig prosodi også påvist andre steder på det vestnorske området. Den ser nå ut til å være gjenstand for endring, og for Flekkefjords vedkommende er denne endringen altså beskrevet i Hognestad 2008.

For å kvalitetssikre resultatene fra disse to arbeidene om Flekkefjord bymål, ville det være gunstig dersom det lot seg påvise at den antatt arkaiske prosodien også var å finne flere steder på Agder, og da i utpregede bygdemål. Problemet blir at de endringene som Hognestad (2008) rapporterer om, selvsagt også kan tenkes å ha skjedd andre steder i regionen enn i Flekkefjord. Skal man gå på jakt etter prosodien beskrevet i Hognestad 2007, ville det sikreste derfor være å bruke informanter rekruttert fra samme aldersgruppe som i den undersøkelsen og lage en større undersøkelse der flere Agder-dialekter var representert. En slik undersøkelse med feltarbeid, elektronisk databearbeiding og analyse ville være svært ressurs- og tidkrevende. Dessuten byr det erfaringsmessig ikke sjelden på problemer å rekruttere gode informanter i aldersklassen fra 70 år og oppover. Testoppsettet som skal beskrives i det følgende, må vurderes i lys av dette.

Metodiske forhold

På slutten av 1970-tallet ble det gjort lydopptak med en rekke personer på Agder til en serie radioprogram om talemål i regionen. Gjennom nettstedet *Dialektxperten* er dette lyd materialet nå gjort elektronisk tilgjengelig. Det dreier seg om opptak med personer født mellom 1920 og 1940, altså nettopp det alderssegmentet som var aktuelt i Hognestad 2007. Dersom A-prosodi

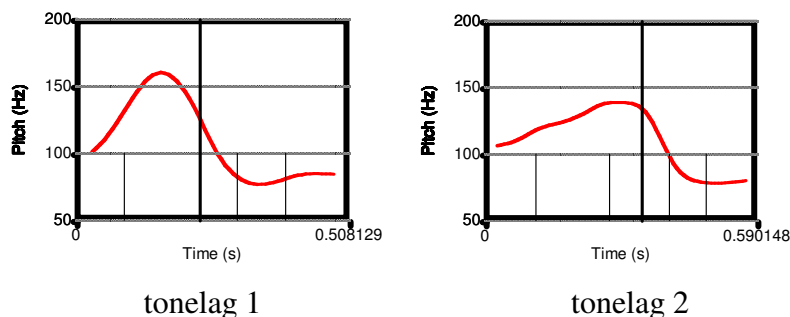
i tonelag 1 er typisk for eldre Agder-mål, burde den forekomme i hvert fall hos noen av intervjuobjektene fra ulike bygder i disse programmene.

De metodiske problemene med å bruke dette materialet er i og for seg åpenbare. I Hognestad 2007 og 2008 blir det, i samsvar med nyere forskningstradisjon, brukt flere informanter av begge kjønn fra hver dialekt, og opptakene omfatter både strukturert lesing av testytringer, altså slik at samtlige informanter leverer prøver på eksakt det samme språkmaterialet, og løse uformelle intervjuer med hver enkelt informant. Ved å bruke NRK-materialet vil både representativitet og sammenliknbarhet kunne tenkes å bli utilfredsstillende. Det foreligger nemlig bare opptak av én person fra hver dialekt, og det er ikke noe språklig fellesgods som går igjen i samtlige opptak.

Det fins imidlertid også grunner til likevel å bruke dette ferdig digitaliserte materialet i en undersøkelse av prosodi på Agder. I tradisjonell norsk dialektologi var det lenge vanlig å bare bruke én enkelt informant når en dialekt skulle beskrives. Mye arbeid ble lagt i å kvalitetssikre denne informanten, som ble meget nøye utvalgt som typisk for hjemstedet sitt. Vedkommende skulle ha bodd der hele sitt liv, og folk med detaljkunnskap om lokalt språk gikk god for den språklige autentisiteten i hvert enkelt tilfelle. I denne sammenhengen er det ingen tvil om at autentisitet i utpreget grad var å forstå som det å ha opprettholdt tradisjonelle dialekttrekk i talen. Informantene som ble valgt ut, var rett og slett de som ble ansett for å ha beholdt mest av "det gamle" i det lokale språket. De nevnte NRK-opptakene er helt klart gjort innenfor denne feltarbeid-tradisjonen, og det er derfor grunn til å tro at den ene representanten for hver dialekt er maksimalt representativ på de nevnte kriteriene. Opptak med informanter som for 30 år siden ble ansett for å være språklige tradisjonsbærere i sine respektive språkmiljøer, er egentlig ganske ideelt som sammenlikningsgrunnlag når det, som her, dreier seg om å påvise mulige arkaismer i språkstrukturen.

Notasjon

Når dialekter skal sammenliknes, er det viktig å ha et notasjonsformat som gjør det enkelt å sammenlikne de strukturene som studeres. Her følger et eksempel på grafisk framstilling av tonelagsmotsetningen i en dialekt og et notasjonsoppsett for denne prosodien.

FIGUR 2: Eksempel på tonelagsmotsetning, typisk for flere vestnorske dialekter. Ordene som uttales, er navnene ¹Wiland og ²Løvland. Den gjennomgående loddrette streken representerer stavelsesgrenser i disse tostavellesordene, mens de halvtrukne strekene er grenser mellom enkeltlyder.

Denne lydlige virkeligheten, som ligger nær den som ble påvist hos eldre flekkefjæringer og som her kan gis merkelappen *eldre vestnorsk*, blir i neste omgang tilordnet denne notasjonen:

eldre vestnorsk	σ	σ
tonelag 1	H	L
tonelag 2	H	L

FIGUR 3: Formalisert notasjon av tonelagsrealiseringen i figur 2.

Denne figuren må kommenteres nærmere: Tegnet σ står for stavelse, slik at den loddrette linjen mellom de to σ -tegnene tilsvarer stavelsesgrensen i grafene. Den første av de to stavelser bærer hovedtrykket i ordet, og trykkstavelser må i moderne norsk være prosodisk *tunge*. Det innebærer at de anses for å ha to metriske posisjoner, såkalte *moraer* (en tidlig og en sein), mens stavelser uten trykk kan være *lette* og bare ha en mora. Disse moraene er i neste omgang tilknytningspunkter for fonologiske toner, og i en trykkstavelse vil en tone følgelig kunne assosieres enten tidlig eller seint, til første eller til andre mora. Denne minimale forskjellen er karakteristisk for ulike norske dialekter, og selv om ikke-fagfolk sjelden vil ha noe bevisst forhold til hva hørbare tonale forskjeller består i, vil de tydelig kunne høre forskjell når en sogning, som har tidlig-assosiert H-tone i tonelag 1, sier et ord som ¹bønder, og når en rogalending, som har sein H, sier det samme ordet. Folk med øre for språklig tonalitet vil faktisk kunne grovplassere en samtalepartners dialekt geografisk utelukkende på grunnlag av dette ene trekket, en konsistent ulikhet i lokalisering av en tonetopp på bare noen få millisekunder.

Så vil det ofte være slik at kontrasten mellom tonelag 1 og 2 (¹bønder og ²bønner) i en og samme dialekt konstitueres ved at H-tonen assosieres i trykkstavelser i tonelag 1, men i en

etterfølgende trykklett stavelse i tonelag 2. I figur 2 og 3 er imidlertid dette annerledes, og det er med på å gjøre disse eldre dialektene spesielt interessante. Her ser vi at H-tonen er lokalisert i trykkstavelsen i begge tonelag, tidlig i tonelag 1 og seint i tonelag 2. Den krysser altså ikke grensen til den trykklette stavelsen i tonelag 2, og hele tonelagskontrasten konstitueres av en H-forskyvning utelukkende innen rammen av hovedtrykkstavelsen. Selve prinsippet for tonelagskontrast er likevel det samme som vi finner i andre dialekter, nemlig en forskjøvet H-tone som hovedsignal for tonelag 2. Det særegne her, er at denne forskyvningen er så liten, bare en enkelt moraposisjon, og at stavelsgrensen altså ikke krysses av H i noe tonelag. Med terminologien fra figur 1 kan vi si at tonelag 1 har en A-melodi og tonelag 2 en B-melodi i disse dialektene.

Påstanden i Hognestad 2006, 2007 og 2008 er at denne minimale H-forskyvningen representerer et første stadium i tonelagsutviklingen. Det norrøne språket antas av de fleste forskere ikke å ha hatt tonelagsmotsetning. Likevel kan enstavellesord og ord med flere stavelser hatt en overflateforskjell i H-lokalisering som på det norrøne språksteget ikke var system-relevant. Man fikk simpelthen seinere H-plassering i ord med mer segmental plass til disposisjon. Dette er i samsvar med det mest utbredte synet på tonogenese i norsk, presentert av Oftedal (1952). Seinere kan så denne såkalte *allofoniske* tonaliteten ha blitt en del av det fonologiske systemet, og dermed var tonelagene født. Etter en slik analyse vil et kjennetegn på arkaisk prosodi være H-toner som ligger langt til venstre i det relevante domenet. Den aller mest arkaiske situasjonen ville være maksimal venstreorientering av H i alle ord, hvilket selvsagt ville gi en språkvariant uten tonelagsmotsetning i det hele tatt, akkurat slik vi antar at det en gang var over hele det nordiske språkområdet.

Konsulterer vi tilgjengelig faglitteratur, vil vi se at systemet i figur 2 og 3 skiller seg fra mange av dem som fram til nå har blitt beskrevet i prosodiske studier fra det vestnorske området (Hognestad 1997, Abrahamsen 2003 m.fl.). Forskjellen er primært å finne i tonelag 2, der disse andre systemene har en H som har krysset stavelsgrensen. Men da er det viktig å være oppmerksom på at dette er undersøkelser som uten unntak baserer seg på opptak med informanter som er langt yngre enn de som ble brukt i Hognestad 2007. Disse yngre individene har prosodiske systemer som skiller seg fra de eldre flekkefjæringenes, men som derimot har mye til felles med systemet som beskrives hos yngre flekkefjæringer i Hognestad 2008. Det systemet vises formalisert i figur 4.

ynge Flekkefjord	σ	σ
tonelag 1	H	L
tonelag 2	L	HL

FIGUR 4: Formalisert notasjon av prosodien hos unge flekkefjæringer

Her er tonelag 1 en B-melodi, mens tonelag 2 har gått i retning mot C. Utviklingen i Flekkefjord, avlesbar ved sammenlikning av notasjonen i figur 3 og 4, kan forklares som konsekvenser av *peak delay*. H-tonen har forskjøvet seg en moraposisjon mot høyre i begge tonelag, og det innebærer at den i tonelag 2 har krysset stavelsesgrensen. En sekundærkonsekvens blir da at en ny tone (den lave tonen L) kommer inn "fra venstre" og tar over funksjonen som tone på trykkstavelsen. At dette nettopp blir en lavtone, er i samsvar med det såkalte *obligatory contour principle*, et prinsipp for tonestruktur som synes å gjelde på tvers av språkgrenser (Kenstovicz 1994). Prinsippet sier at nabotoner alltid vil være av motsatt polaritet.

Et system som i figur 4, med strukturen HL i tonelag 1 og LHL i tonelag 2, tilsvarer det vi finner i store deler av det sørvestlige Norge i dag. Den refererte forskningen gir oss så et grunnlag for å anta at dette representerer en avledning fra et tidligere system, nemlig det som ble påvist hos folk i Flekkefjord som i dag er mellom 80 og 90 år gamle, og som ligger svært nær det som vises i figur 3.

Dermed er grunnen beredt for å undersøke hva som er å finne i de gamle NRK-opptakene. Dersom informantene ute på bygdene for 30 år siden hadde det samme prosodiske systemet i sin tale som deres jevnaldrende i Flekkefjord fremdeles har i dag, kan det tenkes at vi her har med et genuint reliktområde å gjøre, der arkaisk prosodi er bevart.

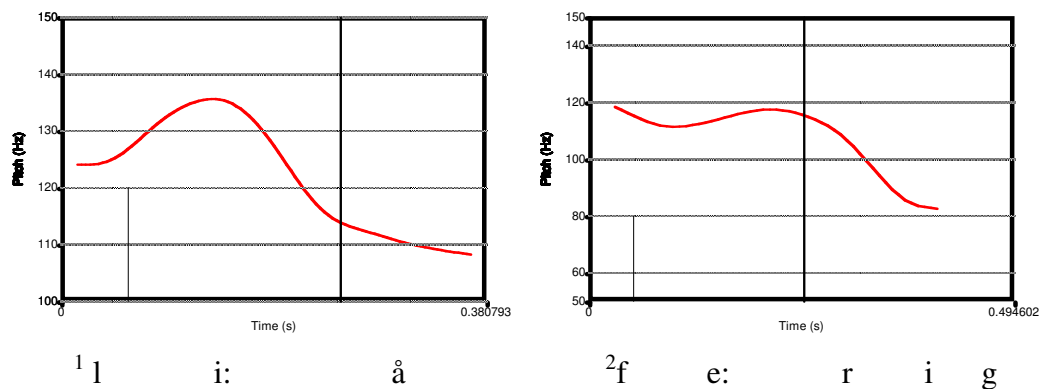

til bygdemålene i nærliggende kommuner? Det er neppe særlig kontroversielt å hevde at en slik utvikling er usannsynlig. Det er svært lite trolig at de språklige tradisjonsbærerne fra ulike bygdesamfunn på Agder som brukes i NRK-serien, skulle ha latt seg påvirke tonalt av prosodien i Flekkefjord by. Det ville i så fall ha måttet bety at småbyen Flekkefjord hadde eksportert innoverte prosodiske språktrekk, for eksempel til Fjotland, kanskje så tidlig som på slutten av 1800-tallet, og at disse trekkene hadde blitt plukket opp av representanter for den tradisjonelle bondebefolkningen. Langt mer sannsynlig er det motsatte forholdet: at småbyen Flekkefjord ikke hadde noen egen bymålsintonasjon, kvalitativt ulik den som rådde i bygdene rundt, men tvert om hadde innbyggere med samme grunnleggende intonasjonsmønstre som bygdefolket. I migrasjonsperspektiv er det også rimelig å anta at selv om samfunnene på den aktuelle tida var ganske stabile, var det å flytte fra bygda til byen, tross alt vanligere enn å flytte fra byen til bygda. Småbyen Flekkefjord er derfor en vel så sannsynlig kandidat til å motta språklige impulser ved dialektkontakt som de spredt befolkede landdistriktene. Dette er også helt parallelt med det vi finner i andre norske lokalsamfunn der en liten by betjener et oppland av kommuner uten egne definerte bysentra.

I tillegg bør det også nok en gang minnes om at tonelagssystemer av den typen som diskuteres her, også er påvist andre steder på det vestnorske området, og også da både i by- og bygdesamfunn (Hognestad 2006 [2004]).

Det den forliggende undersøkelsen ikke kan svare på, er om det også i kommuner som Lista, Kvinesdal og Fjotland er slik at dagens unge har en prosodi tilsvarende sine jevnaldrende i dagens Flekkefjord, altså tilsvarende figur 4. Har de det, kan det tyde på at prosodien i hele området på brei basis har gått over fra en A/B-type til en B/C-type, som da blir standardmodellen for tonelag i sør-Rogaland og vest på Agder. Her må ytterligere undersøkelser foretas. Det som imidlertid synes klart, er at hypotesen om at A/B-prosodi representerer et eldre steg i utviklingen enn B/C-prosodi, er ytterligere styrket.

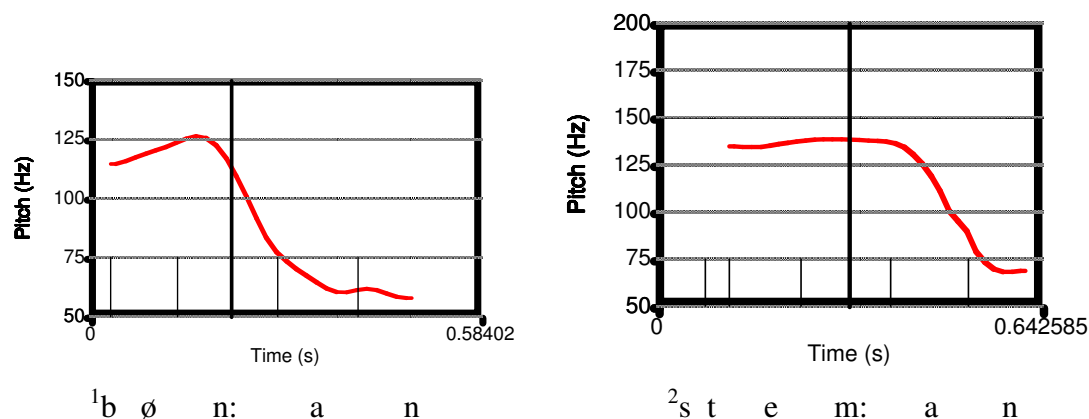
Her følger et sett grafer som viser tonelagsmotsetningen i eldre Fjotland-mål, som altså er kompatibel med notasjonen i figur 3:

FIGUR 6: Tonelag i Fjotland (*Han sad i Liå + (...skulle gjera det) ferig*)

Bjelland

Først ser vi på tonelagsmotsetningen hos informanten fra Bjelland, en kommune lenger øst:

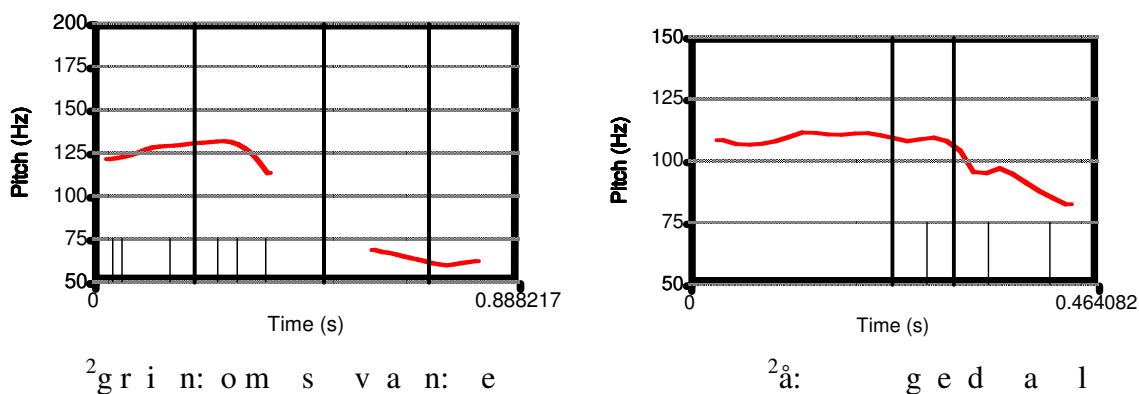

FIGUR 7: Tonelag i Bjelland: (*om hausten kjøpte han last av) bøndan + (det va han så bygde dei gamle) stemman*)

Her er en sammenlikning med Fjotland i figur 6 interessant. Vi ser at tonelag 1 hos Bjelland-informanten har seint assosiert H-tonetopp i tonelag 1, mens Fjotland-informanten hadde tidlig H, som i Flekkefjord. Dersom dette er representativt, og vi antar en *peak delay*-basert utvikling som har forskjøvet H én moraposisjon innen trykkstavelsen hos Bjelland-informanten, gir det et resultat som ville ha ført til tonelagsnøytralisering i denne dialekten (og følgelig en kollaps i tonelagssystemet), gitt at intet samtidig skjedde i tonelag 2. Imidlertid ser vi at heller ikke tonelag 2 realiseres helt som i Fjotland. Også her synes H å være forskjøvet, men da på en slik måte at H ikke holder seg kun til trykkstavelsen. Den begynner der, fortsetter et stykke ut i den påfølgende trykklette stavelsen og så realiseres fallet til L. I utgangspunktet bevares tonelagskontrasten her, men figur 7 viser et system som synes å ta dårlig vare på den. Tonelag 1 har altså sein H i trykkstavelsen, og tonelag 2 assosierer ikke

utvetydig H til neste mora på den andre siden av stavelsgrensen. Fremdeles begynner denne tonen så tidlig i forløpet at vi ikke kan finne grunnlag for å analysere inn en kontrastkonstituerende L initialt, jfr. grafen for *stemman*. Da blir de to essensielle H-tonene liggende så nær hverandre at faren for kollaps i løpende tale kunne synes overhengende. En avspilling av lydmaterialiet bak figur 7 der hver stavelse avspilles for seg, gir imidlertid en overbevisende auditiv demonstrasjon av hvordan kontrasten opprettholdes. De to trykkstavelserne framstår auditivt som ganske ekvivalente. Her er det med andre ord ikke slik at det er tonaliteten i trykkstavelsen som konstituerer tonelagsmotsetningen, slik det i faglitteraturen nærmest aksiomatisk antas at det er i norske tonelag. Det er når de trykklette stavelserne avspilles, at kontrasten kommer fram. Det at H-toppen vedvarer gjennom første del av den trykklette stavelserne i tonelag 2, gir prosodien i denne stavelserne en HL-effekt som gjør den klart annerledes enn i den tilsvarende tonelag 1-stavelserne, der den avsluttende L-tonen er det eneste signifikante bidraget til melodien i stavelse nummer to. Samtidig er det slik at når H samtidig begynner allerede på trykkstavelsen, får den samlet sett større durasjon enn den momentane H-toppen i tonelag 1.

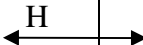
Denne måten å konstituere tonelagskontrasten på, gjør det relevant å se på prosodien i lengre tonelag 2-domener fra Bjelland, altså domener med mer enn to stavelser. Her er to representative eksempler, som begge er lokale stedsnavn:

FIGUR 8: Tonelag 2 over flere stavelser i Bjelland: *Grinnomsvannet* + *Ågedal*

Det karakteristiske ved disse tonelag 2-realiseringene, både auditivt og grafisk, er også her det *H-plataået* som taleren etablerer gjennom trykkstavelsen og store deler av den trykklette stavelserne. I *Grinnomsvannet* starter fallet like før avstemmingen for [s] (som også gir en assimilert avstemming av [v] i dette tilfellet, jfr. bruddet i grafen). Vi kan dermed også konstatere at bitrykket på *vannet* ikke spiller inn og eventuelt kunne ses på som en utløsende

faktor for platådannelsen. I *Ågedal* vedvarer plataet gjennom begge de to første stavelserne, og fallet mot grensetonen L kommer først i stavelse nummer tre. En formalisert notasjon av tonaliteten i Bjelland kunne etter dette se slik ut, der den horisontale pila markerer H-plataet:

	σ	σ
tonelag 1	H	L
tonelag 2		L

FIGUR 9: Formalisert notasjon av prosodien i Bjelland.

En beskrivelse av prosodien hos Bjelland-informanten kunne da være at tonelagene ikke primært konstitueres ved kontrasterende kopling mellom generell prosodisk struktur og et distinkt tonalt H-punkt, slik vi har sett i de andre dialektene, men ved en kontrastering av en tonetopp og et toneplata.

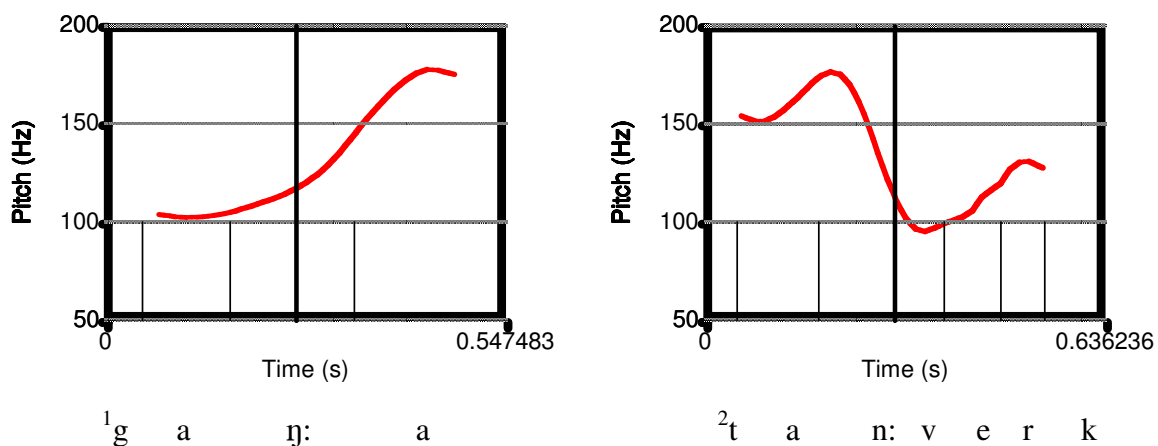
Her er to ytterligere kommentarer på sin plass: For det første kan det ikke presiseres ofte nok at denne undersøkelsen ikke gir noen muligheter til å skille individuelle preferanser fra systematiske dialektforskjeller, i og med at det bare foreligger en informant for hver dialekt. Det som imidlertid med sikkerhet kan sies, er at topp/plata-kontrasten er en faktisk forekommende måte å realisere den vestnorske tonelagskontrasten på. For det er nemlig ikke slik at forekomst av et høytoneplata i tonelag 2 er begrenset bare til denne dialekten. Også i andre deler av materialet, ikke minst i eldre flekkefjordsk, er det eksempler på at især lange tonelag 2-domener realiseres med H-plata. Det særegne for Bjelland-informanten er at han gjennomfører plata-strategien så godt som fullstendig i tonelag 2, slik at den framstår som det langt tydeligste signalet på dette tonelaget.

En plausibel analyse kunne være at undersøkelsens Bjelland-data representerer et mulig mellomstadium mellom eldre Flekkefjord/Lista/Fjotland/ Kvinesdal og yngre Flekkefjord (som altså er den eneste ”yngre” varianten i dette utvalget). Hos Bjelland-informanten har H i tonelag 2 ennå ikke sluppet taket i trykkstavelserne, så å si, men er samtidig på vei mot høyre i domenet (en retningsangivelse som avspeiler det grafiske bildet snarere enn det lydlike). Nettopp dette er det som fører til platådannelsen. Hos dagens ungdom i Flekkefjord forekommer det intet H-plata i noen registreringer. Høytonen har hos dem, for å bli i metaforen, sluppet taket og re-lokalisert seg til den trykklette stavelserne, og bare dit. Og den endringen er så i neste omgang utgangspunktet for tonal L-innovasjon ved domenestart hos de unge, jfr. analysen i Hognestad 2008. Denne prosodien, her representert i figur 4, gir

formodentlig en mer robust tonelagsrealisering enn de øvrige systemene, i og med at tonelag 2 nå får en ekstra tone, initial L som tonelag 1 ikke har, i tillegg til at H altså er utvetydig plassert i ulike stavelser i de to tonelagene. Tonelagskontrasten er dermed blitt det man i tonetypologien gjerne kaller *privativ*: HL versus LHL. Det er dette systemet som altså nå synes å etablere seg på brei basis i Rogaland og Vest-Agder.

På den andre sida av grensa: Birkenes

Tradisjonelt deles norske dialekter i to hovedgrupper når det gjelder intonasjon: det østnorske *lavtoneområdet* og det vest/nordnorske *høgtoneområdet*. Denne (kanskje noe uheldige) terminologien er valgt på grunnlag av særdrag ved tonelag 1-melodiene. Høytonedialektene har høy tone på trykkstavelsen i tonelag 1 (slik vi har sett i alle eksempler til nå), mens lavtonedialektene har lav tone. Sørgrensen mellom disse områdene går ute ved kysten gjennom Høvåg og videre innover i landet, slik at Aust-Agder-kommunen Birkenes ligger i lavtoneområdet. Fagtradisjonen har ikke pleid å relatere lav- og høytoneprosodi til hverandre, bare konstatert at vi har med to ulike prosodiske typer å gjøre. Innenfor rammen av dette arbeidet, der en suksessiv forskyvning av H-tonen framstår som en essensiell variabel i prosodiutviklingen på Agder, kan det imidlertid nettopp være interessant å sammenlikne de høytone-systemene vi har sett på til nå, med et lavtone-system. Her følger karakteristiske eksempler på tonelagsmotsetningen hos informanten fra Birkeland i Birkenes:

FIGUR 10: Tonelag i Birkenes: *ganga* + *tannverk*

Her er det primært to ting å merke seg. For det første ligger det en H-tone helt til høyre i begge tonelagsdomenene. Dette er for øvrig situasjonen i alle beskrevne varianter av østnorsk. Når det så gjelder tonelag 2, husker vi at når H hadde krysset stavelsegrensen i yngre

flekkefjordsk (og i andre nåtidsdialekter i Rogaland og Vest-Agder) ble det plass til (og behov for) en ny tone på trykkstavelsen. Dette framsto der som en nydannet lavtone L. I Birkenes vil en plausibel analyse være at når H i tonelag 2 har migrert ytterligere, altså helt til høyre domenekant, vil også L følge etter. I figur 10 er det lett å se at også L her har krysset stavelsegrensen. Dermed oppstår den samme typen situasjon som vi så i yngre flekkefjordsk: Trykkstavelsen måtte ha en tone til erstatning for den som flyttet, og *the obligatory contour principle* predikerte at den nye tonen til venstre for migrert H i yngre Flekkefjord ble en L. Her i Birkenes er mekanismen akkurat den samme. Den nye tonen til venstre for migrert L blir oppskriftsmessig en tone av motsatt polaritet, altså en H. Det er den som nå, meget prominent, figurerer på trykkstavelsen. Så ser vi at også tonelag 1 i Birkenes oppfører seg oppskriftsmessig. Også her ligger H ytterst til høyre. Da blir den nye tonen som trekkes inn over trykkstavelsen, selvsagt en L. Her er formaliseringen:

	σ	σ
tonelag 1	L	H
tonelag 2	H	LH

FIGUR 11: Formalisert notasjon av tonelagene i Birkenes.

Sammenfatning

Først vises her en sammenstilling av de dialektprosodiene som har vært diskutert i dette arbeidet, pluss noen ytterligere systemer som kommenteres nedenfor:

DIALEKT		tonelag 1		tonelag 2	
		σ	σ	σ	σ
1	eldre Flekkefjord m.fl.	H	L	H	L
2	eldre Bjelland	H	L	H ↔	L
3	yngre Flekkefjord m.fl.	H	L	L	H L
4	ikke belagt i dette arbeidet	H	L	L	H L
5	ikke belagt i dette arbeidet	L	H L	H	L H L
6	ikke belagt i dette arbeidet	L	H	H	L H
7	Birkenes	L	H	H	L H

FIGUR 12: Sammenstilling av formalisert prosodisk struktur i fire dialekter.

I figur 12 er organiseringen litt annerledes enn i de andre formaliseringstabellene. Her står tonelagene etter hverandre og ikke under hverandre. Dette er for å gjøre det lettere å sammenlikne strukturen i hvert tonelag for seg. Det som da springer en i øynene, er hvordan H-tonene som i tabellen er markert med uthevet skrift, posisjonerer seg ulikt i de ulike variantene. Hypotesen er altså at det er denne tonen (som for øvrig gjerne kalles *fokustonen*, siden det er den som ekspanderes i frekvens for å markere fokus i en ytring) som i utgangspunktet flytter, og som har dirigert utviklingen av samtlige dialektprosodier. At det nettopp er tonen med fokusfunksjon det er snakk om, synes dessuten å styrke hypotesen ytterligere. Fokusoppgaven gjør at den i større grad enn andre toner i domenet får en skjebne som grunnleggende labil og stadig skiftende i løpende tale. En svært høyfrekvent H kan produseres for å signalisere emfatisk fokus, en H som ligger litt lavere på frekvensskalaen signaliserer ordinært pragmatisk fokus, mens en utpreget lav H står i domener som ikke skal fokusmarkeres i det hele tatt. Alle disse manipulasjonene sannsynliggjør at nettopp denne labile tonen kan bli utsatt for endring i realisasjonen av *peak delay*-typen, slik det blir antatt her. Den posisjonen H har til enhver tid i en gitt dialekt, predikerer i neste omgang hvilke toner som ellers vil forekomme i tonelagsdomenet, og hvor de vil stå. Slik sett er dette en hypotese med stor forklaringskraft, siden den ved hjelp av en enkelt mekanisme, som vi kan kalle H-migrering, kan gjøre rede for alle forhold, både system-internt i den enkelte dialekt og kryssdialektalt. I tillegg blir den en robust forklaringsmodell for prosodisk diakroni.

Nå er påstanden i dette arbeidet ikke nødvendigvis at H ligger lenger til høyre i domeneene jo lenger øst på Agder vi kommer. Poenget er at vestre del av Vest-Agder inntil nylig har hatt et prosodisk system som her regnes som arkaisk, nemlig system 1 i figur 12, at Bjelland i system 2 viser oss pågående H-migrering i form av platådannelse i tonelag 2, og at ungdommene i Flekkefjord viser situasjonen når utviklingen har gått enda et stadium videre, der det presumptivt robuste system 3 synes å finnes i større deler av regionen i dag, også for eksempel i Sokndal i Rogaland. I Birkenes, system 7, finner vi så en posisjonering av fokus-H tilsvarende den vi finner generelt i østnorsk, altså helt til høyre i domeneene. Påstanden her vil da kunne være at i østnorske dialekter startet H-migreringsprosessen på et mye tidligere stadium enn det som nå er påvist for eksempel i Flekkefjord, og følgelig er de tonale endringene også størst i øst, sammenliknet med et antatt felles utgangspunkt ekvivalent med eldre Flekkefjord-prosodi.

Også andre språkhistoriske forhold kan sies å styrke en slik analyse. Det østlige Norge og det vestlige Sverige utgjør til sammen et område som gjerne benevnes ”det

sentralskandinaviske innovasjonsområdet”, der mange dialekter har utviklet en rekke trekk som andre nordiske dialekter ikke har (tjukk l, jamvektsfenomener osv.). Ekstrem grad av H-migrering i prosodien, altså det som tradisjonelt kalles lavtoneprosodi etter de innoverte lavtonene på trykkstavelsene, kan da føyes til på lista over innoverte systemtrekk. Utenfor dette området finner vi så randsoner, i det vestlige Norge og østlige Sverige, der eldre språktrekk i prosodien er bevart.

I figur 12 er tre av radene kalt ”ikke belagt i dette arbeidet”. Det dreier seg om sett av tonelagstrukturer som kan ses på som mellomstadier mellom yngre flekkefjordsk og situasjonen i østnorsk. Den overgripende hypotesen i dette arbeidet predikerer at dette kunne være faktisk forekommende strukturvarianter, altså at det burde finnes dialekter av type 4, der H-migreringen i tonelag 2 er kommet såpass langt at innvert L begynner å følge etter ved å relokaliseres fra første til andre mora i trykkstavelsen, og dialekter av type 5, der H i tonelag 1 krysser stavesgrensen og deler plass med L i den trykklette stavelsen, samtidig som en L blir ny tone på første mora i trykkstavelsen. I tonelag 2 er reposisjoneringen av L til andre mora blitt såpass uttalt at det er mulig å analysere startpunktet ned mot L som en ny oppskriftsmessig H in embryo. Endelig har vi system 6, som er identisk med Birkenes bortsett fra innvert H ved domenestart i tonelag 2, som her fremdeles ligger i startgropa, før den i neste omgang flytter til Birkenes-posisjonen på trykkstavelsens andre mora.

Og ganske riktig: Slike dialekter fins. Egersund bymål, som er grundig behandlet i Hognestad 1997, har system 4-prosodi, mens yngre stavangerfolk, behandlet i Hognestad 2006 [2004] har system 5. System 6 blir gjerne ansett som den hyppigst forekommende prosodien i østnorsk (Kristoffersen 2000 m.fl.)

Dermed er situasjonen den at det vi grovt sett kan kalle Flekkefjord-området, er en av flere prosodiske lommer som ennå i dag kan framvise arkaisk norsk dialektprosodi av såkalt ikke-privativ type. NRK-materialet fra ulike bygdemål viste seg å inneholde eksempler på denne prosodien i rikt monn i den aktuelle generasjonen, men hos dagens ungdom er den borte i Flekkefjord, og kanskje i regionen ellers også. Både dialektene øst for system 1-området (i retning Kristiansand) og vest for system 1-området (i retning Stavanger) synes å ha vært tidligere ute med endringsprosesser av samme type som beskrevet i Flekkefjord og har derfor fått etablert prosodier med mer uttalte H-migreringer på et tidligere tidspunkt. Prosodien i Kristiansand bymål slik den er i dag, understøtter også en slik konklusjon, men den tas ikke nærmere opp til behandling her.

Sluttord

Som nevnt innledningsvis, er arbeider som dette å se på som bidrag til et hittil manglende kapittel i beskrivelsen av talespråkforhold i Norge. Emnet som her har vært behandlet, kan nok, som så mange forskningsemner, ses på utenfra som forholdsvis esoterisk. Da kan det være grunn til å minne om at de prosodiske trekkene i språket er blant de aller letteste å legge merke til, og som nevnt er det ofte nettopp de som ligger til grunn når lekfolk dialektbestemmer hverandre. Det er fascinerende at dialektforskjeller på millisekund-nivå (og som mange lingvister nok vil karakterisere som overflatiske ulikheter i dialektfonetikken snarere enn dyperegående system-ulikheter i fonologien) er så konsistente i menneskers løpende tale at de uten videre er konstituerende for folks dialektidentitet - og oppfatninger man har om slik identitet.

Videre er det interessant å se hvordan det virker som om de undersøkte språkssystemene synes å motsette seg kollaps i det prosodiske systemet i form av tonelagssammenfall. Fenomenet som her har fått navnet *peak delay*, er i utgangspunktet ikke noe konstruktivt bidrag til bygging av språkssystemer, snarere tvert om. Det er en av mange slitasjemekanismer som språk i bruk simpelthen ikke kan unngå å utsettes for. Slike fenomener fører ikke sjelden til ulike typer sammenfall og bortfall av elementer i språkstrukturen, slik at gitte språkvarianter i dag mangler trekk som tidligere var der. I tillegg er tonelagssystemet på ingen måte en uomgjengelig nødvendig del av språkssystemet. Det fins varianter av norsk der tonelagsmotsetningen anses for å ha kollapset (områder rundt Bergen, se Hognestad 2007: 83-84) og varianter som anses for aldri å ha utviklet tonelag (dialekter i Troms og Finnmark). Disse dialektene klarer seg helt utmerket uten dette trekket, som dermed prinsipielt må ses på som en del av den såkalte *redundansen* i språkssystemene, trekk som ikke absolutt trengs, men som likevel er nyttige ved å bidra til ytterligere tydeliggjøring og entydiggjøring av språklige ytringer. Uansett hvilke endringstyper man ser for seg i prosodien, er det klart at flere av de sju systemene som formaliseres i figur 12, må ha vært utsatt for prosesser som i utgangspunktet ville sette tonelagskontrasten i fare dersom de bare rammet det ene tonelaget. Det vi imidlertid ser, er at når kontrasten i form av ulik H-posisjonering først er minimalt etablert, som i det antatt arkaiske system 1, søkes den opprettholdt. Det kan enten skje ved at den relative posisjoneringen mellom H-elementene holdes noenlunde konstant tonelagene i mellom, eller ved at utviklingen mot privativitet styrkes, altså at det ene tonelaget utvikler tonekomponenter som det andre ikke har.

I dag blir betydelig forskningsinnsats satt inn på det språkteknologiske området. Maskin-generert talesyntese gjør det mulig å gjengi skrift som tale med stadig større grad av

presisjon. Videre kan det tenkes utviklet maskinell tolking av talesignaler som både skal muliggjøre at en dør blir åpnet når ulike personer ber den om å åpne seg, eller motsatt, at bare én persons instruksjoner skal etterkommes, og andre stemmers forsøk på å åpne døra, skal være programmert til å mislykkes. I alle disse sammenhengene står prosodien i talespråket sentralt. Maskiner må kunne håndtere den og ”vite” hva de skal ta hensyn til, og hva de skal ignorere. Og når det er maskinen selv som skal tale, er det nettopp prosodiske ferdigheter som vil bidra til å gjøre talen naturlig og forståelig. På dette feltet samarbeidet lingvister i utstrakt grad med fagfolk på andre relevante områder.

Likevel vil det for språkvitenskapen alltid være språket selv, eller rettere sagt: språkssystemet sett på som kognitive strukturer i menneskehjernen, som står i sentrum. Det er slike strukturer som forsøkes modellert i arbeider som det foreliggende. Og da blir selv såpass teknisk betonte studier som det er rapportert om her, etter sin natur grunnleggende hjemmehørende innen humaniora. Også studium av det språklige mikrokosmos gir i siste instans bidrag til kunnskap om hva det er å være menneske.

En hjertelig takk går til Ernst Håkon Jahr, som velvillig gjennomgikk manuskriptet til denne artikkelen og bidro med verdifulle råd og forslag.

LITTERATUR

- Abrahamsen, Jardar Eggesbø 2003: *Ein vestnorsk intonasjonsfonologi*. Trondheim: NTNU.
Maal og minne, 77-85.
- Fintoft, Knut 1970: *Acoustical Analysis and Perception of Tonemes in some Norwegian Dialects*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jahr, Ernst Håkon og Ove Lorentz 1983: *Prosodi/Prosody* Oslo: Novus
- Hognestad, Jan K. 1997: *Tonemer i en høytone-dialekt*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hognestad, Jan K. 2006 [2004]: Tonal accents in Stavanger: from western towards eastern Norwegian prosody? Bruce, Gösta og Merle Horne (red.): *Nordic Prosody. Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 107-116.
- Hognestad, Jan K. 2007: Tonelag i Flekkefjord bymål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 25, 57-88.
- Hognestad, Jan K. 2008: Prosodisk utvikling i en sørlandsdialekt. Gjensyn med Flekkefjord. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 26, 37-52
- Kenstowicz, Michael 1994: *Phonology in Generative Grammar*. Cambridge, Mass: Blackwell.
- Kristoffersen, Gjert 2000: *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Larsen, Erling Georg 1970: *Formverket i Flekkefjord bymål*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Oftedal, Magne 1952: On the origin of the Scandinavian tone distinction. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap XVI*, 201-225.
- Riad, Tomas 1998: Towards a Scandinavian accent typology. Kehrein, Wolfgang and Richard Wiese (red.), *Phonology and Morphology of the Germanic Languages*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 77-109.
- Riad, Thomas 1998b: The origin of Scandinavian tone accents. *Diachronica XV*:1, 63-98.
- Riad, Thomas 2000: The Rise and Fall of Scandinavian Accent. Thórhallsdóttir, Guðrún

(red.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics 10*. Reykjavik: Institute of Linguistics, University of Iceland, 15-33.

Selmer, Ernst W. 1927: *Den musikalske aksent i Stavangermålet*. Opuscula Phonetica, Fasc. VII. Oslo: A.W.Brøgger.

Skjekkeland, Martin og Arne Torp 1979: *Dialekter på Agder*. Serie av radioprogrammer i NRK.

VIII

INTONASJON SOM TEKSTBINDING

Artikkelen har sitt utgangspunkt i et lite påaktet fenomen i norsk talespråk, nemlig intonasjonelle bidrag til makrostruktur i taletekst. Internasjonale innføringsverk i intonasjon påpeker gjerne hvordan ”uavsluttet ytring” markeres med høy tone i verdens språk, mens ”avsluttet ytring” markeres lavtonig. Et interessant spørsmål blir da hvordan dette kan implementeres i norske dialekter der kravene til realisering av tonelagssystemet må antas å legge begrensninger på mulige øvrige intonasjonsstrukturer. Ikke minst blir dette interessant i østnorsk, der begge tonelagsmelodiene i utgangspunktet har avsluttende høy tone.

Gjennom case-studier viser artikkelen hvordan lav- og høytone-dialekter har klart ulike strategier for bruk av intonasjon til tekstbindingsformål. Mens østnorske dialekter ser ut til å tekstbinde ved hjelp av de samme mekanismene som markerer pragmatisk fokus (og dermed med de melodiske grunnkonfigurasjonene intakt), finner vi i vestnorske dialekter til dels omfattende omstruktureringer av melodiene når tekstbinding skal signaliseres. Spesielt interessant blir dette når det i artikkelens avsluttende undersøkelse viser seg at vi i vestnorsk finner dialektspesifikke melodier for tekstbinding. Skal man beskrive tonelagene i en vestnorsk dialekt fullgodt, blir det derfor nødvendig både å studere de to ordinære tonelagsmelodiene og de to (meget frekvente) tekstbindingsmelodiene.

1 Innledning

Fra tekstlingvistikken kjenner vi fenomenet *setningskopling*. Dette betegner mekanismer som tydeliggjør en forbindelse mellom to syntaktiske størrelser, og som ofte har eksplisitte tekstmarkører i form av konjunksjoner, subjunksjoner og adverb:

Pettersen var mørkredd, *og* han likte seg ikke når gatelysene ikke virket.
Fordi Pettersen var mørkredd, likte han seg ikke når gatelysene ikke virket.
Pettersen var mørkredd. *Derfor* likte han seg ikke når gatelysene ikke virket.

I tale kan det ikke uten videre påvises noe intonasjonelt bidrag til tekstbindingen som entydig virker sammen med slike eksplisitte kohesjonsmarkører som er kursivert i eksempelet ovenfor. Ikke minst siden de er like eksplisitte i tale som i skrift, er en intonasjonell forsterking av dem i de fleste tilfeller heller ikke nødvendig.

Dette betyr imidlertid ikke at det ikke også fins prosodiske konfigurasjoner i talespråket som har tekstbinding som sin primærfunksjon. I dette arbeidet skal en intonasjonstype undersøkes som forekommer i kontekster der taleren ved slutten av en intonasjonsytring vil signalisere om mer informasjon følger umiddelbart. Det er lett å skjønne at et slikt signal er med på å løse et problem som er spesifikt for talespråket. I skriftlige tekster har leseren hele tiden en mulighet til å kunne kontrollere om det kommer mer stoff som tilhører den samme makrostrukturelle enheten, simpelthen ved å konstatere at det følger mer tekst før neste avsnittsmarkering. Det å være midt i et avsnitt gir dermed leseren grei

navigasjonsveiledning. Man forberedes på at de umiddelbart følgende setningene i samme avsnitt vil oppvise koherens, og spørsmålet blir i neste omgang å bestemme denne koherensen nærmere ved å avkode de eksplisitte koplingsmekanismene som måtte være der. Snart er det et additivt *og*, snart et adversativt *men*, og så videre.

I talesituasjoner er det derimot større fare for at mottakeren kommer i makrostrukturell villrede, siden han ikke kan "se" hva som umiddelbart kommer, på samme måte som leseren kan. Spørsmålet er da i hvilken grad talespråket har egne mekanismer som tilfredsstillende dette åpenbare behovet for tekstuell informasjon.

Innføringsboka *Intonation* av Alan Cruttenden (1986) beskriver bruken av forholdet mellom fallende og stigende intonasjonskonturer i tekstbindings-sammenheng og omtaler dette som nær-universelt:

The tonal usages described (...) above clearly exhibit near-universal differences between the use of falling tones on the one hand and the use of rising tones on the other:

<i>Falling</i>	<i>Rising</i>
(...)	(...)
Sentence final	Sentence non-final
(...)	(...)

(Cruttenden 1986: 168)

Også forfattere som beskriver norske forhold har vært inne på liknende forhold:

Samanlikne også tonegangen i dei følgjande to ytringane:

- (6) Ho drar i dag [$\uparrow$], og eg drar i morgon [$\downarrow$].
(7) Eg drar i morgon [$\uparrow$], og ho drar i dag [$\downarrow$].

Eit komma i skrift svarer ofte til stigande intonasjon i talen.
(Endresen 1991: 155)

I norsk prosodi er det imidlertid en komplikasjon som Endresen ikke tar opp i akkurat denne sammengengen, nemlig tonelagsmelodiene. Mens engelsk har en rekke intonasjonelle *tunes* som kan tillegges ulike pragmatiske funksjoner, synes det norske systemet å være mer begrenset: "Norwegian and Swedish manifest a simpler intonational system than those found in e.g. English and Dutch. The only choice of tunes associated with metrical heads is between the accent 1 and accent 2 melody, no other tunes are possible." (Kristoffersen 2006b: 97)

De to mulige melodiene som utgår fra en hovedtrykkstavelse (= metrical head) i norsk, beskrives autosegmentalt gjerne i fullversjon som HL / LHL i vestnorske dialekter og LH / HLH i østnorske. Spørsmålet blir da hvordan en norsk versjon av Cruttendens nær-universelle

prinsipp, for eksempel slik Endresen beskriver det, kan implementeres i et system som i utgangspunktet har store forpliktelser til realisering av tonelagssystemet, slik Kristoffersen påpeker at tilfellet er i norsk. Særlig i østnorsk kan dette problemet synes akutt, for her har begge tonelagsmelodiene en avsluttende høytone, nemlig prominens- og grensetonen H. Stigende tone mot domeneslutt er med andre ord standardmelodi i østnorsk, og hvordan kan da denne konfigurasjonen tas i bruk i *sentence non-final*-øyemed, når den allerede er definert som det umarkerte intonasjonsmønsteret?

Denne artikkelen har som ett av sine mål å svare på dette spørsmålet. I 2 analyseres case-baserte eksempler på østnorsk intonasjon, og strategier for tekstbinding som forekommer i det foreliggende materialet, skisseres. Denne analysen reiser imidlertid også problemer, især når det gjelder forholdet mellom det vi kan kalle regulære fokuseringsstrategier og det som i dette arbeidet kalles tekstbindingsstrategier. For å undersøke grenseoppgangen mellom disse to fenomenene, brukes i 3 vestnorsk materiale. Først kommer case-studier fra Kristiansand og Egersund bymål og deretter en undersøkelse av tekstbinding der identiske data er hentet inn fra tre vestnorske bymålsprosodier: Kristiansand, Egersund og Bergen. I disse dialektene er nemlig skillet mellom pragmatisk fokus og tekstbinding helt klart. Til slutt oppsummeres analysene i 4.

2 Østnorsk intonasjon

Global intonasjon i østnorsk er tidligere behandlet i arbeider av Thorstein Fretheim og Randi Alice Nilsen, der de utvikler og benytter sin egen modell for intonasjonell analyse, Trondheimsmodellen. Her tar jeg utgangspunkt i måten denne modellen beskrives og brukes på i beskrivelsen av standard østnorsk i Kristoffersen (2000: 275ff). Domenet fra og med et primærtrykk og til og med siste stavelse før neste primærtrykk kalles her en *aksentfrase* (AP). En fokal AP vil være en AP med ekstra høy final H, og slike AP-er bidrar til å demarkere *intonasjonsfraser* (IP). En IP består da av flere umiddelbart etterfølgende AP-er, hvor den siste er fokal.

Alle analyseeksemplene som brukes i Kristoffersen (2000), begrenser seg til enkeltsetninger som syntaktisk konstituent, og innenfor denne rammen vises ulike intonasjonelle varianter, med en eller to fokale AP-er og med ulike lokaliseringer av de fokale AP-ene. Dette skaper ulike fokusdomener i setningene og følgelig ulike mulige tolkninger av setningenes pragmatiske innhold. I Trondheimsmodellen er hovedpoenget nettopp å vise hvordan ulike instansieringer av forholdet mellom kjent og ny informasjon (tema og rema) tydeliggjøres gjennom den intonasjonelle informasjonsstruktureringen.

Dette innebærer en noe annen innfallsvinkel til intonasjonen enn den som omtales i sitatene fra Cruttenden og Endresen, der det ikke er forholdet mellom kjent og ny informasjon, men forholdet mellom uavsluttet og avsluttet ytring som står i sentrum. Vurdert under ett fører alt dette til at det samles svært stor funksjonell tyngde på den finale H-tonen i østnorsk, siden den skal vise seg å være så sentral både i det vi kan kalle fokusprosjektet og i tekstbindingsprosjektet.

2.1 Østnorsk: case-studium I

Det som presenteres her, kan kalles en intonasjonell tekstanalyse. Teksten er del av en debatt i NRK P2, *Dagsnytt 18*, den 18.3.2005. En debatt deltaker som må sies å tale standard østnorsk (Kristoffersen 2000: 8ff), uttaler seg her om ulike måter å organisere permisjonsordninger for småbarnsforeldre på. I samsvar med framstillingene til Cruttenden og Endresen skal nå ikke-finalitet og finalitet analyseres hver for seg.

For ordens skyld kan en kommentar til bruken av ordet *final* være på sin plass: Noen steder i dette arbeidet brukes dette ordet, i samsvar med tonologisk term-tradisjon, for å vise til den siste toneposisjonen i en AP: En HL-melodi har slik sett en *final* L-tone. Dessuten brukes imidlertid termene *ikke-final* og *final* i dette arbeidet i samband med tekstlingvistiske størrelser, knyttet til makrostrukturelle forhold i en taletekst. Som det vil framgå av de følgende avsnitt, kan en taler markere intonasjonelt at en makrostrukturell enhet (et ”avsnitt” i talen) er avsluttet (ved hjelp av det som skal kalles en *final-markering*) eller fortsatt uavsluttet (ved hjelp av *ikke-final-markeringer*), og da synes disse termene ikke på samme måte å kunne knyttes til entydig definerte intonasjonelle domener som Trondheimsmodellens AP, IP og IU.

2.1.1 Ikke-final-markering

Her skal det gis en demonstrasjon av hvordan implementeringen av *ikke-final*-markering kan skje i en østnorsk dialekt. Det er et mål å behandle så vel tekstbindingsmarkering slik den defineres i dette arbeidet, som fokusmarkering i Trondheimsmodellens forstand i analysen av den muntlige teksten. Tekstgrunnlaget er dette:

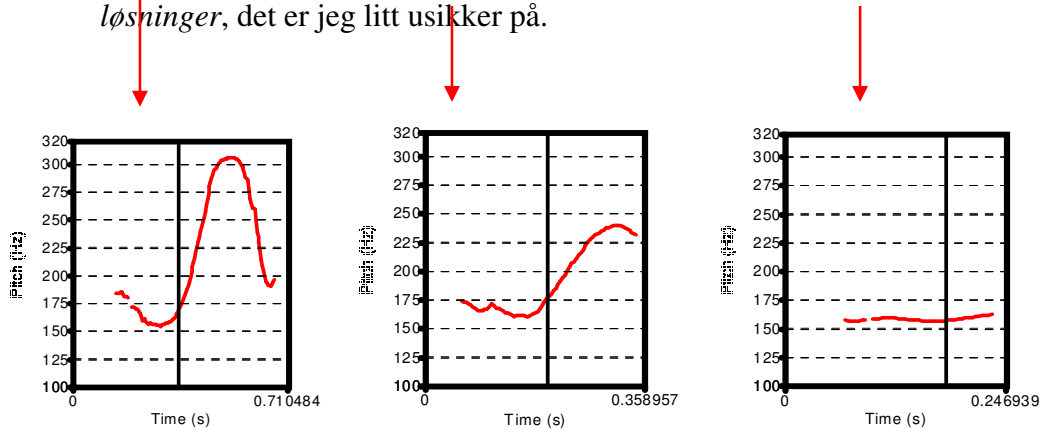
Ja, i utgangspunktet så synes jeg det er flott at partiet satser på velferdsordninger for småbarnsforeldre, men ut fra hva vi vet om hvor vanskelig det er å komme tilbake til jobb etter lange permisjoner, så er jeg skeptisk til forslaget, hvis det betyr å legge på et år på eksisterende fødselspermisjon.

Jeg er også usikker på om det er det flerbarns-fødende eller flerbarnsforeldre *trenger* (1). Jeg tror vi skal absolutt se at de har noen ekstra *utfordringer*, men om det er lenger tid hjemme de *trenger* (2), eller om de kanskje trenger (3) noen andre løsninger, det er jeg litt usikker på.

I transkripsjonen av denne muntlige teksten er den altså organisert i to avsnitt, ikke minst på grunnlag av karakteristiske trekk ved intonasjonen i den (jfr. 2.1.2). Siste avsnitt er utstyrt med noen markeringer som må forklares nærmere: De understrekede ordene utgjør AP-er som bærer markering for pragmatisk fokus (men merk at ikke alle slike AP-er er markert i teksten). Også de *kursiverte* ordene har prominens, men her opprettes denne analysens funksjonelle skille mellom fokusering og tekstbinding. En del av de AP-ene som ved sin manipulering av final H klart framstår med prominens, må sies å ha *ikke-final*-markering som den primære grunnen til frekvensmanipulasjonen, snarere enn ytringsfokus. Et godt eksempel er setningen "...om det er lenger tid hjemme de *trenger*, ...". Her er det "lenger tid hjemme" som er markert for pragmatisk fokus ut fra behovet for å skape grunnlag for kontrasten mot "andre løsninger". Når også *trenger* er prominensmarkert, skyldes det et annet behov, nemlig å signalisere at tankerekken ikke er slutt, altså tekstbinding. I "andre løsninger" (realisert som (²andre)_{AP} (²løsninger)_{AP}) ser vi noe av det samme. *Andre* er det ordet som har pragmatisk fokus i tradisjonell forstand, mens den prominensen som realiseres på *løsninger*, snarere er tekstbindingsmotivert. I den første forekomsten av "trenger" i dette avsnittet stables begge disse funksjonene. Her har vi for det første emfatisk fokusering av ordet ("Er det virkelig det de TRENGER??"), og dernest kommer behovet for å tekstbinde ytringen til det som følger etter, og som det er viktig å oppfatte som del av samme makrostrukturelle helhet.

Til sammen har vi faktisk hele tre forskjellige realiseringer av ordet "trenger" i dette korte avsnittet, som egner seg godt til illustrasjon av de ulike prominensstypene, vist i figur 1: en som står fullstendig ufokusert (3), en som etter sontringen ovenfor er bindingsmarkert (2) og en som har både fokus og binding markert gjennom intonasjonen (1). Her gjengis pitch-grafer for nettopp disse tre AP-omenene (stavelsesgrenser er indikert i grafene, som i hele dette arbeidet er generert ved hjelp av analyseprogrammet PRAAT):

Jeg er også usikker på om det er det flerbarns-fødende eller flerbarnsforeldre *trenger* (1). Jeg tror vi skal absolutt se at de har noen ekstra *utfordringer*, men om det er lenger tid hjemme de *trenger* (2), eller om de kanskje *trenger* (3) noen andre *løsninger*, det er jeg litt usikker på.

FIGUR 1. Standard østnorsk: Tre forekomster av *trenger* med ulik intonasjonell koding.

Figur 1 viser en klar korrespondanse mellom den påståtte funksjonelle tyngden og F0-ekspansjonen i de tre tilfellene (F0 er fonetikkens term for stemmens grunnfrekvens, den som ligger til grunn for all tonalitet i talen). Den ufokuserte realiseringen i (3) utgjør to av post-trykkstavelene i (²kanskje trenger noen)_{AP}. Siden ordet overhodet ikke får trykk, blir det ikke realisert noen tonelagsmelodi, og F0-forløpet blir helt flatt. I (2) fordeles som nevnt prominensoppgavene mellom *hjemme*, som får fokal F0-heving, og *trenger*, som får F0-heving som tekstbindingssignal. Her heves F0 til et nivå mellom (3) og den sterkt enfatiske (1), som skal bære begge disse intonasjonelt styrte funksjonene og ganske riktig får ”dobbel dose” med F0-heving.

Analysens påstand er ikke at det alltid vil være et like lett avlesbart forhold mellom elementer med en tilsvarende funksjonsstruktur som det som vises i figur 1, men et hovedpoeng burde likevel kunne slås fast: *Ikke-final*-intonasjonen implementeres i denne teksten ikke ved en egen melodisk konfigurasjon, men ved manipulasjon av en melodikomponent som uansett er en del av systemet i begge tonelag, nemlig LH. Som det vil framgå av analysene i 3, skiller dette systemet seg radikalt fra det vi finner i vestnorske dialekter.

Reint terminologisk brukes altså i dette arbeidet den norske termen *ikke-final tekstbinding*. Om vi derimot skulle holde oss til den engelske terminologien som ble referert i 1, ser vi at ”paragraph-non-final” kanskje ville være en vel så innsiktsgivende term som Cruttendens ”sentence-non-final”. Den ville understreke et åpenbart poeng, nemlig at vi her snakker om tekstlingvistiske snarere enn syntaktiske mekanismer i prosodien.

2.1.2 Final-markering

Dermed kan vår oppmerksomhet flyttes til *final*-intonasjonen, som selvsagt også vil være en del av tekstbindingskomponenten i et prosodisk system. Holder vi oss fremdeles til østnorsk, skal vi etter Endresens beskrivelse finne en fallende tone som signal. Pre-analytisk kan vi da konstatere at en slik konfigurasjon ikke kan realiseres innenfor rammen av den grunnleggende østnorske LH / HLH-strukturen. Er det da slik at i denne intonasjonstypen må østnorsk operere med egne melodikomponenter, der avslutningstonen er en L?

Kilder til diskusjon av disse spørsmålene finner vi mye lenger tilbake i tid enn de som er nevnt og sitert så langt. Et sentralt arbeid er Alnæs 1916. Datagrunnlaget for Alnæs' beskrivelse er det som hos ham kalles østnorsk riksmål, og som vi vel må kunne ekvivalere med standard østnorsk. Han interesserer seg ikke minst for "setningsmelodiens slutning", og her går han til frontalangrep på mye av det han finner i den faglitteraturen som var tilgjengelig for ham. Blant annet kritiserer han Western 1889: "Han følger (...) den sedvanlige fremstilling: stigende sætningstone betegner spørsmål og det ufuldendte." (Alnæs 1916:109). Dette er feil, påpeker Alnæs:

I regelen har man slaat sig til ro med den almene regel at man skal "gaa op" i spørsmål (og i forsætninger) og "gaa ned" ved punktum. Som jeg vil vise, holder ingen av disse to regler stikk for norsk (...); minst almenlydig er for norsk regelen om tonesenkning ved punktum. (Alnæs 1916:104).

Interessant er også måten Alnæs bruker begrepene "forsætning" og "eftersætning" på:

Vi har set før at man i grupper som *ingen andre, gamle og unge* o.s.v. kan nøie sig med en lettere betoning i det sidste led, fordi tilhøreren gjennom det foregaaende er forberedt paa det som kommer. Noget lignende kan gjælde forholdet mellem to sætninger. Man bruker ikke mere energi end nødvendig; i eftersætningen er de fleste begreper kjendt eller omtalt før, og akcentueres ikke saa sterkt. I et ordsprog som *Mennesket spaar, Gud raar* er det sidste ord egentlig det avgjørende og kunde ha krav paa at faa den sterkeste melodiform; men ordsproget er saa vel kjendt at vi ikke trænger denne omstændelige akcentuering. En eftersætning begynder ofte med et ord som *da, saa*; faar dette sterkt eftertrykk, blir melodien dalende. Rent fysiologisk set er det forstaaelig at eftertrykket daler mot slutningen, naar lungenes luftinnhold avtar. Og psykisk er det forklarlig at betoningen er sterkere i forsætningen; man taler baade hurtigere og mer energisk, fordi man har mer man skal ha sagt, og forsætningen faar flere stigende ordmelodier og flere tonelagsgrupper. (ibid.:150-51).

Alnæs' synspunkter er overførbare til de forholdene som omtales i dette arbeidet. For det første sier han altså at man i østnorsk slett ikke alltid har fallende intonasjon ved ytringsslutt (eller, som Alnæs sier, "ved punktum") som standard. Han gir tallrike eksempler på det motsatte, og understreker at det er det siste realiserste tonelaget som bestemmer "avslutningen". Dette er åpenbart det samme som vi innenfor et autosegmentalt

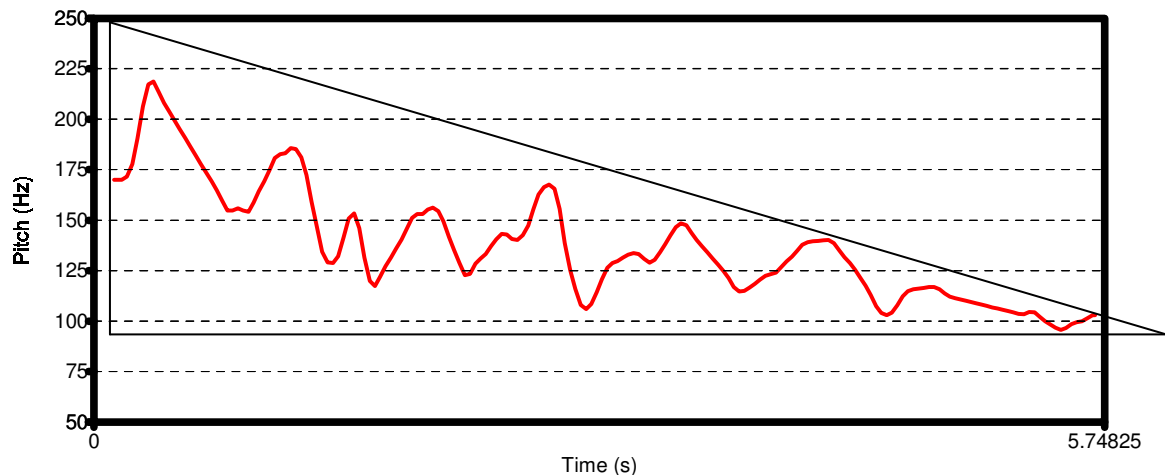
begrepsapparat vil uttrykke ved å peke på høy grensetone H som standard sluttone i østnorske AP-domener. Så gjør Alnæs akkurat det samme som ble gjort ovenfor, nemlig å løsrive diskusjonen fra syntaksen og overføre den til tekstlingvistikken. Hans begreper ”forsætning” og ”eftersætning” kan tolkes slik at han her i realiteten beskriver det som i dette arbeidet kalles intonasjon som tekstbinding. Sammenlikner vi nok en gang med skriftspråkets avsnittskonvensjoner, kan vi si at en ”eftersætning” er den ytringen som markerer et makrostrukturelt skille, altså en avsnittsmarkering, mens ”forsætninger” er de ytringene som taleren ønsker å binde sammen innenfor en og samme makrostrukturelle enhet. I en utgreiing av en viss lengde og kompleksitet (altså langt mer omfattende tekster enn *Mennesket spaar*, *Gud raar*) kan det dermed forekomme en rekke ”forsætninger” med ”flere stigende ordmelodier”, og først helt mot slutten vil ”eftersætningen” med fallende intonasjon stå. Dette gjør de fallende konturene langt mindre frekvente enn de stigende, hvilket nettopp er det poenget Alnæs kritiserer andre forfattere for å ha oversett. Og det han observerer, er nettopp den makrostrukturelle organiseringen av tekstinnhold som studeres i dette arbeidet.

Likevel gjenstår et problem når disse intonasjonsforholdene skal beskrives autosegmentalt. For hvis stigende intonasjon er ekvivalent med en tonal bevegelse mot H på AP-nivå, blir da fallende intonasjon en tilsvarende bevegelse mot en alternativ L? Er det med andre ord slik at østnorsk kan sette inn en markert grensetone L i eller etter enkelte finale AP-domener, for å signalisere avsnitt i muntlige tekster? I Trondheimsmodellen regnes det med en slik mulighet (Fretheim & Nilsen 1991, Kristoffersen 2000: 279ff). Eller kan det tenkes en strategi der intet legges til, men der avsluttende H simpelthen strykes? Det ville jo medføre at enhver østnorsk tonelagsmelodi ville ende med L. I tonelag 1 ville det da være snakk om en monotonal melodi, der den ene tilstedeværende lavtonen L ville inneha alle de relevante funksjonene.

Oppmerksomheten skal i første omgang rettes mot det første av de to avsnittene i transkripsjonen fra 2.1.1, og da særlig mot måten det avsluttes på. Avsnittet var altså dette:

Ja, i utgangspunktet så synes jeg det er flott at partiet satser på velferdsordninger for småbarnsforeldre, men ut fra hva vi vet om hvor vanskelig det er å komme tilbake til jobb etter lange permisjoner, så er jeg skeptisk til forslaget, hvis det betyr å legge på et år på eksisterende fødselspermisjon.

Her følger en graf som viser F0-forløpet i den delen som står med sperret skrift ovenfor.

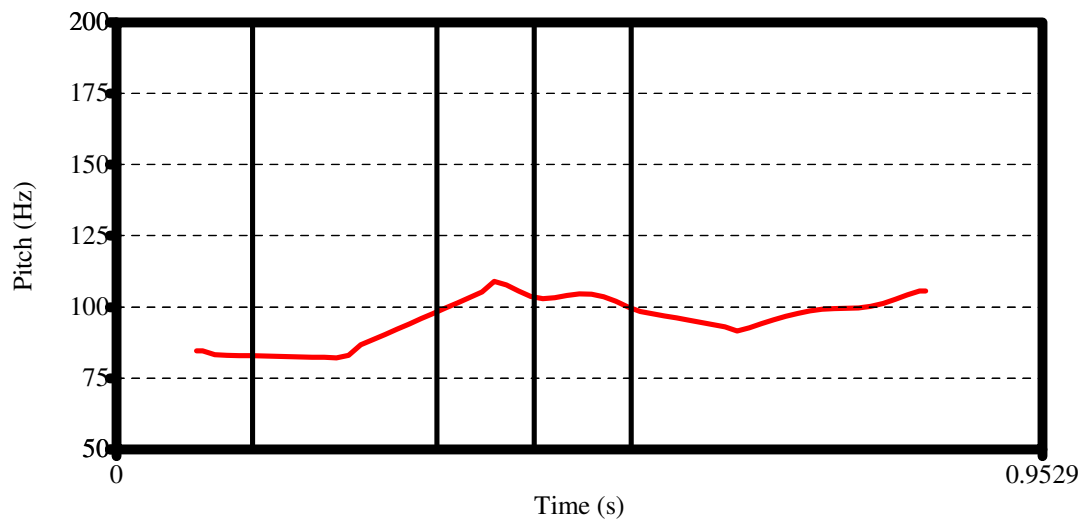

FIGUR 2. Standard østnorsk: final-sekvens med deklinasjon. Interpoleringsfunksjonen i PRAAT er brukt, slik at grafen ikke brytes hver gang det kommer et ustemt segment.

Det figur 2 framfor alt viser, er at fallende intonasjon i denne teksten er å forstå som *deklinasjon*, og ikke som en spesifikk melodisk bevegelse mot en lav fonologisk tone L i siste AP før avsnittsslutt.

Holder vi nå fast på at systemet for tekstbindingsintonasjon totalt har to komponenter, ikke-final og final, kan det virke som om ikke-final-signalet i denne teksten, beskrevet i 2.1.1., er av *lokal* karakter, nemlig den ekspansjonen av standardkonfigurasjonen LH innenfor AP-rammen som ble vist i figur 1, mens final-signalet er av *global* karakter, i den forstand at rekken av tonelagsmelodier som figur 2 omfatter, legges inn i en global nedadgående bølgebevegelse som påvirker frekvensnivået til gitte enkelttoner, men der antallet toner og tonale polariteter forblir upåvirket av tekstbindingsintonasjonen som sådan. Fenomenets globale karakter understrekes også ved at denne deklinasjonsprosessen er langt mer omfattende enn det som må antas å utgjøre *postfokal deklinasjon* i Trondheimsmodellens forstand (Kristoffersen 2000: 284).

At final-markeringen i dette tilfellet ikke involverer noen form for tilpassing av tonaliteten i siste AP, kan verifiseres ytterligere hvis vi zoomer inn på det siste ordet i tekstavsnittet, nemlig "fødselspermisjon":

[¹f œ d s ə l s p ɛ r m i ʃ u: n]

FIGUR 3. Standard østnorsk: *fødselspermisjon*. De lodrette strekene er stipulerte stavelsesgrenser. Ordet inneholder mange ustemte segmenter, så for å gi et helhetsinntrykk, er interpolert grafikk brukt også her.

”Fødselspermisjon” er et tonelag 1-ord på 5 stavelser som i østnorsk skal ha melodien LH. Her befinner vi oss helt i enden av den deklinerte ytringen, og de tonale bevegelsene blir små og ofte vanskelige å identifisere. Likevel er det mulig å påstå at F0-forløpet i figur 3 er kompatibelt med en LH-melodi (og der den ekstra F0-hevingen i tredje stavelse må antas å være en mikroprosodisk effekt utløst av plosiven). Heller ikke reint perseptuelt byr en slik analyse på noe problem. Det er altså den globale deklinasjonen gjennom en større del av ytringen som sender det relevante intonasjonelle signalet om avsluttet ytring, mens de enkelte tonelagsmelodiene, selv den siste, beholder sine avsluttende H-toner.

2.1.3 Oppsummering og formalisering av analysen i case-studium I

Dermed har vi den situasjonen i denne østnorske teksten at tekstbindingsfunksjonen i sin helhet kan implementeres intonasjonelt uten særlige konfigurasjoner til slik bruk. Det er utelukkende snakk om å bruke aksentuerte versjoner av mekanismer som allerede er en del av systemet. I dette tilfellet er det snakk om henholdsvis LH-delen av tonelagsmelodiene og en forsterking av den allment forekommende tendensen til global deklinasjon mot ytringsslutt.

Før vi går videre, er det ønskelig å angi en måte å formalisere innsiktene fra 2.1.2 på innenfor rammen av et autosegmentalt beskrivelsesformat. Som i andre sammenhenger (Hognestad 2006 [2004] og 2007) er følgende grafiske representasjonskonvensjoner brukt, hentet fra Riad 1998: Symbolene for stavelse og mora er henholdsvis σ og μ , T* angir en tone

som bidrar til å signalisere hovedtrykk, $\underline{T}$ angir en tone som signaliserer ulike typer av prominens og $T]$ er en grensetone. En og samme tone kan inneha flere av disse funksjonene, og de diakritiske markeringene vil avspeile dette. $\underline{T}^*$ er slik sett en tone som både bidrar til trykkmarkering og samtidig er den tonen som F_0 -ekspanderes for prominens. De to østnorske melodiene får etter dette følgende representasjon når de opptrer i standardversjon: $L^*\underline{H}]$ og $H^*\underline{LH}]$.

Et vesentlig poeng i 2.1.2 var å peke på den sentrale posisjonen final H synes å ha i østnorsk. I noen grad kommer dette fram i representasjonene ovenfor, ved at denne tonen er markert både for prominens- og grensefunksjon, men i denne sammenhengen trengs det altså en ytterligere mulighet for detaljering, nemlig markering av en $\underline{H}$ som primært utfører tekstbinding i en gitt tekstsammenheng. Understrekingen som diakritisk tegn indikerer egentlig bare at dette er en tone som er bærer av en prominensfunksjon, men det er bare tilstrekkelig markering dersom prominens entydig og utelukkende defineres som pragmatisk fokus. Siden det her skal skilles mellom fokusering og tekstbinding, må notasjonssystemet utvides. I det følgende vil $\underline{H}\uparrow$ indikere prominens av fokustypen, altså den funksjonen som bare indikeres med $\underline{H}$ i andre arbeider. $\underline{H}\rightarrow$ markerer den ikke-finale komponenten i tekstbindingssystemet. Da er den horisontale pila ment å symbolisere det faktum at høytonen peker mot en fortsettelse i tekstsammenheng. Endelig kan symbolet $\downarrow$ introduseres for å markere den finale komponenten i tekstbindingen, men $L\downarrow$ noteres bare dersom det forekommer eksempler på at den avsluttende AP-en får en særskilt lokal tilpasning til dette formålet, altså slik det *ikke* var i figur 2 og 3. Logikken i notasjonen blir da at understreking markerer prominens, og pilene utdyper hva slags prominens det er snakk om i hvert enkelt tilfelle.

Dette innebærer i neste omgang at forekomst (2) av AP-en *trenger* i figur 1 vil få representasjonen $L^*\underline{H}\rightarrow$, ordet *hjemme* som også ble diskutert i 2.1.1. vil få $L^*\underline{H}\uparrow$, mens forekomst (1) av *trenger* vil bli formalisert som $L^*\underline{H}\uparrow\rightarrow$, for her er ikke mindre enn tre funksjoner stablet på H-tonen som bærer prominensfunksjoner: ytringsfokus, ikke-finalitet og AP-grensemarkering. Den avsluttende AP-en *fødselspermisjon* noterer jeg imidlertid kun som $L^*H]$. Den avsluttende høytonen er til stede, men jeg velger å notere den utelukkende som grensetone i dette domenet. Skulle denne AP-en ha vært involvert i fokusmarkering, ville det ha vært denne tonen som bar funksjonen, men i tillegg til at pragmatisk fokus selvsagt er uaktuelt her, får AP-en heller ingen egen tilrettelegging for tekstbindingsformål, siden oppgaven med final-markering er lagt over på den globale deklinasjonen.

2.2 Østnorsk: case-studium II

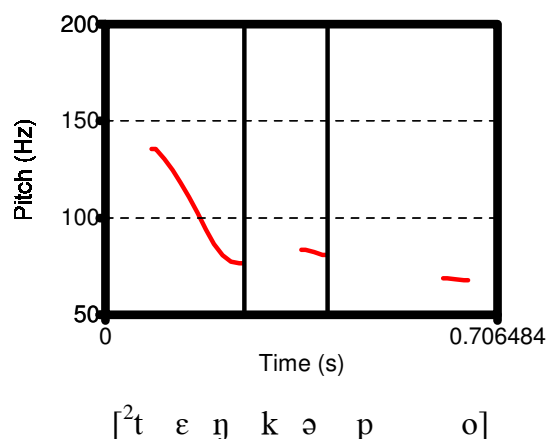
I det foregående er det forsøkt å unngå utilbørlige generaliseringer på grunnlag av det ene teksteksempelet fra NRK. Det som sies, er simpelthen at denne teksten, som observasjonelt virker som et relativt typisk eksempel på standard østnorsk tale, organiserer tekstbindingen på den måten som er vist. I dette avsnittet skal det rapporteres fra en mer omfattende undersøkelse av østnorsk intonasjon, og også her er materialet tatt fra diskusjoner i *Dagsnytt 18* på NRK P2. Når akkurat denne teksttypen er valgt, er det selvsagt dels fordi tekstene er lett tilgjengelige på NRKs nettsider, men også fordi intonasjonelle utslag ofte er særlig tydelige i det vi kan kalle argumenterende taleprosa.

Oppmerksomheten vil her ligge på mulig variasjon i implementeringen av final-komponenten. Analysen av ikke-final tekstbinding som ble gitt i 2.1, vil i det følgende bli regnet som generaliserbar for standardpreget østnorsk og følgelig ikke kommentert nærmere. Analysene som er foretatt med annet tekstgrunnlag enn det i 2.1, har nemlig ikke framvist andre strategier for ikke-final markering enn den som er beskrevet der. Derimot viser disse analysene at strategien for final-markering i denne analysen, den globale deklinasjonen, ikke er den eneste mulige.

Datagrunnlaget for denne av undersøkelsen har vært tre *Dagsnytt 18*-diskusjoner fra to ulike sendinger (16. og 17.11.2006). Også her er det snakk om talere (i alt 4) med standard østnorsk talemålsbakgrunn.

2.2.1 Final-markering

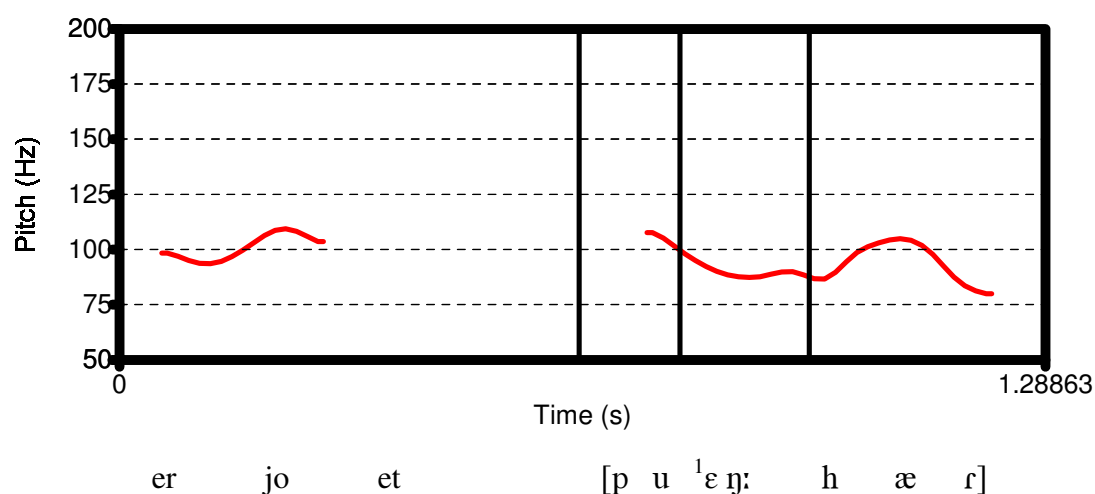
Så langt er det vist at final-markering kan realiseres utelukkende ved hjelp av global deklinasjon (figur 2), og da gjerne en mer markert og ”villet” deklinasjon enn den suksessive F0-senkingen som universtelt følger tømningen av utåndingsluft fra lungene (Slethei 1996: 105f). Her er et eksempel på en finalsekvens fra datasamlingen:

FIGUR 4. Standard østnorsk: (...var med på å føre meg over i en annen måte å både føle på og) tenke på. Loddrette streker markerer stipulerte stavelsesgrenser. I denne og de fleste følgende figurer er interpolasjon ikke brukt. Derfor blir det brudd i grafene når segmenter er ustemte.

Ytringen som figur 4 viser en del av, avsluttes med sekvensen (²føle på og)_{AP} (²tenke på)_{AP}, og da er normalrealiseringen 2 x H*LH] i denne varianten av norsk. Her er den viste realiseringen av (²tenke på)_{AP} imidlertid åpenbart H*L]↓. Det som synes å skje, er at det ikke er behov for prominens-tonen H, formodentlig fordi dikotomien ”føle og tenke” er såpass kjent at det siste elementet ikke behøver å aksentueres (jfr. Alnæs 1916: 150-51, gjengitt i 2.1.2). Prominens-tonen kuttes, og sekundærkonsekvensen blir at den lavtonen som da blir siste tone i domenet, også får funksjonen som grensetone i tillegg til final-markør. Denne konfigurasjonen gir nok et tilsvarende sterkt perseptuelt inntrykk av ”avslutning med lav tone” som den reindyrkede deklinasjonsstrategien vi så i figur 2.

Figur 5 er et annet karakteristisk eksempel på finalitetsmarkering:

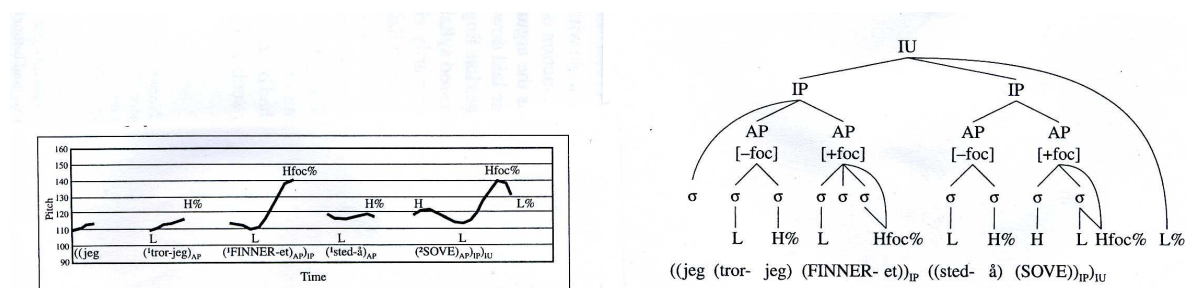

FIGUR 5: Standard østnorsk: (...men valgprosessene, sånn som også Bakkevig understreket,) er jo et poeng her

Her avsluttes ytringen med (¹eng her)_{AP}. Normalt vil dette resultere i melodien L*H]L, men av figuren kan det virke som om det i dette tilfellet er belegg for å regne med en ekstra final lavtone, slik at totalmelodien eventuelt kunne noteres slik: L*H]L↓. I så fall ville dette eksempelet vise oss nok en tonal strategi for finalitetsmarkering, nemlig å realisere den siste tonelagsmelodien i fullversjon, med tillegg av en ekstra tone L↓ for å aksentuere lavt nivå ved ytringsslutt. Dette fører oss nok en gang til Trondheimsmodellen. Her regnes en slik ekstra lavtone, notert som L%, som en egen grensetone for *intonasjonsytringen* (IU-nivået), der % er symbol for grensetone i Trondheimsmodellens notasjon.

Problemet med en slik analyse er at dersom vi går til lydfilen bak grafen i figur 5, er en slik lavtone vanskelig å høre. Perseptuelt framstår den siste tonekomponenten som høy, og hvis en slik observasjon skal legges til grunn for analysen, blir prosodien i ytringen som figur 5 er slutten på, snarere et eksempel på deklinasjonsstrategien fra 2.1.2 enn finalitetsmarkering med egen tone. Å notere denne registreringen som L*H]L↓ ville knapt være rimelig.

En sentral kilde til forståelse av denne konfigurasjonstypen, er Fretheim & Nilsen 1989. Her framgår det at Trondheimsmodellen har gjennomgått en utvikling nettopp når det gjelder analysen av finale konturer. Opprinnelig (jfr. Fretheim 1987) anså man finale fallsekvenser i østnorsk mest som fonetiske overflatefenomener, mens det fonologisk relevante var stigningen til en fokal topp. Fretheim & Nilsen 1989 nyanserer så dette i tråd med det som framgår av figur 6, som viser en lesing av ytringen *Jeg tror jeg finner et sted å sove*.

FIGUR 6. Intonasjonsmodellering i Trondheimsmodellen (her gjengitt fra Kristoffersen 2000: 280-81)

Her ender den første IP-en i den fokale toppen på (¹finner et)_{AP} som ikke har noe påfølgende fall, mens IP nummer to ender fokalt på (²sove)_{AP}, der F0-kurven bøyer lett nedover umiddelbart etter den siste H-toppen. Denne lesingen noteres i Trondheimsmodellen som HLHfoc%L%, og den avsluttende lavtonen anses altså for å markere slutten på intonasjonsytringen (IU). Spørsmålet er imidlertid om denne tonen i noen tilfeller kan sies å være et analyseartefakt, en grafisk konfigurasjon utløst av artikulatoriske gester ved

ytringsslutt snarere enn realisering av en fonologisk lavtone. I denne vurderingen må vi også ta i betraktning at avbøyningen (= fallet) i figur 6 ikke er på mer enn 10 Hz. Det gjør den vitterlig til en nokså beskjeden kandidat til å utgjøre en fonologisk L.

Et nærliggende sammenlikningsgrunnlag kan være vestnorske tonelag 2-melodier av typen L*HL]. I korte domener som (²sove)_{AP} er det ofte lite plass til realiseringen av L]. Det perseptuelle inntrykket av L] er svakt, og det grafiske resultatet blir ofte nettopp en kurve som bare bøyer litt nedover mot slutten. Når vi likevel regelmessig analyserer vestnorsk tonelag 2 som L*HL] i mange dialekter, er det blant annet fordi en utvidelse av domenet med én stavelse, for eksempel til (²sovende)_{AP}, vil medføre at L] får hele sistestavelen til disposisjon, og da vil den alltid være der i ”fullversjon”. I vestnorske tostavellesdomener får vi altså en nødløsning på overflaten i tonelag 2 utløst av plassmangel, nærmere bestemt manglende samsvar mellom antall toner i melodien (= 3) og antall tilgjengelige stavelser (= 2). Hva så med Trondheimsmodellens østnorske IU-L%? En rimelig antakelse ville være at når den siste AP-en inneholdt flere trykklette stavelser, altså bød på tilstrekkelig plass, ville L% også her manifestere seg tilsvarende sterkt og framstå som en uomtvistelig fonologisk tone. I det forliggende datamaterialet synes dette imidlertid ikke å være tilfelle. Uansett plass synes det som om vi aldri får særlig mer enn denne minimale avbøyningen av kurven.

I datamaterialet bak dette arbeidet forekommer tallrike eksempler på grafer som både posisjonelt og reint grafisk er sammenliknbare med den finale AP-en i figur 6. Dette gjelder både data fra østnorsk og fra vestnorske dialekter som skal analyseres i avsnitt 3. I mange tilfeller er det snakk om lydsignaler der det er helt utelukket å analysere inn en final fonologisk tone L. Et åpenbart eksempel fra vestnorsk kommer i figurene 11 og 13 i 3.2. Her er avbøyningen til og med større enn i figur 6, nemlig på ca. 25 Hz.

Til dette kommer at i mange av de østnorske eksemplene synes det, reint auditivt, å være frekvensnivået på den finale H-tonen snarere enn den avsluttende avbøyningen som skaper fornemmelsen av lavtonig avslutning. Vi snakker altså om en siste H med markant lavere F0-topp enn de foregående H-tonene. Kaster vi nok et blikk på figur 5, ser vi en illustrasjon på dette. Når det kunne være fristende å analysere inn en final L her ved inspeksjon av grafen, skyldes det at kurven til slutt går ned til rundt 75 Hz, som er minst like lavt som startpunktet for den foregående stigningen opp til H, og der ligger jo trykkstavelens L*. Altså, kunne man tenke, her har vi L*H]L↓. Men ser vi på omfanget av avbøyningen, er den ikke på mer enn rundt 25 Hz, akkurat som i figur 11 og 13. Når den visuelt kan framstå som en mulig L i figur 5, skyldes det altså ikke at fallet er så stort, men simpelthen at den foregående H-toppen er så lav. Når man på en slik lavtliggende H-topp ”hefter på” den

standardmessige avbøyningen som kan tenkes å være mikroprosodisk, ser den signifikant ut i grafen, men er like lite hørbar som den i figur 11 eller 13. Og da er vi i realiteten tilbake til analysen med deklinasjon som det viktigste signalet på avsluttet makrostrukturell enhet. Om denne deklinasjonen realiseres som en global nedadgående bevegelse gjennom en serie AP-er (figur 2) eller om det snarere er snakk om en mer lokalt H-deklinert final AP (figur 5), kan muligens i noen grad vise seg å bero på individuelle valg. Dermed blir konklusjonen at i alle fall når det gjelder markering av slutten på en makrostrukturell enhet i talen, er deklinasjon det overlegent mest signifikante signalet. Og dermed ser vi også at Alnæs' hovedpoeng i realiteten er ytterligere styrket: Ikke bare "forsætningene", men også en god del av "eftersætningene" avsluttes i realiteten med høy tone, men da i sterkt ned-deklinert versjon. Videre synes det å være en tendens at strategien fra figur 4, H]-stryking, favoriseres når den siste AP-en er kort, gjerne mono- eller disyllabisk. Slik sett kan dette ses på som et fonetisk overflatefenomen, en tilpassing til plassforholdene. Jo lenger den siste AP-en er, jo sikrere blir det at en F0-tilpasset H] realiseres.

Ett forbehold som har med notasjon å gjøre, bør tas: Beskrivelsen som er gitt her, er i utpreget grad overflatenær, og selv om den bruker notasjonskonvensjoner fra autosegmental fonologi, kan den i stor grad karakteriseres som fonetisk. Holder man seg med noe større grad av abstraksjon, kan man selvsagt vurdere om Trondheimsmodellens L%-notasjon likevel er relevant. I så fall vil den ikke markere en faktisk forekommende lav final registertone, men snarere representere en fonologisk komponent med deklinasjon som sin primære overflatemanifestasjon.

2.3 Sluttkommentarer til case-studiene av østnorsk

Ethvert analyseformat for intonasjon vil møte problemer når det skal tres nedover så komplekse strukturer som sammenhengende tale vitterlig er. Ikke minst gjelder dette når talen består av lengre verbale utgreiinger med argumentativ karakter, slik tilfellet er med data fra kilder som *Dagsnytt 18*, og ikke omhyggelig strukturerte testbatterier, som skal brukes i undersøkelsen av vestnorsk i 3.

Ikke minst fordi sondringen mellom fokus-H og ikke-finalitets-H vil kunne framstå som subtil og ikke alltid like lett avgrensbar, kan det utvilsomt reises innvendinger mot analysen av østnorsk intonasjon i dette arbeidet. Problemet er selvsagt at de konfigurasjonene som tillegges regulær pragmatisk fokusfunksjon og de som primært anses for å være ikke-finalt tekstbindende, er så like reint melodisk. Alt sammen spilles ut ved manipulasjon av en fonologisk høytone som eneste aktive mekanisme. Derfor hadde det vært gunstig for analysen

dersom det lot seg gjøre å finne norske dialekter der pragmatisk fokus og ikke-final bindingsmarkering ble foretatt med melodisk *ulike* konfigurasjoner. Ikke bare ville da selve sorteringen av konfigurasjoner i de to typene framstå som langt mer uproblematisk. Det ville også være mer åpenbart at selve sondringen mellom fokus og tekstbinding overhodet er velbegrunnet i utgangspunktet. Påstanden i 3 kommer til å være at slike eksempler faktisk finnes i rikt monn, og da i dialekter fra det vestnorske området. Dermed blir det et stykke på vei slik at den østnorske analysen i dette hovedavsnittet er gjennomført for å danne et bakteppe til analysen av vestnorske prosodier som nå følger.

3 Vestnorsk intonasjon

Når blikket nå skal vendes mot vestnorske dialekter, møter vi speilbildet av den problemstillingen som ble skissert for østnorsk i 1. Dersom realisasjonsprinsippene for tekstbinding er nær-universelle, som Cruttenden hevder, må de også gjelde for alle varianter av norsk, og da må også vestnorske dialekter signalisere ikke-finalitet med avsluttende høy tone i relevante domener og finalitet med lav eller fallende tone. Ser vi også her på settet av hyppig forekommende grunnkonfigurasjoner for de to tonelagene, $\underline{H}^*L]$ og $L^*\underline{HL}]$, ser vi fort at problemstillingen blir en annen enn i østnorsk. Mens standard grensetone i østnorsk var $H]$, umiddelbart brukbar for markering av ikke-finalitet, er den i vestnorsk som oftest $L]$. I utgangspunktet skulle det indikere at vestnorsk grunnmelodi snarere har et godt utgangspunkt for final-markering i tekstbindingssystemet, eventuelt med tilleggs-bidrag fra global deklinasjon. Her vil det være markering av ikke-finalitet som eventuelt krever særskilte prosodiske tiltak. Og dersom vi overfører innsiktene fra analysen av østnorsk i 2 til de vestnorske melodiene, ser vi at vi også her kan oppnå korrekt plassert H til ikke-finale tekstbindingsformål på to måter: Ved en prosess som *stryker* final $L]$, vil en vestnorsk tonelagsmelodi ende på H-tonen som normalt står nest sist. Alternativet kunne tenkes å være *innsetting* av en egen bindingstone H helt sist i ellers komplett realiserte melodier.

Som det framgår av notasjonene ovenfor, er det også i vestnorsk en høy tone som brukes til å markere pragmatisk fokus ($\underline{H}$), men den står altså ikke sist i AP-domenene, som i østnorsk, og nettopp det skal vise seg å være essensielt i vår sammenheng. Regulær fokusmarkering i vestnorsk skjer ved at denne tonen F_0 -ekspanderes på vanlig måte, men den har ingen tilleggsfunksjon som grensetone. Den funksjonen ivaretas av den etterfølgende $L]$. Dersom også vestnorske dialekter har et prosodisk system for tekstbinding der ikke-finalitet markeres på den universelle måten med en H-tone som står helt sist i AP-domenet, altså uten noen L etter seg, vil vi ha den ønskede situasjonen fra 2.3, nemlig dialektprosodier som har

ulike melodiske konfigurasjoner for pragmatisk fokus og ikke-final tekstbinding. Vestnorske dialektprosodier vil da være et velegnet forsøkslaboratorium både for å påvise at fokus og tekstbinding faktisk er ulike funksjoner i taleprosodien, og for å kunne gå opp grensene mellom disse funksjonene på en entydig måte. Det var jo nettopp dette som viste seg å være komplisert i østnorsk. Endelig burde det her ligge til rette for studium av system-interne prosesser, som vekslingen mellom grunnmelodi og tekstbindingsmelodi eventuelt ville være. I de følgende avsnittene forfølges disse problemstillingene i tre trinn. I 3.1 gis en demonstrasjon av tekstbindingsintonasjon i Kristiansand bymål, som kan ses på som en parallell til analysen av østnorsk i 2.1. I 3.2 følger en dybde-analyse av tekstbindingsfonologien og vekslingsmekanismene som tas i bruk i Egersund bymål. Begge disse analysene er case-studier med kun en informant. Endelig presenteres i 3.3 en undersøkelse som på mer systematisk vis tar for seg tekstbindingsintonasjon i tre vestnorske kyst-bymål: Kristiansand, Egersund og Bergen.

3.1 Tekstbinding i Kristiansand bymål: case-studium

Her følger en demonstrasjon av hvordan tekstbindingsstrategier realiseres hos en taler av Kristiansand bymål. Det dreier seg i dette tilfellet ikke om radioopptak, men om et originalopptak der en kvinnelig hovedfagsstudent forteller om framdriften i feltarbeidet hun utførte i samband med hovedoppgaven sin. Den relevante tekstbiten følger her:

Jeg har gjennomført intervju med en av informantene. Og da var jeg heldig, for hun har nettopp flyttet tilbake til byen her, så det intervjuet er gjennomført *nå*. Og informanten fra *London*, hun kommer forhåpentligvis hjem nå i *april*, så da må jeg vente på *det*. Dessverre så har de to andre informantene mine ikke planlagt noen reise til Kristiansand med det første, så da må jeg reise til *dem*.

Denne utgreiinga utgjør en makrostrukturell enhet, altså et avsnitt. Som i 2.1, er eksempler på fokusmarkering understreket og tekstbinding kursivert.

3.1.1 Ikke-final markering

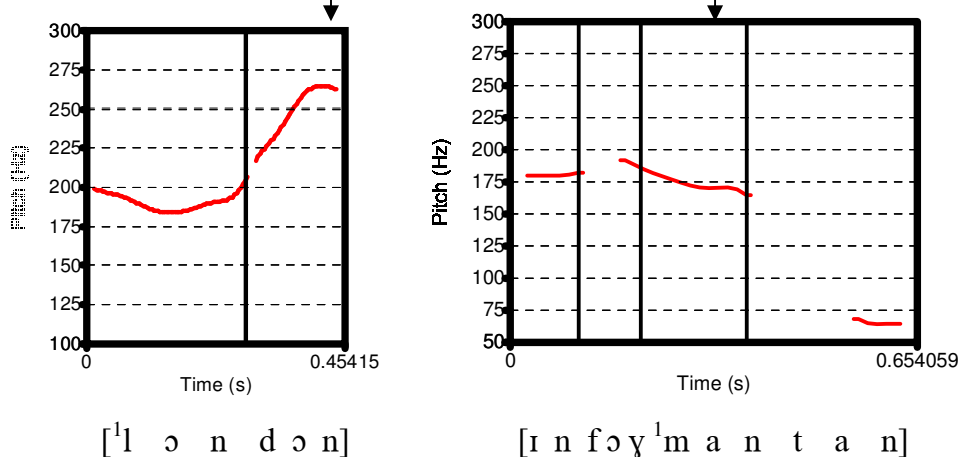
Også her ser vi et godt eksempel på den erfarne samtaledeltaker i aksjon. Først i avsnittet får vi intonasjonell markering av fokuskonstituenten på vanlig måte, bestemt av de pragmatiske vurderingene som taleren løpende gjør. I den midtre delen av avsnittet oppstår åpenbart behovet for å sikre at tilhørerens oppmerksomhet framdeles er til stede, så der blir noen konstituenten markert for tekstbinding (*nå*, *London*, *april*, *det*). I siste del av avsnittet opphører så disse ikke-finalmarkeringene, og dermed signaliserer taleren at hun nærmer seg

slutten av tankerekken sin. Mottakeren forberedes dermed på det makrostrukturelle bruddet som tydeliggjøres ved finalitetsmarkering av *dem*. Det som her klart vitner om kommunikativ kompetanse hos taleren, er nettopp dette å ha en fornemmelse av når det oppstår fare for at mottakeren faller av lasset, enten ved at han flytter oppmerksomheten sin annetsteds, eller at han ikke foretar den mest mulig hensiktsmessige parsing av den løpende taleteksten på de relevante stedene, altså der en gitt makrostrukturell enhet tar slutt. Disse faremomentene garderer taleren seg mot ved å plassere markører for ikke-finalitet nettopp på de strategiske stedene, slik at lytteren i neste omgang får avsnittsmarkeringen på plass der den skal være.

Så kommer spørsmålet om hvordan alt dette realiseres tonalt hos denne taleren av Kristiansand bymål, som ellers har en klassisk vestnorsk $\underline{H}^*L] / L^*\underline{HL}]$ - struktur i tonelagssystemet sitt.

Jeg har gjennomført intervju med en av informantene. Og da var jeg heldig, for hun har nettopp flyttet tilbake til byen her, så det intervjuet er gjennomført nå. Og informanten fra *London*, ...

FIGUR 8: Kristiansand bymål: *London* + *informantene*

Figur 8 viser to tonelag 1-AP-er fra dette avsnittet. I ordet *informantan* kommer det først to trykklette stavelser som tilordnes foregående AP: (¹en av infor)_{AP}(¹mantan)_{AP}. Av grafen ser vi at *mantan* har en umiskjennelig $\underline{H}^*L]$ -struktur, slik vi vil forvente i denne varianten av norsk. Dette er altså en AP med fokusmarkering, mens den andre, (¹London)_{AP}, er den første av markeringene av ikke-final tekstbinding. Og her ser vi at drastiske ting har skjedd. Også dette er jo en tonelag 1-AP, men realiseringen er helt annerledes enn den vi fant i *-mantan*. Strukturen er udiskutabelt $L^*\underline{H}] \rightarrow$, altså faktisk sammenliknbar med den tilsvarende østnorske melodien. Dersom dette ikke er idiolekt, og heller ikke et resultat av at Kristiansand ligger nær grensen mellom vestnorsk og østnorsk prosodi, har vi å gjøre med et system som

radikalt segregerer rein fokusmarkering fra tekstbinding. Her vil det ikke være tvil om hva som er pragmatisk fokusmarkering på den ene sida, og hva som er ikke-final tekstbinding på den andre.

Sammenholder vi denne tonelag 1-melodien med de to nevnte strategi-mulighetene, kunne det synes som om vi har å gjøre med den ene av dem, nemlig stryking av final grensetone L]. Legger vi en slik stryking til grunn, blir konsekvensen at H overtar plassen ved domenegrensen, og altså framstår som H]→. Men det innebærer at tonen faktisk flytter dit, ikke at den sprer seg og skaper et monotonalt høytoneplatå tvers gjennom hele ordet. Når den flytter, etterlater den en tom tonal posisjon i trykkstavelen, og det muliggjør (eller rettere sagt: nødvendiggjør) at en ny tone fyller denne posisjonen og utfører den oppgaven som tonen her skal ha, nemlig å bidra til markeringen av trykk. I samsvar med OCP (the Obligatory Contour Principle) (Goldsmith 1976: 36), som sier at to nabotoner alltid vil ha motsatt polaritet, blir dette en lav tone. Totalresultatet blir da L*H]→, som altså, tonalt sett, er nøyaktig samme representasjon som i den østnorske grunnkonfigurasjonen for tonelag 1, og samtidig speilbildet av Kristiansand-talerens egen grunnkonfigurasjon.

Omformingen til tekstbindende intonasjon kan imidlertid også beskrives på en litt annen måte. Ovenfor ble L-stryking sett på som prosessens første og igangsettende trinn, og deretter kom H-flytting som en helt nødvendig konsekvens. En alternativ betraktningssmåte ville være å se på H som den virkelige og primære aktøren i omformingsprosessen. Hovedgrepet blir da at den essensielle prominens-tonen H, hovedelementet i fokusmarkering så vel som i bindingsmarkering, flytter til domenefinal posisjon når den skal tekstbinde. Sekundært fortrenses da den tonen som opprinnelig var assosiert der, altså L. Skal H derimot markere regulært fokus i Kristiansand bymål, flytter den ikke, men F0-ekspanderes der den ellers står.

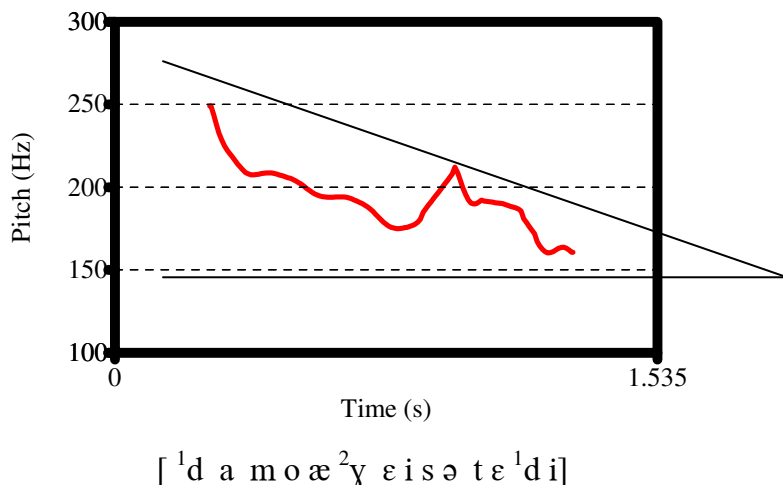
Er dette en plausibel beskrivelse? I Hognestad 2006 [2004], 2007 og 2008 hevdes det at høyreforskyving av prominens-tonen H er en meget hyppig forekommende prosess i norske dialektprosodier, men da i andre sammenhenger enn tekstbinding. I samsvar med Yip 2002: 8ff brukes termen *peak delay* om fenomenet. Det vi ser hos Kristiansand-informanten i figur 8, skal i dette arbeidet imidlertid ikke kalles *peak delay*, selv om høytönen også her går mot høyre. *Peak delay* innebærer snarere at språkbrukeren ikke helt treffer ”on target” med H-tonen som ”skytes ut”. I utgangspunktet er dette en fonetisk effekt på millisekund-nivå som særlig rammer domener med god plass, men over tid kan slike forsinkede H-plasseringer bli oppfattet som korrekt av nye generasjoner språkbrukere, og de kan da fonologisere H i sin

forskjøvne posisjon. Slik kan en gitt dialektprosodi over tid endres, og nettopp dette kan ha vært motoren i utviklingen av den tonelags-heterogeniteten vi finner i moderne norsk, blir det hevdet i de nevnte arbeidene.

Det som da skaper en parallell mellom *peak delay* og det fenomenet som omtales her og vises i figur 8, er sekundærkonsekvensen av prosessene. Når *peak delay*-prosessen er kommet tilstrekkelig langt, skjer akkurat det samme som ved den langt mer dramatiske H-flyttingen ved tekstbinding i Kristiansand bymål, nemlig at det skapes et prosodisk tomrom ved domenestart som fylles ved at en tone av motsatt polaritet ”trekkes inn”. Slik sett er det grunn til å hevde at analysene av tekstbinding i vestnorsk og av generell prosodisk utvikling i de nevnte arbeidene, supplerer og støtter hverandre. Ytterligere dokumentasjon av dette kommer i avsnittene som følger.

3.1.2 Final-markering

Her følger en ganske kortfattet presentasjon av finalitetsmarkeringen hos informanten fra Kristiansand.

FIGUR 9: Kristiansand bymål: ...*da må jeg reise til dem*. Interpoleringsfunksjonen i PRAAT er benyttet.

Figur 9 viser siste del av avsnittet, og vi ser at også her brukes deklinasjon som signal for finalitet, i tillegg til at den lave grensetonen på *di* selvsagt kan beholdes. I tillegg kan det nok være grunnlag for å anse prominensjonen H for å være strøket i den siste monosyllabiske AP-en (¹di)_{AP}.

Dermed ser vi tydelig hvordan østnorske og vestnorske prosodier, eksemplifisert ved Oslo og Kristiansand, iscenesetter tekstbinding ulikt. Mest interessant er ikke-final tekstbinding i Kristiansand, siden H ikke bare F0-ekspanderes, men også flyttes, og dermed

gir en helt annen melodi enn den som brukes til å markere ytringsfokus. Behovet for å skille fokus- og bindingsmarkering i språkbeskrivelsen synes her å være opplagt.

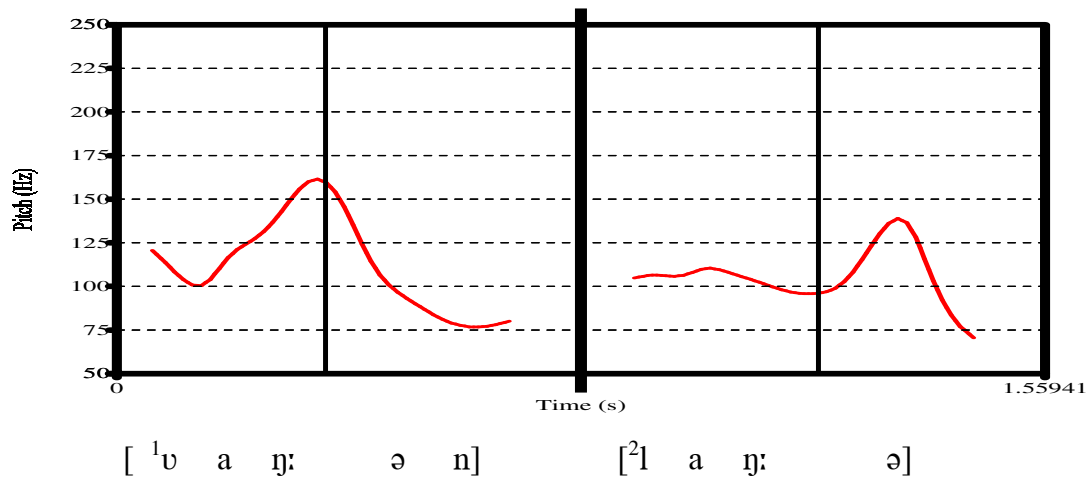
Hva så med representativiteten i Kristiansand-eksempelet? En rimelig hypotese er at denne demonstrasjonen gir et representativt bilde av tekstbindingsintonasjon i vestnorsk. Likevel vet vi at intonasjonell variasjon i vestnorsk anses for å være større enn i østnorsk. Dermed blir det et interessant spørsmål om tekstbinding konfigureres nøyaktig likedan over hele det vestnorske området, eller om mer fingraderte ulikheter i de prosodiske grunnkonfigurasjonene, altså det som i utgangspunktet konstituerer den store vestnorske prosodivariasjonen, også gir seg utslag i kvalitativt ulike tekstbindingssystemer. I 3.2 og 3.3 vil det bli forsøkt påvist at dette faktisk er tilfellet, og at det å studere tekstbinding følgelig er en helt nødvendig forutsetning for å danne seg et totalbilde av det norske prosodiske mangfoldet. Slik sett gir dette arbeidet seg ut for å gi helt nye bidrag i arbeidet med å skjønne hvorfor det er så nærliggende å heimfeste norske dialekter med prosodi som primærkriterium.

3.2 Tekstbindingsintonasjon i Egersund bymål: case-studium

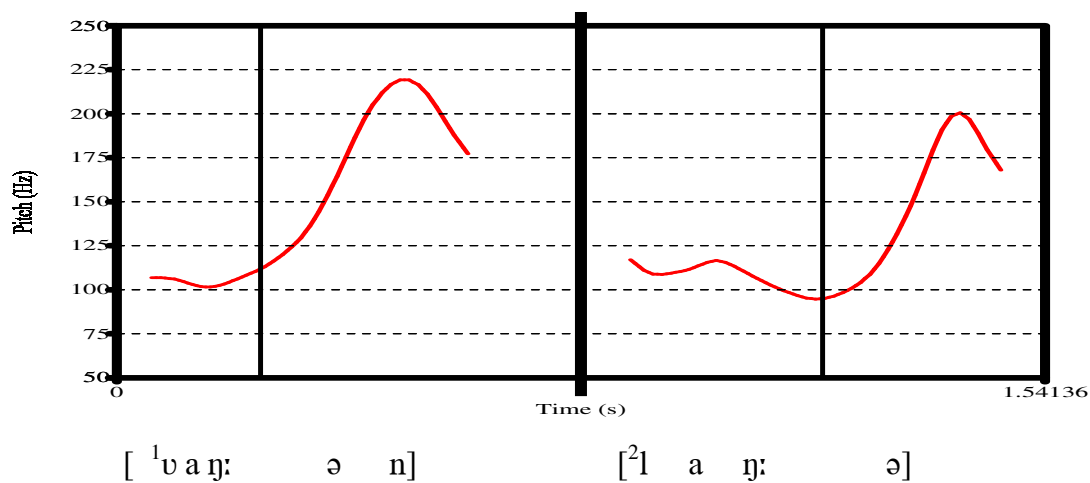
I dette avsnittet presenteres nok en case-undersøkelse av tekstbindingsintonasjon, denne gangen med artikkelforfatteren som informant. Det betyr at prosodien er fra Egersund bymål, en dialekt der den grunnleggende tonelagsrealiseringen er grundig beskrevet i Hognestad 1997. I den undersøkelsen ble det imidlertid ikke sagt noe som helst om tekstbindingsintonasjon, og ved utarbeidelsen av testmaterialet og feltprosedyrene ble det faktisk lagt vekt på å *unngå* såkalt liste- eller oppramsingsintonasjon i informantenes lesinger av testbatteriet, en intonasjonstype som naturlig kan ses på som en form for tekstbindingsintonasjon (ibid.: 71). Dette var uten tvil en fornuftig strategi. Nå er imidlertid søkelyset et annet, og som det vil framgå av undersøkelsen i 3.3, har det vært aktuelt nettopp å utløse liste-lesing av data for å undersøke tekstbindingsintonasjonen.

Problemene med forskeren som informant er i og for seg innlysende, men både i generativ lingvistik generelt og prosodi spesielt (som i Abrahamsen 2003 og så vidt vites også i arbeider av Fretheim og Nilsen) er det tradisjon for en slik ”introspektiv” metode for å frambringe relevante data.

Her leses først de to navnene (¹Vangen)_{AP} og (²Lange)_{AP}, først med dialektens grunnmelodi (heretter ofte benevnt *deklarativ intonasjon*) og deretter lest som om navnene var to av flere navn lest som en liste. Se ellers 3.3 for en nærmere begrunnelse for valget av ”liste-modus” i denne sammenhengen:

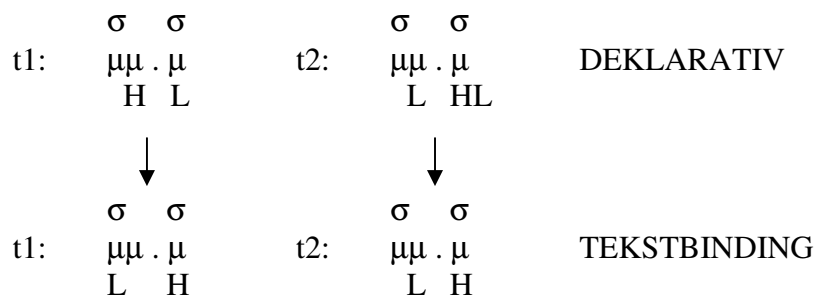

FIGUR 10: Egersund bymål: *Vangen + Lange*, lest deklarativt.

FIGUR 11: Egersund bymål: *Vangen + Lange* lest med tekstbindingsintonasjon.

Det vi ser her, er at de deklorative tonelagskonturene, henholdsvis $\underline{H}^*L$] og $L^*\underline{HL}$], blir totalt omformet i ikke-final tekstbindingsmodus, akkurat slik tilfellet var i eksempelteksten fra Kristiansand. Siden tonelag 2-melodien i Egersund bymål allerede i utgangspunktet har $\underline{H}$ i stavelse nummer to, blir omformingen minst omfattende her. Her følger forslag til formalisering, der de to typene fortsatt kalles henholdsvis 'deklarativ' og 'tekstbinding':

FIGUR 12: Autosegmentale representasjoner av omforming fra deklarativ til tekstbindende intonasjon i Egersund bymål.

For å kunne studere mekanismene i fonetisk detalj, er også vektenheten *mora* (μ) inkludert i notasjonen, både her og i 3.3, altså slik at en trykkstavelse beskrives som *bimoraisk* (har to vektenheter) og en trykklett stavelse er *monomoraisk* (har én vektenhet). Omformingen fra deklarativ til tekstbindende intonasjon fører til en konturtype som er umiddelbart gjenkjennelig: Enkelt sagt går taleren, melodisk sett, fra vestnorsk mot østnorsk intonasjon ved listelesing, og det innebærer at H skyves helt til høyre i AP-domenet. Tonaliteten i begge ordene får dermed representasjonen L^*H], mens det utelukkende er tidlig eller sein L-assosiering (til første eller andre mora) som ivaretar tonelagskontrasten i tekstbindingsmodus.

I samband med diskusjonen av en eventuell avsluttende L] i fokale domener i østnorsk i 2.2.1 ble Trondheimsmodellens analyse med avsluttende $L\%$, der kurven bøyer lett nedover på siste stavelse, problematisert. I figur 10 ser vi at stemmen utløser akkurat den samme grafiske konfigurasjonen i bindingslesingene, og her ville ingen finne på å analysere melodiene som L^*HL]. Slik sett bidrar disse grafene ytterligere i retning av å kunne regne denne tilsynelatende finale fallfasen som mikroprosodi snarere enn fonologisk relevante F_0 -bevegelser.

I figur 13 utvides domenestørrelsen. *Granneman må gå* og *Langeland må gå* blir lest tekstbindende (altså som om disse to sto på en liste av personer som ”må gå”):

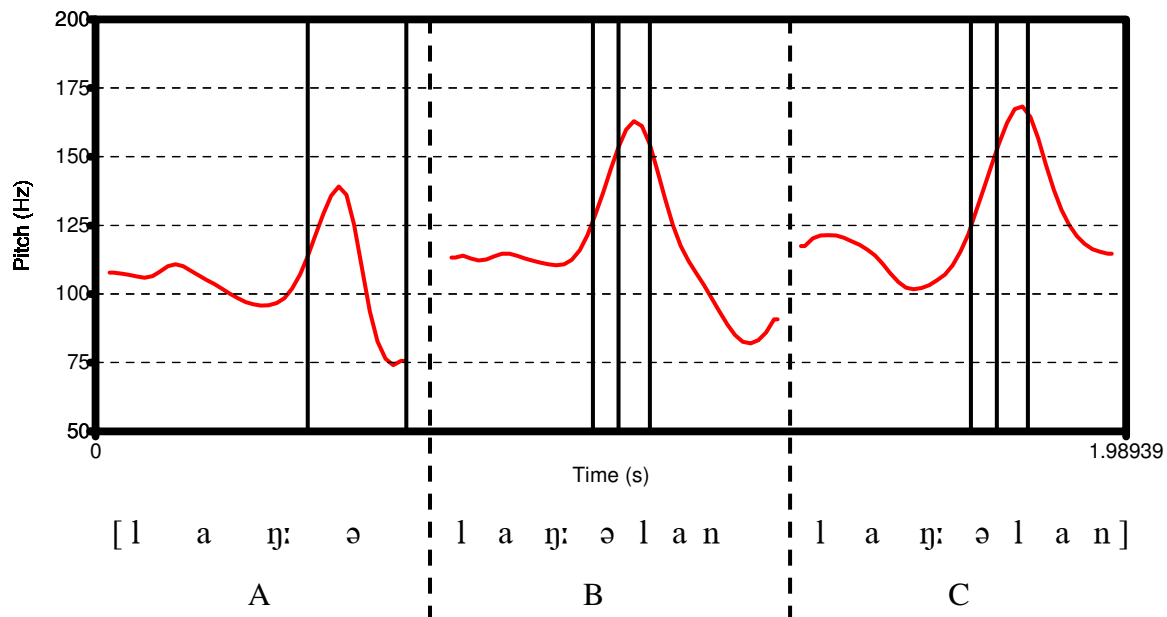

sammenliknende perspektiv er dette likevel interessant. Faktisk kan det sies å være belegg for å si at vi her ser en synkron demonstrasjon av et hovedpoeng både i dette arbeidet og i Hognestad 2006 [2004], 2007 og 2008. Både forskyving og flytting av H mot høyre domenekant resulterer i tonal innovasjon i venstre domenekant. I sine deklarativer grunnmelodier har alle vestnorske dialekter med tonelagsmotsetning en H som ligger lenger ”til høyre” i tonelag 2 enn i tonelag 1. I de nevnte arbeidene blir dette sett på som en konsekvens av at H i deklarativ prosodi har ’migrert’ mot høyre gjennom en *peak delay*-prosess. Der denne migreringen har kommet tilstrekkelig langt, får vi en nyutviklet L* på trykkstavelen. I Stavanger bymål ligger H så langt til høyre i tonelag 2 at det i tillegg blir plass til nok en initial tone, slik at melodien har strukturen HL*HL]. En slik initial H fins normalt ikke (i alle fall ikke i 'fullversjon') i tonelag 2 i Egersund, men ved bindingsintonasjon, som jo nettopp involverer en ekstremt høyreforskjøvet H, dukker en initial F0-heving, en initial H ”in embryo”, nærmest programmessig opp i lange domener.

3.2.2 Egersund bymål: synkron *peak delay*

Ovenfor blir tekstbindingsmarkering for ikke-finalitet med avsluttende H] i vestnorsk beskrevet som en flytteoperasjon og ikke som *peak delay*, en prosess der fokal H forskyves i langt mindre dramatisk grad. I Hognestad 2006 [2004] og 2007 gis det både eksempler der den melodiske forskjellen mellom de to tonelagsmelodiene i en gitt dialekt anses for å ha blitt utviklet gjennom en *peak delay*-prosess, og eksempler der melodiske forskjeller i tonelagsrealiseringen to ulike dialekter imellom analyseres som ulikheter i graden av *peak delay* utviklet over tid. I begge situasjoner kan denne graden av H-forskyving være så beskjeden som én moraposisjon. Hognestad 2007 hevder at dersom en slik diakront orientert analyse er på rett spor, vil det være å forvente at prosessen også opptrer synkront, og da som ulik posisjonering av fokal H i domener av ulik lengde. I Egersunds-materialet finner vi relevante data i de deklarativer lesingene av henholdsvis *Lange*, *Langeland* og *Langeland må gå*. Her er det ønskelig å vise hvor i den segmentale strengen H-toppen ligger i disse tre tilfellene. Figur 14 gjengir en sammenklipping av de relevante delene av tre testytringer. De heltrukne markeringene avgrensner henholdsvis vokalen [ə] i stavelse nummer to og opptaktskonsonanten [l] i stavelse nummer tre:

FIGUR 15. Egersund bymål: *Lange + Langeland + Langeland (må gå)*. Alle registreringene er lest deklarativt, altså med dialektens grunnmelodier for tonelagene. Merk at de heltrukne loddrette strekene her viser utvalgte segmentgrenser, ikke stavelsegrenser. Dette er gjort for å muliggjøre detaljstudium av hvor H er lokalisert.

Med alle mulige forbehold om mangel på representativitet, ser vi her konfigurasjoner som rimelig kan tolkes som eksempel på synkron *peak delay* i overflatetonaliteten. I A ligger H trygt inne i vokalkjernen [ə] i andre stavelse, der den i følge den fonologiske analysen L*HL] også skal ligge. I B har H-toppen imidlertid krysset segmentgrensen mellom [ə] og [l]. Den plasserer seg altså i opptakten til tredje stavelse snarere enn i kjernen av den stavelsen der den er fonologisk hjemmehørende. Dette kan ses på som en overflateeffekt utløst av plassøkningen i domenet som følger av tredjestavelsen *land*. I C reposisjonerer den seg ytterligere (om enn marginalt) innenfor [l] og legger seg i grensen mot [a]. Her er altså domenelengden ytterligere utvidet med en fjerde og en femte stavelse *må gå*, som ikke er tatt med i figuren. Mer interessant enn den marginale H-forskyvingen i C er det imidlertid å se hva som skjer helt først i dette domenet. Når H kommer tilstrekkelig langt mot høyre, ser det igjen ut som om noe skjer ved domenestart, nemlig en viss initial heving av F0-nivået. Også dette kan ses på som en ny initial H-tone ”in embryo”. I vestnorsk tekstbindingsmodus vokser den seg, som vist, ytterligere stabil, og endelig viser den seg i fullversjon i grunnmelodiene for tonelag 2 som initialt fonologisert HL* i Stavanger bymål og H* i østnorsk.

3.2.3 Oppsummering av Egersunds-analysen

I faglitteraturen har det alltid vært vanlig å illustrere tonelagsforskjellen i norsk ved å vise til par av isolerte størrelser (gjerne minimale par i strukturalistisk forstand). I alle fall etter Haugen og Joos 1952 har man innsett at slike par (typen *bønder/bønner*) med fordel kan ses på som komplette tonelagsgrupper (AP-er) snarere enn som ord. Det må også legges til grunn at slike demonstrasjonslesinger av tonelagspar framstår som fokale, gitt graden av emfase de som oftest uttales med i demonstrasjonssituasjonen. Dermed er det tradisjon for å si at alle klassiske lesinger av tonelagspar i norsk er fokale lesinger.

Det viktigste resultatet fra gjennomgangen av det lille datasettet fra Egersund bymål, er den klare forskjellen mellom *fokusprominens* og *bindingsprominens* som framkommer her. Alle gjengitte lesinger er nettopp det man kan kalle demonstrasjonslesinger, slik at det som er kalt deklarativer varianter, i realiteten er eksempler på fokale domener i Trondheimsmodellens forstand. I denne modellens analyser av østnorsk sondres det som nevnt ikke mellom regulært fokus og tekstbinding. Siden disse to funksjonene ikke skilles melodisk i østnorsk, disponerer Trondheimsmodellen for å betrakte dette utelukkende som grader av fokusprominens. I analysen av østnorsk i 2, gjøres det et forsøk på å gå opp grensen mellom de to funksjonstypene, samtidig som det er klart at grensetrekkingen på ingen måte er lett å foreta, gitt de melodiske forutsetningene. I Egersund bymål demonstrerer figurer som 10 og 11 klart hvordan fokusprominens og bindingsprominens segregeres melodisk, akkurat som i Kristiansand, og en foreløpig observasjon bygd på 3.1 og 3.2 vil også være at tekstbindingssystemene i norske dialekter kan se ut til ikke å følge den tradisjonelle grensen mellom østnorsk og vestnorsk prosodi, hva melodisk struktur angår. Det er i deklarativ modus (eller hva man nå velger å kalle denne typen prosodi) at denne grensen manifesterer seg, i de klassiske høy/lavtonekonfigurasjonene HL/LHL versus LH/HLH. I bindingsmodus kan det se ut som om en grunnleggende LH-basert melodi gjennomføres uavhengig av prosodien for øvrig, noe som selvsagt samsvarer med det Cruttenden og andre har sagt om denne prosodiens universelle karakter.

Imidlertid er langt fra alt sagt med dette. Gitt at vestnorsk intonasjon oppviser stor grad av variasjon når det gjelder de deklarative grunnmønstrene, vil det være av interesse å se nærmere på forholdet mellom fokus og tekstbinding i flere av disse systemene. Og da er det nok en gang slik at de konfigurasjonene man kan angi med fonologiske notasjoner av typen L*HL], vil kunne være for grove. Det disponerer nok en gang for å anlegge et perspektiv som i utgangspunktet må klassifiseres som fonetisk, for å kunne studere mekanismene i størst

mulig grad av detalj. Påstanden vil være at det nettopp er i en del av disse overflatedetaljene at momenter til forståelse av utviklingen på systemnivå kan finnes.

3.3 Sammenliknende undersøkelse av vestnorsk tekstbindingsintonasjon

For å kunne detalj-studere forholdet mellom fokus- og bindingsprominens i vestnorsk, trengs et kryssdialektalt datamateriale som er reelt sammenliknbart. Den case-baserte empirien som er lagt til grunn hittil i dette arbeidet, oppfyller ikke slike krav. Det reiser behovet for et strukturert testoppsett, i den forstand at informantene i alle fall i deler av undersøkelsen ikke snakker fritt, men leser sine versjoner av et tekstforelegg. I så fall gjelder det å konstruere et testbatteri som produserer tekstbindingsintonasjon på nøyaktig de samme stedene i et gitt tekstforløp. I 3.2 framgikk det at ved lesing av ulike typer lister som består av en rekke enkeltelementer, vil det være stor sjanse for at leseren realiserer hvert liste-element som en avsluttet AP med bindingsintonasjon.

3.3.1 Informanter og testmateriale

Opptak er gjort med fire informanter fra hvert av bymålene i Kristiansand, Egersund og Bergen. Informantene er voksne personer mellom 30 og 60 år. Kriteriet for utvalg er det som ofte brukes i dialektologiske undersøkelser, nemlig at informantene pluss minst den ene av foreldrene skal være fra det aktuelle stedet.

Opptakene besto av tre deler. I første del ble informantene instruert til å lese lister med tall. I andre del ble informanten instruert til å tenke seg en situasjon der vedkommende står foran en forsamling og skal gi beskjed om hvem som skal utføre et oppdrag. Dette dreier seg om et utvalgt antall personer i forsamlingen der etternavnene skal gjøres kjent ved å bli lest som en liste. Navnene ble fordelt på to ulike lister, der disse til sammen var representert: *Lien, Mehren, Wiland, Christoffersen, Engebretsen, Løvland, Vollan, Hognestad, Lilleholt, Nedrelid, Skjekkeland*.

For begge listelesingene gjaldt en hypotese om at alle ord i lista bortsett fra det siste ville bli lest med ikke-finalitetsmarkering. Dette slo uten unntak til.

Som kontroll ble hver informant også bedt om å utføre en tredje operasjon, nemlig å lese setninger av typen *Han/hun heter X*, og der *X* er de samme navnene som også ble lest i listemodus. Men i motsetning til listelesingen, der en rekke navn kommer på rad og rekke i samme lydfil, får vi her en separat fil for hver deklarativ navnesetning. Her kan man regne med at navnene blir lest som fokale AP-er, slik at en sammenlikning mellom denne delen og

liste-delen vil kunne illustrere forholdet mellom fokusprominens og bindingsprominens i vedkommende dialekt.

3.3.2 Oversikt over resultatene

Tabellen i figur 15 viser formaliseringer av intonasjonen etter samme mønster som er brukt i andre figurer. Domenene som er vist i formalisert utgave, er på to stavelser, der den første er den bimoraiske trykkstavelsen. Her er det viktig å merke seg om det på overflaten forekommer tidlig eller sein T-assosiering i trykkstavelsen. Deklarativ intonasjon står til venstre og ikke-final tekstbindingsintonasjon til høyre i tabellen. Dersom man leser horisontalt, kan man se hva som skjer med en gitt tonelagsmelodi fra en gitt dialekt i omformingen fra deklarativ modus til bindingsmodus.

	deklarativ intonasjon			tekstbindingsintonasjon	
KRISTIANSAND	σ μ μ	σ μ		σ μ μ	σ μ
tonelag 1	H	L	→	L	H
tonelag 2	L	HL	→	L	H
EGERSUND	σ μ μ	σ μ		σ μ μ	σ μ
tonelag 1	H	L	→	L	H
tonelag 2	L	HL	→	L	H
BERGEN	σ μ μ	σ μ		σ μ μ	σ μ
tonelag 1	H	L	→	H	L H
tonelag 2	H	L	→	H	L H

FIGUR 16: Formelle representasjoner av omformingsprosesser i 3 bymål.

3.3.3 Kristiansand og Egersund

I tonelag 1 er det lite å legge til ut over det som ble sagt i 3.1 og 3.2. Begge dialekter viser omforming til bindingsmodus ved flytting av H og de sekundæreffektene som følger av dette. At den opprinnelige grensetonen forsvinner, må ses på som en helt naturlig prosess. Bindingsintonasjonen skal jo signalisere at taleren nettopp ikke har nådd fram til et grenseskille i taletekstens makrostruktur. Forekomst av en L-grensetone her ville være et langt mindre konstruktivt bidrag til mottakers avkodings- og tolkingsprosess enn den H-tonen

som i bindingsmodus inntar grenseposisjonen, og som i følge Cruttenden har nærmest universelle egenskaper som ikke-finalitetsmarkør. Videre dukker ny initial L* opp, som sekundærkonsekvens av at H] flytter til høyre. Den modellen for prosodisk utvikling som skisseres i Hognestad 2006 [2004] og 2007, impliserer at alle slike innoverte toner i utgangspunktet assosieres maksimalt tidlig ved domenestart. Første mora i trykkstavelsen er i slike prosesser nye toners fødested. I tillegg er det selvsagt verdt å merke seg at den resulterende L*H-konfigurasjonen i detalj er identisk med den som forekommer i alle sammenhenger i østnorsk.

I tonelag 2 framstår omformingen til bindingsprosodi som mer kompleks, og kanskje også mer interessant. Her finner vi nemlig ulikheter mellom Kristiansand og Egersund. I Kristiansand signaliseres ikke-final binding i tonelag 2 med nøyaktig samme tonale konfigurasjon som vi fant i tonelag 1. Det er med andre ord slik at Kristiansand får tonelagsnøytralisering i tekstbindingsmodus. I Egersund, derimot, opprettholdes tonelagskontrasten også ved tekstbinding.

For å forklare denne forskjellen, kan vi gå til grunnkonfigurasjonene i disse to dialektene. Da ser vi at Kristiansand i deklarativ intonasjon har tidlig-assosiering av L* i tonelag 2, mens *peak delay*-prosessen har gått et steg lenger i Egersund, som altså har fått sein assosiering. Det er denne forskjellen i den deklorative prosodien som synes å være avspeilet også i bindingsmelodiene. I omformingsprosessen blir den allerede eksisterende L* i tonelag 2 simpelthen liggende i sin grunnposisjon i begge dialekter. Dermed blir tidlig versus sein L*-assosiering avgjørende for at tonelagskontrasten blir bevart i egersundsk bindingsprosodi, mens den forsvinner i Kristiansand.

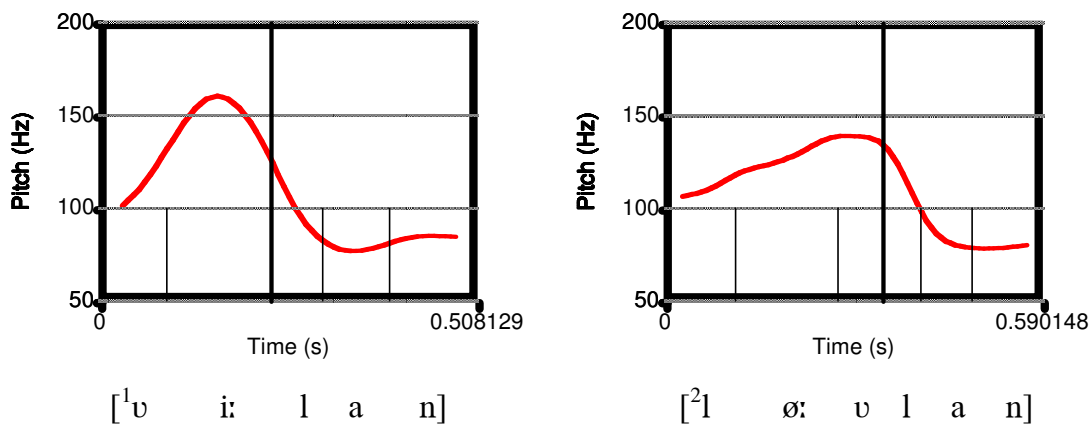
Ser vi nærmere på tonelag 2-prosessene i disse to dialektene, er det viktig å se at H-flytting ut av trykkstavelsen har skjedd allerede i den deklorative prosodien, noe som understrekes av at begge disse dialektene uomtvistelig har utviklet en L* initialt og har totalmelodien L*HL] i tonelag 2. Dette antas å være resultat av en *peak delay*-prosess som har foregått i domener av en viss lengde over lang tid. Når H så flytter videre til domenegrensen i bindingsmodus, er dette en kortdistanse-flytting i forhold til løsrivelsen av H fra trykkstavelsen som skjer ved tonelag 1-binding. I tonelag 2 er erstatningstonen L* allerede på plass i trykkstavelsen, og ingen ytterligere manipulering trengs. Den realiseres dermed der den ligger, slik at både prosess og produkt for tonelags 2s vedkommende kan sies å være en melodisk *forenkling*.

Det man kan tenke seg som en tilleggsprediksjon i beskrivelsesmodellen, er at når L* er så seint assosiert som i tonelag 2 i Egersund, skal det ikke mye til før bindings-styrt H-

migrering lenger ute i domenet skaper så gode plassforhold for realisering av L* at den kan framstå enda tydeligere markert som lavtonekomponent. En slik tydeliggjøring kan skje ved at fallsekvensen ned mot L blir mer uttalt, noe som lett kan oppnås ved en begynnende F0-heving helt initialt. På den måten får vi et tydeliggjørende fall ned mot en utvetydig L*. Som vi så i 3.2.2, var det nettopp dette som skjedde i lange domener i Egersund. Dialekten oppfører seg med andre ord ned til minste detalj slik *peak delay*-modellen predikerer at den vil gjøre. Den tidlig-assosierte L* i Kristiansand predikerer at vi ikke vil finne denne effekten der, hvilket også er tilfellet. Forut for en initial F0-heving i Kristiansand, ville vi først ha måttet se en reposisjonering av L* fra første til andre mora i trykkstavelsen.

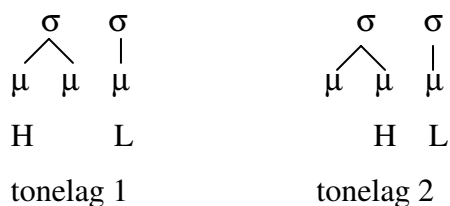
3.3.4 Bergen

Går vi så til Bergen, finner vi en annen situasjon. Siden sammenlikning mellom deklarativ prosodi og bindingsprosodi er så essensiell i denne sammenhengen, gjengis først to grafer som gir et utgangspunkt for å formalisere den grunnleggende tonelagskontrasten i Bergen bymål:

FIGUR 17: Tonelagskontrasten i Bergen bymål. Finalt plasserte domener over to stavelser med deklarativ prosodi. Rammesetninger: *Han heter Wiland / Han heter Løvland*. Både stavelsegrensene og segmentgrensene er markert.

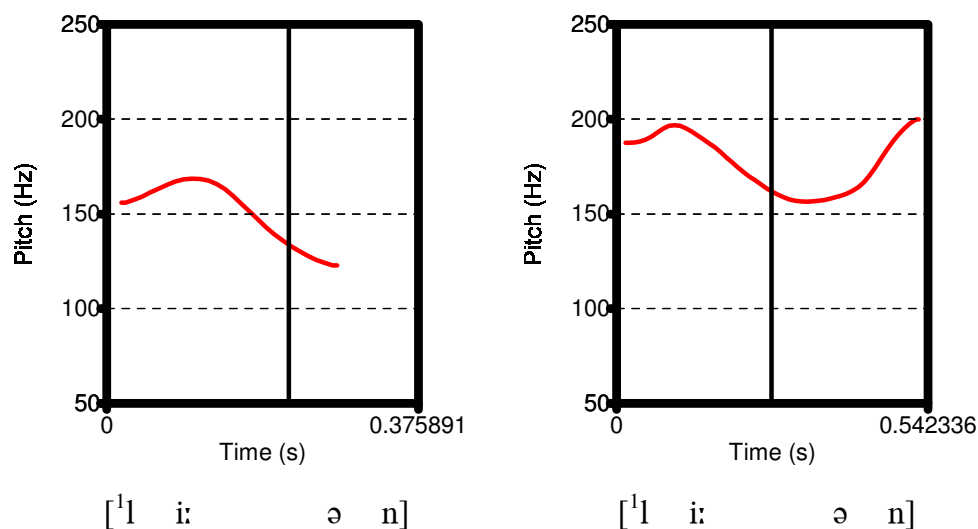
Ulike forskere har analysert denne prosodien noe ulikt (Lorentz 1995, Kristoffersen 2006). Tonelag 1 har uansett tidlig H*-assosiering, altså til første mora i trykkstavelsens vokal, mens en tonelag 2-graf som den av *Løvland* i figur 16, ligger åpen for flere analyser, med og uten en initial L*. Her skal Bergens-prosodien over 2 stavelser gis følgende analyse:

FIGUR 18: Autosegmental representasjon av tonelagene i Bergen bymål.

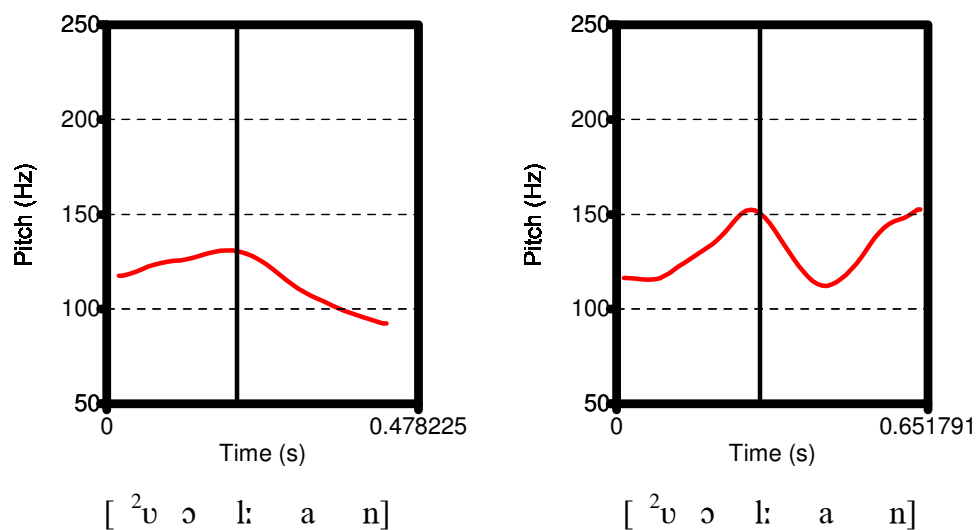
Bergen bymål blir etter dette en dialekt med minimale *peak delay*-utslag, der tonelagskontrasten kan konstitueres utelukkende av en H-flytting fra den ene til den andre moraposisjonen i trykkstavelsen. I tonelag 1 har vi H-assosiering til første mora, mens tonelag 2 assosierer til andre mora. Begge tonelag får altså grunnleggende sett en H*L-melodi. En slik analyse gis også av eldre Flekkefjord-mål i Hognestad 2007 og nevnes dessuten som mulig analyse av dialekten på Tysnes i Sunnhordland i Hognestad 2006 [2004].

Når det er naturlig å gå såpass nøye inn på grunnprosodien i Bergen bymål, er det fordi bindingsvariantene av de to tonelagene struktureres annerledes i Bergen enn i Kristiansand og Egersund. Vi så at det i disse to dialektene var nær sammenheng mellom deklarativ og tekstbindende struktur, og da er det naturlig å se etter en slik sammenheng i materialet fra Bergen også. Her er først relevante lesinger av tonelag 1-domenet *Lien*:

FIGUR 19: *Lien* lest i deklarativ modus (til venstre) og i bindingsmodus som del av navneliste (til høyre) i Bergen bymål. Loddrett strek er stipulert stavelsegrense.

Så følger lesinger av tonelag 2-domenet *Vollan*:

FIGUR 20: *Vollan* lest i deklarativ modus (til venstre) og i bindingsmodus som del av navneliste (til høyre) i Bergen bymål. Loddrett strek er stipulert stavelsesgrense.

I grafene til venstre i figur 19 og 20 er det lett å gjenfinne grunnmønsteret fra figur 17 og 18 med H* i trykkstavelsen i begge tonelag. Likeså er det lett å identifisere en avsluttende H i bindingsmodus i de to grafene til høyre, akkurat som vi har sett at systemene i Kristiansand og Egersund også hadde. Men der opphører likheten med de to andre systemene. I Bergen forekommer nemlig den avsluttende bindings-H i tillegg til det vi kan kalle den opprinnelige H-tonen i vedkommende tonelag. Faktisk er det slik at denne dialektprosodien slett ikke tekstbinder ved å flytte en eksisterende H til høyre domenekant, men ved først å realisere den deklorative tonelagsmelodien i fullversjon og deretter legge til en ny H, som altså utfører den ikke-finale tekstbindingen. I Bergen forenkles altså ikke tonelagssystemet ved tekstbinding, det kompliseres.

Spørsmålet blir så om den avvikende bindingsprosodien i Bergen kan forklares på grunnlag av trekk ved de deklorative strukturene som denne dialekten har. Legger vi representasjonene av deklarativ prosodi i figur 16 til grunn, karakteriseres Bergen bymål av det vi kan kalle utpreget venstreorienterte H-toner. I begge tonelag er det mulig å se på dem som plassert i trykkstavelsen. Ikke-finalmarkering ved H-flytting tvers gjennom domenet til høyre kant ville altså ha vært en mer dramatisk prosess her enn i Kristiansand og Egersund, der H allerede deklarativt har posisjonert seg en moraposisjon lenger mot høyre i begge tonelag.

En hypotese til ytterligere testing i framtidig forskning kunne da være at dialekter med liten grad av *peak delay* i deklarativ prosodi (Bergen, Tysnes) vil være disponert for å utføre ikke-final tekstbinding ved å sette inn en ekstra H-tone finalt, *H-innsetting*, mens dialekter

med større grad av *peak delay* (Kristiansand, Egersund og kanskje det aller mest utpregede eksempelet: yngre mål i Stavanger, jfr. Hognestad 2006 [2004]) vil være de mest åpenbare kandidatene til snarere å tekstbinde ved å reposisjonere eksisterende H ytterligere og flytte den maksimalt mot høyre, *H-flytting*. I disse dialektene ville H-innsetting føre til at de to H-tonene kunne komme til å stå relativt nær hverandre, noe som ser ut til å disfavoriseres.

4 Avslutning

I dette arbeidet er det forsøkt påvist at fokusmarkering og tekstbinding med fordel kan ses på som to ulike funksjoner, som begge kodes inn i prosodiske systemer. En høy prominens er den overlegent viktigste komponenten i denne sammenhengen, idet den er sentral både ved regulær fokusmarkering og ved ikke-final tekstbinding, sannsynligvis i alle norske dialekter. Men der opphører altså likheten dialektene imellom. Mens østnorsk utelukkende synes å bruke ulike grader av F0-ekspansjon som signalbasis, finner vi i vestnorsk ulike strategier, typisk H-flytting eller H-innsetting, som i større grad omformer melodiene og skaper større tonalt mangfold i de prosodiske systemene. Især gir H-flytting omfattende omstrukturering av melodiene som resultat.

På grunnlag av de prosodiske analysene som foreligger i faglitteraturen, har det som nevnt ofte vært bemerket at det synes å være større dialektvariasjon på det prosodiske området i vestnorske enn i østnorske dialekter. Resultatene det rapporteres om i dette arbeidet, underbygger i stor grad en slik uformell antakelse. Vurdert på fonetisk detaljnivå, hadde ingen av de tre vestnorske dialektene som har vært gjenstand for undersøkelse her, identisk prosodi i ikke-finale bindingsdomener. Disse forskjellene var det mulig å redegjøre for ved sammenlikning med grunnmelodiene i de enkelte dialektene, her referert til som deklarativ prosodi. Også her var det forskjeller mellom alle tre dialekter. Det er i tillegg slett ikke gitt at de tre systemene som er beskrevet her, er de eneste som forekommer. Et totalbilde som da tegner seg, er at en gitt vestnorsk dialekt med tonelagskontrast for det første har settet med to regulære tonelagsmelodier og dernest nok et sett med melodier for tekstbinding, der de to settene relaterer seg til hverandre og der det i noen grad er mulig å predikere strukturelle trekk ved det ene på grunnlag av det andre.

Endelig er det viktig å ha klart for seg at tekstbindings-settet på ingen måte er en esoterisk særhet i dialektprosodien som nærmest må provoseres fram i form av informantinstrukser om lesing av liste-elementer. I enhver naturlig samtale vil tekstbindingsintonasjonen ha en prominent plass som organisator av taletekstens makrostruktur. Underforbruk av slike tekstbindingsmarkører vil kunne gi mottaker problemer

med avkoding og tekststrukturering, mens overforbruk, især av ikke-final-markører, vil kunne gi talen et hektisk og unødvendig insisterende preg. I sammenhenger der talere henvender seg til forsamlinger eller deltar i polemisk pregede dialoger, jfr. 2.1 og 2.2, øker ofte frekvensen av slike tekstbindingsmarkører. Det er som om man ubevisst tenker seg at noe av overbevisningskraften i det man sier, ligger i signalene om at tankerekken ikke er fullført her-og-nå, men vil bli ytterligere videreført og substansiert i det som umiddelbart følger. Underforbruker man derimot ikke-final tekstbinding i slike kontekster, vil det kunne gi inntrykk av monotoni og defensiv debattstrategi.

Disse distribusjonsforholdene gjør at tekstbindingsmelodiene nødvendigvis må gi vesentlige bidrag til å gi en gitt dialektprosodi sitt særpreg. Faktisk åpner det for en betydelig utviding av fagfeltet når prosodien i en gitt variant av norsk skal beskrives. Tradisjonelt har slike beskrivelser kun gått ut på å vise det som i dette arbeidet er blitt kalt de to deklorative tonelagsmelodiene. Når det nå viser seg at en dialekt kan ha ikke bare to, men fire ulike måter å melodisere spennet mellom to hovedtrykkstavelser på, gir det ytterligere substans til dette som også ikke-fagfolk utmerket godt vet, nemlig at man på det vestnorske området ekstra lett kan ”høre på tonefallet” hvor en person kommer fra.

En takk går til Gjert Kristoffersen for nyttige kommentarer til en tidligere versjon av denne artikkelen.

LITTERATUR

- Abrahamsen, Jardar Eggesbø 2003: *Ein vestnorsk intonasjonsfonologi*. Trondheim: NTNU.
- Alnæs, Ivar 1916: *Norsk sætningsmelodi*. Kristiania: Aschehoug.
- Cruttenden, Alan 1986: *Intonation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Endresen, Rolf Theil 1991: *Fonetikk og fonologi. Ei elementær innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fretheim, Thorstein og Randi Alice Nilsen 1991: In defense of [±foc]. I Y. No og M. Libucha (red.): *Escol '90. Proceedings of the Seventh Eastern Conference in Linguistics*, 102-11. The Ohio State University.
- Goldsmith, John A. 1976: *Autosegmental Phonology*. Bloomington: Indiana University Linguistics.
- Haugen, Einar & Martin Joos 1952: Tone and intonation in East Norwegian. *Acta Philologica Scandinavica* 22, 41-64.
- Hognestad, Jan K. 1997: *Tonemer i en høytomedialekt*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hognestad, Jan K. 2006 [2004]: Tonal accents in Stavanger: from western towards eastern Norwegian prosody? Bruce, Gösta og Merle Horne (red.): *Nordic Prosody. Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 107-116.

- Hognestad, Jan K. 2007: Tonelag i Flekkefjord bymål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 57-88.
- Hognestad, Jan K. 2008: Prosodisk utvikling i en sørlandsdialekt. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1-2008.
- Kristoffersen, Gjert 2000: *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Kristoffersen, Gjert 2006a: Is 1 always less than 2 in Norwegian tonal accents? deVaán, Michiel (red.): *Germanic Tone Accents. Proceedings of the First International Workshop on Franconian Tone Accents, Leiden 13.-14. June 2003*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 63-71.
- Kristoffersen, Gjert 2006b: Markedness in Urban East Norwegian tonal accent. *Nordic Journal of Linguistics* 29, 95-135.
- Ladd, D. Robert 1983: Phonological fractures of intonational peaks. *Language* 59, 721-759.
- Lorentz, Ove 1995: Tonal Prominence and Alignment. *Phonology at Santa Cruz, Vol. 4*, 39-56.
- Riad, Tomas 1998: Towards a Scandinavian accent typology. Kehrein, Wolfgang and Richard Wiese (red.), *Phonology and Morphology of the Germanic Languages*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 77-109.
- Slethei, Kolbjørn 1996: *Grunnbok i fonetikk for språkstudenter*. Oslo: Cappelen Akademisk
- Western, August 1889: Kurze Darstellung des norwegischen Lautsystems. I *Phonetische Studien II*
- Yip, Moira 2002: *Tone*. Cambridge: Cambridge University Press.

IX

OPPSUMMERING

1 Innledning

Som en innledning kan det være fruktbart å minne om dette arbeidets tilblivelseshistorie. I søknaden som *Norsk tonelagstypologi* sendte NFR, framgikk det at hovedgrepet skulle være synkront, i den forstand at prosjektet skulle bidra til å kartlegge og analysere den nåtidige prosodiske variasjonen i norske dialekter. Det var med et slikt utgangspunkt at jeg gjennomførte det første feltarbeidet mitt, nemlig det som ligger til grunn for kapitlene om Stavanger bymål. I tillegg gjennomførte jeg i NorTon-regi et tilsvarende feltarbeid i Holum utenfor Mandal, og data derfra vil bli introdusert seinere i dette kapitlet.

Med dette prosjektmålet for øye var det jeg påbegynte analysen av Stavanger-materialet. Siden denne dialekten var blitt analysert instrumentelt ikke mindre enn to ganger tidligere, var det selvsagt nødvendig å sette seg inn i analyseresultatene, og det var først da det ble klart at denne delen av avhandlingen kom til å få et i og for deg overraskende og utilsiktet tilleggsanliggende, nemlig påvisingen av det som med stor tydelighet framsto som en prosodisk endring i Stavanger i løpet av 1900-tallet. Den første rapporten om dette ble presentert på MONS (Møte om norsk språk) i 2001, og deretter sto emnet sentralt i konferansepresentasjoner jeg holdt i henholdsvis Cambridge og Lund våren og sommeren 2004. På det tidspunktet var det blitt klart at det diakrone aspektet kom til å bli vesentlig i avhandlingen, selv om det fremdeles i hovedsak bare var arbeid med Stavanger-materialet som lå til grunn. Dette skyldtes at jeg etter hvert hadde sett muligheten for at min modellering av prosodiendringen i Stavanger kunne anvendes kryssdialektalt og ses på også som en hypotese om arten av endringsprosesser som gjennom tidene hadde skapt den variasjon vi i dag finner i norsk prosodi, inkludert den velkjente dikotomien mellom høy- og lavtone.

Dette innebærer blant annet at testdesignet som NorTon brukte, ikke var laget med tanke på ulike typer diakront orienterte problemstillinger. Når testmaterialet som siden ble brukt i Flekkefjord og andre steder, i noen grad skiller seg fra det man finner i NorTon-basen, skyldes det tilpasninger som jeg etter hvert gjorde med utgangspunkt i de problemstillingene som til enhver tid var aktuelle.

I dette kapitlet vil jeg for det første oppsummere hovedresultatene fra avhandlingens undersøkelser og prøve å vise hvordan de belyser hverandre. For det andre vil jeg løfte fram en del enkeltemner som har vært gjenstand for drøfting i tonologien, og som i avhandlingens

ulike kapitler gis mer fragmentert omtale. Disse fragmentene vil jeg prøve å sammenføre og kommentere her avslutningsvis.

2 Avhandlingens hovedresultater

Til sammen gir denne avhandlingen noenlunde fullstendige analyser av tonelagsrealisering i tre dialekter på Sørvestlandet: Stavanger, Egersund og Flekkefjord. Dessuten gis det skisser av systemene i følgende dialekter: Bergen, Tysnes, Stord og Haugesund nord for Stavanger samt Kristiansand og noen dialekter fra indre Agder sør for Flekkefjord. Selv om avhandlingen pretenderer å bidra med mer enn å beskrive enkeltdialekter, ser jeg likevel på dette som interessante del-resultater. Beskrivelser av tonale strukturer kan karakteriseres som et av de manglende kapitlene i beskrivelsen av de aller fleste norske dialekter. Min avhandling viser at også denne delen av språkssystemet byr på atskillig variasjon i det norske språksamfunnet, og denne variasjonen er selvsagt like interessant for språkvitenskapen som de systemnivåene som tradisjonelt har stått i sentrum for dialektologien. Ser vi på dette avhandlingsstoffet mest som synkrone beskrivelser av dialektprosodi, kan vi prøve å etablere noen mønstre ved å gruppere dialekter med identiske eller svært like melodistrukturer.

2.1 Melodiske mønstre i norske dialekter fra Bergen til Kristiansand

Sentralt i argumentasjonen i artikkelen om eldre Flekkefjord-mål sto det som ble beskrevet som et ikke-privativt tonelagssystem i denne dialekten, altså dette at kontrasten konstitueres av en minimal forskyvning av en H (som dermed stabler funksjonene som trykk- og fokusmarkør) innenfor rammen av den bimoraiske trykkstavelsen. Denne prosodiske typen blir i avhandlingen forsøksvis blinket ut som arkaisk, og reint generelt er det selvsagt ikke uvanlig at gamle trekk i språket forekommer i såkalte reliktområder, som geografisk gjerne ikke henger sammen, men utgjør ”lommer” med identisk grammatikk. En slik distribusjon av et ikke-privativt system vil kunne sies å styrke hypotesen om dets arkaiske status. Systemet er altså for det første påvist i eldre flekkefjordmål, og dernest i enkelte omkringliggende dialekter, nærmere bestemt Kvinesdal, Lista og Fjotland. Slik sett ser det ut til at det, i alle fall inntil nylig, fantes et reliktområde i den vestlige Agder-regionen med ikke-privativ tonelagskontrast. Samtidig må det altså understrekes at vi i dag må oppsøke de eldste i disse lokalsamfunnene for å være sikre på å finne konsistente brukere av denne systemtypen. Går vi så til Hordaland, finner vi imidlertid denne prosodien livs levende den dag i dag. Den er påvist hos middelaldrende språkbrukere på Tysnes, og jeg har valgt å gjøre en ikke-privativ analyse gjeldende også for Bergen bymål. Abrahamsen 2003 kommenterer ikke dette

fenomenet eksplisitt i analysen av sine nordvestlandske data, siden tonelagsrealisering i snever forstand ikke er avhandlingens fokus. Av de reproduserte grafene går det likevel fram at i alle fall i korte domener forekommer dette melodisettet også på Sunnmøre (Abrahamsen 2003: 28). Dermed går det an å etablere en tonelag 2-typologi ved å sonde mellom dialekter som beholder H i trykkstavelsen også i domener på mer enn to stavelser (eldre agdermål), dialekter som forskyver H til post-trykkstavelsen så snart det er plass til det (Sunnmøre) og endelig dialekter som har forskjøvet H i alle typer tonelag 2-domener.

Den siste typen er Egersund bymål en typisk representant for, og yngre flekkefjordsk og Kristiansand bymål faller også i samme kategori. En sannsynlig hypotese kan være at dette er den strukturtypen som i dag dominerer på det vestnorske området, altså en tonelag 1-melodi med tidlig eller seint assosiert H i trykkstavelsen og en tonelag 2-melodi med stabil H-assosiering til en posttrykkstavelse - og dermed rom for å regne med en initial L. Denne HL/LHL-strukturen er da også den som faglitteraturen oftest griper til når det skal vises til prototypisk vestnorsk prosodi. Det er dessuten verdt å merke seg at vurdert som kontrast i strukturalistisk forstand, representerer et stadium med HL/LHL et robust system, ikke minst i kraft av den uomtvistelige tilleggstonen i tonelag 2.

Dersom teorien om peak delay i polysyllabiske domener som utløsende faktor også for etablering av selve tonelagskontrasten i sin tid, er riktig, er det rimelig å se på fenomenet som en opprinnelig blind prosess. Med dette mener jeg at H-forskyvning i utgangspunktet ikke hadde noen funksjonell eksistensberettigelse, men var et reint fonetisk overflatefenomen, og som sådant ”unyttig”. Når tonelagskontrasten så ble etablert, har det jo vist seg at den i en eller annen form har holdt seg svært bra i norske dialektprosodier gjennom tidene. Det tyder på at den etter hvert er *blitt* funksjonell, kanskje vel så mye som markør av ulike bøyningsformer (tempus, numerus) som bærer av tradisjonell leksikalsk kontrast. Som eksempel kan nevnes Egersund bymål, der ¹*fine* (adj. sg.) og ²*fine* (adj. pl.) har tonelag som eneste numerusmarkør. Det samme gjelder ¹*sauen* (n. sg.) og ²*sauen* (n. pl.) i nominalsystemet. Andre dialekter kan ha ²*skrive* (v. inf.) og ¹*skrive* (v. pres.) der tonelag er eneste tempusmarkør.

Dessuten vil denne tonelagsdistribusjonen selvsagt også være der når de morfologiske kategoriene i tillegg er markert med segmentale formativer. Dermed bidrar tonelagene til den redundansen som ofte forekommer i språkssystemer, og som er med på å tydeliggjøre den grammatiske informasjonen og dermed lette kommunikasjonen mennesker imellom. Når tonelag som systemtrekk tas i bruk på slike måter i grammatikken, er det lett å se motivasjonen for den ”robustiseringen” som utvikling av privative kontrasttyper, eller om

man vil, utvikling fra morabaserte til stavelsesbaserte kontrastsystemer, representerer. Det er jo nettopp en slik utvikling jeg beskriver i denne avhandlingen.

Det som da gjenstår å nevne når det gjelder vestnorske dialekter, er det avstikkende området i nord-Rogaland og sør-Hordaland (Sunnhordland) der prosodien er av tilnærmet østnorsk type. At en slik strukturtype fins i Haugesund-området, har lenge vært kjent, men her har jeg kunnet vise at også Stavanger bymål kan synes å være på vei mot denne prosodien, med sin LHL/HLHL-struktur. Et poeng med å trekke den stavangerske prosoditypen fram i avhandlingen, har vært å se den som en *missing link* mellom klassisk vestnorsk og klassisk østnorsk, eller, om man vil, mellom høytone- og lavtoneprosodi.

Når det gjelder det reindyrkede lavtoneområdet i Rogaland/Hordaland, vil jeg gjerne legge til noen kommentarer. For det første er det interessant å merke seg at noen av informantene i databasen markerer emfase ved å re-lokere H til trykkstavelsen i tonelag 1. Dette kommer fram i den delen av testbatteriet der informanten, på spørsmål om hvorvidt en person heter X, skal svare ”Nei, han heter Y”. Det er den emfatiske lesingen av navnet som altså får H-lokalisering som i høytone-dialekter. Hos flere er dette en helt gjennomført strategi, Det bør imidlertid nevnes at også i østnorsk prosodi kan en slik emfasemarkering høres, men da som et langt mer marginalt og ikke-frekvent fenomen. Det som er særlig verdt å merke seg som interessant i dette, er at en og samme taler altså kan operere med så forskjellige tonelag 1-realiseringer som det her er tale om. Dersom man velger å holde på høy- og lavtonedikotomien, tvinger altså terminologien oss til å si at emfase hos disse talerne markeres med høytone-realiserings, mens alle andre realiseringer er av lavtonetype. Denne pendlingen mellom svært ulike H-plasseringer, har i og for seg sin parallell i det som rapporteres i kapittelet om intonasjon som tekstbinding. Den ikke-finale bindingsmarkeringen i vestnorsk skjer jo nettopp ved en tilsvarende flytting av H den *andre* veien i tonelag 1, fra sin default-posisjon i trykkstavelsen til den ekstreme høyrekant i domenet. Til sammen kan nok disse observasjonene i noen grad være med på å ytterligere underminere den klassiske høy/lav-dikotomien i begrepsapparatet når det gjelder grunnkarakteristikk av melodiske systemer.

En idealisert beskrivelse av meloditypene på det vestnorske området vil da være å si at vi har tre hovedtyper: én med ekstremt venstreorienterte H-plasseringer, én med ekstremt høyreorienterte H-plasseringer og én der H er plassert i ulike mellomposisjoner. I det hele tatt synes H-lokalisering å være et godt kriterium å bruke når generaliseringer skal gjøres om vestnorsk prosodi, og dette er igjen interessant når man skal vurdere den tradisjonelle terminologiske sontringen mellom høytone- og lavtonedialekter.

2.1.1 Terminologisk ekskurs: Tid for nytenkning?

At det tradisjonelle termsettet høy-/lavtonedialekter har vist seg så levedyktig, kan ikke minst skyldes at det har vært vanskelig å etablere noe bedre alternativ. Å kritisere den tradisjonelle terminologien, er for øvrig ingen ny manøver. Lærebøker har alltid måttet kvalifisere den tilsynelatende absolutte høy/lav-sondringen ved å si at den primært bygget på tonaliteten i trykkstavelsen i tonelag 1. Dermed har man allerede i introduksjonen av termene bygget inn en implisitt kritikk av generaliteten i dem.

Heller ikke i dette arbeidet kan det legges fram en terminologi som helt åpenbart er bedre enn den tradisjonelle, men det presenteres likevel et anslag: Inndelingen i to, og bare to, hovedtyper, indikerer implisitt at vi har med et klassisk dikotomisk fenomen å gjøre. Min mening er at denne avhandlingen i betydelig grad svekker den enten/eller-tenkningen som tradisjonelt har vært lagt til grunn i beskrivelsen av norsk prosodi. Derfor kan det være et poeng i seg selv å slå inn en kile i denne binaritets-orienterte forståelsen av det norske variasjonsbildet.

Med det søkelyset på pragmatisk *fokus* som preger både dette og andre arbeider (jfr. også Trondheimsmodellen), kan det synes rimelig nettopp å legge *fokusstrategier* til grunn for prosodiske hovedkarakteristikker. Med et slikt utgangspunkt presenterer avhandlingen muligheten av å karakterisere norske tonelagssystemer som enten *initialfokuserende*, *medialfokuserende* eller *finalfokuserende*. I den siste kategorien ville vi da finne østnorsk prosodi pluss området i Rogaland og Hordaland beskrevet ovenfor, samt i 2.4 nedenfor. Slike dialekter vil altså være finalfokuserende i kraft av sine finalt plasserte H-toner. I den andre ytterkanten ville de dialektene jeg her har blinket ut som arkaiske, være initialfokuserende. Kriteriet for å kunne bli tildelt denne karakteristikken, er at all H-plassering skjer innen rammen av trykkstavelsen. Alle andre dialekter, hvilket vil si flertallet av de vestnorske dialektene som har vært under diskusjon i denne avhandlingen, ville da bli medialfokuserende, i kraft av at H befinner seg i en eller annen posisjon mellom absolutt begynnelse og absolutt slutt i AP-domenet.

2.2 Peak delay: hovedprinsipp eller blindvei?

Som nevnt flere steder i avhandlingen, startet arbeidet mitt som et synkront orientert prosjekt: beskrivelse av prosodiske strukturer i ulike sørvestnorske dialekter. Så viste det seg etter hvert at det å undersøke dialekter som forskere også tidligere hadde interessert seg for, skulle få overraskende konsekvenser. Systematiske diskrepanser mellom gamle og nye undersøkelser

ga arbeidet en tilleggsdimensjon av diakron karakter. Det som så i neste omgang ble gjort, er på sett og vis lite annet enn et presumptivt velbegrunnet tankeeksperiment: De mekanismene som kunne formuleres for å gjøre rede for sambandet mellom to synkrone snitt inn i en dialektprosodi, ble forsøkt anvendt som helt generelle prinsipper for prosodisk utvikling i norsk, både hva angår selve oppkomsten av tonelagskontrasten og hva angår den prosodiske variasjon man finner i norske dialekter i dag.

Vurderingen av holdbarhet og forklaringskraft i min diakrone hovedhypotese vil i stor grad stå og falle med hvor overbevisende *peak delay* er som forklaringsmekanisme innen rammen av undersøkelsene i denne avhandlingen. Står den sterkt der, vil formodentlig antakelsen om at den samme mekanismen også kan ha vært virksom tidligere, kunne anses som styrket. For ytterligere å indikere at dette ikke er en analytisk blindvei, skal jeg oppsummere de to primære empiriske kildene som ligger til grunn for den presenterte modellen, samt kommentere et arbeid som går opp mange av de samme sporene som jeg gjør, nemlig Bye 2005.

2.2.1 Undersøkelser over større tidsspenn

Her har avhandlingen presentert to støttepunkter: sammenlikningen mellom Selmers, Fintofts og min egen undersøkelse av Stavanger bymål, og mine to undersøkelser av Flekkefjord bymål. I Stavanger er det snakk om tre informantkull, der det første må forutsettes å være født rundt 1900 (studenter i Kristiania/Oslo på 1920-tallet), og det siste er født rundt 1980. Når det gjelder mine to Flekkefjord-undersøkelser, involverte dette et kull født på 1920-tallet og et kull ungdommer født i 1986. Stavanger-undersøkelsen går altså grovt sett en generasjon lenger barkover i tid enn det som var mulig å få til i Flekkefjord.

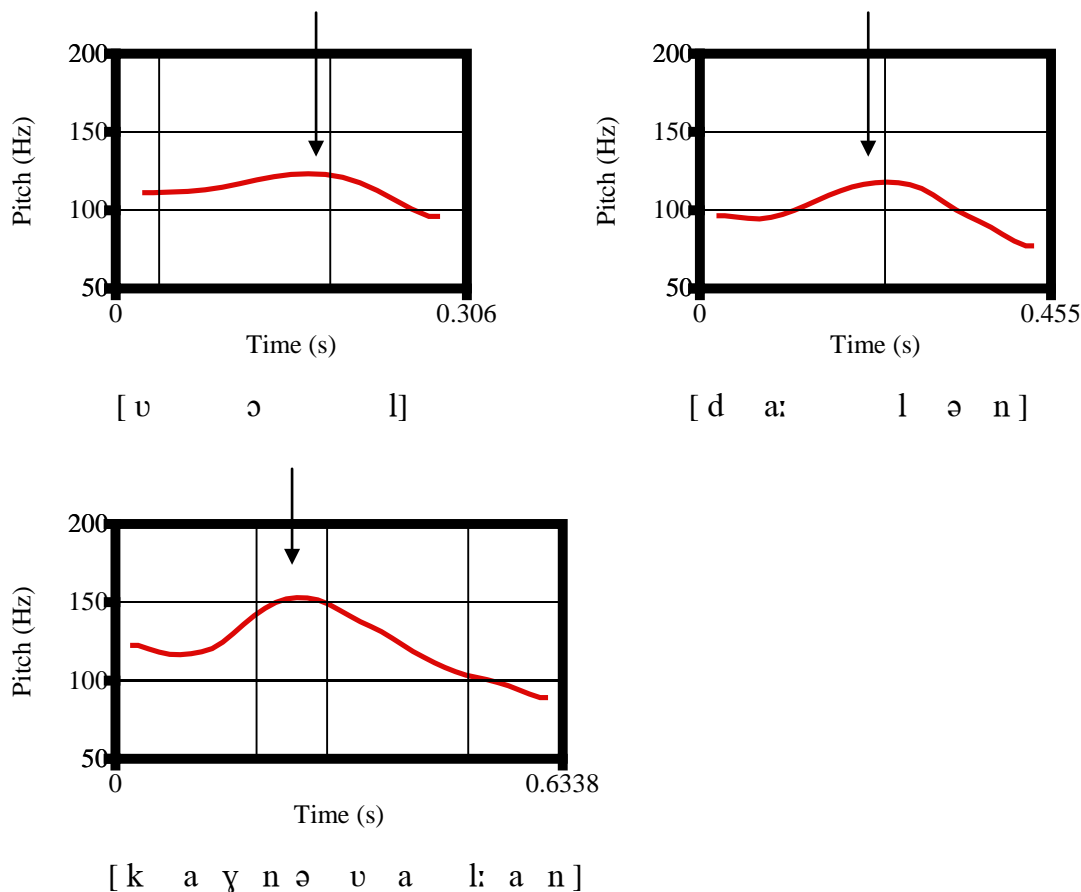
Det viktigste å merke seg er for det første at endringsprosesser synes å ha vært aktive begge steder, og for det andre at de ser ut til å ha vært av akkurat samme slag, beskrivbart som høyreforskyvning av fokustonen H. Det er ikke minst disse to ekstremt parallelle resultatene som har gjort det fristende å ekstrahere denne modellen for endring og forsøksvis gjøre den gjeldende for norsk prosodisk utvikling generelt. Jeg mener å ha vist at dette tankeeksperimentet framstår som interessant, i og med at modellen både kan fylle hullene i Oftedals beskrivelse av norsk tonogenesis (1952) og relatere kjente realisasjonsmønstre for norske tonelag til hverandre på en systematisk måte. Slik sett synes *peak delay*-modellen å ha stor forklaringskraft. Den representerer imidlertid et klart brudd med Tomas Riads modell (1998a og 2003), som kanskje kan anses for å ha oppnådd status som en standardteori for prosodisk utvikling i nordisk, siden den er såpass omfattende publisert internasjonalt. Ikke

minst derfor er det viktig å se etter ytterligere indikasjoner på at hovedmekanismen i utviklingen har vært en høyreforskyvning av tonekomponenter, ikke en venstreforskyvning, slik Riads modell legger opp til.

2.2.2 Synkron peak delay

I denne sammenhengen er det naturlig å vise til de ganske tallrike eksemplene jeg har funnet i empirien min på at overflatelokaliseringen av H synkront kan variere med domenelengde. Dette har jeg for det første påvist i analyser av mine egne tonelagsrealisasjoner (Egersund bymål) og ved nærstudium av de eldre Flekkefjord-informantene.

I tillegg tillater jeg meg her å vise til en hittil upublisert undersøkelse jeg har foretatt av dialekten i Holum, et lite sted på Sørlandet i Mandal kommune. Holum er som nevnt et av stedene som inngår i NorTons database og ble valgt nettopp på grunn av uformelle observasjoner av noe som kunne tolkes som synkron peak delay hos voksne informanter. Nå viste det seg at tre av de fire ungdomsinformantene ikke oppviste dette fenomenet, men hadde stabil overflatelokalisering av H i alle domener. Dette synes å være i samsvar med prosodien i Mandal, som er bysenter for Holum og der ungdommene i undersøkelsen går på videregående skole. Den fjerde informanten, som i databasen har indeksen TRTO, har imidlertid et realisasjonsmønster som samsvarer med observasjonene i generasjonen før ham. Her gjengir jeg noen karakteristiske enkeltregistreringer, alle tonelag 1:

FIGUR 1: testordene *Voll*, *Dalen* og *karnevalan(e)* finalt i bæresetningene. Loddrette streker representerer stavelsgrenser, unntatt i det monosyllabiske *Voll*, der det er segmentgrenser som er satt inn, for å kunne detaljstudere H-lokaliseringen.

Vi ser hvordan H i *Voll* ligger i første del av VC-sekvensen, altså i V, mens den i *Dalen* ligger sist i V:, hvilket ville tilsvare plassering i C i *Voll*. Beskrevet med mora-terminologi har vi altså overflatelokalisering tilsvarende første mora i det monosyllabiske ordet og andre mora i det disyllabiske. I firestavelsesdomenet *karnevalan* ligger H helt klart over i posttrykkstavelsen. Dette er et realisasjonsmønster som denne informanten gjennomfører konsekvent.

Det som gjør disse observasjonene særlig interessante, er at H-forskyvningen er så markert at den allerede kan etterspores i overgangen mellom mono- og disyllabiske domener. I registreringer fra Egersund bymål kommenterte jeg synkron peak delay som et mer marginalt fenomen (kapittel VIII, 3.2.2, figur 15), og hos de eldre flekkefjæringene måtte domeneene være på fire stavelser eller mer før H synkront migrerte mot høyre (kapittel V, 3.3). Synkron peak delay er altså et langt mer iørefallende dialekttrekk i Holum, som i høy grad er med og gir den et prosodisk særpreg.

2.2.3 Sammenlikning med Bye 2004

I et upublisert arbeid med tittelen "Evolutionary typology and Scandinavian pitch accent" presenterer Patrik Bye en modell som forklarer så vel skandinavisk tonogenese som nåtidig variasjon på en måte som i høy grad tilsvarer min. Byes grunnlag er ikke ny empiri, men en systematisering av data fra tidligere undersøkelser, i særdeleshet Meyer 1937 og 1954. Han tar for gitt at det var en delay-effekt Oftedal postulerte som den tonale forskjellen mellom korte og lange domener i sitt arbeid fra 1952 (slik også jeg gjør i kapittel IV, 3.1), og i likhet med mitt arbeid, konkluderer Byes med en tilslutning til Oftedals grunnhypotese. Det innebærer også at han i tid plasserer tonelagssystemet til den norrøne perioden, mens Tomas Riad fokuserer på ting som skjedde atskillig tidligere, i den urnordiske perioden. Og også Bye ender opp med å være kritisk til Riads kompositum-baserte helhetsmodell.

På ett punkt kan min analyse anses som enklere enn Byes. Han regner med delay-effekter både i samband med H og L, og bruker følgelig både *peak delay* og *trough delay* som termer, som han i sin tur slår sammen til samletermen *target delay*. Dette gir en litt annen analyse enn min, idet jeg ikke bare anser at det kun er H-toner som driver prosessen, men sågar en helt bestemt H-tone, nemlig fokustonen. Min påstand vil være at denne tonen i kraft av sin funksjon er særlig utsatt for manipulasjon, og at all annen endring og utvikling av de tonale melodiene kan avledes regelbundet som konsekvens kun av denne H-migrasjonen. I kapittel V, 2.2, anfører jeg at også OCP (*the obligatory contour principle*, jfr. Goldsmith 1976: 36) gir føringer som predikerer polariteten på de tonene jeg mener dannes som sekundær konsekvens av *peak delay*, det være seg høye eller lave. Jeg vil altså mene at dette ene H-migrasjonsprinsippet er tilstrekkelig til å forklare de fenomenene vi her studerer.

Byes arbeid er mer teoretisk anlagt enn mitt, og slik sett kan mine undersøkelser ses på som empiriske belegg fra nåtidsspråk for de konklusjonene han trekker på grunnlag av eldre materiale. Likevel er det, reint forskningshistorisk, ikke slik at jeg har gått ut i felten for å skaffe belegg for Byes teoretiske antakelser. Faktum er at vi begge, helt uavhengig av hverandre, arbeidet fram synsmåtene våre, og begge presenterte dem i noenlunde samlet form på internasjonale konferanser i 2004, igjen uten å vite om hverandre. Så er det selvsagt slik at vi begge i betydelig grad står på skuldrene til de samme forgjengerne, som er omtalt flere steder i denne avhandlingen. At to forskere med bakgrunn i de samme fagtradisjonene, men med både teoretisk og metodisk helt ulike utgangspunkt, så å si samtidig kommer fram til nye og svært sammenliknbare resultater, burde være et faghistorisk poeng verdt å nevne.

2.2.4 Tidsaspektet som mulig innvending

Både i publikasjoner og på flere konferanser, nasjonale og internasjonale (se for eksempel Lorentz 2002), har *peak delay*-orienterte synsmåter vært fremmet, og der Riads hypotese om utvikling fra totoppige til entoppige tonelag 2-strukturer har blitt utfordret. Et arbeid der Tomas Riad tar til motmæle mot utfordrernes synsmåter, er Riad 2006. Et hovedargument i dette arbeidet har med tidsdimensjonen i utviklingsgangen å gjøre. Her stipuleres etablering av tonelag i skandinaviske språk til rundt år 1000, og på grunnlag av korrelasjoner som etableres mellom jamvektsfenomenet og eksistensen av to-toppet tonelag 2, stipuleres det at denne tonelagsvarianten må ha vært etablert i det sentralskandinaviske området rundt 1300. Siden Riad regner de to-toppede variantene som mest arkaiske, skaper dette tidsaspektet ingen problemer for hans hypotese, men det mener han det gjør dersom man antar at en-toppet tonelag 2 er mest arkaisk. Tidsspennet på 300 år beskriver han rett og slett som for kort til at en så substansiell utvikling i form av innovasjon og spredning kan ha forekommet.

Dette er et argument som absolutt ikke lar seg lett avvise. Jeg tar ikke diskusjonen opp i sin fulle bredde, men vil gjerne knytte et par kommentarer til den. I kapittel IV, 12, setter jeg opp 6 mulige posisjoneringer for fokustonen H. Posisjon 1 tilsvarer mitt potensielt arkaiske utgangspunkt (Tysnes/eldre Flekkefjord), mens posisjon 6 er dagens østnorsk, altså en del av Riads sentralskandinaviske område. I kapitlene om Stavanger bymål mener jeg å ha påvist at høytonen i tonelag 1 har vandret gjennom de 3 første posisjonene bare i tidsspennet mellom Selmer 1927 og Hognestad 2006 [2004]. For meg blir dette en indikasjon på at en utvikling som den jeg antar, faktisk kan gå ganske fort. Ut fra hva kildegrunnet ellers kan fortelle oss om språkendring i eldre tid, er det ingen grunn til å tro at endringsprosesser foregikk langsommere før – snarere tvert om. Og situasjonen rundt år 1000 slik Riad tenker seg den, er jo faktisk at da var utviklingen allerede godt i gang, gitt at tonelagskontrasten var et faktum.

Videre påviser jeg i kapittel VIII at realiseringer av vestnorsk og tilnærmet østnorsk type (i begge tonelag) kan forekomme i en og samme dialekt på en og samme tid, og da som pragmatisk styrte redskaper til strukturering av muntlig taletekst. Østnorsk prosodi kan potensielt ses på som en generalisering av opprinnelig kontekstuell bestemte melodier med H i høyre domenekant og H-innovasjon i venstre, et sluttprodukt av en sprangvis snarere enn en stegvis utvikling. Se 2.3.

Endelig minner jeg om at en utvikling av *peak delay*-typen ikke nødvendigvis tenkes innvert i en bestemt dialekt og deretter spredt fra dialekt til dialekt gjennom hundreår, men representerer en generell tendens som språkssystemet disponerer for. Denne avhandlingen

påviser parallelle utviklingstrekk i Stavanger og Flekkefjord, men postulerer selvsagt ikke at endring i Flekkefjord er resultat av spredning av trekk fra Stavanger.

2.2.5 Oppsummering

Etter dette mener jeg det oppsummeringsvis er forsvarlig å sette opp følgende momenter til underbygging av avhandlingens hovedtese om *peak-delay*-drevet utvikling i norsk prosodi:

1. Selve fenomenet *peak delay* er etablert i faglitteraturen helt uavhengig av norske prosodiske forhold, og det beskrives som en generell tendens til å overflatelokalisere en fonologisk tone litt seinere i tidsforløpet enn den lokaliseringen som fonologisk forankring skulle tilsi.
2. Det kan ikke være tvil om at synkron *peak delay* er en aktiv mekanisme i tonelagsrealiseringen, enten som en individuell realiseringsstrategi på mikroplan eller som et trekk ved prosodien i en gitt dialekt.
3. I framstillinger av språkendringsteori er det vanlig å operere med begrepet *reanalyse*. Det dreier seg om nye generasjoner morsmålsinnlærere som analyserer data fra omgivelsene på en annen måte enn foregående generasjoner gjorde da de internaliserte morsmålet sitt. Dermed burde det ikke være oppsiktsvekkende å påstå at også prosodisk reanalyse kan finne sted, nærmere bestemt at en synkront forskjøvet høytone kan oppfattes som den fonologisk korrekte plasserte av neste generasjon, og at denne plasseringen følgelig gjøres gjeldende som ikke-avledet i alle dyper domener for vedkommende generasjon av morsmålsinnlærere.
4. De påviste prosodiske endringene i Stavanger og Flekkefjord er fullt ut konsistente med denne tankegangen, og det er rimelig å forklare endringene som styrt av *peak delay*.
5. Siden denne type utvikling er påvist flere steder, kan det være et interessant eksperiment å anse den som grunnleggende for tonal endring generelt. Dette blir for så vidt helt parallelt med andre typer prosesser, som assimilasjon, epentese, hapnologi osv. Alt dette kan både påvises idiolektisk og dialekt-synkront, og det anses samtidig som prosesser som over tid har endret språket.
6. De endringsprosessene som beskrives her, har skjedd over såpass kort tid at heller ikke det temporale aspektet burde gjøre avhandlingens hovedhypotese mindre sannsynlig.

2.3 Vest og øst i Norge: suksessiv eller sprangvis utvikling?

Legger vi en *peak delay*-modell til grunn og ser på venstreorienterte fokustoner som potensielt arkaiske, kan vi som nevnt tenke oss en følgende utvikling, der analyserte dialektprosodier her brukes som merkelapper for stadier i en stadig pågående prosess:

Eldre Flekkefjord > yngre Flekkefjord > Egersund > yngre Stavanger > østnorsk

Dette oppsettet reindyrker altså tanken om en skrittvis eller suksessiv utvikling, der en arkaisk systemtype med venstreorienterte H-toner over tid kan utvikles, via mellomstadier, til en systemtype med alle H-toner i ekstrem høyrekant. Så har vi i tillegg det fenomenet som beskrives i kapittelet om intonasjon som tekstbinding, der ett og samme individ i en og samme dialekt kan ta i bruk flere sett av H-lokaliseringer til ulike formål, og der man virkelig sprangvis skifter mellom dem. Indikerer dette at utviklingen av dagens østnorske prosodi ikke nødvendigvis forutsetter skrittvis mikro-migreringer, altså slik forstått at en østnorsk dialekt ikke nødvendigvis må ha gjennomgått et "Flekkefjord-stadium", et "Egersund-stadium", et "Stavanger-stadium" osv. før dagens system ble etablert? På samme måte som faglitteraturen langt på vei beskriver *peak delay* som en potensielt universell tendens, beskriver den også høy final tone som markør av "uavsluttet ytring" som nær-universelt. Slik sett er det mulig å tenke seg at det østnorske systemet, som godt kan ses på som "ekstremt" - med lavtonig trykkmarkering og maksimal segregring mellom trykk- og fokusmarkering - simpelthen representerer en generalisering av det jeg i denne avhandlingen har kalt tekstbindingsintonasjon. Ekstremt høyreorienterte H-toner (med høy frekvens i taleteksten) kan da etter hvert ha blitt ansett som normaltilstanden, og ikke som spesialverktøy i tekstlingvistikken.

Jeg ser i og for seg ingen motsetning mellom å anta den skrittvis utviklingen som en hovedmodell for utvikling av ulike dialektprosodier på det vestnorske området, og å anta at det som vanligvis kalles lavtoneprosodi kan ha hatt en noe annen historikk. Som et apropos til dette vil jeg kort skissere en forundersøkelse til et prosjekt som ikke kom med i form av egen artikkel i denne avhandlingen, og som gjelder data fra området nevnt i **2.1.1**.

2.4 Nord-Rogaland og deler av Sunnhordland: et sørvestlandsk annerledesområde?

Da materialet til NorTons database skulle samles inn, var Haugesund bymål et opplagt valg av dialekt. Nettopp Haugesund har lenge figurert i norske dialektologers bevissthet som en prosodisk anomali i vestnorsk kontekst, i og med at tonelagene blir realisert etter østnorsk mønster. Haugesund har altså lavtone, tradisjonelt forstått. Innen rammen av *peak delay*-modellen skaper ikke dette faktum i utgangspunktet noe problem. Jeg har påvist at Stavanger

bymål ser ut til å utvikle seg bort fra den tradisjonelle høytoneprosodien og pr. i dag kan ses på som et missing link mellom vestnorsk og østnorsk. Slik sett ville det være plausibelt nok å anta at Haugesund bymål hadde rukket å gå enda et steg videre på den skisserte utviklingslinja og rett og slett hadde utviklet prosodi av østnorsk type. Likevel ønsker jeg her å skissere et annet scenario, som så kan (og bør!) gjøres til gjenstand for videre utforskning. Slik sett peker dette avsnittet, som vanlig er i et avslutningskapittel, framover mot framtidig forskning.

For det første tror jeg vi kan slå fast at den østnorsk-liknende prosodien ikke bare fins i Haugesund by, men i et langt større område. Jeg gjorde i løpet av en kort uke en pilotundersøkelse der jeg rett og slett kjørte fra sted til sted, fant folk som var oppvokst på stedet og hadde en uformell samtale med dem. Bare i ett tilfelle ble det gjort lydopptak, så det meste er bygd på impresjonistiske inntrykk og må i vitenskapelig sammenheng bedømmes deretter.

Det som synes klart, er at hele området mellom Boknafjorden og Suldal har prosodi som kan kalles lavtonig, altså den landtunga som strekker seg fra Suldalsheiene og ut til Nordsjøen, der Haugesund simpelthen er det ytterste punktet ut mot havet. Helt innerst finner vi altså Suldal, og drar man dit, får man fort kunnskap om en spesifikk begivenhet som reint historisk og demografisk dominerer lokalhistorien framfor noen, nemlig sambandet mellom suldøler og folk fra Telemark, eller *austmennene*, som de tradisjonelt ble kalt i Suldal. Den dag i dag kan folk peke ut den leia fra heiene og ned til Suldalsosen der austmennene kom, og litt lenger nord kjenner alle som har kjørt E9 mot Odda, den lange, bratte strekningen som simpelthen heter Austmannalia. Folk fra Telemark hadde varer å selge, og de dro over heia til Suldal, fordi dette var den mest hensiktsmessige ruta når forbindelse til sjøen var målet.

Historikeren Arvid Lillehammer ved Universitetet i Stavanger har studert disse forholdene, og jeg bygger i noen grad på muntlig informasjon fra ham. Det foreligger ingen samlet framstilling av austmennenes historie i Rogaland, men i bygdebøker m.v. finner vi blant annet artikler om stedsnavn i heiområdene som bærer tydelig preg av å ha opphav i Telemark- snarere enn Rogalands-kultur. Lillehammer opplyser videre at det slett ikke bare var snakk om reint handelssamband over fjellet. Mange unge austmenn fant seg ektefeller i Rogaland og slo seg ned der. I noen tilfeller kan det visstnok påvises at hele bygdelag over tid langt på vei fikk skiftet ut den mannlige befolkningen sin med austmenn. Dette var driftige folk, som åpenbart gjorde seg gjeldende i lokalmiljøene sine. Uten å ha eksplisitt kjennskap til språkforhold forteller Lillehammer videre at migrasjonen austfra etter hvert ekspanderte sør-vestover, altså utover mot kysten. Videre må vi huske at Haugesund historisk sett er å regne som en forholdsvis ny by. Den vokste fram slik vi kjenner den i dag ikke minst i samband

med de store sildefiskeriene på 1800-tallet. Da ble behovet for arbeidskraft i byen stort, og rekrutteringen skjedde fra bygdene innover mot Suldal. Slik sett ble Haugesund en magnet som trakk folk fra innlandsbygd til by, og det er ikke rart om talemålstrekk i byen samsvarer med bygdene innover.

Migrasjonen over fjellet fra Telemark kan altså etter hvert ha satt sitt preg på hele området mellom Suldal og Haugesund, områder som i dag dels ligger i Nord-Rogaland og dels i Sunnhordland. Derimot opplyser Lillehammer at den videre ekspansjonen nettopp begrenset seg til dette området, slik at austmenn i liten grad flyttet lenger sørover, altså langs sørsida av Boknafjorden. Det er på landtunga nord for Boknafjorden at historien om austmennene utspiller seg.

Det som da melder seg som et spørsmål verdt å studere, er om den særegne prosodiutviklingen vi har hatt i dette området, i noen grad kan tenkes å være et resultat av dialektkontakt. Fra Bergen antar vi språklige konsekvenser av *språkkontakt*, for handelsmennene som kom dit, snakket tysk og ikke norsk. I Rogaland er kontakten mindre dramatisk, men dersom vi legger til grunn at Telemark hadde utviklet østnorsk lavtoneprosodi på dette tidspunktet, innebærer denne dialektkontakten et møte mellom to ulike prosodiske systemer. Det som i alle fall synes å være et faktum, er at det området som historikerne blinker ut som nedslagsfelt og ekspansjonsområde for austmennene, er absolutt identisk med det området som i dag har H i høyre domenekant i begge tonelag, et prosodisk særdrag vi altså ellers må til østlandet for å finne.

Mangelen på systematisk utforsking, både historisk og lingvistisk, gjør at disse opplysningene uvegerlig får preg av spekulasjon. Likevel finner jeg det akseptabelt å nevne dette på fallrepet i avhandlingen. Dersom dette virkelig viser seg å være en forbindelse mellom demografi og prosodi, er dette et høyst interessant eksempel på at prosodien i et dialektområde virkelig kan endre seg på mer dramatiske måter enn ved den ubønhørlige mikroforskyvningen av H som jeg mener denne avhandlingen har vist at det er god dokumentasjon for å regne med. Og det gir meg anledning til noen oppsummerende kommentarer om prosodisk endring.

2.5 Prosodien: språkssystemets konstante størrelse?

I faglitteraturen har det gjentagne ganger blitt uttrykt en oppfatning om at intonasjonelle språktrekk er mer stabile og mindre utsatt for endring enn andre trekk i fonologi og morfologi. Sitater som disse er i så måte typiske:

Om dei prosodiske tilhøva er å seia at tonegangen og talemusikken er særdrag i talemålet som språkbrukaren ikkje så lett legg frå seg. (Skjekkeland 2000)

Det vi legg lettast merke til i talemålet når folk snakkar, er realisasjonen av tonem og setningsintonasjon. (...) Etter dette draget er det vi oftast plasserer folk geografisk. Og dette draget er det òg som er vanskelegast å endre om ein elles legg om dialekten. (Sandøy 1996)

Dette er ikke tanker som er spesifikke for den norske dialektologiske tradisjonen. I et standardverk som Chambers 1995 finner vi følgende utsagn:

...whenever segmental and prosodic elements are involved in change, prosodic elements are likely to lag behind segmental ones. The reason for this is that prosodic features have primacy in the acquisition schedule: because of that, they are reinforced constantly and deeply imprinted. (...) Prosodic patterns are apparently difficult to dislodge even in situations of cataclysmic dialect change. (Chambers 1995)

Særlig det siste utsagnet er jo uvanlig kategorisk. Et resultat som kommer ut av denne avhandlingen, er at synet på intonasjonen som språkssystemets stabile størrelse bør endres. Ingen av de to dialektene som er inngående diskutert i denne avhandlingen (Stavanger og Flekkefjord) ble i utgangspunktet valgt ut til undersøkelse på kriterier som eksplisitt hadde med endringsprosesser å gjøre. Likevel viste det seg at endring hadde funnet sted i løpet av forrige århundre begge steder. Og allerede den store prosodiske variasjonen vi finner særlig i vestnorske dialekter, burde jo bære bud om at intonasjonen tvert om har vist seg å være ganske labil.

Nå kan det innvendes at i alle fall de norske sitatene ovenfor egentlig ikke dreier seg om endring på tvers av generasjoner, men på individplan. Skjekkeland og Sandøy skriver om individer som selv legger om dialekten sin gjennom livsløpet, men, sier de, man endrer altså nødvendig intonasjonen. Denne avhandlingen har riktig nok ikke handlet om denne typen språkendringer, men også her er det verdt å nevne at det er behov for videre utforskning. Mitt inntrykk fra mer impresjonistiske studier av folk som flytter fra en landsdel til en annen, er at det i mange tilfeller *nettopp* er intonasjonen de legger om. Særlig mange tilfeller har jeg hørt hos folk som flytter fra øst til vest i Norge. De vil da i utgangspunktet selvsagt ha språktrekk som lavtoneintonasjon, rulle-r, retroflekser osv. Jeg kan ikke huske å ha registrert et eneste tilfelle der rulle-r er byttet ut med skarre-r, eller at retroflekser har falt ut av fonemsystemet. Men at innslag av høytoneintonasjon blir dominerende i talen deres, er faktisk ganske vanlig.

Det er selvsagt beklagelig at også her, i likhet med de nevnte forholdene i Haugesund-Suldal-området, har jeg bare observasjonelle data å vise til. Men jeg finner dem altså verdt å

nevne likevel, dels fordi de er svært relevante i forhold til avhandlingens egentlige substans, og fordi de peker framover mot mulig videre forskning.

3 Sluttord

I dette avhandlingsprosjektet har jeg prøvd å dra fordelene av et artikkelbasert konsept, og samtidig har jeg prøvd å unngå potensielle ulemper ved det samme konseptet. I arbeidsprosessen, som har gått over mange år siden jeg ikke har vært stipendiat, har det vært gunstig å ha artikkelpublisering som stoppested. Synsmåtene mine har i tur og orden blitt presentert for fagmiljøet, og slik sett er resultatene i avhandlingen gammelt nytt. Artiklene ble publisert i perioden 2006 – 2009, mens presentasjon på konferanser begynte tidligere. Den første sammenhengende og sammenfattende presentasjonen av avhandlingens hovedtese gjorde jeg under Nordic Prosody i Lund i 2004, men allerede på MONS i 2001 la jeg fram de første resultatene.

Ingen forsker har grunn til å regne med at resultater han kommer fram til, vil bli stående. Når det gjelder mitt eget arbeid, er det vel størst grunn til å være nøktern når det gjelder peak delay-modellen som nærmest altomfattende forklaringsmodell for tonal utvikling i norske dialekter. Mitt utgangsbud vil da være at den i det minste er tilstrekkelig sannsynlig til å fortjene en diskusjon i fagmiljøet. Det håper jeg at artiklene mine og denne avhandlingen kan bidra til. Det jeg imidlertid tror jeg uansett kan føre opp på min forskningskonto, er et omfattende empirisk belegg for tonal endring i norsk. Det bør være på tide å innlemme tonelag og intonasjon i den lange lista av potensielt labile språktrekk. Det burde egentlig ikke komme som en overraskelse på noen at prosodien simpelthen oppfører seg som enhver annen del av strukturen i naturlige språk.

ENGLISH SUMMARY

The results of this dissertation are threefold: Firstly, it offers new insight into the prosody of Western Norwegian dialects by providing accounts of accent realization in a number of them. The dialects of Stavanger, Egersund and Flekkefjord are dealt with in some depth whereas more cursory accounts are given of dialects found in Mandal, Kvinesdal, Lista, Fjotland, Sokndal, Haugesund, Stord, Tysnes, Lindås and Bergen. The literature on Norwegian tone and intonation has until recently had a decidedly Eastern Norwegian bias, in spite of researchers' unanimous agreement that prosodic variation is more marked in western than in eastern varieties. Thus, the dissertation has a firm empirical basis and is predominantly oriented towards phonetics, supported by analyses within metrical/autosegmental phonology.

Secondly, following the discovery of accent realization change in Stavanger and Flekkefjord as reported in Chapters III-VI, a model of Scandinavian accent contrast origin and development is outlined. This model presents itself as an alternative to the work of Tomas Riad (1998, 2000, 2003 and others). The sections dealing with tonal accent diachrony constitute the first coherent account of Norwegian accent development based on new empirical data rather than phonological theory.

Thirdly, the dissertation claims a contribution (Chapter VIII) to a relatively new field of research; the study of accent realization within the framework of text linguistics. It is shown that Western Norwegian dialects have a separate set of accentual melodies to signal non-finality in utterances, an insight not reflected in the literature to date.

Research supporting the dissertation started in connection with "Norsk tonelagstypologi" (Typology of Norwegian Tonal Accent), a research project which received financial support from The Research Council of Norway 2000-2003. This project had two principal aims: The first was to provide better and more dependable knowledge on how the tonal accent contrast is realized phonetically in different dialects of Norwegian. Based on this knowledge, the second aim was to explore to what extent the different dialects could be accounted for within the bounds of one basic structural analysis.

The part of the project reflected in the present dissertation took a somewhat different turn, in the sense that it came to focus quite substantially on diachronic issues. The background for this focus is to be found in connection with research (Chapters II-IV)

undertaken on one particular variety of Norwegian. One of the dialects singled out for inclusion in the project database was that of *Stavanger*. This is one of very few Norwegian dialects having been subject to no less than two previous studies relating to tonal structure. The first is reported on in Selmer 1927 and the second in Fintoft 1970. Both investigations were instrumentally based, utilizing the technological apparatus available to Selmer and Fintoft respectively.

The 40-year time span between these two studies roughly equals the span between Fintoft's work and the present dissertation. In hindsight, it is easy to see how this created a favourable situation for investigating possible dialect changes in the course of the 80-year period in question; however, this was not part of the original project design.

Although not explicitly commented upon by Fintoft, certain discrepancies between his results and those of Selmer are to be noted, particularly regarding the F0-peak in Accent 1. The high point of the HL melody is aligned slightly later in the segmental string in Fintoft's material than in Selmer's. During the original inspection of their work, this difference was only noticed in passing, but when analysing new data, this apparent detail became the focus of attention, as the upper secondary school teenagers in the new Stavanger study clearly located their H peak even later than did Fintoft's speakers. More specifically, it was now aligned with the post-stress syllable, whereas Selmer's and Fintoft's graphs show early vs. late H peak location in the main stress syllable.

In other words, there were consistent indications that Accent 1 realization in Stavanger had changed in the course of the twentieth century. Moreover, research literature on spoken Norwegian, which in recent years has had a decided focus on matters related to dialect change phenomena, has had virtually nothing to report regarding possible changes in tonal accents and intonation. On the contrary, it has been claimed that tonal properties of language are particularly resistant to change, with respect Norwegian as well as generally (Sandøy 1996, Skjekkeland 2005, Chambers 1995). This fact made it particularly tempting to describe an apparent change in Stavanger as well as trying to account for the mechanisms that might be involved in the process.

Phonetically speaking, the observations mentioned are consistent with the notion of *delayed peak*, a phenomenon described e.g. by Ladd (1983 and 2008, notably 135ff), Yip (2002) and others. In the literature, there are descriptions of this both as a paralinguistic phenomenon, a surface phonetic adjustment and a basis for eventual phonological reanalysis. In the Stavanger case, it seemed justifiable to attribute the migrating H peak to a process involving reanalysis due to peak delay. Consequently, a descriptive framework along these

lines was used on the data and made the basis of a coherent account of tonal change - not only in Stavanger but also (as the research developed) in modern Norwegian in general.

There are two main reasons why it seems justifiable to claim a general validity of the analyses offered. The first is the fact that a subsequent study of the *Flekkefjord* dialect (Chapters V and VI) revealed similar changes in accent realization fully compatible with the Stavanger results and fully describable within the same descriptive framework. The second reason can be traced in previous work on the Norwegian accent contrast. Here (notably Lorentz 1995, but also Haugen and Joos 1952), it has been noted that the tonal makeup of the two Norwegian word accents are strikingly similar. Accent 2 typically consists of a tonal component unique to itself and followed by a tonal structure identical with the Accent 1 melody of the dialect in question. In a Western Norwegian dialect context, this common element of both accents is typically a HL contour in which the H is precisely the high peak having moved to the right in Stavanger and Flekkefjord. Thus, in the process of accounting for the changes in these two dialects, the possibility emerged that an account of accent change along these lines could also be applied to the task of accounting for Norwegian (and Swedish) tonal accent genesis, in accordance with Oftedal 1952. In other words, H migration, with the subsequent left periphery innovations creating the unique Accent 2 tone(s), seemed to be a probable mechanism causing the origin of the accent contrast itself and, subsequently, the development leading to the present dialect variation. As far as tonal accents are concerned, this variation is shown to be considerable in Norwegian, particularly in western varieties of the language.

*

In addition to chapters previously published in article form, this dissertation has introductory and concluding chapters (I and IX respectively). By way of introduction, an overview of tonal research in Norway and Sweden is offered, with an emphasis on the period after 1990. An account of previous research on Norwegian tonality may be found in Hognestad 1997, and a number of relevant articles are re-printed in Jahr & Lorentz 1983. A brief overview of main assumptions within the autosegmental-metrical framework (within which this dissertation is located) is also provided. Since the rightward migrating H tone is, functionally speaking, a *focus tone* in all varieties of Norwegian, special introductory attention is devoted to the concept of focus in prosodic systems.

Since the Norwegian accent contrast is the central topic of the dissertation, it appeared natural to discuss the traditional notion of *minimal pairs* constituted through tonal accent as understood by classical structuralist theory. Today, it can - and should - be argued that too

much emphasis has been laid on the existence of minimal pairs like ¹tanken (the tank) and ²tanken (the thought) in Norwegian prosody research. The *raison d'être* of word accent in Norwegian is hardly the separation of lexical items. On the contrary, a brief survey is provided where it is claimed that whereas Eastern Norwegian may be said to have as many as 3,000 minimal pairs (Leira 1998), Western Norwegian dialects (the focus of the present dissertation) only have a small percentage of these. Vowel reduction and other phonological processes have left tonal accent the only marker of lexical contrast in eastern dialects, whereas western varieties typically have segmental markers (full vowels, etc.) in addition to the accents.

Nevertheless, in any Norwegian dialect displaying the tonal accent contrast, all words of more than one syllable are pronounced with one of the two accentual melodies. Thus, even if minimal pairs as such are of limited importance, the two accents are still main contributors to forming the prosodic identity of dialects.

In the following section, the contents and results of Chapters II-VIII will be briefly summarized. In some cases, a near-identical chapter summary is also placed at the end of the chapter in question. This has been done to retain 'in extenso' versions of chapters previously published as individual articles in scientific books and periodicals, where such summaries were compulsory.

Chapters II, III and IV

These chapters all deal with the Stavanger research. A short article has been published (Hognestad 2006 [2004]), but in these chapters, this research is presented in greater depth. Since the Stavanger results came to influence the dissertation as a whole quite substantially, this expansion of material seemed sensible.

Chapter II surveys Selmer's and Fintoft's research in some detail, being necessitated by the fact that these investigations form the backdrop for the claims about prosodic change which are made throughout the dissertation. One intriguing fact is that one of Selmer's speakers (to Selmer's own bewilderment) consistently provided Accent 1 readings quite different from those of the other speakers. These readings, however, are in perfect correspondence with those of the young speakers from the field work completed some 80

years later. What may have been a marginal, but nevertheless existing, melodic pattern in the 1920s seems to have emerged as the standard variety in the early 21st. century.

Chapters III and IV present results from Stavanger. Whereas Accent 2 realization conforms to a great extent with Selmer and Fintoft in the form of an HLHL pattern, Accent 1 does definitely not do so. In addition to the observations mentioned above, it is worth noting that Accent 1 development in Stavanger challenges the dichotomy of *high tone* and *low tone dialects* commonly found in introductory textbook chapters on Norwegian prosody. High tone dialects are characterized by a H tone (the focus tone mentioned above) on the main stress syllable in Accent 1 words, followed by a boundary L. Low tone dialects have a L tone in the main stress position, whereas the focal H, which also doubles as a boundary tone, occurs at the far right end of the accentual domain. This LH contour is the standard situation in Eastern Norwegian dialects.

The young speakers from Stavanger locate focus H in the post-stress syllable, leaving a low tone component on the main stress syllable analyzable as an innovated L target. Thus, the traditional high/low dichotomy forces us to state that Stavanger no longer has high tone prosody, given the LHL Accent 1 pattern found there. Furthermore, this dialect may be seen as a virtual missing link between traditional Western and Eastern varieties: HL > LHL > LH. If *peak delay* is indeed the 'engine' of Norwegian accent development, a process of change in which traditional Western Norwegian HL is the starting point would be likely to render LHL and LH as further stages in the rightwards migrating process. Old Stavanger Accent 1 would then be the archaic situation (which, incidentally, occurs in many rural Western Norwegian varieties) with its far-left location of focus H, whereas modern Eastern Norwegian, as described e.g. in Kristoffersen 2000, would constitute the innovated extreme opposite, with a far-right location of the same tonal component.

This discussion of Stavanger results is specifically focused on Accent 1. Throughout the chapters of the dissertation, material from other dialects and both accents are discussed, indicating that similar processes have been active there, all describable by and compatible with the *peak delay* approach.

Chapter III also provides brief case studies of each of the four speakers from Stavanger, one of which is singled out because he seems to make use of both the Accent 1 melody found in Fintoft's work (HL) and the one found in his peer group (LHL). For instance, he uses the HL melody, which might be informally hypothesized as the accent realization of his (grand)parents, in the more formal parts of the test, whereas he switches to

LHL in the informal interview conducted with all speakers as the final element in the field work sessions.

Even though traditional dialectology typically bases its major descriptive verdicts on empirical data from only one reliable speaker, one should of course be extremely careful in drawing any kind of conclusion from this very limited set of observations. Nevertheless, it is suggested in Chapter III that informal speech situations might form a breeding ground for the *peak delay* process. Data from the main project database collected in *Haugesund* seems to corroborate this assumption. Haugesund has, to the bewilderment of researchers, low tone prosody of the Eastern Norwegian type. While this noteworthy phenomenon is briefly discussed in Chapter IX, in the present Chapter III context, it is worth noting that some Haugesund speakers with an otherwise consistent LH melody in Accent 1 seem to revert to more conservative HL, with non-migrated H, in what might be labelled 'extra careful speech'. What therefore unites the Stavanger and Haugesund data is a tendency that the more relaxed the communication situation appears to be, the more likely speakers are to apply a rightwards migrated H (the innovated situation in the present analysis). It goes without saying that these somewhat unsubstantial assumptions should be subject to further research.

As regards the literature, the most widely published approach to Scandinavian accent development is that of Riad (1998, 2000, 2003 etc.), the crux of whose argument is that a *leftwards* migration process has produced today's prosodic variation in Norwegian and Swedish dialects. His model is Accent 2 driven, where compounds with two H peaks is considered the archaic starting point. The focal H, central to the present argument, is the second of these. Towards the end of Chapter III, Riad's model is presented in some detail, and a brief analysis of the Stavanger material along his lines is carried out.

Chapter IV launches the alternative *peak delay*-based analysis of the data following the introduction of the empirical data basis in Chapter III. In addition, data from a number of other dialects is briefly introduced to show how different stages of rightwards migrated H can be postulated in the various dialects, leading to different accentual melody sets. Data from Sokndal, Egersund, Stavanger (i.e. speakers confirming a Fintoft-like system, one generation older than the young readers described in Chapter III), Haugesund, Tysnes, Stord, Lindås and Standard Eastern Norwegian is used. The data from Haugesund, Stord and Lindås is taken from the main project database, whereas data from Sokndal, Egersund, Stavanger, Tysnes and Eastern Norwegian is based on smaller scale, separate field work sessions (with only one reader from each dialect). While these readers were carefully selected according to the

methodology of traditional dialectology, results should of course still be evaluated with an appropriate amount of caution.

This dialect comparison shows that the proposed peak delay model is capable of accounting for all the melody sets found, the basic idea being that when focus H migrates rightwards, the low starting point for the rise towards H is eventually reanalyzed as a new L target on the syllable left behind by H. The delay effect itself is perhaps particularly likely to occur with a focus tone, given that the peak of these tones is typically on a higher F0 level than other H tones. The time it takes to reach the F0 maximum is consequently slightly longer and simply triggers the delayed peak position. Also, as focus H migrates, there are consequences for the right boundary of the accentual domain. In short, once the position of focus H is established in the two accentual melodies of the dialects in question, the entire makeup of all melodies is fully predicted by the suggested model of analysis.

Chapter V

This chapter presents a systematic investigation of prosodic data from older speakers of the dialect found in Flekkefjord in Southern Norway. The data support observations made by Larsen (1970), which have been widely discussed in the literature (e.g. Lieberman 1982), but do not necessarily support the analysis offered by Larsen. Instead, there is support for the claim made in Lorentz 2003 that accent neutralization occurs in certain environments in this dialect. The fact that neutralization occurs in this particular dialect is explained with reference to certain aspects of the accent system in this particular variety of Norwegian.

The analysis shows that the older Flekkefjord speakers have a *non-privative* accent system without lexical tone, an HL/HL system where the accent contrast is maintained through different locations of focal H in the main stress syllable (i.e. early in Accent 1 and late in Accent 2). This is of considerable interest in connection with the effort to establish a Norwegian prosodic typology. Furthermore, a phenomenon labelled *Flekkefjord curl* (a possible parallel to the *Eskilstuna curl* described in Riad 2000) is introduced and related to various claims in the literature regarding the possible existence of a *stød*-like phenomenon in Southern Norwegian dialects.

Moreover, it is worth noting that the Accent 1 pattern in this dialect corresponds to the one described in Stavanger by Selmer in the 1920s, in terms of early H placement. Thus, older

speakers in Flekkefjord seem to have the Accent 1 pattern which was singled out in the Stavanger chapters as being potentially archaic.

Chapter VI

Chapter V presented a prosodic analysis of the Flekkefjord dialect based on data from older speakers. The investigation showed that this variety of Norwegian has a non-privative accent system, i.e. a system lacking an extra (lexical) tone in Accent 2. On the basis of other studies of Norwegian prosody, notably Stavanger, it was therefore suggested that an additional study of this dialect using data from younger speakers would be of considerable interest. This chapter presents an investigation along such lines. The analysis shows clear indications of a prosodic development in Flekkefjord. The unambiguous tendency revealed in the data is that young speakers constitute the accent contrast by means of a privative system, a factor which brings their dialect into alignment with neighbouring dialects in Southern and Southwestern Norway in that it has changed from an HL/HL system to an HL/LHL system. Unlike Stavanger, where the observed accent change in the relevant period only affected Accent 1, the observed change in the Flekkefjord dialect involves changes in both accents, all describable by and compatible with the *peak delay* approach. The investigation is related to the comparable investigation of the Stavanger dialect in Chapters II-IV.

Some more general perspectives on prosodic development are finally suggested, partly related to Western Norwegian dialects without accent contrast. It is suggested that when changes happen to a non-privative HL/HL system, two future scenarios are possible, 1) the accent contrast might collapse, which in fact is a possible hypothesis in the Bergen area due to Low and Middle German influence, 2) the changes might strengthen the contrasting potential in the two melodies. In Flekkefjord, the latter effect can be said to follow both from the Accent 1 curl effect described in Chapter V (seemingly abandoned today), and, first and foremost, the Accent 2 HL > LHL development described in this chapter. The innovation of an initial Accent 2 L target, as a consequence of focus H peak delay, on the whole seems to be a preferred solution in Western Norwegian dialect prosodies. This also appears quite likely, since focus H in HL/LHL systems are located on different syllables. One would expect that this factor would considerably strengthen the accent contrast against possible tendencies towards collapse. It is probably not far from the truth to claim that virtually all dialects between Kristiansand and Stavanger today have versions of HL/LHL. Synchronic dialectal

variation in the area is mainly due to differences in detailed alignment between tones and segments.

Subsequently, the process may naturally continue in Flekkefjord, shifting focus H even further to the right in both accents. Today's Stavanger system is an obvious possible long-term result, given its LHL/HLHL system, and even further, eastern Norwegian LH/HLH is a possible outcome.

Chapter VII

The claims about archaic and innovated Flekkefjord prosody in Chapters V and VI might be met with criticism stating that the analyses are based on data confined to a small coastal town in the southernmost region of Norway, where substantial contact with speakers of other Norwegian dialects as well as foreign speakers from nearby Denmark and Holland has been a consequence of sea travel in connection with fishing and trade. Could it be that the non-privative HL/HL prosody found in older Flekkefjord speakers is not archaic Norwegian, but quite conversely shows the accent contrast virtually on its 'deathbed', possibly prior to system collapse due to dialect and language contact?

One indication that this is not the case is the fact that similar non-privative HL/HL prosody, as mentioned above, is found in several rural areas in Western Norway (e.g. Tysnes, see Chapter IV, and Sunnmøre, see Abrahamsen 2003), areas which are by no means geographically linked, neither with each other nor with Flekkefjord. This makes it justifiable to suggest that archaic dialect features preserved in residual areas have been observed in these cases.

Nevertheless, in the wake of the Flekkefjord studies, it seemed tempting to investigate other dialects in scattered rural areas of Vest-Agder. Given the fact that Flekkefjord is a small town, it would be fair to assume that unless dialect and language contact had created something very particular to this dialect, it would otherwise not have developed a prosody all of its own, but rather would have stayed in conformity with surrounding dialects. If HL/HL prosody could also be found in rural Vest-Agder areas, it would corroborate the claim of archaic status for this pattern.

The data collection for this chapter differs from that of the others. Radio broadcasts from the NRK (Norwegian Broadcasting Corporation) archives presenting Agder dialects have recently been digitalized. Here, interviews were made some 20 years ago with the

relevant generation of speakers. According to tradition, however, there is only one speaker per dialect. Given the limitations mentioned in connection with Chapter IV above, this material was considered fit for use in this context.

In this summary, only the main result of the investigation should be mentioned. In the municipalities of Lista, Kvinesdal and Fjotland, the older speakers all displayed the expected HL/HL prosody. Thus, Chapter VII first and foremost contributes to verifying and strengthening the results from the two previous chapters. Non-privative prosody in elderly people from Flekkefjord does not appear as an urban phenomenon in a hypothesized mini-cosmopolitan Flekkefjord, but is simply part of another residual area with archaic prosody.

Chapter VIII

This chapter takes as its starting point a phenomenon in spoken Norwegian not extensively dealt with in the literature, if at all. Standard introductory texts on intonation commonly focus on a near-universal tendency in natural languages to signal non-finality in utterances by means of a H tone component, whereas finality is marked with a L. An interesting question in a Norwegian context is how such a system could be implemented in varieties of Norwegian where intonational resources devoted to Accent 1 & 2 realization unavoidably limit other functions attributable to intonation. This is not least true of Eastern Norwegian varieties, where both accent melodies have a final H tone.

Mainly through case studies, this chapter shows how 'low tone' and 'high tone' varieties of Norwegian display different intonational strategies for discourse structuring purposes. Eastern varieties employ the same devices which are used to signal pragmatic focus, thus keeping basic melodic structures intact. In western varieties, on the other hand, we see extensive restructuring of melodies for discourse structuring purposes. A systematic investigation reported on in the final part of the chapter indicates that in western varieties, we find dialect-specific sets of the two accentual melodies exclusively used in discourse structuring. A complete description of accent realization in a Western Norwegian variety must therefore include both the two basic accentual melodies and the two discourse structure melodies. This insight has so far been absent from the literature on Norwegian Accent 1 & 2 variation, in spite of the fact that the signalling of non-finality vs. finality in utterances is a most frequent phenomenon in oral discourse. The second melody set therefore constitutes a significant contribution to creating the melodic identity of the dialect in question. The dialect-

specific aspects of information-structuring devices may very well be highly salient clues when speakers of Norwegian are able to identify the dialect of fellow speakers on the basis of their tonal accent.

LITTERATURLISTE

Denne litteraturlista er en samlet oversikt over all litteratur som har vært konsultert i samband med avhandlingen. Den omfatter da også referansene som står i litteraturlistene til de ulike publiserte artiklene.

- Abrahamsen, Jardar Eggesbø 2003: *Ein vestnorsk intonasjonsfonologi*. Trondheim: NTNU.
- Alnæs, Ivar 1916: *Norsk sætningsmelodi*. Kristiania: Aschehoug.
- Berntsen, Mandius & Amund B. Larsen 1925: *Stavanger bymål*. 2. utgave 1978. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bruce, Gösta 1977: *Swedish Word Accents in Sentence Perspective*. Lund: CWK Gleerup.
- Bruce, Gösta & Eva Gårding 1978: A prosodic typology for Swedish dialects. Gårding, Eva, Gösta Bruce, Robert Bannert (red.): *Nordic Prosody. Papers from a Symposium*. Department of Linguistics, Lund University.
- Bruce, Gösta & Merle Horne (red.) 2006: *Nordic Prosody. Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bye, Patrik 2004: The evolution and typology of Scandinavian pitch accent. Upublisert manuskript, Universitetet i Tromsø.
- Chambers, John 1995: *Sociolinguistic Theory: Linguistic variation and its social significance*. Oxford: Blackwell.
- Christiansen, Hallfrid 1954: Hovedinndelingen av norske dialekter. *Maal og Minne*, 30-41.
- Christoffersen, Marit 1981: Kort trykksterk vokal og "stød" i utlyd i Kristiansand bymål. *Maal og minne*, 77-85.
- Clements, G.N. 1985: The geometry of phonological features. *Phonology Yearbook 2*, 225-52.
- Clements, G.N. & E. Hume 1995: The Internal Organization of Speech Sounds. Goldsmith, J. (red.): *Handbook of Phonological Theory*. Cambridge, Mass.: Blackwell, 245-306.
- Cruttenden, Alan 1986: *Intonation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Endresen, Rolf Theil 1991: *Fonetikk og fonologi. Ei elementær innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Falk, Cecilia & Lars Olof Delsing (red.) 2005: *Studier i svensk språkhistoria, 8*. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet
- Fintoft, Knut 1970: *Acoustical Analysis and Perception of Tonemes in some Norwegian Dialects*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fintoft, Knut & Per Egil Mjåvatn 1980: Tonelagskurver som målmerke. *Maal og minne*, hefte 1, 66-87.
- Flikkert, Paula & Haïke Jacobs (red.) 2003: *Development in Prosodic Systems*. Berlin: Mouton de Gruyter
- Fox, Anthony 2000: *Prosodic Features and Prosodic Structure. The Phonology of Suprasegmentals*. Oxford: Oxford University Press.
- Fretheim, Thorstein & Randi Alice Nilsen 1991: In defense of [±foc]. I Y. No og M. Libucha (red.): *Escol '90. Proceedings of the Seventh Eastern Conference in Linguistics*, The Ohio State University, 102-11.
- Frøyset, Inger 1957: Torridalsmålet. Serprent av *Torridal sorenskriveri*. Kristiansand, 287-325.
- Goldsmith, John A. 1976: *Autosegmental Phonology*. Bloomington: Indiana University Linguistics.
- Gussenhoven, Carlos & Gösta Bruce 1999: Word prosody and intonation. Van der Hulst (red.): *Word Prosodic Systems in the Languages of Europe*. Berlin, New York:

- Mouton de Gruyter
- Gussenhoven, Carlos 2004: *The Phonology of Tone and Intonation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gårding, Eva 1977: *The Scandinavian Word Accents*. Lund: CWK Gleerup.
- Hanssen, Eskil 2010: *Dialekter i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Haugen, Einar & Martin Joos 1952: Tone and intonation in East Norwegian. *Acta Philologica Scandinavica* 22, 41-64.
- Haugen, Einar 1955: Tonelagsanalyse. *Maal og minne*, hefte 1, s. 70-80.
- Hernes, Reidun 2006: *Talemål i endring? Ein longitudinell studie av talemålsutvikling og språkleg røyndomsoppfatning hjå ungdomar i Os*. Utrykt doktoravhandling, Universitetet i Bergen
- Hogg, Richard og C.B.McCully 1987: *Metrical Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hognestad, Jan K. 2002: Tonelag i Stavanger bymål. Moen, Inger m.fl. (red.): *MONS 9. Utvalgte artikler fra det niende møtet om norsk språk i Oslo 2001*. Oslo: Novus, 115-125.
- Hognestad, Jan K. 1997: *Tonemer i en høytone-dialekt*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hognestad, Jan K. 2006 [2004]: Tonal accents in Stavanger: from western towards eastern Norwegian prosody? Bruce, Gösta & Merle Horne (red.): *Nordic Prosody. Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 107-116.
- Hognestad, Jan K. 2007: Tonelag i Flekkefjord bymål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 25, 57-88.
- Hognestad, Jan K. 2008a: Prosodisk utvikling i en sørlandsdialekt. Gjensyn med Flekkefjord. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 26, 37-52
- Hognestad, Jan K. 2008b: "Jeg hører det på tonefallet." Om tonale forhold i norske dialekter med særlig fokus på Agder. Hanisch (red.): *Agder Vitenskapsakademi Årbok 2007*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 61-81.
- Hognestad, Jan K. 2009: Intonasjon som tekstbinding. *Maal og minne*, hefte 2, 170-202
- Itô, Junko & Armin Mester 1997: Stø²det i dansk. Utdelingsark fra The 1997 Scandinavian Summer School in Generative Phonology, Hvalfjarðarströnd, Island, 16.-28. juni 1997.
- Jahr, Ernst Håkon & Ove Lorentz (red.) 1983: *Prosodi/Prosody* Oslo: Novus
- Jensen, Martin Kloster 1956: "Høytone". Opplegg til en systematikk. *Universitetet i Bergen. Årbok 1956. Historisk-antikvarisk rekke Nr 1*.
- Jensen, Martin Kloster 1961: *Tonemicity*. Bergen/Oslo: Norwegian Universities Press.
- Johnsen, Arnulf 1942: *Kristiansands bymål. 1. hefte*. Oslo: Aschehoug.
- Kenstowicz, Michael 1994: *Phonology in Generative Grammar*. Cambridge, Mass: Blackwell.
- Kock, Axel 1885: *Språkhistoriske undersökningar om svensk akcent. Volum 2*. Gleerup
- Kristoffersen, Gjert 1991: *Aspects of Norwegian Syllable Structure*. Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø.
- Kristoffersen, Gjert 2000: *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Kristoffersen, Gjert 2006a: Is 1 always less than 2 in Norwegian tonal accents? deVaán, Michiel (red.): *Germanic Tone Accents. Proceedings of the First International Workshop on Franconian Tone Accents, Leiden 13.-14. June 2003*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 63-71.
- Kristoffersen, Gjert 2006b: Markedness in Urban East Norwegian tonal accent. *Nordic Journal of Linguistics* 29, 95-135.
- Kristoffersen, Gjert 2006c: Tonal melodies and tonal alignment in east Norwegian. Bruce,

- Gösta & Merle Horne (red.): *Nordic Prosody. Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 157-166.
- Kristoffersen, Gjert 2007: Jamvektseffekten. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 25, s. 187-232.
- Ladd, D. Robert 1983: Phonological fractures of intonational peaks. *Language* 59, 721-759.
- Ladd, D. Robert 2008: *Intonational Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lahiri, Aditi, Allison Wetterlin & Elisabeth Jönsson-Steiner 2005: Lexical specification of tone in North Germanic. *Nordic Journal of Linguistics* 28, 61-96.
- Larsen, Amund B. 1890: *Indberetning fra adjunct Amund B. Larsen om reiser foretagne med offentlig stipendium i årene 1888-90 for at studere bygdemålene i Kristiansands stift*. Universitets- og skole-annaler. Ny række. 5te aargang.
- Larsen, Erling Georg 1970: *Formverket i Flekkefjord bymål*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Larsen, Erling Georg 2004: Opplysningane om tonelag i Flekkefjord bymål – eit tilbakeblikk noen tiår etter. Upublisert manuskript.
- Laver, John 1994: *Principles of Phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Leira, Vagleik 1998: Tonempar i bokmål. *NORskrift* 95/1998, s. 49-86.
- Lieberman, Anatoly 1982: *Germanic Accentology. Volume 1: The Scandinavian Languages*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lorentz, Ove 1995: Tonal Prominence and Alignment. *Phonology at Santa Cruz, Vol. 4*, 39-56.
- Lorentz, Ove 2002: Delayed peak and tonal crowding in Scandinavian tonogenesis. Presentasjon på konferanse om tonelag og intonasjon i germanske språk i Lillesand 7.-9. juni 2002.
- Lorentz, Ove 2003: Tonelagsbasis i norsk. Utdelingsark til foredrag på MONS 10, 20.-22. november 2003.
- Lorentz, Ove 2008: Tonelagsbasis i norsk. *Maal og minne*, hefte 1, 50-68.
- Martinet, André 1955: *Economie des changements phonétiques*. Berne: A. Francke
- Meyer, E.A. 1937: *Die Intonation im Schwedischen, I: Die Svea-mundarten*. Studies Scand. Philol. Nr. 10, Universitetet i Stockholm.
- Meyer, E.A. 1954: *Die Intonation im Schwedischen, II: Die norrländischen Mundarten*. Studies Scand. Philol. Nr. 11, Universitetet i Stockholm.
- Monsen, Thomas 1971: Noen kritiske bemerkninger til Erling Georg Larsens analyse av ordaksenten i Flekkefjord bymål. *Maal og minne*, 120-123.
- Nilsen, Randi Alice 1992: *Intonasjon i interaksjon. Sentrale spørsmål I norsk intonologi*. Dr.art.-avhandling, Universitetet I Trondheim.
- O'Connor, J. D. & G. F. Arnold 1961: *Intonation of Colloquial English*. London: Longman
- Oftedal, Magne 1952: On the origin of the Scandinavian tone distinction. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap XVI*, 201-225.
- Pierrehumbert, Janet 1994: Alignment and Prosodic Heads. *Proceedings of the Eastern States Conference on Formal Linguistics*, Linguistics Graduate Student Association, Cornell University.
- Prince, Alan S. & Paul Smolensky 1993: *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Riad, Tomas 1992: *Structures in Germanic Prosody. A diachronic study with special reference to the Nordic languages*. Doktoravhandling, Universitetet i Stockholm.
- Riad, Tomas 1998: Towards a Scandinavian accent typology. Kehrein, Wolfgang and Richard Wiese (red.), *Phonology and Morphology of the Germanic Languages*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 77-109.
- Riad, Tomas 1998b: The origin of Scandinavian tone accents. *Diachronica XV*:1, 63-98.
- Riad, Tomas 2000: The Rise and Fall of Scandinavian Accent. Thórhallsdóttir, Guðrún

- (red.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics 10*. Reykjavik: Institute of Linguistics, University of Iceland, 15-33.
- Riad, Tomas 2003: Diachrony of the Scandinavian accent typology. Flikkert, Paula & Haike Jacobs (red.) 2003: *Development in Prosodic Systems*. Berlin: Mouton de Gruyter, 91-144
- Riad, Tomas 2006: Den tvåtopiga tonaccentens ålderdomlighet. Antje Hornscheidt, Kristina Kotcheva, Tomas Milosch und Michael Rießler (red.): *Grenzgänger. Festschrift zum 65. Geburtstag von Jurij Kusmenko*. (Berliner Beiträge zur Skandinavistik 9.) 246–257.
- Sandøy Helge 1996: *Talemål*. Oslo: Novus.
- Seip, Didrik Arup 1961: Noen sørlandske dialektformer i historisk lys. *Årsskrift for Agder Historielag*, Kristiansand, 3-36.
- Selmer, Ernst W. 1921: *Tonelag og tonefald i Bergen bymaal*. Kristiania: Jacob Dybwad
- Selmer, Ernst W. 1927: *Den musikalske aksent i Stavangermålet*. Opuscula Phonetica, Fasc. VII. Oslo: A.W.Brøgger.
- Selmer, Ernst W. 1927b: *Ein neue Reiseregistrierapparat für experimentalphonetische Zwecke*. Opuscula Phonetica, Fasc. VI. Oslo: A.W.Brøgger.
- Selmer, Ernst W. 1954: Tonelagsproblemer. *Maal og minne*, 180-188.
- Skjekkeland, Martin 2000: *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med målføra*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Skjekkeland, Martin 2005: *Dialektar i Noreg. Tradisjon og fornying*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Skjekkeland, Martin & Arne Torp 1979: *Dialekter på Agder*. Serie av radioprogrammer i NRK.
- Storm, Johan 1874: Om Tonefaldet (Tonelaget) i de skandinaviske Sprog. Jahr & Lorentz 1983, 30-39.
- Torp, Arne 1986: Heimedanske folkemål. Bjørkum, Andreas og Arve Borg (red.): *Nordiske studiar: innlegg på den tredje nordiske dialektologkonferansen*. Oslo: Universitetsforlaget, 185-212.
- Vanderslice, Ralph and Peter Ladefoged 1972: Binary suprasegmental features and transformational word-accentuation rules. *Language* 48: 819-38
- Western, August 1889: Kurze Darstellung des norwegischen Lautsystems. I *Phonetische Studien. Zeitschrift für Wissenschaftliche und Praktische Phonetik. Vol. II*. Marburg: Wilhelm Vietor.
- Yip, Moira 2002: *Tone*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Öhman, Sven 1967: Word and Sentence Intonation: A Quantitative Model. *Speech Transmission Laboratory Quarterly Progress and Status Report* 2-3, 20-54

VEDLEGG 1: PROSJEKTORIENTERING OG TESTBATTERI FRA NORSK TONELAGSTYPOLOGI

(lastet ned fra <http://helmer.hit.uib.no/NTT/Materiale07.htm>)

Testordene

Tabellen nedenfor presenterer de 69 testordene som danner grunnstammen i materialet. Testordbatteriet ble konstruert slik at vi i tillegg til å få belagt selve tonelagskontrasten, også kunne kontrollere for lengden på aksentfrasen. Vi har også kontrollert for om aksentfrasen består av ett ord eller en frase, og i tilfeller der den består av ett ord, om dette er en sammensetning eller ikke. Til sist er det også kontrollert om den aksentuerte stavelsen har obstruentrim, sonoranttrim eller lang vokal.

Prinsippet som ble lagt til grunn da batteriet ble konstruert, var at ordene som inngår skulle være mest mulig dialektnøytrale, både med hensyn til tonelag og til det om de var i vanlig bruk i dialekten. Dette er grunnen til at 21 av ordene i batteriet er navn, enten fornavn eller etternavn. Resten av ordene er hentet fra ulike morfologiske kategorier, men felles for dem er at det ble vurdert som dialektnøytrale før de ble tatt med i batteriet. Disse hensynene, som måtte oppfylles om batteriet skulle ha noen verdi som utgangspunkt for en typologisk undersøkelse, var umulig fullt ut å forene med ønsket om testord som var best mulig egnet for en instrumentell analyse av tonegang. Om vi skulle ha ivaretatt dette kravet om optimal fonologisk form best mulig, måtte vi ha valgt ord som bare består av vokaler og sonoranter, som for eksempel *lummer*. Slike ord er sjeldne, særlig dersom de blir av en viss lengde, og det viste seg umulig å finne et sett ord som både oppfylte kravet om dialektnøytralitet og kravet om optimal fonologisk form. I tillegg er det av interesse å kunne undersøke effekten av at råderommet for tonegangen innskrenkes når et ord består av en eller flere ustemte konsonanter. Utvalget av ord i testbatteriet er derfor et kompromiss mellom disse hensynene.

Testord	Tonelag	Kategori	Sammen- setning?	Frase?	Antall stavelser	Rimstruktur
Jan	1	Fornavn	Nei	Nei	1	Lang vokal
Mons	1	Fornavn	Nei	Nei	1	Sonoranttrim
Tulla	2	Fornavn	Nei	Nei	2	Sonoranttrim
Ola	2	Fornavn	Nei	Nei	2	Lang vokal
Sissel	2	Fornavn	Nei	Nei	2	Obstruentrim
Molly	1	Fornavn	Nei	Nei	2	Sonoranttrim
Sonja	1	Fornavn	Nei	Nei	2	Sonoranttrim
Peggy	1	Fornavn	Nei	Nei	2	Obstruentrim
Valdemar	1	Fornavn	Nei	Nei	3	Sonoranttrim
Hannemor	2	Fornavn	Nei	Nei	3	Sonoranttrim
Hval	1	Etternavn	Nei	Nei	1	Lang vokal
Voll	1	Etternavn	Nei	Nei	1	Sonoranttrim
Ross	1	Etternavn	Nei	Nei	1	Obstruentrim

Møller	1	Etternavn	Nei	Nei	2	Sonorantrim
Dalen	1	Etternavn	Nei	Nei	2	Lang vokal
Eggen	1	Etternavn	Nei	Nei	2	Obstruentrim
Dale	2	Etternavn	Nei	Nei	2	Lang vokal
Lange	2	Etternavn	Nei	Nei	2	Sonorantrim
Fosse	2	Etternavn	Nei	Nei	2	Obstruentrim
Langangen	2	Etternavn	Ja	Nei	3	Sonorantrim
Rosenvinge	1	Etternavn	Ja	Nei	3	Lang vokal
levende	2	Annet	Nei	Nei	3	Lang vokal
levenet	1	Annet	Nei	Nei	3	Lang vokal
leve med	2	Annet	Nei	Ja	3	Lang vokal
leven med	1	Annet	Nei	Ja	3	Lang vokal
ananasene	1	Annet	Nei	Nei	5	Sonorantrim
mandelmassene	1	Annet	Ja	Nei	5	Sonorantrim
hjernemassene	2	Annet	Ja	Nei	5	Sonorantrim
karnevalene	1	Annet	Nei	Nei	5	Sonorantrim
volleyballene	1	Annet	Ja	Nei	5	Sonorantrim
mannefallene	2	Annet	Ja	Nei	5	Sonorantrim
selvmålet	2	Annet	Ja	Nei	3	Sonorantrim
landsmålet	1	Annet	Ja	Nei	3	Sonorantrim
delingsmodellene	2	Annet	Ja	Nei	6	Lang vokal
fordelingsmodellene	1	Annet	Ja	Nei	6	Lang vokal
lærerforbundet	2	Annet	Ja	Nei	5	Lang vokal
9 av de	1	Tall	Nei	Ja	3	Lang vokal
5 av de	1	Tall	Nei	Ja	3	Sonorantrim
15 av de	2	Tall	Nei	Ja	4	Sonorantrim
1000 av de	1	Tall	Nei	Ja	4	Lang vokal
tusenvis av de	1	Annet	Ja	Ja	5	Lang vokal
hundrevis av de	2	Annet	Ja	Ja	5	Sonorantrim
tusenårsjubileum	1	Annet	Ja	Nei	7	Lang vokal
femtenårsjubileum	2	Annet	Ja	Nei	7	Sonorantrim
tusenårsjubileumsfanfare	1	Annet	Ja	Nei	10	Lang vokal
femtenårsjubileumsfanfare	2	Annet	Ja	Nei	10	Sonorantrim

Setningene

Testordene ble av informantene lest i bæresetninger av litt ulik type.

Navnene ble kombinert til en fornavn + etternavn-frase, for eksempel *Hannemor Lange*. Disse frasene ble lest på to måter. De ble for det første lest i bæresetningen 'Hun (han) heter ____'. Her får vi dobbelt fokus, dvs. fokus og tonelag både på fornavn og etternavn. I noen av setningene ble to navn kombinert i setningen 'De heter ____ og ____'. For det andre ble navnefrasen lest i rammen 'Nei, hun (han) heter ____', som svar på et spørsmål stilt av intervjueren der det ble brukt 'feil' fornavn. Et eksempel er 'Heter hun Lillemor Langangen?'. 'Nei, hun heter Hannemor Langangen', vil som svar på dette spørsmålet bli lest med emfatisk

trykk på fornavnet, og postfokal intonasjon på etternavnet. Derved er det mulig å undersøke det bidraget fokusering gir til tonegangen gjennom en aksentfrase.

De andre testordene ble fordelt på to ulike bæresetninger. Tallordene (5, 9, 15 og 1000) og sammensetningene bygd på disse ble lest i setningen 'De tok ____ av de beste', der siste delen av av setningen vil inngå i aksentfrase med testordet som hode. Resten av testordene ble lest i setningen 'Jeg sa ____ nå'.

Liste over setninger

Setning	Testord			
Dei heiter Jan Eggen og Sonja Langangen.	Jan	Eggen	Sonja	Langangen
Dei heiter Mons Langangen og Jan Voll.	Mons	Langangen	Jan	Voll
Dei heiter Mons Møller og Jan Voll.	Mons	Møller	Jan	Voll
Dei heiter Ola Eggen og Mons Dale.	Ola	Eggen	Mons	Dale
Dei heiter Tulla Ross og Mons Dale.	Tulla	Ross	Mons	Dale
Dei heiter Valdemar Møller og Sonja Rosenvinge.	Valdemar	Møller	Sonja	Rosenvinge
Dei såg hundrevis av de beste	hundrevis av de			
Dei såg tusenvis av de beste	tusenvis av de			
Dei tok 1000 av dei beste	1000 av de			
Dei tok 15 av dei beste	15 av de			
Dei tok 5 av dei beste	5 av de			
Dei tok 9 av dei beste	9 av de			
Eg sa ananasane no.	ananasene			
Eg sa delingsmodellane no.	delingsmodellene			
Eg sa femtenårsjubileum no	femtenårsjubileum			
Eg sa femtenårsjubileumsfanfare no	femtenårsjubileumsfanfare			
Eg sa fordelingsmodellane no.	fordelingsmodellene			
Eg sa hjernemassane no.	hjernemassene			
Eg sa karnevala no.	karnevalene			
Eg sa landsmålet no.	landsmålet			
Eg sa levande no.	levende			
Eg sa levenet no.	levenet			
Eg sa lærerforbundet no	lærerforbundet			
Eg sa mandelmassane no.	mandelmassene			
Eg sa mannefalla no.	mannefallene			
Eg sa sjølv målet no.	selvmålet			
Eg sa tusenårsjubileum no	tusenårsjubileum			
Eg sa tusenårsjubileumsfanfare no	tusenårsjubileumsfanfare			
Eg sa volleyballane no.	volleyballene			
Eg sa å halde leven med no.	leven med			
Eg sa å leve med no.	leve med			
Han heiter Jan Eggen	Jan		Eggen	
Han heiter Jan Hval.	Jan		Hval	
Han heiter Jan Lange.	Jan		Lange	

Han heiter Jan Rosenvinge.	Jan	Rosenvinge
Han heiter Jan Voll.	Jan	Voll
Han heiter Mons Dale.	Mons	Dale
Han heiter Mons Møller	Mons	Møller
Han heiter Mons Ross.	Mons	Ross
Han heiter Ola Langangen.	Ola	Langangen
Han heiter Valdemar Hval.	Valdemar	Hval
Han heiter Valdemar Langangen.	Valdemar	Langangen
Han heiter Valdemar Lange.	Valdemar	Lange
Han heiter Valdemar Rosenvinge.	Valdemar	Rosenvinge
Ho heiter Hannemor Dalen.	Hannemor	Dalen
Ho heiter Hannemor Fosse.	Hannemor	Fosse
Ho heiter Hannemor Langangen.	Hannemor	Langangen
Ho heiter Hannemor Rosenvinge.	Hannemor	Rosenvinge
Ho heiter Hannemor Voll.	Hannemor	Voll
Ho heiter Molly Dalen.	Molly	Dalen
Ho heiter Molly Rosenvinge.	Molly	Rosenvinge
Ho heiter Peggy Dale.	Peggy	Dale
Ho heiter Peggy Voll.	Peggy	Voll
Ho heiter Sissel Fosse.	Sissel	Fosse
Ho heiter Sissel Ross.	Sissel	Ross
Ho heiter Sonja Langangen.	Sonja	Langangen
Ho heiter Sonja Voll.	Sonja	Voll
Ho heiter Tulla Rosenvinge.	Tulla	Rosenvinge
Nei, han heiter Jan Voll.	Jan	Voll
Nei, han heiter Mons Møller	Mons	Møller
Nei, han heiter Ola Eggen.	Ola	Eggen
Nei, han heiter Valdemar Dale	Valdemar	Dale
Nei, ho heiter Hannemor Hval	Hannemor	Hval
Nei, ho heiter Hannemor Lange	Hannemor	Lange
Nei, ho heiter Molly Dalen.	Molly	Dalen
Nei, ho heiter Peggy Fosse	Peggy	Fosse
Nei, ho heiter Sissel Rosenvinge	Sissel	Rosenvinge
Nei, ho heiter Sonja Langangen	Sonja	Langangen
Nei, ho heiter Tulla Ross.	Tulla	Ross

Feltarbeidet

Det meste av feltarbeidet er ble utført i prosjektets første år, men det ble også gjort noen innspillinger i 2001 og 2002. Det viste seg vanskelig å organisere et så utstrakt feltarbeid som det ble lagt opp til i prosjektbeskrivelsen. Hovedvekten i prosjektet er lagt på vestnorsk, dvs. vestlandske og nordnorske dialekter. Av disse områdene er fylkene Vest-Agder, Rogaland, Sogn og Fjordane og Nordland best dekket. Det er også gjort innspillinger i områder som ligger nær grensen for de vestnorske dialektene, nemlig Nord-Trøndelag, Arendal og Vang i Valdres. Høsten 2002 er det foretatt innspillinger av informanter fra Ålesund, Molde og Oslo.

Informanter

De fleste av informantene som har vært brukt i prosjektet, er elever fra 2. klasse i videregående skole. Vi spilte inn fire informanter ved hvert sted. Antallet ble valgt for best mulig å sikre representativitet, men også for å minimalisere risikoen for at uheldige omstendigheter ved innspillingen eller informantvalg skulle resultere i at vi stod igjen uten brukbare innspillinger fra et gitt sted. Av slike uheldige omstendigheter kan i tillegg til teknisk svikt være at informanten har problemer med å takle situasjonen, eller at hennes eller hans stemmekvalitet ikke er optimal for instrumentell analyse av tonegang.

Informantene ble kontaktet via skolene de gikk på, ved at vi først tok kontakt med enten skolens administrasjon eller en av lærerne ved skolen som en av prosjektmedarbeiderne kjente. Kontaktpersonen tok så videre kontakt med aktuelle faglærere, som så plukket ut høvelige informanter. De normalkravene som ble stilt til informantene var at de skulle være født på stedet, og at minst en av foreldrene også skulle være fra stedet. Ettersom oppgaven innebærer lesing av setninger, jf. avsnittet om innspillingsprosedyre nedenfor, ba vi også om at de elevene som ble plukket ut, var sikre lesere. (I et par tilfeller kom ikke denne informasjonen tilstrekkelig godt gjennom, noe som i ettertid har ført til at to innspillinger er blitt lagt til side.) Normalt ble to gutter og to jenter plukket ut fra hver skole. Hver informant fikk kr. 150,- i godtgjørelse for innsatsen.

Klargjøring av innspillingene for analyse

Innspillingene ble digitalisert /redigitalisert i forbindelse med overføring til datamaskin. Dette arbeidet er blitt gjort dels i Tromsø av Ingrid C. Nordli, dels i Bergen av Gjert Kristoffersen. Deretter ble det tatt sikkerhetskopier av innspillingene på CD.

De digitaliserte innspillingene ble viderebehandlet slik at den avsluttende samtalen først ble skåret ut av opptaket og lagret som egen fil. Deretter ble resten av hver innspilling dissekert i enkeltsetninger, og hver setning så lagret som egen fil i wav-format. Dette arbeidet ble først gjort ved hjelp av programmet CoolEdit, og fra høsten 2001 ved hjelp av programmet Praat. Alle filene ble registrert i en Filemaker-base der hver fil ble tildelt et unikt nummer, og der det i hver post er registrert setning, informant, dialekt etc. Det meste av dette arbeidet ble gjort av Ingrid C. Nordli i 2001, mens innspillingene gjort i 2001 ble skåret opp og registrert av Hege Hellum i Bergen. Innspillingene gjort i 2002 ble skåret opp og registrert av Ida Holen.

Filene ble etter hvert som de ble ferdige, sikkerhetskopiert til CD og deretter overført til en server på daværende Hit-senteret (nå Aksis) ved Universitetet i Bergen.

VEDLEGG 2: TESTBATTERI TIL SUPPLERENDE OPPTAK I STAVANGER OG PÅ TYSNES (I DIALEKTTILPASSET VERSJON), KAPITTEL IV

Di snakke om fordelingsmodellane.
Di snakke om fordelingsmodellane forrige mandag.
Di snakke om delingsmodellane.
Di snakke om delingsmodellane forrige mandag.
Di snakke om tegnspråket.
Di snakke om sjølmålet.
Di snakke om sjølmålet forrige mandag.
Di snakke om ananasane.
Di snakke om ananasane forrige mandag.
Di spelte på andralaget.
Di spelte på andralage forrige mandag.
Di hadde femtenårsjubileum.
Di hadde femtenårsjubileum forrige mandag.
Di snakke om volleyballane.
Di snakke om volleyballane forrige mandag.
Di snakke om tusenårsjubileet.
Di snakke om tusenårsjubileet forrige mandag.
Di snakke om landsmålet.
Di snakke om landsmålet forrige mandag.
Di snakke om Ueland.
Di snakke om formskriftå.
Di snakke omm vannskliå.
Di snakke om Storgadå.
Di snakke om Hannemor.

Han Hette Jan Lange
Hu hette Molly Dalen.
Hu hette Tulla Rosenvinge.
Hu hette Hannemor Dalen.
Han hette Valdemar Hval.
Kjenne du Jan Lange?
Kjenne du Hannemor?

Di tog 100 av di gule.
Di tog 1000 av di gule.

VEDLEGG 3: TESTBATTERI TIL OPPTAK MED ELDRE INFORMANTER FRA FLEKKEFJORD, KAPITTEL V

I

bonn´n og bonn`n

láv´n og låv`n

ramp´n og ramp`n

Derimot – med aksent 2 i begge orda:

bakk`n og bakk`n

æig´a og æig`a

sag´a og sag`a

Derimot – med aksent 2 i begge orda:

saft`a og saft`a

– med aksent 2 i begge orda:

lass`e og Lass`e

– med aksent 2 i begge orda:

løft`e og løft`e

skift`e og skift`e

– med aksent 2 i begge orda:

kjitt`e og kjitt`e

kott`e og kott`e

– med aksent 2 i begge orda:

kvass`e og kvass`e

– med aksent 2 i begge formene:

klyppt`e og klyppt`e (nyn. klyppa)

kjysst`e og kjysst`e (nyn. kyssa)

Infinitivar. Til venstre: usamansette som alle har aksent 2. Til høgre, med trykklett prefiks.

binda og forbinda

flytta og forflytta

grava og begrava

hasta og forhasta

herska og beherska

II

Her står det **delingsmodellane**.

Her står det **fordelingsmodellane**.

Her står det **sjølmålet**.

Her står det **volleyballane**.

Her står det **ran**.

Her står det **midden**.

Her står det **midten**.

Her står det **makt**.

Her står det **vidden**.

Her står det **nitten**.

Her står det **binda**.

Her står det **forbinda**.

Her står det **flytta**.

Her står det **forflytta**.

Her står det **grava**.

Her står det **begrava**.

Her står det **hasta**.

Her står det **forhasta**.

Her står det **herska**.

Her står det **beherska**.

Her står det **femtenårsjubileum**.

Her står det **tusenårsjubileum**.

III

Han heiter **Engebretsen**.

Ho heiter **Nedrelid**.

Ho heiter **Vollan**.

Han heiter **Wiland**.

Han heiter **Skjekkeland**.

Han heiter **Astrup**.

Ho heiter **Drecker**.

Ho heiter **Molly Dalen**.

Han heiter **Jan Lange**.

Ho heiter **Hannemor Fosse**.

Ho heiter **Sissel Ross**.

Han heiter **Valdemar Hval**.

VEDLEGG 4: TESTBATTERI TIL OPPTAK MED UNGE INFORMANTER FRA FLEKKEFJORD, KAPITTEL VI

Her ser du Rikard.
Her ser du Thomas.
Her ser du Monika.
Her ser du Kasper og Jesper.
Her ser du Asle.
Her ser du Astrid.
Her ser du Anne.
Her ser du Amund.
Her ser du bestemor.
Her ser du gamlemor.
Her ser du flekkefjordbussen.
Her ser du mandalsbussen.

Jeg tror at Rikard har gått hjem.
Jeg tror at Thomas har gått hjem.
Jeg tror at Monika har gått hjem.
Jeg tror at Kasper og Jesper har gått hjem.
Jeg tror at Asle har gått hjem.
Jeg tror at Astrid har gått hjem.
Jeg tror at Anne har gått hjem.
Jeg tror at Amund har gått hjem.
Jeg tror at bestemor har gått hjem.
Jeg tror at gamlemor har gått hjem.
Jeg tror at flekkefjordbussen har kjørt hjem.
Jeg tror at mandalsbussen har kjørt hjem.

Jeg tror at Rikard gikk sin vei.
Jeg tror at Thomas gikk sin vei.
Jeg tror at Monika gikk sin vei.
Jeg tror at Kasper og Jesper gikk sin vei.
Jeg tror at Asle gikk sin vei.
Jeg tror at Astrid gikk sin vei.
Jeg tror at Anne gikk sin vei.
Jeg tror at Amund gikk sin vei.
Jeg tror at bestemor gikk sin vei.
Jeg tror at gamlemor gikk sin vei.
Jeg tror at flekkefjordbussen kjørte sin vei.
Jeg tror at mandalsbussen kjørte sin vei.

